

ΥΠΟΥΡΓΕΙΟ ΠΑΙΔΕΙΑΣ, ΘΡΗΣΚΕΥΜΑΤΩΝ ΚΑΙ ΑΘΛΗΤΙΣΜΟΥ
ΙΝΣΤΙΤΟΥΤΟ ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΗΣ ΠΟΛΙΤΙΚΗΣ

Αρσένιος Αρσενάκης

Γεώργιος Στριλιγκάς

Διονυσία Χατζή

Χριστιανισμός, Θρησκείες, Κοσμοθεωρίες



ΘΡΗΣΚΕΥΤΙΚΑ

Γ' ΓΥΜΝΑΣΙΟΥ

Χριστιανισμός,
Θρησκείες,
Κοσμοθεωρίες

ΘΡΗΣΚΕΥΤΙΚΑ

Γ' ΓΥΜΝΑΣΙΟΥ

Επιστημονική Επιτροπή Αξιολόγησης

Συντονιστής / Αξιολογητής

Κορναράκης Κωνσταντίνος

Εν ενεργεία μέλος Διδακτικού Ερευνητικού Προσωπικού Πανεπιστημίου

Αξιολογητής

Πονηρός Ευάγγελος

Εν ενεργεία Εκπαιδευτικός

Αξιολογητής

Μυστακίδου Κυριακή

Εν ενεργεία Εκπαιδευτικός

Τεχνικός Εμπειρογνώμονας

Ψώμος Παναγιώτης

Πτυχιούχος Πληροφορικής

Επικουρικός Εμπειρογνώμονας

Παπαβασιλείου Σπυρίδων

Πτυχιούχος Γραφιστικής

**Υπεύθυνη του μαθήματος/γνωστικού
αντικειμένου στο πλαίσιο της Πράξης****Ειρήνη Παπαδάκη, Σύμβουλος Β΄ ΙΕΠ**

Μέλος της Επιστημονικής Ομάδας Έργου (ΕΟΕ) της Πράξης

Πράξη με τίτλο: «Συγγραφή, Αξιολόγηση και Ένταξη διδακτικών βιβλίων στο Μητρώο Διδακτικών Βιβλίων και στην Ψηφιακή Βιβλιοθήκη Διδακτικών Βιβλίων» με κωδικό ΟΠΣ 6010165 στο Πρόγραμμα «Ανθρώπινο Δυναμικό και Κοινωνική Συνοχή» 2021-2027

ΙΝΣΤΙΤΟΥΤΟ ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΗΣ ΠΟΛΙΤΙΚΗΣ**Σπυρίδων Δουκάκης****Πρόεδρος του Δ.Σ. του Ινστιτούτου Εκπαιδευτικής Πολιτικής****Υπεύθυνη Πράξης****Πολυξένη Μπίλλα**

Σύμβουλος Α΄ του Ινστιτούτου Εκπαιδευτικής Πολιτικής

Προϊσταμένη Τμήματος Β΄ Προγραμμάτων Σπουδών και Εκπαιδευτικού Υλικού

Αναπληρώτρια Υπεύθυνη Πράξης**Άννα-Αικατερίνη Λυκούρη**

Σύμβουλος Α΄ του Ινστιτούτου Εκπαιδευτικής Πολιτικής

**«Με τη συγχρηματοδότηση της Ευρωπαϊκής Ένωσης»
και το Πρόγραμμα «Ανθρώπινο Δυναμικό και Κοινωνική Συνοχή»**

ΥΠΟΥΡΓΕΙΟ ΠΑΙΔΕΙΑΣ, ΘΡΗΣΚΕΥΜΑΤΩΝ ΚΑΙ ΑΘΛΗΤΙΣΜΟΥ
ΙΝΣΤΙΤΟΥΤΟ ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΗΣ ΠΟΛΙΤΙΚΗΣ

Αρσένιος Αρσενάκης
Γεώργιος Στριλιγκάς
Διονυσία Χατζή

Χριστιανισμός, Θρησκείες, Κοσμοθεωρίες

ΘΡΗΣΚΕΥΤΙΚΑ

Γ΄ ΓΥΜΝΑΣΙΟΥ



ΣΤΟΙΧΕΙΑ ΣΥΓΓΡΑΦΗΣ

ΣΥΓΓΡΑΦΕΙΣ

Αρσένιος Αρσενάκης

Μ.Δ.Ε. Θεολογίας, Θεολόγος Εκπαιδευτικός

Γεώργιος Στριλιγκάς

Μ.Δ.Ε. Θεολογίας, Σύμβουλος Εκπαίδευσης Θεολόγων

Διονυσία Χατζή

Δρ Θεολογίας, Ε.Δι.Π. Α.Π.Θ.

ΕΙΚΟΝΑ ΕΞΩΦΥΛΛΟΥ

Εκκλησία, Γεώργιος Κόρδης, ψηφιακή ζωγραφική σε iPad, Giclee Print

ΦΙΛΟΛΟΓΙΚΗ ΕΠΙΜΕΛΕΙΑ

Τμήμα επιμέλειας Εκδόσεων Πουκαμισάς

ΣΕΛΙΔΟΠΟΙΗΣΗ, ΠΡΟΣΑΡΜΟΓΗ ΕΞΩΦΥΛΛΟΥ

Δημιουργικό τμήμα Εκδόσεων Πουκαμισάς

Το μάθημα των Θρησκευτικών στην Γ΄ Γυμνασίου.....	7
Ταυτότητα, προσανατολισμοί και διδακτική αξιοποίηση του Βιβλίου Μαθητή στα Θρησκευτικά Γ΄ Γυμνασίου.....	9

Α΄ ΚΕΦΑΛΑΙΟ

Το φαινόμενο της θρησκείας.....	11
1. Η αναζήτηση του Θεού και η θρησκεία.....	12
2. Η θρησκεία στην τέχνη, τον πολιτισμό και την κοινωνική οργάνωση.....	16
3. Θρησκεία, λατρεία και ο άνθρωπος.....	22
4. Η επιλογή να ζει κανείς χωρίς πίστη στον Θεό.....	28
5. Διάλογος με τη θρησκευτική ετερότητα.....	34

Β΄ ΚΕΦΑΛΑΙΟ

Ο Χριστιανισμός στην Ανατολή και στη Δύση.....	39
1. Οι Χριστιανοί της Αιγύπτου, της Αιθιοπίας, της Αρμενίας, της Συρίας και της Ινδίας.....	40
2. Η πορεία του Χριστιανισμού στη Δύση.....	45
3. Η Καθολική Εκκλησία σήμερα.....	50
4. Η Μεταρρύθμιση και οι συνέπειές της.....	56
5. Σύγχρονες όψεις του Προτεσταντισμού.....	60
6. Ο οικουμενικός διάλογος.....	66

Γ΄ ΚΕΦΑΛΑΙΟ

Θρησκείες στο σταυροδρόμι τριών ηπείρων: Ιουδαϊσμός και Ισλάμ.....	73
1. Ο Ιουδαϊσμός στην ιστορία και στο παρόν.....	74
2. Ιστορία και θεολογία του Ισλάμ.....	81
3. Το Ισλάμ στον σύγχρονο κόσμο.....	87

Δ΄ ΚΕΦΑΛΑΙΟ

Θρησκείες της Ανατολής.....	95
1. Παραδοσιακές θρησκείες της Ινδίας.....	96
2. Παραδοσιακές μορφές του Βουδισμού.....	104
3. Θρησκευτικός πολιτισμός στην Κίνα.....	111
4. Σίντο και θρησκείες της Ιαπωνίας.....	116

Ε΄ ΚΕΦΑΛΑΙΟ

Αρχέγονη θρησκευτικότητα – Όψεις της θρησκείας στον 21ο αιώνα	123
1. Η αρχέγονη θρησκευτικότητα	124
2. Η αρχαία ελληνική θρησκεία	127
3. Νέα θρησκευτικά κινήματα	130
4. Νέες θρησκευτικές τάσεις στον 21ο αιώνα	134

ΣΤ΄ ΚΕΦΑΛΑΙΟ

Ο Θεός φροντίζει τον κόσμο	141
1. Η Θεία Οικονομία: Το έργο του Θεού για τη σωτηρία του κόσμου	142
Βιβλιογραφία - Ιστογραφία	152
Πηγές Εικόνων	154

Το μάθημα των Θρησκευτικών στην Γ΄ Γυμνασίου

Αγαπητοί μαθητές και μαθήτριες

Σας καλωσορίζουμε στο μάθημα των Θρησκευτικών στη νέα σας τάξη. Με ιδιαίτερη χαρά σας παραδίνουμε το βιβλίο μας για το μάθημα των Θρησκευτικών στη φετινή σχολική χρονιά.

Στην Γ΄ τάξη, θα ολοκληρώσουμε την πορεία μας στον κύκλο των Θρησκευτικών του Γυμνασίου. Στην Α΄ και στη Β΄ τάξη, προσεγγίσαμε σημαντικά ζητήματα για την πίστη, τη λατρεία, την παράδοση και τη ζωή του Χριστιανισμού, όπως: Θεός, δημιουργία - πτώση, άνθρωποι του Θεού (προφήτες - άγιοι), ενανθρώπηση του Χριστού, έργο του Χριστού, Εκκλησία, λατρεία, Αγία Γραφή, Βασιλεία του Θεού, χριστιανική ζωή κ.ά. Το φετινό μας μάθημα επικεντρώνεται στο θέμα «Χριστιανισμός, Θρησκείες, Κοσμοθεωρίες».

Μετά τη γνωριμία μας, λοιπόν, με τη χριστιανική Εκκλησία, τη διδασκαλία και την παράδοσή της, θα προσπαθήσουμε, φέτος, να διερευνήσουμε διαδρομές της θρησκευτικής πίστης σε έναν ευρύτερο ορίζοντα. Η αφετηρία στη διερεύνησή μας είναι πρωταρχικά οι δικές μας εμπειρίες, καθώς και ο πανανθρώπινος χαρακτήρας της σωτηρίας την οποία ευαγγελίζεται η Ορθόδοξη παράδοση. Με αυτή τη βάση, θα επεκταθούμε στις παγκόσμιες διαστάσεις του θρησκευτικού φαινομένου, στην παρουσία του Χριστιανισμού στην Ανατολή και στη Δύση, καθώς και στις μεγάλες θρησκευτικές παραδόσεις του κόσμου. Θα εξετάσουμε, επίσης, θεωρήσεις της θρησκευτικότητας από διάφορες σύγχρονες κοσμοθεωρίες, καθώς και μορφές της θρησκευτικότητας στον 21ο αιώνα. Τα στοιχεία αυτά είναι χρήσιμα για την κατανόηση της δικής μας πίστης, αλλά και των άλλων, το οποίο είναι αναγκαίο στο σύνθετο πολιτιστικό περιβάλλον που ζούμε, για την προώθηση της αλληλογνωριμίας, της ειρηνικής συνύπαρξης, αλλά και του κοινού οράματος για τη μεταμόρφωση και την ανακαίνιση του κόσμου.

Το βιβλίο που έχετε στα χέρια σας θα σας διευκολύνει στο ταξίδι της διερεύνησής σας. Βασικός προσανατολισμός του είναι να σας καθοδηγήσει στην εργασία σας στην τάξη και στο σπίτι. Θα έχετε προσέξει ότι οι διδακτικές ενότητες δεν έχουν τη μορφή συνεχόμενου κειμένου ή δοκιμίου. Πάνω απ' όλα, το βιβλίο περιλαμβάνει προτάσεις για δημιουργικές δραστηριότητες, τις οποίες μπορείτε να εκτελέσετε, με την καθοδήγηση του καθηγητή ή της καθηγήτριάς σας. Ταυτόχρονα, είναι μια πλούσια συλλογή κειμένων, εικόνων, ψηφιακών αντικειμένων και άλλων μέσων, που προέρχονται από διάφορες πηγές. Μπορείτε, βεβαίως, να εμπλουτίσετε το βιβλίο και με τις δικές σας ιδέες.

Ο καθηγητής ή η καθηγήτρια της τάξης σας θα σας καθοδηγήσει σχετικά με τις δραστηριότητες και τον τρόπο που θα δουλέψετε. Ίσως, δεν θα χρειαστείτε όλες τις δραστηριότητες και όλα τα κείμενα. Είναι χρήσιμο, ωστόσο, να σημειώνετε στο τετράδιό σας βασικές πληροφορίες για κάθε μάθημα, π.χ. το βασικό θέμα, βασικές έννοιες ή αποσπάσματα, πώς θα προετοιμαστείτε για το επόμενο μάθημα, εάν χρειάζεται να προσέξετε περισσότερο κάποιο από τα κείμενα ή να υλοποιήσετε κάποια συμπληρωματική εργασία.

Σας ευχόμαστε καλή εργασία με κέφι και δημιουργικότητα!

Οι συγγραφείς του βιβλίου

Ταυτότητα, προσανατολισμοί και διδακτική αξιοποίηση του Βιβλίου Μαθητή στα Θρησκευτικά Γ΄ Γυμνασίου

1. Διασύνδεση με το Πρόγραμμα Σπουδών

Το παρόν Βιβλίο Μαθητή προορίζεται να υπηρετήσει τις μαθησιακές ανάγκες των μαθητών/τριών στα Θρησκευτικά της Γ΄ τάξης Γυμνασίου. Ταυτόχρονα, αποτελεί έναν χρήσιμο και μεθοδικό οδηγό για τη διδασκαλία του μαθήματος των Θρησκευτικών, καθότι περιλαμβάνει τα αναγκαία μεθοδολογικά εργαλεία και το απαραίτητο υποστηρικτικό υλικό για τη διδασκαλία και την επίτευξη της προσδοκώμενης μάθησης σε κάθε θεματική και διδακτική ενότητα.

Τα γενικά χαρακτηριστικά, οι παιδαγωγικοί προσανατολισμοί και το περιεχόμενο του βιβλίου βασίζονται στο **Πρόγραμμα Σπουδών** για το Μάθημα των Θρησκευτικών στις Α΄, Β΄ και Γ΄ τάξεις Γυμνασίου, όπως αναθεωρήθηκε και ισχύει (Υ.Α. 8766/Δ2/25-1-2023, Φ.Ε.Κ. Β΄ 416/30-01-2023).

Κατά τη συγγραφή του βιβλίου, ελήφθησαν υπόψη:

- i. Οι γενικοί σκοποί και οι ειδικοί στόχοι του μαθήματος των Θρησκευτικών, όπως αυτοί αναπτύσσονται στο Πρόγραμμα Σπουδών, σύμφωνα με την υφιστάμενη νομοθεσία του ελληνικού κράτους και τις Αποφάσεις του Συμβουλίου της Επικρατείας.
- ii. Οι γενικές παιδαγωγικές αρχές και οι μαθησιακοί προσανατολισμοί που καθορίζονται από το Πρόγραμμα Σπουδών για το μάθημα των Θρησκευτικών.
- iii. Η διδακτική μεθοδολογία η οποία συστήνεται από το Πρόγραμμα Σπουδών.
- iv. Η διάταξη των διδακτικών θεμάτων, όπως αυτή ορίζεται από το Πρόγραμμα Σπουδών, με βάση τα γενικά και τα επιμέρους θεματικά πεδία τα οποία αντιστοιχούν στην Γ΄ τάξη Γυμνασίου, σύμφωνα με τη σπειροειδή ανάπτυξη του μαθήματος στο Γυμνάσιο και τις ορισθείσες θεματικές ενότητες.
- v. Οι τρεις βασικοί άξονες που υπηρετούν τους ειδικούς στόχους του Προγράμματος Σπουδών, όπως αυτοί ορίζονται σε αυτό και οι οποίοι διαπερνούν τη στόχευση και το περιεχόμενο των διδακτικών θεμάτων του βιβλίου.
- vi. Τα προσδοκώμενα μαθησιακά αποτελέσματα, όπως ορίζονται κατά θεματική ενότητα του Προγράμματος Σπουδών, και οι αντίστοιχες ενδεικτικές διδακτικές δραστηριότητες.

2. Ο χαρακτήρας του έργου ως βιβλίου εργασίας

Λαμβάνοντας υπόψη τη φιλοσοφία του Προγράμματος Σπουδών, τις προβλεπόμενες ειδικές προδιαγραφές, τους εκπαιδευτικούς προσανατολισμούς, τις αντικειμενικές συνθήκες του ελληνικού σχολείου σήμερα και πρωτίστως τα παιδαγωγικά χαρακτηριστικά, τα ενδιαφέροντα και τις ανάγκες των μαθητών/τριών, το παρόν βιβλίο έχει τα χαρακτηριστικά ενός βιβλίου εργασίας, το οποίο έχει ως κεντρικό σκοπό να υπηρετήσει μεθοδικά την επίτευξη της προσδοκώμενης μάθησης από τους μαθητές και τις μαθήτριες δίνοντας έμφαση στη **διαδραστικότητα**.

Με αυτό το πνεύμα, οι θεματικές ενότητες δεν αναπτύσσονται με τη μορφή δοκιμίου ή διαρθρωμένης αφήγησης. Κάθε θεματική ενότητα και κάθε ωριαία διδασκαλία περιλαμβάνει μια αλληλουχία μαθησιακών δραστηριοτήτων, οι οποίες υποστηρίζονται με κατάλληλο έντυπο και ψηφιακό υλικό. Για την υλοποίηση των δραστηριοτήτων, παρέχονται κατάλληλες οδηγίες, ενώ αρκετές από αυτές μπορεί να εκτελεστούν πάνω στο βιβλίο. Κεντρικός προσανατολισμός των μαθησιακών δραστηριοτήτων που προτείνονται είναι η ενεργός εμπλοκή των μαθητών/τριών και η αλληλεπίδραση μεταξύ τους. Με άλλα λόγια, το βιβλίο είναι **στοχοκεντρικό** και **μεθοδοκεντρικό** και ταυτόχρονα είναι **μαθητοκεντρικό** και **μαθησιοκεντρικό**. Οι μαθητές/τριες γνωρίζουν από την αρχή του μαθήματος το μαθησιακό δρομολόγιο που πρόκειται να αναλάβουν, υποστηρίζονται βήμα-βήμα στην εργασία τους και στο τέλος αποτιμούν τη νέα μάθηση, σε γνωσιακό και μεταγνωστικό επίπεδο.

3. Το διδακτικό και μαθησιακό περιβάλλον

Το βιβλίο προσφέρει ένα πλούσιο διδακτικό και μαθησιακό περιβάλλον, με αφθονία και ποικιλία διδακτικών προτάσεων, μέσων και υλικών. Ειδικότερα χαρακτηριστικά του διδακτικού και μαθησιακού περιβάλλοντος, το οποίο προτείνει και υπηρετεί το βιβλίο, είναι:

- i. Πολύπλευρη μαθησιακή στόχευση σε επίπεδο γνώσεων, στάσεων και δεξιοτήτων.
- ii. Πολυτροπικότητα ως προς τις μαθησιακές διαδικασίες και τα εκπαιδευτικά υλικά.
- iii. Άφθονα και ποικίλα μαθησιακά υλικά, αντικείμενα και δεδομένα σε έντυπο λόγο, πολυτροπικά κείμενα, εικαστικές δημιουργίες, ψηφιακά περιβάλλοντα και πολυμέσα.
- iv. Διαθεματικές και διεπιστημονικές προσεγγίσεις.
- v. Διαφοροποίηση της προτεινόμενης διδασκαλίας σε επίπεδο στόχων, διαδικασιών, μέσων, υλικών και αξιολόγησης, παρέχοντας ευκαιρίες για ισότιμη συμμετοχή και ανάπτυξη όλων.
- vi. Αξιολογικές και μεταγνωστικές προσεγγίσεις.
- vii. Ανταπόκριση σε ειδικές μαθησιακές ανάγκες και ιδιαιτερότητες.

4. Παιδαγωγικός προσανατολισμός

Οι παιδαγωγικές αρχές που διέπουν τον προσανατολισμό και τη συγκρότηση του παρόντος έργου θεμελιώνονται στις αντίστοιχες θεμελιώδεις αρχές οι οποίες χαρακτηρίζουν το Πρόγραμμα Σπουδών. Με συντομία, οι βασικοί άξονες οι οποίοι χαρακτηρίζουν τους εκπαιδευτικούς στόχους και το εν γένει περιεχόμενο του βιβλίου είναι:

- i. Η προαγωγή της ανακαλυπτικής, συμμετοχικής και βιωματικής μάθησης.
- ii. Η προσφορά ευκαιριών ανάπτυξης σε όλους τους τομείς μάθησης.
- iii. Η ανάπτυξη της νέας μάθησης μέσα από δραστηριότητες, οι οποίες προωθούν την ενεργό συμμετοχή όλων των μαθητών/τριών σε όλες τις φάσεις του μαθήματος.
- iv. Η προσέγγιση των διδακτικών θεμάτων μέσα από τις εμπειρίες, τα ερωτήματα και τις προσδοκίες των μαθητών/τριών.
- v. Η προώθηση της συμπεριληπτικής εκπαίδευσης, με σεβασμό της ιδιαιτερότητας κάθε μαθητή και μαθήτριας, μέσα από την πολυτροπικότητα, τη διαφοροποίηση της διδακτικής και τη διαβάθμιση της δυσκολίας.

5. Δομή και περιεχόμενο

Τα διδακτικά θέματα του βιβλίου θεμελιώνονται στο **κεντρικό θέμα - θεματικό πεδίο** «Θρησκεία/ες – Κοσμοθεωρίες». Το κυρίως μέρος των διδακτικών περιεχομένων του βιβλίου είναι διαρθρωμένο σε **κεφάλαια**, τα οποία αντιστοιχούν στα επιμέρους θεματικά πεδία του Προγράμματος Σπουδών. Κάθε κεφάλαιο περιλαμβάνει ορισμένο αριθμό επιμέρους **θεματικών ενότητων**, ενώ κάθε θεματική ενότητα μπορεί να αναπτύσσεται σε μία έως τρεις διδακτικές ώρες, οι οποίες αντιστοιχούν **σε διδακτικές ενότητες**.

Κάθε **διδακτική ενότητα**, η οποία αντιστοιχεί σε μία **ωριαία διδασκαλία**, οργανώνεται με βάση τις τέσσερις βασικές φάσεις της διδασκαλίας, οι οποίες αντιστοιχούν στα κύρια βήματα (βιώνοντας, νοηματοδοτώντας, αναλύοντας, εφαρμόζοντας) της βιωματικής στρατηγικής των Kalantzis & Cope, όπως αυτή προτείνεται στον Οδηγό Εκπαιδευτικού του Προγράμματος Σπουδών. Στο τέλος κάθε κεφαλαίου, κάθε θεματικής ενότητας και κάθε διδακτικής ενότητας περιλαμβάνονται ερωτήσεις ή ασκήσεις για την αξιολόγηση της νέας μάθησης.

Όπου κρίνεται αναγκαίο, εντάσσονται **ψηφιακά μαθησιακά αντικείμενα (Ψ.Μ.Α.)** διάφορων ειδών και τύπων, τα οποία υπηρετούν συγκεκριμένες δραστηριότητες ή είναι πρόσθετο υποστηρικτικό υλικό. Παράλληλα, σε καθορισμένα σημεία εντάσσονται **υποστηρικτικά πλαίσια**, τα οποία περιλαμβάνουν χρήσιμο υλικό ή πρόσθετες πληροφορίες.



Αναλυτικότερη έκδοση του κειμένου

Α΄ ΚΕΦΑΛΑΙΟ

Το φαινόμενο της θρησκείας

1. Η αναζήτηση του Θεού και η θρησκεία
2. Η θρησκεία στην τέχνη, τον πολιτισμό και την κοινωνική οργάνωση
3. Θρησκεία, λατρεία και ο άνθρωπος
4. Η επιλογή να ζει κανείς χωρίς Θεό
5. Ο διάλογος με τη θρησκευτική ετερότητα



Ανθισμένη Κυψέλη, Χρήστος Μποκόρος, 2002

1. Η αναζήτηση του Θεού και η θρησκεία

Οι στόχοι μας

Ο άνθρωπος χαρακτηρίζεται διαχρονικά από την τάση να θέτει ερωτήματα για όσα δεν γνωρίζει. Το φαινόμενο της θρησκευτικής αναζήτησης φανερώνει τη βαθιά ανάγκη του ανθρώπου να βρει απαντήσεις στο ερώτημα για τον Θεό και να επικοινωνήσει μαζί του.

Στην ενότητα αυτή θα επιδιώξουμε:

- Να εξετάζουμε λόγους για τους οποίους οι άνθρωποι αναζητούν τον Θεό.
- Να προσδιορίζουμε τα κύρια χαρακτηριστικά του φαινομένου της θρησκείας.
- Να συνδέουμε τα χαρακτηριστικά της θρησκείας με παραδείγματα θρησκευτικότητας.

1η ώρα Αναζητώντας τον Θεό

Εκφράζουμε απόψεις

Δραστηριότητα

Σκεφτείτε μερικά σημαντικά πράγματα που γνωρίζουμε με βεβαιότητα και μερικά πράγματα που δεν γνωρίζουμε στην ανθρώπινη ζωή. Να φτιάξετε δύο καταλόγους με τις έννοιες που εντοπίσατε. Να συζητήσετε στην ομάδα σας τις περιπτώσεις διαφορετικών προσεγγίσεων. Τη λέξη «Θεός» σε ποια ομάδα λέξεων θα την τοποθετούσατε και γιατί;

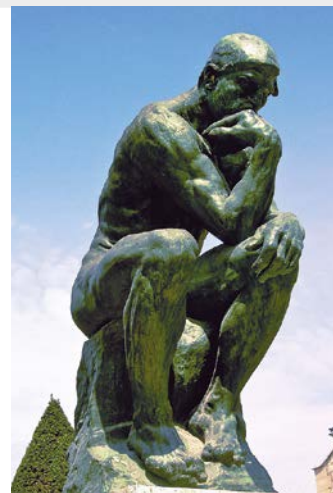
Προσπαθούμε να ερμηνεύσουμε

Δραστηριότητα

Οι διπλανές ζωγραφιές δημιουργήθηκαν περίπου πριν από 16 χιλιάδες χρόνια. Σκεφτείτε, στην ομάδα σας, πιθανές ερμηνείες των θεμάτων που εικονίζουν.



Παλαιολιθική τέχνη στο σπήλαιο Αλταμίρα της Ισπανίας



Ο σκεπτόμενος,
Ογκύστ Ροντέν,
1880

Συζητούμε και εμβαθύνουμε

Το ερώτημα για τον Θεό

Ο άνθρωπος έχει την τάση να αναζητά, να ερευνά, να μαθαίνει και να γνωρίζει. Ενδεικτικά ερωτήματα που τον απασχολούν διαχρονικά είναι: Τι είναι η ζωή; Από πού προήλθε ο κόσμος; Ποιος είναι ο σκοπός της ύπαρξης; Υπάρχει Θεός;

Άραγε, τι ωθεί τον άνθρωπο στην αναζήτηση του Θεού; Μήπως η περιέργεια ή μήπως ο φόβος απέναντι στα φυσικά φαινόμενα; Μήπως ο αγώνας για την επιβίωση ή μήπως βαθύτεροι λόγοι, όπως είναι η υπαρξιακή ανάγκη του ανθρώπου να ελπίζει, να εμπιστεύεται, να αγαπά, να επιδιώκει προκοπή και τελείωση;

Από μια άλλη σκοπιά...

Το ερώτημα για τον Θεό εντάσσεται στους παραπάνω προβληματισμούς. Από την πρωτόγονη εποχή μέχρι σήμερα, ο άνθρωπος δεν έπαψε να ερωτά για την ύπαρξη του Θεού και να αναζητά τρόπους επικοινωνίας με αυτόν. Ανεξάρτητα από τις τελικές απαντήσεις στις οποίες καταλήγει κάθε άνθρωπος, οι προβληματισμοί είναι κοινοί: Υπάρχει Θεός; Ποιος είναι; Πού είναι; Ποια σχέση έχει με τον κόσμο; Μπορούμε να τον συναντήσουμε; Υπάρχουν άνθρωποι που γνωρίζουν σχετικά;



Ο Νικόδημος συνομιλεί με τον Ιησού, Αλεξάντερ Ιβάνοφ, δεκαετία 1850

Δραστηριότητα

Με αφητηρία το παραπάνω κείμενο, ελάτε νοερά στη θέση ανθρώπων που θρησκευονται. Σκεφτείτε πιθανούς λόγους για τους οποίους ανέπτυξαν θρησκευτική πίστη και οργανώθηκαν θρησκευτικά.

Προεκτείνουμε τη γνώση μας

Δραστηριότητα

Ο Χριστός είπε: «Ζητάτε και θα σας δοθεί, ψάχνετε και θα βρείτε, χτυπάτε την πόρτα και θα σας ανοιχτεί» (Κατά Ματθαίον 7, 7). Ο ευαγγελιστής Ιωάννης γράφει: «Ο Θεός είναι αγάπη· κι όποιος ζει μέσα στην αγάπη, ζει μέσα στον Θεό, κι ο Θεός μέσα σ' αυτόν» (Α' Ιωάννου 4, 16). Σκεφτείτε ποια σημασία μπορεί να έχουν αυτές οι θέσεις για έναν άνθρωπο της εποχής μας που αναζητά τον Θεό.

Συνοψίζουμε τις θέσεις μας

Δραστηριότητα

Συνοψίζοντας τα συμπεράσματά σας, να απαριθμήσετε μερικούς βασικούς λόγους για τους οποίους οι άνθρωποι αναζητούν τον Θεό:

1.
2.
3.
4.
5.

Αντιλήψεις για τον Θεό

Η αναζήτηση του Θεού είναι ένα ταξίδι, το οποίο διαφέρει σε κάθε άνθρωπο. Κάθε άνθρωπος ξεκινά από διαφορετικές προϋποθέσεις, ανάγκες ή απόψεις και ακολουθεί τον δικό του δρόμο. Η πορεία του επηρεάζεται, συχνά, από το κοινωνικό περιβάλλον και την πολιτιστική παράδοση στην οποία μετέχει. Έτσι, το θρησκευτικό φαινόμενο και οι αντιλήψεις για τον Θεό εμφανίζονται μέσα στην ιστορία ποικιλότροπα. Υπάρχουν θρησκευτικές αντιλήψεις οι οποίες οφείλονται στην άγνοια ή στον φόβο και εκφράζονται ως δεισιδαιμονίες και προλήψεις. Τέτοιες απόψεις για τον Θεό είναι:

- Ο Θεός είναι το ύψιστο ον, μια ανώτερη δύναμη.
- Ο Θεός είναι δυνατός, φοβερός και εξουσιαστής.
- Ο Θεός αμείβει τους καλούς και τιμωρεί τους κακούς.
- Ο Θεός ορίζει τη θέση καθενός στον κόσμο.
- Ο Θεός καθόρισε κάποιες τελετές για τις σημαντικές στιγμές της ζωής.
- Ο Θεός είναι το σύμπαν (πανθεισμός).
- Ο Θεός είναι παντελώς άγνωστος στους ανθρώπους.



1.1. Μορφές θρησκευτικής αναζήτησης

Συμβάλλουμε με ιδέες

Δραστηριότητα

Ποια είναι η πρώτη σκέψη που σας έρχεται στο μυαλό ακούγοντας τη λέξη «θρησκεία»; Να συγκεντρώσετε όλες τις ιδέες στον πίνακα της τάξης.

Αξιοποιώντας τις έννοιες που συγκεντρώσατε, να δημιουργήσετε έναν χάρτη εννοιών με θέμα: «**Χαρακτηριστικά του φαινομένου της θρησκείας**».

Αφού ολοκληρώσετε τον εννοιολογικό χάρτη, να σημειώσετε τα κύρια χαρακτηριστικά του φαινομένου της θρησκείας:

1.
2.
3.
4.
5.

Διερευνούμε και εμβαθύνουμε

Στην Επιστολή Ιακώβου, στην Καινή Διαθήκη, υπάρχει ο όρος «θρησκεία» και ταυτόχρονα υπάρχει μια περιγραφή της θρησκευτικότητας, σύμφωνα με τη διδασκαλία της Εκκλησίας:

«Όποιος μελέτησε τον τέλειο νόμο, δηλαδή τον νόμο της ελευθερίας, και έμεινε σταθερός σ' αυτόν, όποιος δεν υπήρξε απλός ακροατής που ξεχνάει, αλλά τον εφαρμόσε στην πράξη, αυτός με την έμπρακτη αυτή εφαρμογή θα είναι μακάριος. Αν κάποιος από σας νομίζει ότι θρησκεύει, αλλά δεν βάζει καλινόμι στη γλώσσα του, αυτός εξαπατάει τον εαυτό του, και η θρησκεία του δεν έχει περιεχόμενο. Θρησκεία καθαρή κι αμόλυνη για τον Θεό και Πατέρα είναι αυτή: Να συμπαραστέκεστε στα ορφανά και στις χήρες όταν υποφέρουν, και να διατηρείτε αγνό τον εαυτό σας από την επιρροή του αμαρτωλού κόσμου».

Ιακώβου 1, 25-27

Στις Πράξεις των Αποστόλων περιγράφεται η ζωή των πρώτων Χριστιανών:

«Όλοι αυτοί ήταν αφοσιωμένοι στη διδασκαλία των αποστόλων και στη μεταξύ τους κοινωνία, στην τέλεση της θείας Ευχαριστίας και στις προσευχές. Ένα δέος τούς κατείχε όλους όσοι έβλεπαν πολλά εκπληκτικά θαύματα να γίνονται μέσω των αποστόλων. Όλοι οι πιστοί ζούσαν σε έναν τόπο και είχαν τα πάντα κοινά».

Πράξεις των Αποστόλων 2, 42-44

Δραστηριότητα

Να συγκρίνετε τα συμπεράσματά σας από την προηγούμενη δραστηριότητα με τις βασικές θέσεις των παραπάνω κειμένων σχετικά με τα χαρακτηριστικά του φαινομένου της θρησκείας.



Σκηνή από τις πρωτοχριστιανικές αγάπες.
Κατακόμβη Αγίας Πρίσκιλλας, 2ος - 4ος αιώνας



Ο Μωυσής με τις πλάκες του Νόμου, Claude Vignon, 17ος αιώνας

Προεκτείνουμε τη γνώση μας

Δραστηριότητα

Να συνδέσετε χαρακτηριστικά του φαινομένου της θρησκείας, με μορφές θρησκευτικότητας που έχετε γνωρίσει, δημιουργώντας έναν πίνακα αντιστοίχισης.

Να αναζητήσετε, εάν είναι εφικτό με τη βοήθεια του διαδραστικού πίνακα στην τάξη, σχετικές εικόνες από το «Φωτόδεντρο», οι οποίες να εκφράζουν τις θέσεις σας.

Χαρακτηριστικά της θρησκείας	Μορφές θρησκευτικότητας	Εικόνες
1.	1.	1.
2.	2.	2.
3.	3.	3.

Ελέγχουμε τι μάθαμε

Δραστηριότητα

Να σχολιάσετε ελεύθερα το παρακάτω κείμενο:

«Λέει ένας από τους σοφούς της Χριστιανικής παράδοσης, ο άγιος Γρηγόριος Νύσσης: "Αυτό είναι το να βρεις αληθινά τον Θεό, το να τον αναζητάς συνεχώς, το να μην χορταίνεις ποτέ να τον επιθυμείς". Αυτό είναι να βρεις τον Θεό: το να Τον ζητάς αδιάκοπα. Γιατί δεν είναι δυνατόν να βρεις ένα πρόσωπο και να το κατέχεις. Τότε δεν είναι σχέση πια. Είναι ο θάνατος της εγωκεντρικής αυτάρκειας. Των ψευδαισθήσεων της αυτάρκειας. Το να βρεις τον Θεό, το να βρεις ένα πραγματικό πρόσωπο απέναντί σου, σε μια σχέση ερωτική είναι να το ζητάς συνεχώς, να το κερδίζεις καθημερινά».

Χρήστος Γιανναράς, *Περιμένοντας την Ανάσταση*,
(απλοποίηση κειμένου)

Γνωρίζετε ότι...

Με το ζήτημα της θρησκείας ασχολούνται διάφορες **κοινωνικές επιστήμες**, όπως είναι η Ιστορία, η Κοινωνιολογία, η Ανθρωπογεωγραφία, η Κοινωνική Ανθρωπολογία, η Θρησκευσιολογία κ.ά. Οι επιστήμες αυτές χρησιμοποιούν τη λέξη «**θρησκεία**» ως τεχνικό όρο, χωρίς να υπάρχει ένας κοινά αποδεκτός ορισμός για το φαινόμενο. Ωστόσο, ορισμένα βασικά χαρακτηριστικά της θρησκείας είναι κοινά αποδεκτά. Η σύγχρονη επιστήμη αναγνωρίζει την **πολυπλοκότητα** του θρησκευτικού φαινομένου και ταυτόχρονα την **καθολικότητά** του, δηλαδή τη διαχρονική παρουσία του σε ολόκληρο τον κόσμο, στην ιστορία και στο παρόν.

Συνοψίζουμε και αποτιμούμε την εργασία μας στη Θ.Ε. 1

- Εκθέτουμε λόγους για τους οποίους οι άνθρωποι αναζητούν τον Θεό.
- Προσδιορίζουμε τα κύρια χαρακτηριστικά του φαινομένου της θρησκείας.
- Δίνουμε παραδείγματα θρησκευτικών συμπεριφορών τα οποία παραπέμπουν σε συγκεκριμένα χαρακτηριστικά της θρησκείας.

- Τι σας δυσκόλεψε περισσότερο στην ενότητα αυτή;
- Πόσο ικανοποιημένοι είστε από τον τρόπο που δουλέψατε;

2. Η θρησκεία στην τέχνη, τον πολιτισμό και την κοινωνική οργάνωση

Οι στόχοι μας

Η θρησκεία έχει συμβάλει στην ανάπτυξη της τέχνης και του πολιτισμού και έχει επηρεάσει την οργάνωση και τη συγκρότηση της κοινωνίας σε παγκόσμιο επίπεδο.

Στην ενότητα αυτή θα επιδιώξουμε:

- Να εντοπίζουμε τη συμβολή της θρησκείας στην τέχνη.
- Να αναγνωρίζουμε τη σχέση της θρησκείας με τον πολιτισμό.
- Να ανακαλύπτουμε επιδράσεις της θρησκείας στην κοινωνική οργάνωση.

1η ώρα Η συμβολή της θρησκείας στην τέχνη

Εντοπίζουμε παραδείγματα

Δραστηριότητα

Ο Παρθενώνας της Ακρόπολης των Αθηνών και η Αγία Σοφία της Κωνσταντινούπολης είναι από τα σπουδαιότερα καλλιτεχνήματα όλων των εποχών. Τα αριστουργήματα αυτά μαρτυρούν τη θρησκευτική πίστη των ανθρώπων της εποχής τους. Δουλεύοντας συνεργατικά, να



Ο Παρθενώνας των Αθηνών



Η Αγία Σοφία της Κωνσταντινούπολης

εντοπίσετε παρόμοια παραδείγματα μνημείων υψηλής τέχνης που δημιουργήθηκαν για θρησκευτικούς λόγους στον Χριστιανισμό και στις θρησκείες του κόσμου. Στη διερεύνησή σας μπορείτε να συμβουλευτείτε τον κατάλογο Μνημείων Παγκόσμιας Κληρονομιάς της UNESCO στον ιστότοπο του Οργανισμού.

Συζητούμε και διαπιστώνουμε

Δραστηριότητα

Με αφετηρία τα παραδείγματα που εντοπίσατε στην προηγούμενη δραστηριότητα, σκεφτείτε τους βαθύτερους λόγους που ώθησαν τους ανθρώπους στην ανάπτυξη της θρησκευτικής τέχνης.

Μπορείτε να δείτε, εναλλακτικά, στο «Φωτόδεντρο» το βίντεο με θέμα «Η θρησκεία στη μινωική Κρήτη». Τι διαπιστώνετε σχετικά με την ανάπτυξη της θρησκευτικής τέχνης στην εποχή εκείνη;

Στη συνέχεια, παρατηρώντας την εικόνα του ευαγγελιστή Λουκά, να εκφράσετε πιθανούς λόγους για τους οποίους ο Χριστιανισμός καλλιέργησε την τέχνη.



Ο ευαγγελιστής Λουκάς ζωγραφίζει τη Θεοτόκο Οδηγήτρια, έργο ανώνυμου ζωγράφου, 15ος αιώνας

Διερευνούμε και συζητούμε

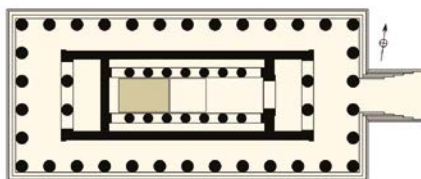
Γένεση και εξέλιξη της χριστιανικής τέχνης

Η χριστιανική τέχνη εμπνεύστηκε από την αρχαία τέχνη και κράτησε πολλά στοιχεία από αυτήν. Ωστόσο προσαρμόσε αυτά τα στοιχεία στη δική της πνευματικότητα ανοίγοντας τον ορίζοντά της σε νέους προσανατολισμούς.

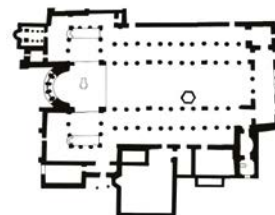
Δραστηριότητα

Κάθε ομάδα της τάξης να αναλάβει και να μελετήσει από ένα ζεύγος των εικόνων (1ο ζεύγος: ναοδομία, 2ο ζεύγος: εικονογραφία). Να εντοπίσετε ομοιότητες και διαφορές στις εικόνες.

Να συζητήσετε ομαδικά εάν αναγνωρίζετε επιδράσεις της αρχαίας στη χριστιανική τέχνη στα συγκεκριμένα παραδείγματα.



Κάτοψη του ναού του Δία στην Ολυμπία, 6ος αιώνας π.Χ. έως 2ος αιώνας μ.Χ.



Κάτοψη του ναού του Αγίου Δημητρίου, Θεσσαλονίκη, 5ος αιώνας μ.Χ.



Νεκρικά πορτρέτα από την περιοχή του Φαγιούμ, 2ος αιώνας



Οι άγιοι Σέργιος και Βάκχος, φορητή εικόνα, Μονή Σινά, 6ος - 7ος αιώνας

Προτείνουμε και τεκμηριώνουμε

Δραστηριότητα

Με ποια επιχειρήματα θα τεκμηριώνατε την πρότασή σας για να ενταχθεί ένα θρησκευτικό μνημείο της επιλογής σας στον κατάλογο Μνημείων Παγκόσμιας Κληρονομιάς της UNESCO;

Μπορείτε να συμβουλευτείτε τους όρους και τις προϋποθέσεις που θέτει η UNESCO για την ένταξη ενός μνημείου στον κατάλογο.



1.2. Κριτήρια ένταξης ενός μνημείου στον κατάλογο Μνημείων της UNESCO

Συνοψίζουμε και συμπεραίνουμε

Η θρησκευτική πίστη ανά τους αιώνες έδωσε ισχυρή ώθηση στην ανάπτυξη της τέχνης όλων των ειδών. Η τέχνη εξυπηρετούσε, συνήθως, τις θρησκευτικές ανάγκες και πρακτικές των πιστών μιας θρησκευτικής κοινότητας. Ταυτόχρονα, η θρησκευτική πίστη και η θρησκευτική τέχνη υπήρξαν πηγή έμπνευσης για τις άλλες τέχνες του κόσμου, συμβάλλοντας με αυτόν τον τρόπο στην ανάπτυξή τους.

Δραστηριότητα

Από την παγκόσμια καλλιτεχνική κληρονομιά, να εντοπίσετε παραδείγματα έργων τέχνης, στα οποία αναγνωρίζετε επιδράσεις της θρησκευτικής πίστης ή της θρησκευτικής τέχνης.

2η ώρα Θρησκεία και πολιτισμός

Συμβάλλουμε με ιδέες

Άραγε, ποια είναι η σχέση της θρησκείας με τον πολιτισμό; Η θρησκεία έχει συμβάλει στην ανάπτυξη του πολιτισμού; Μήπως η θρησκευτικότητα είναι εμπόδιο στην πρόοδο του πολιτισμού;

Δραστηριότητα

Ποιες είναι οι πρώτες σκέψεις που έρχονται στο μυαλό σας όταν ακούτε τον όρο «πολιτισμός»; Να καταγράψετε στον πίνακα της τάξης τις ιδέες σας.

Διερευνούμε τις έννοιες

Δραστηριότητα

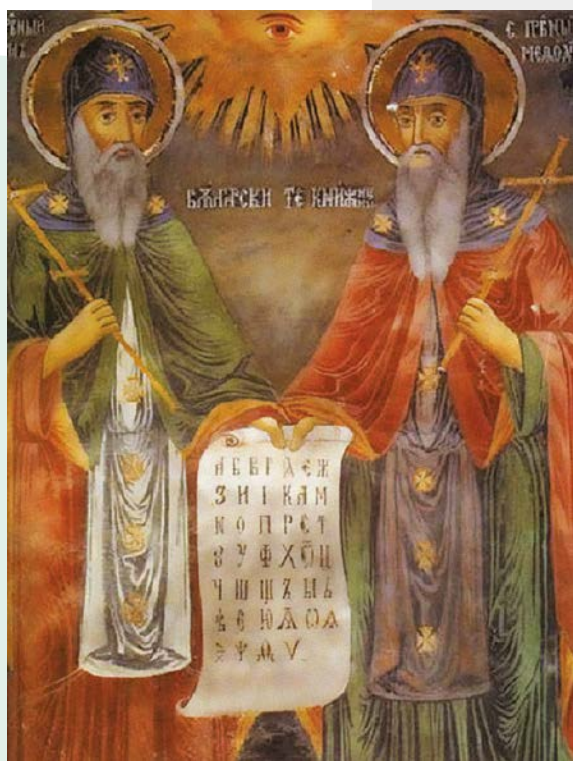
Να εντοπίσετε σε ηλεκτρονικό λεξικό τα λήμματα «θρησκεία» και «πολιτισμός». Κατά τη γνώμη σας, σε ποια σημεία η θρησκεία και ο πολιτισμός συνδέονται μεταξύ τους;



1.3. Σταθμοί προσφοράς της Εκκλησίας στον πολιτισμό



Οι Τρεις Ιεράρχες, Βυζαντινό και Χριστιανικό Μουσείο, Αθήνα, 14ος αιώνας



Οι άγιοι Κύριλλος και Μεθόδιος, φωτιστές των Σλάβων, Zahari Zograf, Μονή Troyan, Βουλγαρία, 1848



Ο άγιος Γρηγόριος ο Παλαμάς, Μουσείο Καλών Τεχνών Πούσκιν, Μόσχα, 15ος αιώνας

Ερευνούμε και τεκμηριώνουμε

Ο Χριστιανισμός επηρέασε τον δυτικό πολιτισμό σε όλες τις φάσεις και τις πτυχές του και ειδικότερα τη διανόηση, την τέχνη, την πνευματικότητα, την πολιτική και κοινωνική ζωή.

Δραστηριότητα

Εργαζόμενοι σε ομάδες, να εντοπίσετε με ιστοεξερεύνηση έργα τέχνης, ένα η κάθε ομάδα, από γνωστούς καλλιτέχνες των νεότερων χρόνων, πρωτίστως από τον χώρο της ζωγραφικής, στα οποία διακρίνεται επιρροές από τον χριστιανικό πολιτισμό. Μπορείτε να επιλέξετε, εφόσον επιθυμείτε, έργα από τη λογοτεχνία, τη μουσική ή τον κινηματογράφο, τα οποία έχετε διαβάσει, ακούσει ή δει.

Ποιο είναι το βασικό επιχείρημά σας για τη σχέση τους με τον Χριστιανισμό;

Ενδεικτικά ονόματα καλλιτεχνών, από τα οποία μπορείτε να επιλέξετε για την ιστοεξερεύνηση: Μιχαήλ Άγγελος, Θεοφάνης ο Κρης, Δομνίκος Θεοτοκόπουλος, Ρέμπραντ, Φιοντόρ Ντοστογιέφσκι, Αλέξανδρος Παπαδιαμάντης, Αντρέι Ταρκόφσκι, Φώτης Κόντογλου κ.ά.



Ο καλός Σαμαρείτης, Vincent van Gogh, 1890

Προσεγγίζουμε κριτικά

Δραστηριότητα

Πώς κρίνετε την άποψη ότι η θρησκευτική πίστη άλλοτε συμβάλλει στην ανάπτυξη του πολιτισμού και άλλοτε οδηγεί σε πολιτιστική οπισθοδρόμηση;

Στην αίθουσα της τάξης, να σχηματίσετε μια γραμμή διαβάθμισης (από το συμφωνώ απόλυτα έως το διαφωνώ απόλυτα) στην οποία να πάρετε θέση, ανάλογα με το κατά πόσο συμφωνείτε ή διαφωνείτε σχετικά με τη συμβολή της θρησκείας στην ανάπτυξη του πολιτισμού. Να συζητήσετε στην τάξη τις απόψεις σας.

Αποτιμούμε όσα μάθαμε

Δραστηριότητα

Σκεφτείτε ατομικά και στη συνέχεια να συζητήσετε στην ομάδα σας το ερώτημα: Σύμφωνα με όσα μάθαμε, είναι σωστή η χρήση του όρου «χριστιανικός πολιτισμός»;

Εργασία για το σπίτι

Ο π. Γεώργιος Φλωρόφσκι, μεγάλος Ορθόδοξος θεολόγος του περασμένου αιώνα, υποστήριξε ότι οι Χριστιανοί οικοδομούσαν τον πολιτισμό επί αιώνες με την ισχυρή πεποίθηση ότι αυτό ήταν το θέλημα του Θεού (Φλωρόφσκι, Γ. (1982). *Χριστιανισμός και Πολιτισμός*, Θεσσαλονίκη: Πουρναρά, σελ. 27). Να δημιουργήσετε ένα σύντομο κείμενο σχολιάζοντας αυτή τη θέση.

Συμβάλλουμε με απόψεις

Δραστηριότητα

Σκεφτείτε το νόημα του όρου «κοινωνική οργάνωση». Να συζητήσετε στην ομάδα σας παραδείγματα και μορφές κοινωνικής οργάνωσης. Να γράψετε επιγραμματικά τις κύριες απόψεις σας στον πίνακα της τάξης.

Για να πάρετε ιδέες, μπορείτε να δείτε το απόσπασμα από το σχετικό κεφάλαιο στο βιβλίο *Κοινωνική και Πολιτική Αγωγή Γ΄ Γυμνασίου*, ΥΠΑΙΘΑ/ Διόφαντος.



1.4. Μορφές κοινωνικής οργάνωσης

Ανιχνεύουμε το θέμα μας

Η θρησκεία είναι ένα πανανθρώπινο φαινόμενο, με κοινωνικές διαστάσεις και κοινωνικά χαρακτηριστικά. Η θρησκεία, στην ιστορία και στο παρόν, διαδραματίζει σημαντικό ρόλο στις κοινωνικές σχέσεις και στην κοινωνική οργάνωση.

Δραστηριότητα

Να δημιουργήσετε έναν εννοιολογικό χάρτη με θέμα: «Θρησκεία και κοινωνία: Σχέσεις αλληλεπίδρασης». Να υπογραμμίσετε τις έννοιες που αναφέρονται στην κοινωνική οργάνωση.



Η Α΄ Οικουμενική Σύνοδος, Μιχαήλ Δαμασκηνός, φορητή εικόνα, Μουσείο Χριστιανικής Τέχνης Ιεράς Αρχιεπισκοπής Κρήτης, 16ος αιώνας. Μεταξύ των Πατέρων της Συνόδου εικονίζεται ο αυτοκράτορας Μέγας Κωνσταντίνος, ο οποίος θεμελίωσε σχέσεις συναλληλίας ανάμεσα στην Εκκλησία και στο κράτος και τιμάται από την Εκκλησία ως άγιος.

- Στα χρόνια της Παλαιάς Διαθήκης, η μωσαϊκή διδασκαλία καθόρισε την κοινωνική οργάνωση του ιουδαϊκού λαού.
- Στο Ισλάμ έχει αναπτυχθεί ο νόμος της «σαρία». Πρόκειται για έναν κώδικα κοινωνικής οργάνωσης και διαβίωσης, ο οποίος είναι εμπνευσμένος από το Κοράνιο, το ιερό βιβλίο των Μουσουλμάνων. Περιλαμβάνει κανόνες δικαίου, ηθικές προσταγές και οδηγίες διαβίωσης.
- Σε αρκετές κοινωνίες, αρχαίες και σύγχρονες, η θρησκεία είναι στενά συνδεδεμένη με το κράτος και την πολιτική, με αποτέλεσμα οι κανόνες της θρησκείας να αναγνωρίζονται συχνά ως νόμοι του κράτους ή να τους επηρεάζουν και το αντίστροφο.
- Η κοινωνία της Ινδίας έχει επηρεαστεί από τη διδασκαλία του Ινδουισμού για τις κάστες, σύμφωνα με την οποία στην κοινωνία υπάρχει διαβάθμιση και κάθε άνθρωπος ανήκει από τη γέννησή του σε μια ορισμένη κοινωνική ομάδα.
- Η διδασκαλία του Κομφουκίου επηρέασε καθοριστικά την κοινωνική συγκρότηση και οργάνωση του αρχαίου και του μεσαιωνικού κινεζικού κράτους.
- Σε διάφορους αρχαίους ή ακόμη και σύγχρονους πολιτισμούς οι ανώτατοι πολιτικοί άρχοντες θεωρούνται ιερά πρόσωπα (π.χ. ιαπωνική θρησκεία).
- Ο Χριστιανισμός συνέβαλε στην κοινωνική ανασυγκρότηση του αρχαίου κόσμου σε μια σειρά από ζητήματα, όπως είναι η κατάργηση της δουλείας, η ανύψωση της θέσης των γυναικών, η διαμόρφωση του οικογενειακού δικαίου*, η προώθηση της κοινωνικής δικαιοσύνης κ.ά.
- Στην ιστορία του Χριστιανισμού, εντοπίζουμε διάφορες μορφές σχέσεων Εκκλησίας και κράτους:
 1. Η Εκκλησία είναι υποταγμένη στο κράτος (καισαροπαπισμός).
 2. Η Εκκλησία ασκεί πολιτική εξουσία (παποκαισαρισμός).
 3. Εκκλησία και κράτος έχουν σχέσεις συνεργασίας και ισοτιμίας (καθεστώς συναλληλίας).
 4. Εκκλησία και κράτος έχουν διαχωρίσει τις λειτουργίες τους (καθεστώς χωρισμού).



Πάπας Σιλβεστρος και Μέγας Κωνσταντίνος, νωπογραφία, Βασιλική Quattro Coronati, Ρώμη, 1247



Ο Αυτοκράτορας Ιουστινιανός με την ακολουθία του, ψηφιδωτό, Βασιλική Αγίου Βιταλίου, Ραβέννα, 6ος αιώνας

Μελετούμε και εμβαθύνουμε

Δραστηριότητα

Καθεμία από τις ομάδες της τάξης να επιλέξει μία μορφή σχέσεων μεταξύ Εκκλησίας (ή θρησκείας) και κράτους, όπως αυτές παρουσιάζονται στην τελευταία παράγραφο του κειμένου στο παραπάνω πλαίσιο.

Πώς φαντάζεστε να οργανώνεται η κοινωνική ζωή στο καθεστώς των σχέσεων που επιλέξατε;

Να οργανώσετε έναν εννοιολογικό χάρτη με τα συμπεράσματά σας, στον οποίο να εντάξετε συγκεκριμένα παραδείγματα από την κοινωνική ζωή.

Να παρουσιάσετε τα συμπεράσματά σας στην ολομέλεια της τάξης.

Προεκτείνουμε τη γνώση μας

Οι πιστοί κάθε θρησκείας είναι μέλη μίας ορισμένης θρησκευτικής κοινότητας και προσπαθούν να ακολουθούν τους κανόνες και τις δεσμεύσεις που απορρέουν από τη συμμετοχή τους σε αυτήν. Ταυτόχρονα είναι πολίτες του κράτους στο οποίο ζουν, καθώς και μέλη της ευρύτερης κοινωνίας.

Κατά το ιστορικό παρελθόν, π.χ. στην εποχή του Μεγάλου Κωνσταντίνου και του Ιουστινιανού, το ενδιαφέρον του κράτους για τα εκκλησιαστικά ζητήματα ήταν έντονο. Στο πλαίσιο αυτό, η ιδιότητα του πολίτη ήταν στενά συνδεδεμένη με την ιδιότητα του πιστού και αντίστροφα. Στα νεότερα χρόνια υπάρχει μία τάση διαχωρισμού αυτών των δύο ρόλων, με αποτέλεσμα να ανακύπτουν διάφορα διλήμματα στους πιστούς.

Δραστηριότητα

Σε συλλογικό ρόλο, σκεφτείτε τυχόν διλήμματα που μπορεί να βιώνει, σήμερα, ένας χριστιανός ή γενικότερα ένας πιστός, λόγω της διπλής ιδιότητάς του ως πιστός και ως πολίτης. Να εκφράσετε στην ολομέλεια της τάξης τις απόψεις σας, σε ανοικτή συζήτηση.

Ελέγχουμε τι μάθαμε

Δραστηριότητα

Πρώτα ατομικά και στη συνέχεια στην ομάδα σας να απαντήσετε στις ερωτήσεις του κουίζ με θέμα «Θρησκεία και κοινωνική οργάνωση».



1.5. Κουίζ: Θρησκεία και κοινωνική οργάνωση

Συνοψίζουμε και αποτιμούμε την εργασία μας στη Θ.Ε. 2

- Δείχνουμε τη σχέση της θρησκευτικότητας με την τέχνη, μέσα από παραδείγματα.
- Εκτιμούμε τη συμβολή της θρησκείας στον πολιτισμό.
- Προσδιορίζουμε τη στάση του Χριστιανισμού έναντι της τέχνης και του πολιτισμού.
- Εντοπίζουμε διλήμματα που μπορεί να βιώνει ένας χριστιανός, λόγω της διπλής ιδιότητάς του ως πιστός και ως πολίτης.

- Κατά πόσον είστε ικανοποιημένοι από τη συμμετοχή σας στις δραστηριότητες της ενότητας;
- Τι προτείνετε για την περαιτέρω εμβάθυνση στα θέματα που μελετήσατε;

3. Θρησκεία, λατρεία και ο άνθρωπος

Οι στόχοι μας

Σε όλες τις θρησκείες εντοπίζουμε λατρευτικές πρακτικές και τελετές, τις οποίες οι πιστοί τελούν ατομικά ή ομαδικά.

Στην ενότητα αυτή θα επιδιώξουμε:

- Να αναγνωρίζουμε τη σπουδαιότητα της επικοινωνίας του πιστού με τον Θεό και ευρύτερα του ανθρώπου με το ιερό στην καθημερινή του ζωή.
- Να εξετάζουμε τα γνωρίσματα της θρησκευτικής λατρείας, καθώς και της προσευχής ως λατρευτικής εκδήλωσης.
- Να προσδιορίζουμε τον ιδιαίτερο χαρακτήρα της χριστιανικής λατρείας και προσευχής.

1η ώρα Η επικοινωνία με τον Θεό

Εκφράζουμε απόψεις



1.6. «Όταν στον Θεό μιλώ»

Δραστηριότητα

Να ακούσετε το τραγούδι «Όταν στον Θεό μιλώ».

Να διατυπώσετε απόψεις για το θέμα και το περιεχόμενο του τραγουδιού. Ποια ερωτήματα εξακολουθείτε να έχετε σχετικά με το θέμα του τραγουδιού;



Δεόμενη, Κατακόμβη Αγίας Πρίσκιλλας, Ρώμη, 2ος αιώνας

Προσεγγίζουμε τις έννοιες

Τι είναι η προσευχή; Ποιοι λόγοι ωθούν τους ανθρώπους στην προσευχή; Άραγε, είναι εφικτή η επικοινωνία με τον Θεό;

Δραστηριότητα

Να προσπαθήσετε, στην ομάδα σας, να απαντήσετε στα παραπάνω ερωτήματα, με βάση τα κείμενα:

«Θεέ, Θεός μου είσ' εσύ, σ' αναζητώ απ' τα χαράματα· διψάει για σένα η ψυχή μου· η σάρκα μου σ' αποζητάει σε μια έρημη, στεγνή κι άγλυκη γη. Στον ναό τον άγιο κοίταξα για σένα, τη δύναμή σου και τη δόξα σου να δω. Επειδή είναι πιο καλή κι απ' τη ζωή η ευσπλαχνία σου, τα χείλη μου θα σ' ανυμνούν. Όλη μου τη ζωή θα σ' ευλογώ και στ' όνομά σου θα προσεύχομαι. Θα χορτάσει η ψυχή μου σαν από εκλεκτό συμπόσιο· και με χείλη χαρούμενα το στόμα μου θα υμνολογεί. Τη νύχτα στο κρεβάτι μου η σκέψη μου σ' εσένα όλο γυρίζει και ψιθυρίζω προσευχές. Γιατί μου στάθηκες βοηθός, στον ίσκιο απ' τις φτερούγες σου ύμνους χαράς τονίζω. Μαζί σου δέθηκε η ζωή μου· και με στηρίζει το δυνατό σου χέρι.»
Ψαλμός 62, 2-9



Τα δάκρυα του αγίου Πέτρου, Museo Soumaya at Plaza Carso, Μεξικό, 1587 - 1596

Γνωρίζετε ότι...



Η προσευχή στις θρησκείες του κόσμου

Στις θρησκείες του κόσμου υπάρχουν διάφορες πρακτικές μέσω των οποίων οι πιστοί επιδιώκουν την επικοινωνία με τον Θεό. Για τον σκοπό αυτόν αξιοποιούνται ψαλμωδίες, ύμνοι, προσευχές, τελετές, πρακτικές περισυλλογής και διαλογισμού*, ιερές αποδημίες, αναβάσεις σε ιερούς τόπους, προσκυνήματα, αφιερώματα, θυσίες, προσφορές, παραμονή σε απομακρυσμένους και ήσυχους τόπους κ.ά. Η προσευχή μπορεί να προϋποθέτει νηστεία, ιδιαίτερη αμφίση, προσανατολισμό προς ορισμένη κατεύθυνση, να είναι σύντομη, επαναλαμβανόμενη ή εκτεταμένη, να συνοδεύεται από μουσική, χορό ή κινήσεις του σώματος, να είναι ατομική ή ομαδική, ιδιωτική ή δημόσια. Συχνά, οι πιστοί χρησιμοποιούν διάφορα μέσα ή σύμβολα, τα οποία θεωρείται ότι συμβάλλουν στο έργο της προσευχής.

Το ιδιαίτερο χαρακτηριστικό της Ορθόδοξης προσευχής, το οποίο τη διαφοροποιεί από τις θρησκείες του κόσμου, είναι ότι επικεντρώνεται, πρόσωπο με πρόσωπο, στον Ιησού Χριστό, τον Σωτήρα και Λυτρωτή του κόσμου. Η Ορθόδοξη προσευχή ενεργοποιεί ολόκληρο τον άνθρωπο, αγκαλιάζει ολόκληρο τον κόσμο και δεν εκτελείται μηχανιστικά ή εγωιστικά. Επιπρόσθετα, εντάσσεται λειτουργικά στη λατρεία της Εκκλησίας και δεν αυτονομείται από αυτήν.



1.8. Η προσευχή στην τέχνη



1.7. Η διδασκαλία του Χριστού για την προσευχή

«Προσευχή, παιδί μου, Ανάργυρε, έλεγε [ο άγιος Πορφύριος ο Κουσοκαλυβίτης], σημαίνει συνομιλία με τον ίδιο τον Θεό, που είναι ο Πλάστης, είναι ο Δημιουργός του σύμπαντος! Είναι Εκείνος που έπλασε τον ίδιο τον άνθρωπο κατ' εικόνα και ομοίωσή του. Είναι Εκείνος που έφτιαξε αυτά που βλέπουμε, αλλά και εκείνα που δε βλέπουμε με τα ανθρώπινα μάτια μας. Τέλος, είναι Εκείνος που δεν αρνιέται ποτέ να συνομιλεί μαζί μας, αρκεί να Του το ζητήσουμε εμείς, όποτε θέλουμε και όσες φορές θέλουμε. Δεν πρόκειται ποτέ να μας πει όχι. Αντίθετα, είναι πάντα πρόθυμος να μας ακούσει με προσοχή και με μεγάλη αγάπη, όπως κάνει κάθε καλός πατέρας, όταν το ζητά το παιδί του. [...] Τα καταλαβαίνεις αυτά που σου λέω και γιατί σου τα λέω;

- Ασφαλώς ναι, Παπούλη μου, του απάντησα.
- Και όμως, εμένα κάτι μου λέει πως δε θέλεις να τα καταλάβεις. Γιατί, εάν τα καταλάβαινες, θα έκανες πιο πολλή προσευχή.
- Μα προσεύχεσθε εσείς για μένα, πρόσθεσα.
- Και όταν τρώγω εγώ, χορταίνεις εσύ; με ρώτησε!»

Καλλιάντος, Α. (2014⁵). *Ο Πατήρ Πορφύριος, ο Διορατικός, ο Προορατικός, ο Ιαματικός*. Μήλεσι Ωρωπού: Ι. Γ. Ησυχ. Μεταμορφώσεως του Σωτήρος, σελ. 38-41

Διερευνούμε και εμβαθύνουμε

Δραστηριότητα

Για τους Χριστιανούς, η αληθινή προσευχή έχει προϋποθέσεις και γνωρίσματα. Για το ζήτημα αυτό μίλησε ο Χριστός στην Επί του Όρους Ομιλία (Κατά Ματθαίον 6, 5-8). Να καταγράψετε, στην ομάδα σας, τα βασικά σημεία από τη διδασκαλία του Χριστού για την προσευχή.

Να συζητήσετε κατά πόσο τα στοιχεία αυτά υπάρχουν στην Κυριακή Προσευχή, την οποία ο Χριστός παρέδωσε ως υπόδειγμα προσευχής (Κατά Ματθαίον 6, 9-13).



Ο Χριστός στον κήπο της Γεσημανή, Giovanni di Paolo, Πινακοθήκη Βατικανού, 1445

Σκεφτόμαστε το πρόβλημα

Δραστηριότητα

Να σκεφτείτε πρώτα ατομικά, μετά να συζητήσετε στην ομάδα σας και στη συνέχεια να ανακοινώσετε στην τάξη τη θέση σας για το παρακάτω πρόβλημα.

Τι θα λέγατε σε έναν άνθρωπο ο οποίος σας ερωτά:

«Τι χρειάζεται η προσευχή, αφού ο Θεός ως παντογνώστης και παντοδύναμος γνωρίζει τα πάντα και επομένως γνωρίζει όλες τις ανάγκες, τις αδυναμίες και τα αιτήματά μας;»



Η Θεραπεία του τυφλού, Δομίνικος Θεοτοκόπουλος, 1570-1575

Λέξεις – κλειδιά

Δραστηριότητα

Να συγκεντρώσετε παρακάτω τις κύριες λέξεις-έννοιες κλειδιά της ενότητας:

.....
.....

Εργασία για το σπίτι

«Σὲ ὑμνοῦμεν, σὲ εὐλογοῦμεν, σοὶ εὐχαριστοῦμεν,
Κύριε, καὶ δεόμεθά σου, ὁ Θεὸς ἡμῶν»

«Εσένα υμνούμε, Εσένα ευλογούμε, Εσένα
δοξολογούμε και Εσένα παρακαλούμε, Κύριε,
Θεέ μας»

Ἕγμος ἀπὸ τῆς Θείας Λειτουργίας

Δραστηριότητα

Στην παράδοση της Εκκλησίας εντοπίζουμε τρεις βασικές μορφές προσευχής: την **ικεσία*** (ονομάζεται και δέηση, αίτηση, παράκληση), τη **δοξολογία** και την **ευχαριστία**. Η Κυριακή Προσευχή έχει και τα τρία αυτά χαρακτηριστικά. Να χαρακτηρίσετε κάθε πρόταση του κειμένου της Κυριακής Προσευχής, ανάλογα με τον τύπο προσευχής με τον οποίο σχετίζεται, κατά τη γνώμη σας.

«Πατέρα μας, που βρίσκεσαι στους ουρανούς,
κάνε να σε δοξάσουν όλοι ως Θεό,
να έρθει η βασιλεία σου·
να γίνει το θέλημά σου και από τους ανθρώπους,
όπως γίνεται από τις ουράνιες δυνάμεις.
Δώσε μας σήμερα τον απαραίτητο για τη ζωή μας άρτο.
Και χάρισέ μας τα χρέη των αμαρτιών μας,
όπως κι εμείς τα χαρίζουμε στους δικούς μας οφειλότες.
Και μη μας αφήσεις να πέσουμε σε πειρασμό,
αλλά γλίτωσέ μας από τον πονηρό.
Γιατί σ' εσένα ανήκει παντοτινά η βασιλεία, η δύναμη και η δόξα.
Αμήν»

.....
.....
.....
.....
.....
.....
.....
.....
.....
.....
.....

2η ώρα Η λατρεία μέσα στην Εκκλησία

Γνωρίζετε ότι...



Εκφράζουμε σκέψεις

Δραστηριότητα

Να εκφράσετε αυθόρμητες σκέψεις σχετικά με τη λέξη «λατρεία», οι οποίες να καταγραφούν στον πίνακα της τάξης. Στη συνέχεια, να διερευνήσετε το νόημα του όρου «λατρεία» με τη βοήθεια ηλεκτρονικού λεξικού. Τι σκέφτεστε σχετικά με τη χρήση της λέξης «λατρεία» στην καθημερινή ζωή και το ειδικό περιεχόμενο που έχει ο όρος κατά τη χρήση του στη θρησκεία;

Διερευνούμε το νόημα

Με τη βοήθεια ψηφιακής μηχανής αναζήτησης να αναζητήσετε, κατά ομάδες, μερικά παραδείγματα χρήσης των λέξεων «λατρεύω» και «λατρεία» στο κείμενο της Αγίας Γραφής και στο κείμενο της Θείας Λειτουργίας του Ιωάννου Χρυσοστόμου.

Τι διαπιστώνετε σχετικά με το νόημα της λέξης «λατρεία»; Ποια γνωρίσματα χαρακτηρίζουν τη χριστιανική λατρεία στο κείμενο της Θείας Λειτουργίας του Ιωάννου Χρυσοστόμου; Να συζητήσετε στην τάξη το νόημα των νέων όρων που θα εντοπίσετε.



1.9. Η Θεία Λειτουργία

Η λειτουργική ζωή της Εκκλησίας

Η χριστιανική λατρεία διαμορφώθηκε σταδιακά. Παίρνοντας στοιχεία από τη λατρεία της Παλαιάς Διαθήκης, άρχισε να σχηματίζεται στις ευχαριστιακές συνάξεις των πρωτοχριστιανικών κοινοτήτων, με όχημα την ελληνική γλώσσα. Αργότερα, επηρεάστηκε από τις λατρευτικές συνήθειες των μεγάλων αστικών κέντρων και κυρίως της Κωνσταντινούπολης και στη συνέχεια από το λατρευτικό τυπικό* των μοναστηριών.

Στη χριστιανική λατρεία εντάσσονται το Μυστήριο της Θείας Ευχαριστίας και τα λοιπά Μυστήρια, δηλαδή του Βαπτίσματος, του Χρίσματος, της Εξομολόγησης, του Γάμου, του Ευελαίου και της Ιεροσύνης, καθώς και άλλες αγιαστικές και μυστηριακές πράξεις, όπως είναι η Ακολουθία του Αγιασμού και η Νεκρώσιμη Ακολουθία. Εντάσσονται, επίσης, οι συνήθειες Ακολουθίες* του εικοσιτετραώρου (Εσπερινός, Όρθρος, Όρες, Απόδειπνο) και διάφορες περιστασιακές Ακολουθίες (π.χ. Παράκληση της Θεοτόκου, Χαιρετισμοί της Θεοτόκου). Κάθε ημέρα της εβδομάδας είναι αφιερωμένη σε κάποιο ιερό πρόσωπο ή ιερό γεγονός, καθώς επίσης κάθε ημέρα εορτάζουν συγκεκριμένοι άγιοι της Εκκλησίας, οι οποίοι τιμώνται με ειδικούς ύμνους.

Για την εξυπηρέτηση των αναγκών της λατρείας, χρησιμοποιούνται συγκεκριμένα λειτουργικά βιβλία: Το Ευαγγέλιο, ο Απόστολος, η Οκτώηχος ή Παρακλητική, τα Μηναία, το Τριώδιο, το Πεντηκοστάριο, το Ευχολόγιο κ.ά.



Βυζαντινό Τετραευάγγελο, Μουσείο Βυζαντινού Πολιτισμού, Θεσσαλονίκη, 12ος αιώνας. Περιέχει τα αναγνώσματα από τα Ευαγγέλια των τεσσάρων Ευαγγελιστών που διαβάζονται στις καθημερινές Ακολουθίες της Εκκλησίας



Ο άγιος Ρωμανός ο μελωδός και η Θεοτόκος, Μηνολόγιο Βασιλείου, 11ος αιώνας

Μελετούμε και εμβαθύνουμε

Η Θεία Ευχαριστία

Η Θεία Ευχαριστία δεν είναι μια απλή προσευχή ή αγιαστική τελετή ή μια συνηθισμένη Ακολουθία. Έχει κεντρική θέση στη χριστιανική λατρεία και είναι το κατεξοχήν Μυστήριο της Εκκλησίας.

Σύμφωνα με μια έκφραση του αγίου Νικολάου Καβάσιλα, που έζησε τον 14ο αιώνα, η Εκκλησία φανερώνεται στα Μυστήριά της, δηλαδή πρωτίστως στη Θεία Ευχαριστία. Κατά την τέλεσή της, ανακεφαλαιώνεται ολόκληρη η πίστη, η λατρεία και η ζωή της Εκκλησίας. Στη Θεία Ευχαριστία φανερώνεται «η χάρη του Κυρίου Ιησού Χριστού, η αγάπη του Θεού Πατέρα και η κοινωνία του Αγίου Πνεύματος» (Θεία Λειτουργία του Ιωάννου Χρυσοστόμου). Οι πιστοί κοινωνούν το Σώμα και το Αίμα του Χριστού, ενώνονται με Αυτόν και μεταξύ τους, συγκροτούν μια νέα κοινωνία, την Εκκλησία και προγεύονται τη Βασιλεία του Θεού.



Η σφραγίδα στον άρτο (πρόσφορο) της Θείας Ευχαριστίας. Ο λειτουργός εξάγει, κατά την Προσκομιδή*, τις ορισθείσες μερίδες για την τέλεση του Μυστηρίου.

Δραστηριότητα

Να συζητήσετε, αρχικά στην ομάδα σας και στη συνέχεια στην τάξη, το ιδιαίτερο νόημα των όρων «Μυστήριο», «Λειτουργία», «Μετάληψη», «Ευχαριστία» και «Κοινωνία» που αφορούν στη Θεία Ευχαριστία.

Καταθέτουμε προτάσεις

Δραστηριότητα

Στην ομάδα σας, να εκφράσετε σκέψεις σχετικά με τη δυνατότητα ενεργότερης συμμετοχής στη λατρεία της Εκκλησίας των πιστών και ειδικότερα των λαϊκών, των νέων, των γυναικών και των ανθρώπων με αναπηρίες και ειδικές ανάγκες. Να ανακοινώσετε στην τάξη τις βασικές προτάσεις σας.



Το τελευταίο Δείπνο, Valentin de Boulogne, 1625-1626

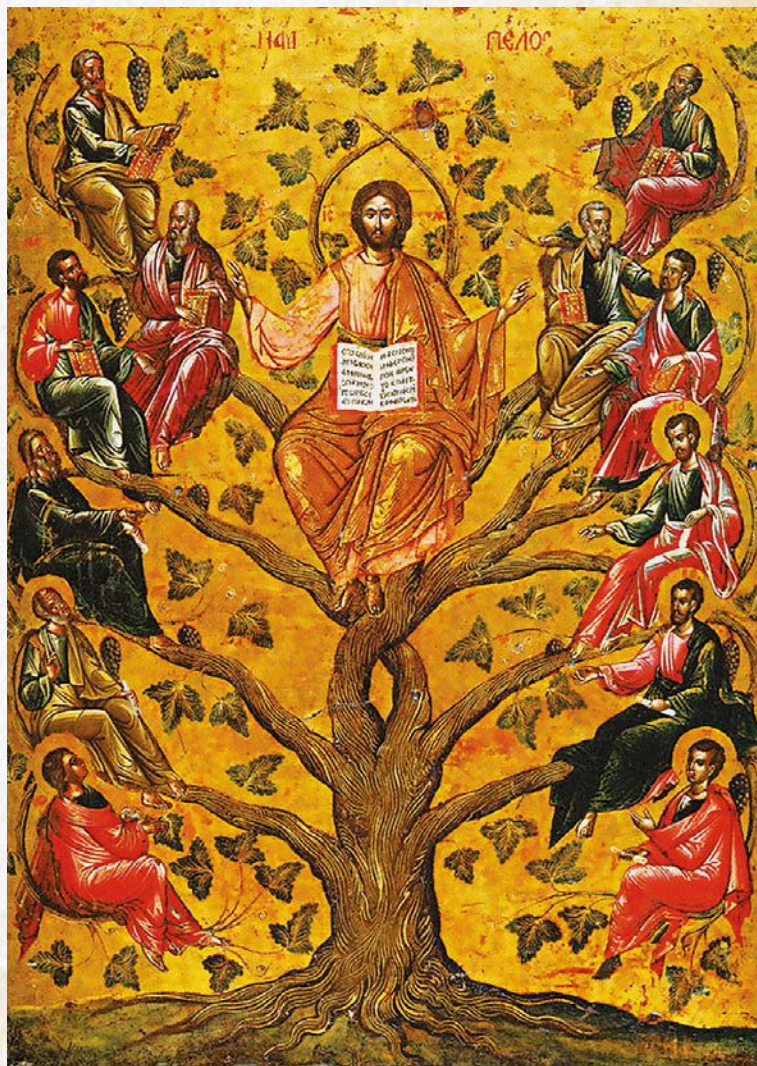
Ελέγχουμε τι μάθαμε

Δραστηριότητα

Να δημιουργήσετε έναν ευσύνοπτο εννοιολογικό χάρτη με θέμα «Λατρεία» και έναν με θέμα «Χριστιανική λατρεία», αξιοποιώντας τις κύριες έννοιες της ενότητας. Τι διαπιστώνετε; Ποια είναι τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά της χριστιανικής λατρείας;

«Λατρεία»

«Χριστιανική λατρεία»



Χριστός η Αμπελος, εικόνα άγνωστου ζωγράφου, Βυζαντινό και Χριστιανικό Μουσείο, Αθήνα, 16ος αιώνας. Το εικονογραφικό θέμα διαμορφώθηκε τον 15ο αιώνα στην Κρήτη από τον ζωγράφο Άγγελο Ακοτάντο. Η εικόνα εκφράζει παραστατικά τη φράση του Χριστού: «⁴Μείντε ενωμένοι μαζί μου· τότε θα 'μαι κι εγώ ενωμένος μαζί σας. Όπως η κληματόβεργα δεν μπορεί να καρποφορήσει από μόνη της, αν δεν είναι ενωμένη με το κλήμα, το ίδιο κι εσείς αν δε μείντε ενωμένοι μαζί μου. ⁵Εγώ είμαι το κλήμα, εσείς οι κληματόβεργες» (Κατά Ιωάννην 15, 4-5)

Συνοψίζουμε και αποτιμούμε την εργασία μας στη Θ.Ε. 3

- Παρουσιάζουμε λόγους για τους οποίους οι άνθρωποι επιδιώκουν την επικοινωνία με τον Θεό.
- Εκτιμούμε το ιδιαίτερο γνώρισμα της χριστιανικής προσευχής.
- Περιγράφουμε χαρακτηριστικά της χριστιανικής λατρείας.
- Εκφράζουμε τη γνώμη μας, πώς η συμμετοχή των πιστών στη λατρεία της Εκκλησίας μπορεί να γίνει πιο ενεργή.
- Αναγνωρίζουμε τη θέση της Θείας Ευχαριστίας στη χριστιανική λατρεία.

Να εκφράσετε δύο πράγματα που σας έκαναν εντύπωση και δύο πράγματα που σας προβληματίζουν ακόμη σε αυτήν την ενότητα.

4. Η επιλογή να ζει κανείς χωρίς πίστη στον Θεό

Οι στόχοι μας

Στην ιστορία των κοινωνιών εμφανίζονται άνθρωποι οι οποίοι για διάφορους λόγους δεν πιστεύουν στην ύπαρξη του Θεού ή δεν ανήκουν σε ορισμένη θρησκεία. Ιδιαίτερως μετά τον Διαφωτισμό* (18ος αιώνας) εμφανίστηκαν διάφοροι φιλόσοφοι, επιστήμονες και στοχαστές οι οποίοι ανέπτυξαν αθεϊστικές θεωρίες που γνώρισαν μεγάλη κοινωνική απήχηση.

Στην ενότητα αυτή θα επιδιώξουμε:

- Να εξετάζουμε λόγους για τους οποίους οι άνθρωποι αμφισβητούν την ύπαρξη του Θεού και τη θρησκεία.
- Να αναγνωρίζουμε μορφές αθεΐας, καθώς και βασικές θέσεις θεωρητικών της αθεΐας από τους χώρους της φιλοσοφίας, της επιστήμης και της κοινωνίας.
- Να αποτιμούμε την επίδραση αθεϊστικών αντιλήψεων στη διαμόρφωση του τρόπου ζωής.
- Να εκτιμούμε τις διαστάσεις της θρησκευτικής ελευθερίας στη σύγχρονη κοινωνική πραγματικότητα.

1η ώρα Το φαινόμενο της αθεΐας

Εκφράζουμε απόψεις

Δραστηριότητα

Να εκφράσετε αυθόρμητες σκέψεις σχετικά με τη λέξη «αθεΐα».

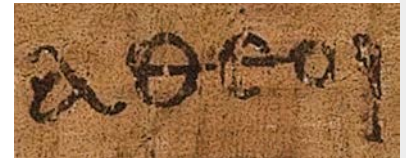
Αφού εντοπίσετε στην Καινή Διαθήκη το χωρίο της Επιστολής προς Εφεσίους 2, 12, συζητήστε το νόημα που δίνει ο Απόστολος Παύλος στον όρο «άθεοι».

Προσδιορίζουμε βασικές έννοιες

Μορφές αθεΐας

Ορισμένοι άνθρωποι είναι, ή δηλώνουν ότι είναι, **άθεοι**, λόγω του ότι δεν πιστεύουν στην ύπαρξη του Θεού ή θεοτήτων και δεν ανήκουν σε κάποια θρησκεία. Κάποιοι άνθρωποι δηλώνουν **αγνωστικιστές**, θεωρώντας ότι ο Θεός, είτε υπάρχει είτε όχι, είναι αδύνατο να γνωριστεί από τον άνθρωπο. Πολλοί από αυτούς δηλώνουν άγνοια σχετικά με την ύπαρξη του Θεού. Άλλοι άνθρωποι είναι **άθρησκοι**, δηλαδή δεν ακολουθούν μία ορισμένη θρησκευτική πίστη και δεν συμμετέχουν σε κάποια θρησκευτική κοινότητα. Στους τελευταίους ανήκουν και όσοι είναι απλώς **αδιάφοροι** για τη θρησκεία και δεν τους απασχολεί το ερώτημα για την ύπαρξη του Θεού.

Οι παραπάνω απόψεις ή συμπεριφορές μπορεί να εμφανίζονται με διάφορες μορφές ή και να επικαλύπτονται μεταξύ τους. Μπορεί, επίσης, να οφείλονται σε μια συγκροτημένη κοσμοθεωρία ή ιδεολογία ή να είναι καθαρά προσωπικές απόψεις.



Η λέξη «άθεοι» σε αρχαίο χειρόγραφο της Καινής Διαθήκης (Εφεσίους, 2, 12), 2ος - 3ος αιώνας



Αστρονόμος Κοπέρνικος, Συνομιλία με τον Θεό, Πίνακας του Γιαν Ματέικο, 1872



1.10. Ο «άθεος» κατά τον Απόστολο Παύλο

Γνωρίζετε ότι...



Δραστηριότητα

Δουλεύοντας κατά ομάδες και αφού λάβετε υπόψη το παραπάνω κείμενο, να δημιουργήσετε έναν δικό σας ορισμό για το φαινόμενο της αθεΐας. Να συγκρίνετε το συμπέρασμά σας με το νόημα του όρου «άθεος», όπως αυτός χρησιμοποιείται από τον Απόστολο Παύλο (Προς Εφεσούς 2, 12).

Αθεϊστικές τάσεις και θεωρίες στα νεότερα χρόνια

A Ευρωπαϊκός Διαφωτισμός (18ος αιώνας): Στα χρόνια του Διαφωτισμού, εμφανίστηκαν τα φιλοσοφικά ρεύματα του ορθολογισμού και της εμπειριοκρατίας, τα οποία υποστήριξαν ότι η πηγή της γνώσης είναι, αντίστοιχα, η λογική και η εμπειρία. Ο Διαφωτισμός οδήγησε στην κατάρρευση των αντιλήψεων του Μεσαίωνα και ευνόησε την εμφάνιση αθεϊστικών τάσεων.

B Λούντβιχ Φώουερμαχ (1804-1872): Υποστήριξε ότι η θρησκεία είναι δημιούργημα του ανθρώπου. Ο θρησκευόμενος άνθρωπος προβάλλει προς τα έξω το είδωλο του εαυτού του. Ο λόγος για τον Θεό παραπέμπει στον άνθρωπο.

Γ Καρλ Μαρξ (1818-1883): Ήταν επηρεασμένος από τις απόψεις του Φώουερμαχ και τον υλισμό*. Υποστήριξε ότι η θρησκεία είναι όργανο εκμετάλλευσης των φτωχών από τους πλούσιους. Πρότεινε την κατάρρευση των ταξικών διακρίσεων και την προώθηση της αταξικής κοινωνίας. Στον Μαρξ ανήκει η φράση «η θρησκεία είναι το όπιο του λαού». Πίστευε ότι η επιστήμη μπορεί να καλύψει όλες τις ανάγκες του ανθρώπου. Κατά τον 20ό αιώνα, οι ιδέες του Μαρξ βρήκαν απήχηση σε διάφορα πολιτικά καθεστώτα, κυρίως στην ανατολική Ευρώπη, όπου η θρησκεία αντιμετώπισε διώξεις.

Δ Τάσεις του θετικισμού (19ος αιώνας): Το φιλοσοφικό ρεύμα του θετικισμού υποστήριξε πως για να είναι κάτι αληθινό πρέπει να επαληθεύεται επιστημονικά. Ο Αύγουστος Κοντ, ο οποίος ήταν ο ιδρυτής του θετικισμού, υποστήριξε ότι η θρησκεία είναι κοινωνικό φαινόμενο που εξελίσσεται και ότι σταδιακά θα καταργηθεί, σε μια πορεία από το θεολογικό στο μεταφυσικό και τελικά στο θετικό στάδιο. Αργότερα, ο θετικισμός εξελίχθηκε σε νέα σχήματα.

Ε Φρίντριχ Νίτσε (1844-1900): Υποστήριξε μηδενιστικές θέσεις και τον βιολογικό υλισμό*. Αρνήθηκε την ύπαρξη του Θεού και των ηθικών αξιών. Υπήρξε πολέμιος του Χριστιανισμού, θεωρώντας ότι είναι η θρησκεία των ανίσχυρων.

ΣΤ Σίγμουντ Φρόυντ (1856-1939): Υπήρξε ο θεμελιωτής της ψυχανάλυσης*. Ερμήνευε το θρησκευτικό φαινόμενο με ψυχολογικούς όρους, υποστηρίζοντας ότι ο θρησκευόμενος άνθρωπος είναι εξαρτημένος από ψυχολογικά πλέγματα και ανώριμος ψυχολογικά.

Ζ Προσεγγίσεις του 20ού και του 21ου αιώνα: Αθεϊστικές προσεγγίσεις εμφανίζονται, επίσης, σε νεότερα φιλοσοφικά ρεύματα (π.χ. υπαρξισμός, νεοθετικισμός κ.ά.), καθώς και στον κοινωνικό χώρο (π.χ. σε ακτιβιστικές* κινήσεις, στο φεμινιστικό κίνημα, στον ερευνητικό χώρο κ.ά.). Οι τάσεις αυτές θεμελιώνονται, συνήθως, στον επιστημονισμό*, θεωρώντας ότι υπάρχει χάσμα μεταξύ της θρησκείας και της επιστήμης (π.χ. Ρίτσαρντ Ντόκινς). Συχνά, ασκούν κριτική στη θρησκεία και ιδιαιτέρως στον Χριστιανισμό και διεκδικούν την υποβάθμιση της θέσης της θρησκείας στην κοινωνία.



Η Γιορτή του Λόγου. Μετά τη Γαλλική Επανάσταση (1789), στις 20 του Brumaire του 2ου έτους της Γαλλικής Δημοκρατίας (1793), γιορτάστηκε η Γιορτή του Λόγου στον χώρο της εκκλησίας Cidevant της Notre-Dame

Σκεφτόμαστε κριτικά

Η αθεϊστική κριτική συνέβαλε, συχνά, στην ανάδειξη διάφορων εκτροπών της θρησκευτικότητας, όπως είναι ο θρησκευτικός φανατισμός, η εκκοσμίκευση* των θρησκευτικών θεσμών, η συμπίεση με καταπιεστικά καθεστώτα κ.ά.

Από την άλλη πλευρά, οι αθεϊστικές θεωρίες φαίνεται να προβαίνουν σε αδικαιολόγητες γενικεύσεις. Αγνοούν τις ιδιαιτερότητες κάθε θρησκευτικής διδασκαλίας και συγχέουν τα όρια μεταξύ της επιστημονικής γνώσης και της θρησκευτικής πίστης. Σε ορισμένες περιπτώσεις, φαίνεται να υποτιμούν το δικαίωμα του κάθε ανθρώπου να θρησκεύεται ή να μη θρησκεύεται και να εκφράζεται ελεύθερα. Τελικά, καμία επιστημονική ή φιλοσοφική θεωρία δεν μπορεί να απαντήσει στο ερώτημα για την ύπαρξη του Θεού, το οποίο υπερβαίνει τα όριά τους.

Δραστηριότητα

Με αφετηρία το παραπάνω κείμενο, εργαζόμενοι σε ομάδες, να δημιουργήσετε ένα δικό σας σύντομο κείμενο με θέμα «Τα όρια της πίστης και τα όρια της επιστήμης» και να το παρουσιάσετε στην ολομέλεια της τάξης.

Εφόσον κριθεί απαραίτητο, μπορείτε να συμβουλευτείτε το απόσπασμα που βρίσκεται στο διπλανό ψηφιακό αντικείμενο από το βιβλίο: *Χριστιανισμός και Θρησκείματα*, ΥΠΠΕΘ/ΙΕΠ/ΔΙΟΦΑΝΤΟΣ.



Συζήτηση μεταξύ στοχαστών του Διαφωτισμού, Συλλογή Ιδρύματος Βολταίρου



1.11. Πίστη και επιστήμη

Προεκτείνουμε τη σκέψη μας

Δραστηριότητα

Να συζητήσετε, σε дуάδες ή σε ομάδες, το νόημα των παρακάτω κειμένων σε σχέση με το αληθινό περιεχόμενο της πίστης και της απιστίας.

«Κύριε, πότε σε είδαμε πεινασμένο ή διψασμένο ή ξένο ή γυμνό ή άρρωστο ή φυλακισμένο και δε σε υπηρετήσαμε;» Και θα τους απαντήσει: «σας βεβαιώνω πως αφού δεν τα κάνατε αυτά για έναν από αυτούς τους άσημους αδερφούς μου, δεν τα κάνατε ούτε για μένα»»

Κατά Ματθαίον 25, 44-45

«Αν κάποιος πει "αγαπώ τον Θεό", μισεί όμως τον αδερφό του, είναι ψεύτης. Γιατί, πραγματικά, αυτός που δεν αγαπάει τον αδερφό του, τον οποίο βλέπει, πώς μπορεί να αγαπάει τον Θεό, τον οποίο δεν βλέπει;»

Α΄ Ιωάννου 4, 20



1.12. Κουίζ:
Το φαινόμενο της αθεΐας

Δραστηριότητα

Να εκτελέσετε τις ασκήσεις στο κουίζ, με θέμα «Το φαινόμενο της αθεΐας».

Ελέγχουμε τι μάθαμε

2η ώρα

Προεκτάσεις της αθεΐας στην κοινωνική ζωή



Ο Πύργος της Βαβέλ, Pieter Breugel, Μουσείο Ιστορίας Τέχνης, Βιέννη, 1563

Εκφράζουμε σκέψεις

Δραστηριότητα

Ο Φιοντόρ Ντοστογιέφσκι στο κορυφαίο έργο του «Αδελφοί Καραμαζόφ» αναφέρει με το στόμα του Ιβάν, ενός από τους πρωταγωνιστές του έργου, τη διάσημη φράση: «Αν δεν υπάρχει Θεός τότε όλα επιτρέπονται».

Να συζητήσετε στην ομάδα σας τα ερωτήματα: Άραγε, τι εννοεί ο συγγραφέας; Ποια είναι αυτά που επιτρέπονται; Να σημειώσετε επιγραμματικά τη γνώμη σας στον πίνακα της τάξης.

Συγκρίνουμε και διαπιστώνουμε

Δραστηριότητα

Αφού διαβάσετε το παρακάτω ποίημα, να εργαστείτε σε ομάδες και να εκφράσετε στην ολομέλεια της τάξης με «παγωμένες εικόνες» ένα μοτίβο ή ένα στιγμιότυπο από το περιεχόμενό του, το οποίο σας έκανε εντύπωση. Ποια είναι η βασική ιδέα που εκφράζετε με την «εικόνα» σας; Τι σας προβληματίζει στην ερμηνεία σας;

Οι απόντες

«[...] Δεν είναι ο Θεός
Αυτό που μας λείπει· εμείς
Λείπουμε και μας λείπει,
Έχουμε φύγει κ' είναι απών.
Τον γυρεύουμε τάχα ή μας γυρεύει
Και δε μας βρίσκει; Τον ποθούμε ή μας ποθεί
Και δε μας βλέπει το πρόσωπό του;
Εμείς έχουμε πεθάνει, ο θάνατός μας
Είναι ο μέγας θάνατος, δεν πέθανε ο Θεός,
Εμείς είμαστε οι απόντες απ' το δείπνο,
Αυτοί που λείπουν και δεν είναι, κλείστηκαν έξω,
Δεν πρόφτασαν ναρθούν, τρέχουν στους δρόμους,
Και σκουντουφλούν στη γη, χτυπούν την πόρτα.
Δεν έχουν πρόσωπο, δεν έχουν φως».

Θέμελης, Γ. (1961). *Φωτοσκιάσεις*. Θεσσαλονίκη: Αυτοέκδοση



Σκιά ελιάς - καντήλι,
Χρήστος Μποκόρος, 2006

Μελετούμε και εμβαθύνουμε

Η Ορθόδοξη θεολογία και διδασκαλία υποστήριζε ανέκαθεν τα διακριτά όρια μεταξύ της πίστης και της επιστημονικής γνώσης. Έτσι, απέφυγε τις συγκρούσεις που σημειώθηκαν στη Δύση λόγω της προόδου των επιστημών. Ταυτόχρονα, δεν έπαυσε να προβάλλει τα ηθικά διλήμματα που θέτει η εκκοσμίκευση* και η αλματώδης πρόοδος των επιστημών και της τεχνολογίας.

Δραστηριότητα

Να συζητήσετε στην ομάδα σας τις βασικές θέσεις του παρακάτω κειμένου σχετικά με τους κινδύνους της επιστημονικής και της τεχνολογικής προόδου. Να παρουσιάσετε στην τάξη τα συμπεράσματά σας.

«Ὡς πρὸς τὸ θέμα τῶν σχέσεων τῆς χριστιανικῆς πίστεως καὶ τῶν δετικῶν ἐπιστημῶν, ἡ Ὁρθόδοξος Ἐκκλησία ἀποφεύγει τὴν κηδεμονία τῆς ἐπιστημονικῆς ἀναζητήσεως καὶ δὲν λαμβάνει θέση πᾶνω σὲ κάθε ἐπιστημονικὸ ἐρώτημα. Εὐχαριστεῖ τὸν Θεὸ πού δωρίζει στοὺς ἐπιστήμονες τὸ χάρισμα νὰ ἀποκαλύπτουν ἄγνωστες πτυχές τῆς θείας Δημιουργίας. Ἡ σύγχρονη ἀνάπτυξη τῶν δετικῶν ἐπιστημῶν καὶ τῆς τεχνολογίας ἐπιφέρει ριζικὲς ἀλλαγές στὴ ζωὴ μας. Προσφέρει σημαντικὲς εὐεργεσίες ὅπως εἶναι ἡ διευκόλυνση τοῦ καθημερινοῦ βίου, ἡ ἀντιμετώπιση σοβαρῶν ἀσθενειῶν, ἡ εὐχερέστερη ἐπικοινωνία τῶν ἀνθρώπων, ἡ ἔρευνα τοῦ διαστήματος κ.λπ. Παρ' ὅλα αὐτά, ἔχει καὶ ποικίλες ἀρνητικὲς ἐπιπτώσεις, ὅπως εἶναι ἡ χειραγώγηση τῆς ἐλευθερίας, ἡ σταδιακὴ ἀπώλεια πολυτίμων παραδόσεων, ἡ καταστροφὴ τοῦ φυσικοῦ περιβάλλοντος, ἡ ἀμφισβήτηση τῶν ἠθικῶν ἀξιῶν».

Μήνυμα της Αγίας και Μεγάλης Συνόδου, Κολυμπάρι Κρήτης, 2016



Η πρώτη ημέρα της Δημιουργίας, Francisco de Holanda, 16ος αιώνας

Ο **Στίβεν Χόκινγκ** (1942-2018) ήταν ένας από τους σπουδαιότερους θεωρητικούς φυσικούς της εποχής μας. Συνέβαλε στην έρευνα στον χώρο της κοσμολογίας*, με επίκεντρο την κβαντική μηχανική*.

Έχει δηλώσει ότι δεν είναι θρησκευόμενος κατά τη συνήθη έννοια και ότι το Σύμπαν διέπεται από τους νόμους της επιστήμης. Οι νόμοι μπορεί να αποφασίστηκαν από τον Θεό, αλλά ο Θεός δεν παρεμβαίνει για να τους καταργήσει. Σε μία συνέντευξή του που δημοσιεύθηκε στην εφημερίδα «The Guardian», ο Χόκινγκ θεωρεί την έννοια του Παραδείσου ως μύθο, πιστεύοντας ότι δεν υπάρχει παράδεισος ή μετά θάνατον ζωή και ότι μια τέτοια ιδέα ήταν ένα παραμύθι για τους ανθρώπους που φοβούνται το σκοτάδι. [...] Υποστήριξε ότι η φιλοσοφία είναι νεκρή. Πιστεύει ότι οι φιλόσοφοι δεν συμβαδίζουν με τις σύγχρονες εξελίξεις στην επιστήμη [...] και ότι τα φιλοσοφικά προβλήματα μπορούν να απαντηθούν από την επιστήμη, ιδίως μέσω των νέων επιστημονικών θεωριών που «μας οδηγούν σε μια νέα και πολύ διαφορετική εικόνα του Σύμπαντος και της θέσης μας σε αυτό».

(Διασκευασμένο κείμενο)



1.13. Στίβεν Χόκινγκ

Παίρνουμε θέση

Δραστηριότητα

Ο δημόσιος διάλογος για τη θρησκεία έθεσε, μεταξύ άλλων, το ζήτημα της λειτουργίας της θρησκείας στον δημόσιο χώρο. Στον διάλογο αυτόν τέθηκαν ποικίλα ζητήματα από διάφορες πλευρές, όπως είναι το αίτημα για εκκοσμίκευση των κρατικών θεσμών, η αποθρησκευοποίηση* της εκπαίδευσης, η απαγόρευση της δημόσιας χρήσης ή εμφάνισης θρησκευτικών συμβόλων, η ελευθερία της συνείδησης, ο σεβασμός της θρησκευτικής ελευθερίας κ.ά.

Στην αίθουσα της τάξης, να σχηματίσετε μια γραμμή διαβάθμισης (από το συμφωνώ απόλυτα έως το διαφωνώ απόλυτα) στην οποία να πάρετε θέση, ανάλογα με το κατά πόσον συμφωνείτε ή διαφωνείτε, σε ένα από τα παραπάνω ζητήματα. Να αιτιολογήσετε τη θέση σας. Να επαναλάβετε τη δραστηριότητα σε όσα περισσότερα από τα παραπάνω ζητήματα μπορείτε.



Η δίκη του Γαλιλαίου (λεπτομέρεια), Joseph-Nicolas Robert-Fleury, 19ος αιώνας

Ελέγχουμε τι μάθαμε

Δραστηριότητα

1. Να δημιουργήσετε ένα σύντομο κείμενο στο οποίο να απαριθμήσετε περιοχές της κοινωνικής ζωής, οι οποίες ενδέχεται να επηρεάζονται από το φαινόμενο της αθεΐας.

2. Να σχολιάσετε με συντομία το απόσπασμα από το *Μήνυμα της Αγίας και Μεγάλης Συνόδου* (2016):

«Η επιστημονική γνώση, όσο κι αν εξελίσσεται με ταχύτατους ρυθμούς, δεν κινητοποιεί την βούληση του ανθρώπου, ούτε δίνει απάντηση στα σοβαρά ήθικα και ύπαρξιακά προβλήματα, στην αναζήτηση για τό νόημα της ζωής και του κόσμου».

Συνοψίζουμε και αποτιμούμε την εργασία μας στη Θ.Ε. 4

- Εξετάζουμε τα αίτια του φαινομένου της αμφισβήτησης της θρησκείας.
- Ορίζουμε τις κύριες μορφές της αθεΐας.
- Διερευνούμε πώς το φαινόμενο του αθεϊσμού επηρεάζει την προσωπική και την κοινωνική ζωή.
- Εκτιμούμε τη στάση της χριστιανικής Εκκλησίας απέναντι στην εκκοσμίκευση και απέναντι στην επιστημονική πρόοδο.

- Πόσο ικανοποιημένοι είστε από τον τρόπο που δουλέψατε σε αυτή την ενότητα;
- Τι σας άρεσε και τι σας δυσκόλεψε περισσότερο;

5. Διάλογος με τη θρησκευτική ετερότητα

Οι στόχοι μας

Οι περισσότερες από τις σύγχρονες κοινωνίες χαρακτηρίζονται από ένα μωσαϊκό αντιλήψεων, τάσεων και κοσμοθεωριών. Στην ανάπτυξη αυτής της ποικιλομορφίας έχουν συμβάλει διάφοροι παράγοντες, όπως είναι η διεύρυνση της παγκοσμιοποίησης, η διόγκωση της μετανάστευσης, η διάδοση των σύγχρονων μέσων επικοινωνίας και ενημέρωσης κ.ά. Στις συνθήκες αυτές, αναδύεται το αίτημα για αλληλογνωριμία, αλληλοκατανόηση και αμοιβαία συνεργασία.

Στην ενότητα αυτή θα επιδιώξουμε:

- Να αναγνωρίζουμε με βάση τη χριστιανική πίστη την αναγκαιότητα και τη χρησιμότητα του διαλόγου με τη θρησκευτική ετερότητα*, δηλαδή με τις θρησκευτικές κοινότητες και τους πιστούς άλλων θρησκειών.
- Να εκτιμούμε την ανάγκη για διάλογο μεταξύ των θρησκευτικών κοινοτήτων και των πιστών τους, καθώς και με μη θρησκευτικές κοσμοθεωρίες.

Εκφράζουμε απόψεις

Δραστηριότητα

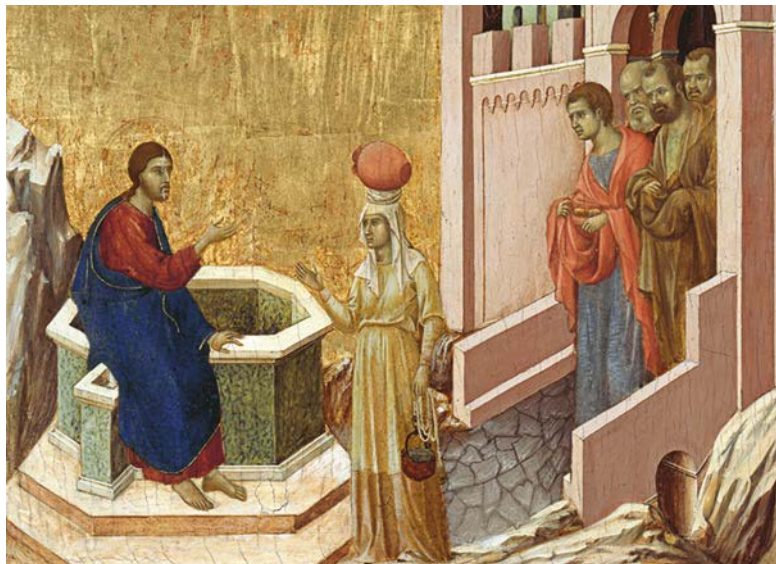
Η Σαμαρείτισσα, στον γνωστό διάλόγο της με τον Χριστό (Κατά Ιωάννη 4, 1-42), του είπε: «Εσύ είσαι Ιουδαίος κι εγώ Σαμαρείτισσα. Πώς μπορείς να μου ζητάς να σου δώσω νερό να πεις;».

Με βάση όσα γνωρίζετε, καθώς και με τη βοήθεια του κειμένου, να συζητήσετε στην ομάδα σας πώς ερμηνεύεται η συγκεκριμένη απάντηση και γενικότερα η συμπεριφορά της Σαμαρείτισσας απέναντι στον Χριστό.

Εάν μεταφέρουμε το παραπάνω περιστατικό στην εποχή μας, μπορείτε να αναφέρετε ανάλογα παραδείγματα με αυτό της Σαμαρείτισσας; Ποιοι άνθρωποι της εποχής μας θα μπορούσαν να βρίσκονται στην ίδια θέση με τη Σαμαρείτισσα και τους συμπατριώτες της;



1.14. Ο διάλογος του Χριστού με τη Σαμαρείτισσα



Ο Χριστός και η Σαμαρείτισσα, Duccio di Boninsegna, Μουσείο Thyssen-Bornemis, 1308

Γνωρίζετε ότι...



Εξειδικεύουμε το θέμα μας

Η διαφοροποίηση μεταξύ των ανθρώπων μπορεί να οφείλεται σε διάφορα αίτια: πολιτιστικά, θρησκευτικά, οικονομικά, πολιτικά, γεωγραφικά, φυλετικά κ.ά. Ο διαχωρισμός οδηγεί, συχνά, σε κοινωνικές προκαταλήψεις, διακρίσεις και ανισότητες. Σε όλες τις περιπτώσεις ο διάλογος μπορεί να βοηθήσει στην αλληλογνωριμία, την αντιμετώπιση των διακρίσεων και την ειρηνική συνύπαρξη.

Δραστηριότητα

Να συζητήσετε στην ομάδα σας εάν η παραπάνω διαπίστωση για την αναγκαιότητα του διαλόγου με την ετερότητα μπορεί να ισχύσει και για τις θρησκείες. Να τεκμηριώσετε την άποψή σας με παραδείγματα. Τι σας προβληματίζει στο ζήτημα αυτό;

Συζητούμε και εμβαθύνουμε

Δραστηριότητα

Συνεχίζοντας την προηγούμενη δραστηριότητα, να εξετάσετε το ίδιο ερώτημα, για την αναγκαιότητα του διαλόγου, από τη σκοπιά της Ορθόδοξης πίστης. Να σημειώσετε το βασικό επιχείρημά σας, είτε συμφωνείτε είτε διαφωνείτε με την αναγκαιότητα του διαλόγου.

Στη συνέχεια, να χωριστείτε σε δύο ομάδες. Στην πρώτη ομάδα θα συμμετέχουν όσοι/όσες θεωρούν ότι ο διάλογος με τη θρησκευτική ετερότητα είναι αναγκαίος. Στη δεύτερη ομάδα θα συμμετέχουν όσοι/όσες θεωρούν ότι ο διάλογος αυτός είναι περιττός, δύσκολος ή ανέφικτος.

Να συζητήσετε το θέμα σε αντιλογία εκφράζοντας, εναλλάξ, διαδοχικά επιχειρήματα υπέρ της μίας ή της άλλης άποψης. Τι συμπεραίνετε; Τι μας διδάσκει στο ζήτημα αυτό η στάση του Χριστού απέναντι στη Σαμαρείτισα;



Πέτρος και Παύλος, Δομίνικος Θεοτοκόπουλος, 1587-1592

Η συμβολή του Οικουμενικού Πατριαρχείου

Το Οικουμενικό Πατριαρχείο, στο πλαίσιο της οικουμενικής αποστολής του, πρωταγωνιστεί στην κατάθεση της Ορθόδοξης μαρτυρίας στον διάλογο με τη θρησκευτική ετερότητα. Κατά τον 20ό αιώνα, με πρωτοβουλία του Οικουμενικού Πατριαρχείου ή άλλων θεσμών, έχουν αναπτυχθεί πάνω από σαράντα διμερείς διάλογοι της Ορθόδοξης Εκκλησίας με όλες σχεδόν τις χριστιανικές ομολογίες*.

Παράλληλα, έχουν πραγματοποιηθεί εκδηλώσεις διαλόγου πρωτίστως με εκπροσώπους του Ισλάμ και του Ιουδαϊσμού, καθώς και άλλων θρησκειών, για την προώθηση οικουμενικών αξιών, για την προαγωγή της ειρηνικής συνύπαρξης, για την προστασία του φυσικού περιβάλλοντος, για τον σεβασμό των ανθρωπίνων δικαιωμάτων κ.ά. Ταυτόχρονα, έχουν αναπτυχθεί πολλαπλές συνεργασίες και εκδηλώσεις διαλόγου με παγκόσμιους, διεθνείς ή τοπικούς οργανισμούς στους χώρους της έρευνας, της επιστήμης, της πολιτικής, της οικολογίας, του πολιτισμού κ.ά.

Σύμφωνα με τον Οικουμενικό Πατριάρχη Βαρθολομαίο, «ο αυθεντικός και ειλικρινής διαθρησκειακός διάλογος αναγνωρίζει τις διαφορές μεταξύ θρησκευτικών παραδόσεων και προάγει την ειρηνική συνύπαρξη και συνεργασία μεταξύ λαών και πολιτισμών. Αυτό δεν σημαίνει άρνηση της δικής του πίστης, αλλά μάλλον προσαρμογή και εμπλουτισμό της δικής του ταυτότητας και συνείδησης στην προοπτική ανοίγματος προς τους τρίτους» (Ομιλία του Οικουμενικού Πατριάρχου Βαρθολομαίου στο Φόρουμ του Μπαχρέιν με θέμα «Ανατολή και Δύση για την ανθρωπινή συνύπαρξη», 3-4 Νοεμβρίου 2022).

Προεκτινουμε τη γνώση μας

Δραστηριότητα

Εάν σας δινόταν η ευκαιρία να προτείνετε στη θρησκευτική κοινότητα στην οποία ανήκετε ή στο σχολείο σας ή σε οποιοδήποτε άλλον θεσμό ο οποίος είναι αρμόδιος στην περιοχή που ζείτε (π.χ. την τοπική αυτοδιοίκηση) κάποιες ιδέες για την προώθηση της αλληλογνωριμίας και του διαλόγου μεταξύ διαφορετικών θρησκευτικών ή μη θρησκευτικών κοινοτήτων, τι θα προτείνατε; Να συντάξετε μία σύντομη επιστολή με τις προτάσεις σας.



Μερική άποψη της παλαιάς πόλης της Ιερουσαλήμ. Στο κέντρο διακρίνεται ο πάνσεπτος Ναός της Αναστάσεως. Η Ιερουσαλήμ είναι ιερή πόλη για τρεις θρησκείες.

Ελέγχουμε τι μάθαμε

Δραστηριότητα

Συνοψίζοντας τα συμπεράσματά σας, να απαριθμήσετε μερικούς λόγους για τους οποίους ο διάλογος με τη θρησκευτική ετερότητα είναι επιβεβλημένο, τόσο από τη σκοπιά της Ορθόδοξης πίστης όσο και γενικότερα.

1.
2.
3.
4.
5.

Συνοψίζουμε και αποτιμούμε την εργασία μας στη Θ.Ε. 5

- Εκθέτουμε λόγους οι οποίοι καθιστούν τον διάλογο με τη θρησκευτική ετερότητα επιβεβλημένο, τόσο από τη σκοπιά της Ορθόδοξης πίστης, όσο και γενικότερα.
- Αναγνωρίζουμε δυσκολίες ή πρακτικά προβλήματα, τα οποία υπάρχουν κατά τη διεξαγωγή του διαλόγου μεταξύ διαφορετικών θρησκειών.
- Προτείνουμε τρόπους για την υπέρβαση των δυσκολιών που υπάρχουν κατά τη διεξαγωγή του διαλόγου με τη θρησκευτική ετερότητα.

Ποιες ερωτήσεις ή παρατηρήσεις εξακολουθείτε να έχετε σχετικά με το κεντρικό θέμα της ενότητας;

Ξαναβλέποντας το Α' Κεφάλαιο

Προσδοκώμενες επάρκειες μάθησης

Έχοντας ολοκληρώσει το Α' Κεφάλαιο, χρειάζεται να μπορούμε να:

- Εκθέτουμε λόγους για τους οποίους οι άνθρωποι αναζητούν τον Θεό.
- Προσδιορίζουμε τα κύρια χαρακτηριστικά του φαινομένου της θρησκείας.
- Δείχνουμε τη σχέση της θρησκευτικότητας με την τέχνη μέσα από παραδείγματα.
- Εκτιμούμε τη συμβολή της θρησκείας στον πολιτισμό.
- Προσδιορίζουμε τη στάση του Χριστιανισμού έναντι της τέχνης και του πολιτισμού.
- Παρουσιάζουμε λόγους για τους οποίους οι άνθρωποι επιδιώκουν την επικοινωνία με τον Θεό.
- Εκτιμούμε το ιδιαίτερο γνώρισμα της χριστιανικής προσευχής.
- Περιγράφουμε χαρακτηριστικά της χριστιανικής λατρείας.
- Αναγνωρίζουμε τη θέση της Θείας Ευχαριστίας στη χριστιανική λατρεία.
- Εξετάζουμε τα αίτια του φαινομένου της αμφισβήτησης της θρησκείας.
- Ορίζουμε τις κύριες μορφές της αθεΐας.
- Διερευνούμε πώς το φαινόμενο του αθεϊσμού επηρεάζει την προσωπική και την κοινωνική ζωή.
- Εκθέτουμε λόγους οι οποίοι καθιστούν τον διάλογο με τη θρησκευτική ετερότητα επιβεβλημένο, τόσο από τη σκοπιά της Ορθόδοξης πίστης, όσο και γενικότερα.

Έννοιες-κλειδιά

Αναζήτηση | θρησκεία | θρησκευτικότητα | χαρακτηριστικά της θρησκείας | μορφές θρησκευτικότητας | θρησκευτική τέχνη | πολιτισμός | κοινωνική οργάνωση | λατρεία | προσευχή | Θεία Ευχαριστία | Μυστήριο | αθεϊσμός | επιστημονισμός | αγνωστικισμός | εκκοσμίκευση | ελευθερία συνείδησης | διάλογος | θρησκευτική ετερότητα.



1.15. Γλωσσάρι

Εναλλακτικές προτάσεις εργασίας

Ομαδοσυnergατικό σχέδιο δράσης (project) με θέμα: «Τοπικές θρησκευτικές παραδόσεις και έθιμα». Να εργαστείτε σε ομάδες σε όλες τις φάσεις της εργασίας σας (σχεδιασμός, υλοποίηση έρευνας, παρουσίαση συμπερασμάτων, αξιολόγηση).

Διδακτική επίσκεψη: Επισκεφτείτε ένα θρησκευτικό μνημείο της περιοχής σας. Να αναζητήσετε πληροφορίες και να συζητήσετε για τη σημασία του μνημείου αυτού στην ιστορία, τη λαϊκή παράδοση και την κοινωνική ζωή της περιοχής.

Διεπιστημονική και διαθεματική προσέγγιση: Να διερευνήσετε τη σημασία της θρησκείας στην τέχνη, στον πολιτισμό και στην κοινωνική οργάνωση, μέσα από άλλα μαθήματα της τάξης σας (π.χ. Γλώσσα, Λογοτεχνία, Ιστορία, Κοινωνική και Πολιτική Αγωγή).

Δημιουργική εργασία και τέχνημα: Εκφραστείτε δημιουργικά, ζωγραφίζοντας ή συνθέτοντας μία εικαστική δημιουργία (π.χ. πίνακας, αφίσα, κολάζ) με θέμα: «Αναζητώντας τον Θεό».

Συμπληρωματικό υλικό

Στο συνημμένο ψηφιακό κείμενο μπορείτε να βρείτε συμπληρωματικό ή εναλλακτικό υλικό σχετικά με το περιεχόμενο των θεματικών ενοτήτων του Α' Κεφαλαίου.



1.16. Το φαινόμενο της θρησκείας

Ενδεικτικές ερωτήσεις αξιολόγησης

A. Να επιλέξετε τη σωστή απάντηση.

1. Η αναζήτηση του Θεού...
 - α. αφορά μόνο στους θρησκευόμενους.
 - β. έχει διαφορετικές αφετηρίες σε κάθε άνθρωπο.
 - γ. είναι άσχετη με το θρησκευτικό φαινόμενο.
 - δ. οδηγεί πάντα σε προλήψεις και δεισιδαιμονίες.
2. Η θρησκευτικότητα...
 - α. χαρακτηρίζει τους αθέους.
 - β. είναι αποτέλεσμα της επιστημονικής προόδου.
 - γ. είναι άσχετη με τη θρησκεία.
 - δ. είναι ένα διαχρονικό καθολικό φαινόμενο.
3. Ο Χριστιανισμός...
 - α. επηρέασε την τέχνη και τον πολιτισμό.
 - β. απαγορεύει τη χρήση της τέχνης στη λατρεία.
 - γ. κατήργησε την αρχαία ελληνική τέχνη.
 - δ. αδιαφορεί για την ανάπτυξη του πολιτισμού.
4. Η θρησκευτική τέχνη...
 - α. είναι κατώτερη από την κοσμική τέχνη.
 - β. ανήκει στην παγκόσμια πολιτιστική κληρονομιά.
 - γ. έχει αποκλειστικά θρησκευτικούς σκοπούς.
 - δ. είναι σταθερή και δεν εξελίσσεται.

B. Να συμπληρώσετε τα κενά στο κείμενο με τους όρους που ακολουθούν.

[Εκκλησία | Θεία Οικονομία | σωτηρία | Θεία Ευχαριστία | πίστη | Βασιλεία του Θεού]

Στη ανακεφαλαιώνεται ολόκληρη η η λατρεία και η ζωή της Εκκλησίας. Οι πιστοί κοινωνούν το Σώμα και το Αίμα του Χριστού, ενώνονται με Αυτόν και μεταξύ τους, συγκροτούν μια νέα κοινωνία, την και προγεύονται τη Τελικά, στη Θεία Ευχαριστία συνοψίζεται ολόκληρη η δηλαδή το σχέδιο και οι ενέργειες του Θεού για τη του κόσμου και του ανθρώπου, στο παρελθόν, στο παρόν και στο αναμενόμενο μέλλον.

Γ. Να σχολιάσετε ελεύθερα το παρακάτω απόσπασμα από το ποίημα του Γ. Θέμελη «Οι απόντες», δημιουργώντας ένα σύντομο δικό σας κείμενο.

«...δεν είναι ο Θεός
Αυτό που μας λείπει· εμείς
Λείπουμε και μας λείπει,
Έχουμε φύγει κ' είναι απών».

Δ. Να δημιουργήσετε ένα σύντομο κείμενο σχετικά με την αναγκαιότητα του διαλόγου με τη θρησκευτική ετερότητα. Να τεκμηριώσετε την άποψή σας με παραδείγματα. Τι σας προβληματίζει στο ζήτημα αυτό;

Ενδεικτικές προτάσεις αποτίμησης του τρόπου εργασίας μας

Άσκηση αυτοαξιολόγησης	Σπάνια	Συχνά	Πάντοτε
Συμβάλλω με δικές μου ιδέες στην ομάδα μου και στην ολομέλεια της τάξης.			
Συμμετέχω ενεργά στις δραστηριότητες.			
Συνεργάζομαι με τους συμμαθητές μου.			
Προσπαθώ να καταλάβω το περιεχόμενο και τις διαδικασίες του μαθήματος.			
Φλυαρώ με τους συμμαθητές μου.			
Είμαι συγκεντρωμένος/η στην εργασία μου.			
Ζητάω βοήθεια από τον/την εκπαιδευτικό.			
Μπορώ να πω κάποια πράγματα που έμαθα στο μάθημα.			
Μετά από κάθε μάθημα ξέρω τι χρειάζεται να κάνω.			
Χρειάζεται να διαβάσω ή να ψάξω για περισσότερα πράγματα γύρω από το μάθημα.			

Β΄ ΚΕΦΑΛΑΙΟ

Ο Χριστιανισμός στην Ανατολή και στη Δύση

1. Οι Χριστιανοί της Αιγύπτου, της Αιθιοπίας, της Αρμενίας, της Συρίας και της Ινδίας
2. Η πορεία του Χριστιανισμού στη Δύση
3. Η Καθολική Εκκλησία σήμερα
4. Η Μεταρρύθμιση και οι συνέπειές της
5. Σύγχρονες όψεις του Προτεσταντισμού
6. Ο οικουμενικός διάλογος



Δίπτυχο, Αιθιοπία, τέλη 17ου – αρχές 18ου αιώνα

1. Οι Χριστιανοί της Αιγύπτου, της Αιθιοπίας, της Αρμενίας, της Συρίας και της Ινδίας

Οι στόχοι μας

Οι Χριστιανοί σε όλο τον κόσμο δεν έχουν την ίδια ακριβώς πίστη, διδασκαλία και παραδόσεις. Από τον 4ο αιώνα μ.Χ. και εξής ο ενιαίος χριστιανικός κόσμος άρχισε να διασπάται και κάθε τμήμα ακολούθησε σταδιακά μια διαφορετική, δική του πορεία.

Στην ενότητα αυτή θα επιδιώξουμε:

- Να αναγνωρίζουμε τις συνθήκες που οδήγησαν στην πρώτη μεγάλη διάσπαση του Χριστιανισμού.
- Να εντοπίζουμε στοιχεία από τη ζωή και την τέχνη των Χριστιανών στην Αίγυπτο, την Αιθιοπία, την Αρμενία, τη Συρία και την Ινδία.

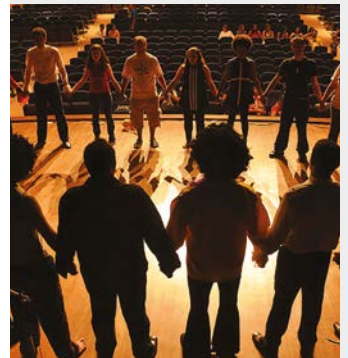
1η ώρα Οι συνθήκες της διάσπασης

Βιώνουμε και συζητούμε

Δραστηριότητα

Δημιουργήστε έναν κύκλο κρατώντας ο ένας το χέρι του άλλου. Προσπαθήστε, στη συνέχεια, να περάσετε κάτω από τα ενωμένα χέρια των συμμαθητών σας δημιουργώντας τελικά ένα μεγάλο ανθρώπινο «κουβάρι», χωρίς όμως να έχετε αφήσει τα χέρια που κρατάτε! Στο τέλος ξεμπλέξτε το «κουβάρι» και επανέλθετε στην αρχική σας θέση, κρατώντας πάντα τα χέρια των διπλανών σας.

Καταφέρατε να διατηρήσετε ενωμένα τα χέρια σας; Τι σας βοήθησε να τα καταφέρετε ή τι σας δυσκόλεψε και σπάσατε τον κύκλο;



Δημιουργώντας κύκλο με ενωμένα χέρια

Αναγνωρίζουμε γεγονότα

Όπως έχετε ήδη γνωρίσει από τα μαθήματα των Θρησκευτικών και της Ιστορίας της Β΄ Γυμνασίου, ο Χριστιανισμός άρχισε να εξελίσσεται διαφορετικά από τα χρόνια του αυτοκράτορα Μ. Κωνσταντίνου και μετά (4ος αιώνας μ.Χ.). Οι Χριστιανοί προσπάθησαν να απαντήσουν στις προκλήσεις της εποχής τους, αλλά και να διατυπώσουν αναλυτικά την πίστη τους. Οι απαντήσεις δεν ήταν εύκολες, ούτε απλές. Παρ' όλα αυτά, δεν συμφώνησαν όλοι οι Χριστιανοί με τις απαντήσεις που δόθηκαν μέσα από τις Συνόδους της Εκκλησίας. Όσοι δεν αποδέχθηκαν τις αποφάσεις της αποσχίστηκαν και δημιούργησαν νέες Εκκλησίες.

Δραστηριότητα

Με αφετηρία τα παραπάνω και τις υπάρχουσες γνώσεις σας, ελάτε νοερά για λίγο στη θέση των Χριστιανών του 4ου και 5ου αιώνα μ.Χ. Σκεφτείτε πιθανά ερωτήματα που θα θέτατε σχετικά με τη χριστιανική πίστη. Συζητήστε τα με τον διπλανό σας και επιλέξτε ένα από αυτά, για να τα ανακοινώσετε στην ολομέλεια της τάξης.



Α΄ Οικουμενική Σύνοδος, Ναός Σταυροπόλεως, Βουκουρέστι, 18ος αιώνας

Γνωρίζετε ότι...



Διαφορετικές αντιλήψεις των Χριστιανών για τον Ιησού Χριστό

Οι Χριστιανοί προσπαθώντας να εξηγήσουν την πίστη τους εξέφραζαν διάφορες θέσεις, με γνώμονα την Αγία Γραφή και τη διδασκαλία σημαντικών εκκλησιαστικών προσώπων. Ωστόσο, η γλώσσα και οι έννοιες των κειμένων αυτών συνήθως ήταν απαιτητικές και με δάνεια από την ελληνική φιλοσοφική ορολογία (ουσία, φύσις, υπόστασις κ.ά.). Σε ορισμένες περιπτώσεις εμφανίστηκαν διαφοροποιήσεις από την καθιερωμένη διδασκαλία της Εκκλησίας. Τελικά, μέσα από τον θεσμό των τοπικών και των Οικουμενικών Συνόδων οι Χριστιανοί επιχειρούν να αποτυπώνουν συλλογικά την ορθή πίστη και διδασκαλία της Εκκλησίας. Τα κείμενα των Συνόδων αναγνωρίζονται, πλέον, ως η μόνη αυθεντική, αποδεκτή αλλά και επίσημη πηγή γνώσης της πίστης της Εκκλησίας και κάθε Χριστιανού. Όσοι διαφωνούσαν με τα κείμενα των Συνόδων θεωρούνταν ως ξένο σώμα από την Εκκλησία, ως σχισματικοί ή αιρετικοί και σε ορισμένες περιπτώσεις και ως εχθροί της Ρωμαϊκής Αυτοκρατορίας. Βέβαια, εκτός από τους καθαρά θεολογικούς λόγους, στις διαμάχες μεταξύ των Χριστιανών, συχνά, αναδύονταν πολιτικοί, κοινωνικοί, πολιτισμικοί και οικονομικοί λόγοι. Τελικά, παρά τις αντιθέσεις και τις δυσκολίες, οι διαφορετικές κοινότητες Χριστιανών φαίνεται ότι συνυπήρχαν παράλληλα μέσα στην Αυτοκρατορία.

Μετά την αντιμετώπιση της αίρεσης του Αρείου, μία ακόμη σημαντική διάσπαση συνέβη μετά τις αποφάσεις της Γ΄ Οικουμενικής Συνόδου στην Έφεσο, το 431 μ.Χ. Εκεί καταδικάστηκε ως αιρετικός ο Πατριάρχης Κωνσταντινουπόλεως Νεστόριος, ο οποίος υποστήριζε ότι ο άνθρωπος Ιησούς και ο θεϊκός Υιός του Θεού ή Λόγος είναι δύο διακριτά πρόσωπα. Οι υποστηρικτές του Νεστορίου συγκρότησαν δική τους Εκκλησία. Αργότερα, κυνηγημένοι από την αυτοκρατορία, κατέφυγαν στην Περσία, όπου γύρω στο 500 μ.Χ. ενώθηκαν με την εκεί Περσική Εκκλησία της Ανατολής. Η νεστοριανική ταυτότητα επεκτάθηκε σταδιακά σε περιοχές της Μέσης Ανατολής, της Βόρειας Αφρικής και της Ασίας. Σήμερα είναι γνωστή ως Ασσυριακή Εκκλησία της Ανατολής.

Η δεύτερη και μεγαλύτερη διάσπαση συνέβη μετά τις αποφάσεις της Δ΄ Οικουμενικής Συνόδου στη Χαλκηδόνα της Μικράς Ασίας το 451 μ.Χ. Σε αυτήν καταδικάστηκε ως αιρετικός ο ιερέας Ευτυχής που υποστήριζε ότι η θεία φύση του Χριστού απορρόφησε την ανθρώπινη φύση του («μονοφυσισμός»). Το μεγαλύτερο μέρος των Χριστιανών υιοθέτησε τις αποφάσεις της Συνόδου. Ωστόσο, ένα σημαντικό σε αριθμό μέρος, ιδιαίτερα στις ανατολικές επαρχίες της αυτοκρατορίας (Συρία, Παλαιστίνη, Μεσοποταμία και Αίγυπτο), δεν τις αποδέχτηκε και αποκόπηκε από την υπόλοιπη Εκκλησία, την οποία αποκαλούσαν υποτιμητικά ως «μελχίτικη», δηλαδή «αυτοκρατορική». Έτσι, από τον 5ο αιώνα μ.Χ., διαμορφώθηκαν σταδιακά η Κοπτική Εκκλησία (αυτόχθονες Χριστιανοί της Αιγύπτου), η Αρμενική Αποστολική (Αρμενία), η Συριακή ή Συροϊακωβιτική (Συρία), η Συριακή Εκκλησία του Μαλαμπάρ των Ινδιών, η Αιθιοπική και η Εκκλησία της Ερυθραίας. Αυτές χαρακτηρίζονται ως Προχαλκηδόνιες ή μη Χαλκηδόνιες ή συνηθέστερα ως «Αρχαίες Ανατολικές Εκκλησίες».



21. Η Δ΄ Οικουμενική Σύνοδος

Συζητούμε και εμβαθύνουμε

Δραστηριότητα

Στηριζόμενοι στις πληροφορίες του κειμένου, αναλογιστείτε για το τι μπορεί να σκέφτεται, να αναρωτιέται και να ανησυχεί ένας Χριστιανός που ζει στην περίοδο αμέσως μετά την Δ΄ Οικουμενική Σύνοδο και κατοικεί στις ανατολικές επαρχίες της αυτοκρατορίας.

Προτείνουμε λύση

Δραστηριότητα

Θυμηθείτε για λίγο την πρώτη δραστηριότητα του μαθήματος: τι σας κράτησε ενωμένους ή τι σας οδήγησε στο να «σπάσετε» τον κύκλο. Σκεφτείτε, στην ομάδα σας, τι στάση θα κρατούσατε και τι θα προτεινάτε εάν συμμετείχατε στην Δ΄ Οικουμενική Σύνοδο έχοντας μπροστά σας τον κίνδυνο της διάσπασης της Εκκλησίας. Συζητήστε τις απόψεις σας και στην ολομέλεια.



Η Δ΄ Οικουμενική Σύνοδος της Χαλκηδόνας, V. Surikov, Αγία Πετρούπολη, 1876

Συνοψίζουμε τις θέσεις μας

Δραστηριότητα

Συνοψίζοντας τα συμπεράσματά σας, να απαριθμήσετε μερικές από τις βασικές συνθήκες που οδήγησαν στην πρώτη μεγάλη διάσπαση της Εκκλησίας:

1.
2.
3.
4.

2η ώρα

Στοιχεία από τη ζωή των Χριστιανών στην Αίγυπτο, την Αιθιοπία, την Αρμενία, τη Συρία και την Ινδία

Ανακαλύπτουμε στοιχεία

Οι περισσότεροι Χριστιανοί των Αρχαίων Ανατολικών Εκκλησιών κατοικούν στις χώρες της ιστορικής τους ίδρυσης: Αίγυπτο, Αιθιοπία, Αρμενία, Συρία (και γειτονικές χώρες) και Ινδία. Ταυτόχρονα, όσοι αυτόχθονες έφυγαν από τις χώρες εκείνες εντάχθηκαν στη λεγόμενη «διασπορά», δηλαδή, σε κοινότητες ομογενών τους σε χώρες, συνήθως της δυτικής Ευρώπης και της Αμερικής. Πληθυσμιακά, όλοι μαζί, αγγίζουν περίπου τα 22 εκατομμύρια πιστούς.

Δραστηριότητα

Να εντοπίσετε και να σημειώσετε στον διπλανό χάρτη τους τόπους ιστορικής ίδρυσης των Ανατολικών Εκκλησιών. Μπορείτε να εκτιμήσετε κάποιες αιτίες που οδήγησαν αρκετούς πιστούς τους στη διασπορά; Υπάρχει κάτι που θα θέλατε να μάθετε περισσότερο για το θέμα αυτό;

Διερευνούμε και εμβαθύνουμε

Η εκκλησιαστική και η λειτουργική ζωή των Αρχαίων Ανατολικών Εκκλησιών είναι πλούσια. Στη λατρεία τους διατηρούν παλαιούς λειτουργικούς τύπους και αρχαίες γλώσσες (κοπτικά, συριακά, αρμενικά κ.ά.).



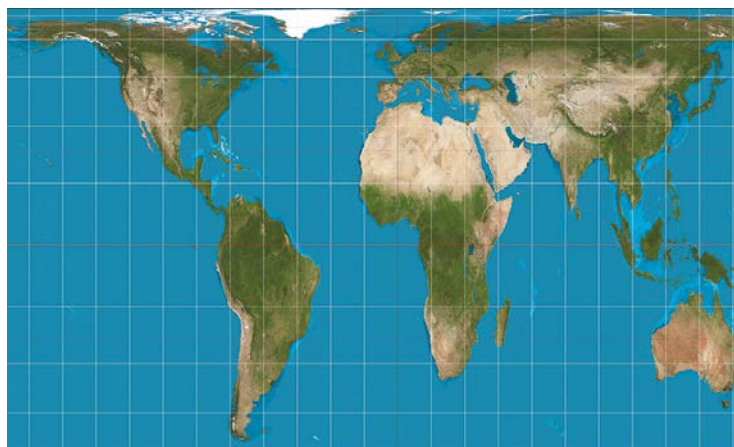
2.3. Εικόνες από τη λειτουργική ζωή των Αρχαίων Ανατολικών Εκκλησιών

Δραστηριότητα

Παρατηρήστε καλά τις παραπάνω φωτογραφίες. Τι νομίζετε ότι γνωρίζετε σχετικά με το θέμα τους; Ποια ερωτήματα, αμφιβολίες ή συγχύσεις συνεχίζετε να έχετε; Τι είναι αυτό που σας κάνει να θέλετε να μάθετε περισσότερα για το θέμα των φωτογραφιών;



2.2. Κείμενα/φωτογραφίες Ανατολικών Εκκλησιών



Παγκόσμιος Χάρτης - Προβολή των Gall - Peters



Ο Κόπτης επίσκοπος Λος Άντζελες, Νότιας Καλιφόρνιας και Χαβάης Αθανάσιος, Θεία Λειτουργία της Κοπτικής Εκκλησίας, 2021



Θεία Λειτουργία της Αρμενικής Αποστολικής Εκκλησίας, Καθολικό Πατριαρχείο Απάντων των Αρμενίων στο Ετσματζίν, 2023

Συζητούμε και εμβαθύνουμε

Η ιστορία των πιστών των Αρχαίων Ανατολικών Εκκλησιών είναι συνυφασμένη με την ιστορία της περιοχής τους. Για 1.500 χρόνια συγκροτούν ζωντανές κοινότητες ανθρώπων και αντιμετωπίζουν τις προκλήσεις κάθε εποχής. Τα εδάφη όπου αναπτύχθηκαν οι Εκκλησίες αποτελούν από τα αρχαία χρόνια σταυροδρόμι λαών, πολιτισμών και θρησκειών. Το γεγονός αυτό θέτει συχνά σε κίνδυνο την ύπαρξη αυτών των Χριστιανών.

Δραστηριότητα

Εστιάστε την προσοχή σας στην παραπάνω φωτογραφία. Είναι ένας επίσκοπος της Ιακωβιτικής Συριακής Εκκλησίας της Μαλανκάρα στην Ινδία. Φανταστείτε για μερικές στιγμές την καθημερινότητα και τον κόσμο που τον περιβάλλει. Τι πιστεύετε ότι θα έλεγε ο ίδιος για τον εαυτό του; Ποιοι άραγε μπορεί να είναι οι φόβοι του και ποιες οι ελπίδες του; Τέλος, αν συνομιλούσε με τον Κόπτη επίσκοπο (δείτε στην προηγούμενη δραστηριότητα τη φωτογραφία), τι θα του έλεγε και τι θα απαντούσε ο τελευταίος; Αν ήσασταν στη θέση του τελευταίου τι θα του λέγατε, τι θα κάνατε;



Ο επίσκοπος Geevarghese Mar Coorilos της Ιακωβιτικής Συριακής Εκκλησίας της Μαλανκάρα στην Ινδία, Δελχί, 2012



2.4. Λεξικό όρων: Dalit, Adivasi

Εκφραζόμαστε δημιουργικά

Δραστηριότητα

Με αφετηρία όσα στοιχεία γνωρίσατε από τη ζωή των Χριστιανών των Αρχαίων Ανατολικών Εκκλησιών αποτυπώστε με τον δικό σας τρόπο, με μια ζωγραφιά, ένα σκίτσο ή ένα σύνθημα το σημαντικότερο για σας στοιχείο ή αυτό που σας έκανε εντύπωση. Αναρτήστε το στον πίνακα ανακοινώσεων της τάξης σας. Συμβουλευθείτε το Ψ.Μ.Α. 2.27 για πρόσθετες πληροφορίες.

Εναλλακτικά, διατυπώστε σε ένα χαρτί post-it τη γνώμη σας, μια σκέψη, ένα σύνθημα ή μια ευχή που να αφορά τη ζωή των Χριστιανών των Αρχαίων Ανατολικών Εκκλησιών. Κολλήστε τα στη σειρά στον πίνακα, ώστε να μπορούν να τα διαβάσουν όλοι και να τα συζητήσουν.

Δραστηριότητα

Να συμπληρώσετε τις προτάσεις:

1. Σήμερα μου άρεσε..... / δεν μου άρεσε.....
2. Μου έκανε εντύπωση.....
3. Θα με ενδιέφερε να μάθω περισσότερα για.....
4. Στο σημερινό μάθημα, θα άλλαζα..... / δεν θα άλλαζα.....

Αποτιμούμε όσα μάθαμε

Συνοψίζουμε και αποτιμούμε την εργασία μας στη Θ.Ε. 1

- Παρουσιάζουμε τις συνθήκες οι οποίες οδήγησαν στην πρώτη μεγάλη διάσπαση της Εκκλησίας.
- Αναφέρουμε στοιχεία από τη ζωή και την τέχνη των Χριστιανών στην Αίγυπτο, την Αιθιοπία, την Αρμενία, τη Συρία και την Ινδία.

- Τι τράβηξε περισσότερο το ενδιαφέρον σας στην ενότητα;
- Ποια θέματα θα θέλατε να διερευνήσετε περισσότερο;
- Ποια στοιχεία κάνουν αυτή την ενότητα σημαντική;

2. Η πορεία του Χριστιανισμού στη Δύση

Οι στόχοι μας

Η Εκκλησία βιώνεται ως πρόγευση της Βασιλείας του Θεού. Ο Ιησούς Χριστός κάλεσε τους μαθητές του –και τους Χριστιανούς– να παραμείνουν ενωμένοι στο Σώμα Του, δηλαδή την Εκκλησία. Ωστόσο, η ιστορία του Χριστιανισμού είναι, ταυτόχρονα, μια ιστορία ενότητας και διασπάσεων. Διαπιστώσαμε ήδη την πρώτη μεγάλη διάσπαση που συνέβη. Τώρα θα γνωρίσουμε τη δεύτερη και συγκλονιστικότερη, ανάμεσα στον ανατολικό και στον δυτικό Χριστιανισμό και θα αναφερθούμε στην πορεία του δεύτερου.

Στην ενότητα αυτή θα επιδιώξουμε:

- Να εξηγήσουμε τη διάσπαση της Εκκλησίας λόγω του Σχίσματος του 1054 μ.Χ.
- Να παρατηρούμε τη σταδιακή διαφοροποίηση του δυτικού από τον ανατολικό Χριστιανισμό.
- Να συνοψίζουμε σημαντικά γεγονότα από την πορεία του Χριστιανισμού στη Δύση.

1η ώρα Η μεγάλη διάσπαση του 1054 μ.Χ.

Εκφράζουμε απόψεις

Δραστηριότητα

Οι άνθρωποι έχουμε, συχνά, την τάση να συγκρουόμαστε! Αναλογιστείτε μια δική σας σύγκρουση με κάποιο φιλικό σας πρόσωπο που συνέβη πριν από χρόνια και σας ανάγκασε τελικά να διακόψετε τις μεταξύ σας σχέσεις. Να δημιουργήσετε δύο λίστες με σκέψεις και συναισθήματα. Μία για όσα είχατε στην κατάσταση της σύγκρουσης και μία δεύτερη για αυτά που νιώθετε και σκέφτεστε τώρα. Συζητήστε στην ομάδα σας ομοιότητες και διαφορές στις καταγραφές. Τι παρατηρείτε;

Αναγνωρίζουμε γεγονότα

Στο μάθημα της Ιστορίας της προηγούμενης τάξης είχατε διακρίνει τους λόγους που οδήγησαν στη διάσπαση της «Μίας, Αγίας, Καθολικής και Αποστολικής» Εκκλησίας, στο λεγόμενο Σχίσμα του 1054 μ.Χ. και τις συνέπειές του σε πολιτικό και πνευματικό επίπεδο. Η διαφοροποίηση, η απομάκρυνση και τελικά η αποξένωση μεταξύ της Δυτικής και της Ανατολικής Εκκλησίας οξύνθηκε με τα οδυνηρά γεγονότα του 1054. Η απομάκρυνση αυτή δεν συνέβη ξαφνικά το 1054, αλλά είχε, ήδη, ξεκινήσει αρκετά νωρίτερα. Η απόσταση μεγάλωσε περισσότερο στις περιόδους κρίσης μεταξύ των δύο πλευρών, λόγω πολιτικών, πολιτιστικών και θεολογικών παραγόντων.



Schism, shando.,
φωτογραφία, 2010



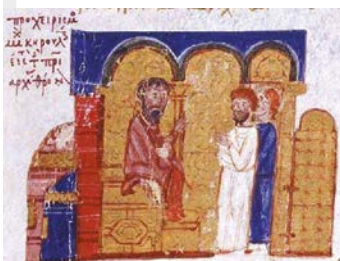
Συζήτηση
μεταξύ Ορ-
θοδόξων και
Καθολικών
τον 13ο αιώνα,
μικρογραφία,
Άκκρα, 1290



Δραστηριότητα

Παρακάτω δίνονται ανακατεμένα διάφορες φράσεις που σχετίζονται με τις κατηγορίες ή διαφορές των δύο πλευρών. Εργαζόμενοι σε ομάδες, αξιολογήστε τις δημιουργικά, προκειμένου να συντάξετε δύο σύντομα κείμενα: το ένα να εκφράζει τους αντιπροσώπους του Πάπα Ρώμης Λέοντα Θ', δηλαδή τον Καρδινάλιο Ουμβέρτο και τη συνοδεία του, και το άλλο τον Πατριάρχη Κωνσταντινουπόλεως Μιχαήλ Κηρουλάριο και τους υποστηρικτές του. Διαβάστε στην ολομέλεια τα κείμενά σας και συζητήστε. Σε τι συμπέρασμα καταλήγετε;

Αναγκαστική αγαμία όλων των κληρικών \ προσθήκη της φράσης «και εκ του Υιού» στο Σύμβολο της Πίστεως \ ξυρισμένοι ιερείς \ αναγνώριση της απόλυτης εξουσίας του Πάπα Ρώμης \ κλείσιμο και απαγόρευση των λατινικών εκκλησιών και λειτουργικών εθίμων στην Κωνσταντινούπολη \ προσπάθεια υπαρπαγής της εξουσίας του άλλου \ χρήση άζυμου άρτου στη Θεία Ευχαριστία \ συμμαχία εναντίον των Νορμανδών



Ο Μιχαήλ Κηρουλάριος, εικονογραφημένο χειρόγραφο, 12ος αιώνας

Προτείνουμε λύση

Δραστηριότητα

Αναλογιστείτε για λίγο τις συνθήκες που επικρατούσαν στην Κωνσταντινούπολη τον Ιούλιο του 1054. Θεωρήστε ότι είστε ένα μέλος της Συνόδου της 24ης Ιουλίου του 1054. Ποια θέση θα λαμβάνετε και τι θα λέγατε στη Σύνοδο σχετικά με τον κίνδυνο να διασπαστεί η Εκκλησία; Αιτιολογήστε κατάλληλα. Σε ποια συμπεράσματα καταλήγετε;

Συνοψίζουμε τις θέσεις μας

Δραστηριότητα

Συνοψίζοντας τα συμπεράσματά σας, να απαριθμήσετε μερικούς βασικούς λόγους οι οποίοι οδήγησαν στη διάσπαση της Εκκλησίας το 1054:

1.
2.
3.
4.
5.

Στις 16 Ιουλίου 1054, ο Καρδινάλιος Ουμβέρτος και η συνοδεία του εισήλθαν στην Αγία Σοφία κατά τη διάρκεια της εσπερινής Θείας Λειτουργίας και άφησαν στην Αγία Τράπεζα έγγραφο αναθεματισμού του Πατριάρχη Μιχαήλ Κηρουλαρίου και όσων είχαν ίδιες απόψεις με αυτόν. Στις 24 Ιουλίου, ο Πατριάρχης, σε Ενδημούσα Σύνοδο*, αναθεμάτισε τον Ουμβέρτο και τους υπόλοιπους συντάκτες του αναθέματος. Αργότερα οι Πατριάρχες Αλεξανδρείας, Αντιοχείας και Ιεροσολύμων συντάχθηκαν με το μέρος του Πατριάρχη Κωνσταντινουπόλεως και διέκοψαν την εκκλησιαστική κοινωνία με την Εκκλησία της Ρώμης. Αρχικά, όλοι εκτιμούσαν ότι η διακοπή των σχέσεων θα ήταν προσωρινή. Η αποξένωση, όμως, μεταξύ των δύο πλευρών συνέχισε να μεγαλώνει. Κορυφώθηκε τους επόμενους αιώνες, ενισχύθηκε με καχυποψία και αντιπάθεια και εκφράστηκε βίαια κατά την περίοδο των Σταυροφοριών και της λεγόμενης Λατινοκρατίας. Από τον 16ο αιώνα και εξής η διαφοροποίηση ισχυροποιήθηκε και τον 19ο αιώνα παγιώθηκε. Στο πέρασμα των αιώνων έγιναν προσπάθειες συμφιλίωσης, αλλά δεν καρποφόρησαν. Τελικά, το 1965 πραγματοποιήθηκε η αμοιβαία άρση των αναθεμάτων, ανοίγοντας μια νέα σελίδα στις σχέσεις της Ανατολικής και της Δυτικής Εκκλησίας.



Ο Πάπας Λέων Θ', βιτρώ, Καθεδρικός Worms, 1990



2.5. Η άρση των αναθεμάτων (1965)

2η ώρα

Ο Χριστιανισμός στη Δύση μετά το 1054

Συμβάλλουμε με ιδέες

Στο μάθημα της Ιστορίας έχετε γνωρίσει τη διαμόρφωση της Δυτικής Ευρώπης κατά τη μεσαιωνική περίοδο και κατά τους νεότερους χρόνους. Ειδικότερα, έχετε διαπιστώσει τη θέση και τον ρόλο της Εκκλησίας της Ρώμης στην περίοδο αυτή, καθώς επίσης τις συνθήκες που οδήγησαν στη Μεταρρύθμιση του 16ου αιώνα και τις συνέπειές της.

Δραστηριότητα

Σημειώστε την πρώτη σκέψη που σας έρχεται στον νου ακούγοντας τη φράση «Χριστιανισμός στη Δύση». Συγκεντρώστε όλες τις ιδέες στον πίνακα της τάξης.

Αξιοποιώντας τις ιδέες που συγκεντρώσατε, προσπαθήστε να τις ομαδοποιήσετε. Δώστε έναν τίτλο σε κάθε ομάδα. Αιτιολογήστε κατάλληλα την επιλογή σας.

Ανακαλύπτουμε δεδομένα

Όταν μια ενιαία κοινότητα ανθρώπων διασπάται, κάθε νέα κοινότητα που προκύπτει ακολουθεί στη συνέχεια, συνήθως, τη δική της διαδρομή. Αυτές οι νέες κοινότητες μπορεί να διατηρούν χαρακτηριστικά του κοινού παρελθόντος τους, αλλά αποκτούν σταδιακά και νέα, τα οποία, πλέον, τις προσδιορίζουν. Οι αλλαγές και οι διαφοροποιήσεις συμβαίνουν, συχνά, ως μια προσπάθεια απάντησης των κοινοτήτων στις νέες προκλήσεις που βιώνουν και στα προβλήματα που έχουν να αντιμετωπίσουν.

Δραστηριότητα

Στην επόμενη σελίδα, δείτε τις φωτογραφίες τεσσάρων διαφορετικών ναών που ανήκουν στον δυτικό Χριστιανισμό. Σε συνεργασία με τα υπόλοιπα μέλη της ομάδας σας επιλέξτε έναν ναό. Παρατηρήστε για 2 λεπτά τον ναό που επιλέξατε. Στη συνέχεια συνεργαστείτε και δημιουργήστε μία λίστα με 5 λέξεις ή φράσεις σχετικά με οποιαδήποτε όψη ή πτυχή της φωτογραφίας. Επαναλάβετε την παρατήρηση της φωτογραφίας για άλλα 2 λεπτά. Δημιουργήστε τώρα μια δεύτερη λίστα με 5 νέες λέξεις ή φράσεις. Ανακοινώστε τις όλες στην ολομέλεια της τάξης και συζητήστε. Να αναφέρετε τυχόν διαφορές που παρατηρείτε σε σύγκριση με τους ναούς του ανατολικού Χριστιανισμού. Σε ποια συμπεράσματα καταλήγετε;



2.6. Έργα τέχνης από τον δυτικό Χριστιανισμό



2.7. Εκκλησιαστική μουσική στη Δύση



Προεκτείνουμε τη γνώση μας

Ο δυτικός Χριστιανισμός έχει χιλιόχρονη ιστορία. Μετά και από τα γεγονότα του 1054 μ.Χ. διαμόρφωσε τη δική του πορεία και συνέβαλε καθοριστικά στην ανάπτυξη των αξιών, των ιδεών, των επιστημών και των θεσμών του λεγόμενου δυτικού πολιτισμού.

Δραστηριότητα

Παρακάτω σας δίνονται δύο στήλες με σημαντικά γεγονότα και δεδομένα από την ιστορία του δυτικού Χριστιανισμού. Εργαζόμενοι κατά ομάδες και αξιοποιώντας τις γνώσεις και την κρίση σας αντιστοιχίστε τα δεδομένα των δύο στηλών. Παρουσιάστε, στη συνέχεια, ένα στοιχείο που προκάλεσε το ενδιαφέρον της ομάδας σας. Αιτιολογήστε κατάλληλα τη γνώμη σας.

A	B
1. Προτεσταντισμός	i. Θρησκευτικό κίνημα του 16ου αιώνα που ήρθε σε ρήξη με την Καθολική Εκκλησία και τις πρακτικές της και αποτέλεσε την αφετηρία του Προτεσταντισμού.
2. Α΄ Σύνοδος του Βατικανού	ii. Προσπάθεια της Καθολικής Εκκλησίας να μεταρρυθμίσει την εσωτερική της ζωή για να αντιμετωπίσει τις επιπτώσεις από τη γέννηση του Προτεσταντισμού.
3. Μεταρρύθμιση	iii. Σύνοδος της Καθολικής Εκκλησίας που καθιέρωσε το δόγμα της υπέρτατης και αλάθητης εξουσίας του Πάπα Ρώμης.
4. Σταυροφορίες	iv. Σύνοδος της Καθολικής Εκκλησίας που οδήγησε στη θεολογική της ανανέωση, στην ενίσχυση της συνοδικότητας και στο «άνοιγμα» της Εκκλησίας στον σύγχρονο κόσμο, στις άλλες Χριστιανικές Εκκλησίες και τις άλλες θρησκείες.
5. Β΄ Σύνοδος του Βατικανού	v. Η δημοκρατία, η διάκριση των εξουσιών, η ελευθερία της συνείδησης, η θρησκευτική ελευθερία, ο διαχωρισμός Εκκλησίας και Πολιτείας είναι ιδέες που καλλιέργησαν διάφοροι διανοητές στον χώρο του.
6. Αντιμεταρρύθμιση	vi. Σειρά θρησκευτικών πολέμων που υποστηρίχθηκαν από τη Καθολική Εκκλησία κατά τη μεσαιωνική περίοδο.

Προσεγγίζουμε κριτικά

Δραστηριότητα

Υποθέστε ότι θέλετε να πάρετε συνέντευξη από έναν/μία δυτικό/ή Χριστιανό/ή για τη μαθητική εφημερίδα του σχολείου σας. Βρίσκεστε στο στάδιο όπου προετοιμάζετε τις ερωτήσεις που θα του θέσετε. Εργαζόμενοι σε ομάδες δημιουργήστε 2-3 ερωτήσεις που να σχετίζονται με κάποιο από τα θέματα που επεξεργαστήκατε σήμερα και κίνησε το ενδιαφέρον σας. Παρουσιάστε τις στην ολομέλεια της τάξης και συζητήστε, τι σας έκανε να επιλέξετε τις συγκεκριμένες ερωτήσεις.

Δραστηριότητα

Να συμπληρώσετε τις προτάσεις:

1. Σήμερα μου άρεσε..... / δεν μου άρεσε.....
2. Μου έκανε εντύπωση.....
3. Θα με ενδιέφερε να μάθω περισσότερα για.....
4. Στο σημερινό μάθημα, θα άλλαζα..... / δεν θα άλλαζα.....

Με λίγα λόγια...

Συνοψίζουμε και αποτιμούμε την εργασία μας στη Θ.Ε. 2

- Εξηγούμε τους λόγους για τους οποίους συνέβη η διάσπαση του 1054 μ.Χ.
- Δίνουμε παραδείγματα που αποδεικνύουν τη σταδιακή διαφοροποίηση του δυτικού από τον ανατολικό Χριστιανισμό.
- Αναφέρουμε σημαντικά γεγονότα από την ιστορία του Χριστιανισμού στη Δύση.

- Κατά πόσον είστε ικανοποιημένοι από τη συμμετοχή σας στις δραστηριότητες της ενότητας;
- Ποιες δραστηριότητες σας βοήθησαν περισσότερο να κατακτήσετε τους στόχους;

3. Η Καθολική Εκκλησία σήμερα

Οι στόχοι μας

Η σύγχρονη Καθολική (Ρωμαιοκαθολική*) Εκκλησία έχει παρουσία σε ολόκληρο, σχεδόν, τον πλανήτη. Στην εποχή μας, αγωνίζεται για τη μαρτυρία του χριστιανικού μηνύματος με σύγχρονους όρους, ώστε να ανταποκρίνεται στα πολύπλοκα προβλήματα του ανθρώπου. Με τις αποφάσεις της Β΄ Συνόδου του Βατικανού (1962-1965) άρχισε μια μεγάλη εσωτερική αλλαγή, ώστε να προχωρήσει ανανεωμένη στην τρίτη χιλιετία. Σημαντικές προσωπικότητες σφραγίζουν με τη ζωή και το έργο τους αυτή την πορεία και το άνοιγμα στον σύγχρονο κόσμο.

Στην ενότητα αυτή θα επιδιώξουμε:

- Να αναγνωρίζουμε βασικά χαρακτηριστικά από τη σύγχρονη θεολογία και ζωή της Καθολικής Εκκλησίας.
- Να εξετάζουμε πρόσωπα και ιστορίες που σχετίζονται με τις προσπάθειες της Καθολικής Εκκλησίας να συναντηθεί με τον σύγχρονο κόσμο.

1η ώρα Η πορεία της Καθολικής Εκκλησίας σήμερα

Εκφράζουμε απόψεις

Δραστηριότητα

Κοιτώντας στο παρελθόν σας παρατηρείτε ότι πολλά πράγματα έχουν αλλάξει: το παρουσιαστικό σας, οι ιδέες και οι πεποιθήσεις σας, οι συνήθειές σας, οι σχέσεις σας με τους άλλους.

Καταγράψτε ένα παράδειγμα αλλαγής που έχετε βιώσει στην ηλικία σας. Σκεφτείτε εάν ήταν εύκολη ή δύσκολη η αλλαγή και γιατί. Τι συναίσθημα νιώθετε για τις αλλαγές που θα πρέπει να κάνετε στο μέλλον, ώστε να μπορέσετε να αντεπεξέλθετε στις απαιτήσεις του σύγχρονου κόσμου;

Σκεφτείτε ατομικά και κρατήστε σημειώσεις. Συζητήστε σύντομα με την ομάδα σας.

Αναγνωρίζουμε γεγονότα

Από το πρόσφατο παρελθόν της Καθολικής Εκκλησίας

Ο 19ος αιώνας έκλεισε για την Καθολική Εκκλησία με τη διακήρυξη από την Α΄ Σύνοδο του Βατικανού (1869-1870) της υπέρτατης και αλάθητης εξουσίας του Πάπα Ρώμης. Η αυγή του 20ού αιώνα την έφερε αντιμέτωπη με τις συνέπειες του Α΄ Παγκόσμιου Πολέμου και την οικονομική κρίση του μεσοπολέμου και στη συνέχεια, με τις συνέπειες του Β΄ Παγκόσμιου Πολέμου, του Σοά («Ολοκαύτωμα» στα εβραϊκά) των Εβραίων και λίγο αργότερα με αυτές της κατάρρευσης της αποικιοκρατίας. Ταυτόχρονα, εμφανίστηκαν νέα κοινωνικά κινήματα που διεκδικούσαν περισσότερη δημοκρατία, ελευθερία και ισότητα. Απέναντι σε όλα αυτά, η Καθολική Εκκλησία απάντησε με τη Β΄ Σύνοδο του Βατικανού (1962-1965). Με τα κείμενα και τις αποφάσεις της προσπάθησε να αλλάξει, να εκσυγχρονιστεί, να ανοιχτεί στον κόσμο και να ανταποκριθεί στις ανάγκες της σύγχρονης ζωής.



Το μεγάλο κύμα έξω από την Καναγκάβα, Κατσουσίκα Χοκουσάι, 1831-1833



Α΄ Σύνοδος του Βατικανού, άγνωστος καλλιτέχνης, περίπου 1870



Β΄ Σύνοδος του Βατικανού, Lothar Wolleh, φωτογραφία, 1962-1965

Μια συνέπεια της συνοδικής προσπάθειας για την «επικαιροποίηση»* της Εκκλησίας ήταν η αλλαγή της γλώσσας που χρησιμοποιούνταν στη λατρεία. Μέχρι το 1965, όλα λέγονταν υποχρεωτικά στα λατινικά. Τότε, με Διάταγμα της Συνόδου αποφασίστηκε να επιτρέπεται η χρήση των εθνικών και τοπικών γλωσσών, π.χ. αγγλικά, ελληνικά, σουαχίλι, καντονέζικα κ.ο.κ. Επιπλέον, τροποποιήθηκε η μορφή της λατρείας, των ύμνων, της εικονογραφίας κ.ά. και άλλαξε ο ρόλος των λαϊκών, ώστε να συμμετέχουν πιο ενεργά στη λειτουργική και στην καθημερινή ζωή της Εκκλησίας. Οι ανανεωτικές αυτές τάσεις βρήκαν υποστηρικτές, αλλά και επικριτές.



2.8. Διάταγμα για την Αποστολή των Λαϊκών

Δραστηριότητα

Με τη βοήθεια του παραπάνω κειμένου, εργαζόμενοι σε ομάδες, να σημειώσετε μερικά επιχειρήματα για το αίτημα του εκσυγχρονισμού στην Καθολική Εκκλησία. Σε ποια συμπεράσματα καταλήγετε;

Συζητούμε και εμβαθύνουμε

Στο παρόν της Καθολικής Εκκλησίας

Τον Οκτώβριο του 2023 πραγματοποιήθηκε στη Ρώμη η 16η Σύνοδος των (Καθολικών) Επισκόπων. Η Σύνοδος είναι ένας θεσμός που ιδρύθηκε το 1965. Συγκεντρώνει κάθε τρία χρόνια τους Επισκόπους – Πρόεδρους της Καθολικής Ιεραρχίας όλων των χωρών του κόσμου και έχει συμβουλευτικό ρόλο προς τον Πάπα της Ρώμης. Αυτός τελικά εγκρίνει ή όχι τις προτάσεις της ή τις τροποποιεί κατά την κρίση του, αφού είναι η θεσμική και ορατή κεφαλή της Καθολικής Εκκλησίας. Η 16η Σύνοδος, η οποία ξεκίνησε το 2021 και ολοκληρώθηκε τρία χρόνια μετά, είχε ως θέμα: «Προς μία Εκκλησία συνοδική: κοινωνία, συμμετοχή και αποστολή». Προηγήθηκε μια ευρεία προσυνοδική διαδικασία με στόχο τη «μέγιστη δυνατή ένταξη και συμμετοχή» όλων των βαπτισμένων Καθολικών, κληρικών και λαϊκών, ώστε όλοι να μπορούν να πουν τη γνώμη τους.

Ο Αρχιεπίσκοπος Καθολικών Αθηνών Σεβαστιανός Ροσσολάτος αναφερόμενος στη 16η Σύνοδο σημειώνει: «[...] Η Εκκλησία καλεί όλους να μιλήσουν [...] διότι **η Καθολική Εκκλησία πιστεύει ότι ο Λαός του Θεού ως σώμα, πάντα μαζί με τους ποιμένες που του κηρύττουν τον Λόγο του Θεού, κατέχει το αλάθητο, κατέχει δηλαδή εκείνο “το αισθητήριο πίστεως” που τον οδηγεί στην αλήθεια του Ιησού Χριστού.** [...]

Η συνοδικότητα της Εκκλησίας βιώνεται ΟΤΑΝ οι βαπτισμένοι ζουν σε κοινωνία μεταξύ τους, ΟΤΑΝ **συμμετέχουν** στη λήψη αποφάσεων και στην εφαρμογή των αποφάσεων, ΚΑΙ αυτά τα δύο τους κατευθύνουν προς την **αποστολή** που αναθέτει ο Χριστός στην Εκκλησία, δηλαδή σε κάθε βαπτισμένο: τον **ΕΥΑΓΓΕΛΙΣΜΟ**. Η αλήθεια βρίσκεται σε ΟΛΑ ΜΑΖΙ, όχι μόνο σε ένα. Δεν βιώνεται η συνοδικότητα όταν κάποιος περιορίζονται να μιλούν, αλλά δεν πορεύονται με τους άλλους, αν δεν ζουν σε κοινωνία με τους άλλους, αν δεν συμμετέχουν στη ζωή της Εκκλησίας, και δεν αποδέχονται την αποστολή που τους αναθέτει ο Χριστός με το Βάπτισμα: να ευαγγελίζονται τους ανθρώπους γύρω τους, να δίνουν δηλαδή μαρτυρία για το Ευαγγέλιο της Σωτηρίας». (Διαβούλευση περί συνοδικότητας)



2.9. 16η Σύνοδος των Καθολικών Επισκόπων

Δραστηριότητα

Στηριζόμενοι στις παραπάνω πληροφορίες, αναλογιστείτε για το τι μπορεί να σκέφτεται, να αναρωτιέται και να ανησυχεί ένας έφηβος Καθολικός Χριστιανός που ζει στο περιθώριο, αλλά αποφασίζει να λάβει μέρος στη Διαβούλευση για τη Σύνοδο και να στείλει τις προτάσεις του. Συζητήστε πρώτα στην ομάδα σας και μετά στην ολομέλεια της τάξης. Σε ποια συμπεράσματα καταλήγετε σχετικά με την προσπάθεια της Καθολικής Εκκλησίας να ανοιχτεί στον σημερινό κόσμο; Ποια στοιχεία εκτιμάτε ότι τη χαρακτηρίζουν;

Εναλλακτικά, μπορείτε να διερευνήσετε σκέψεις και απόψεις του ίδιου έφηβου Καθολικού, εφαρμόζοντας την τεχνική της «ανακριτικής καρέκλας», με την καθοδήγηση του/της εκπαιδευτικού σας.

Προτείνουμε λύση

Δραστηριότητα

Με βάση όσα γνωρίσατε για τη 16η Σύνοδο των Καθολικών Επισκόπων και αξιοποιώντας όσα πλέον γνωρίζετε για την Καθολική Εκκλησία, δημιουργήστε τη δική σας αφίσα ή ένα logo για τη Σύνοδο. Αιτιολογήστε κατάλληλα την επιλογή σας στην ολομέλεια.



2.10. Ζωγραφική: Δημιουργία logo για τη Σύνοδο



Λέξεις – κλειδιά

Δραστηριότητα

Αναλογιστείτε όσα μάθατε σήμερα και καταγράψτε λέξεις που να φανερώνουν βασικά χαρακτηριστικά της σύγχρονης θεολογίας και ζωής της Καθολικής Εκκλησίας.

.....

.....

2η ώρα

Πρόσωπα και γεγονότα που συνέβαλαν στη συνάντηση της Καθολικής Εκκλησίας με τον σύγχρονο κόσμο

Ανακαλύπτουμε στοιχεία

Ο σύγχρονος κόσμος μαστίζεται από πολλά και διαφορετικά προβλήματα: πολεμικές συγκρούσεις, οικονομικές και πολιτικές αναταράξεις, ενεργειακή, κλιματική και οικολογική κρίση, επισιτιστικές και υγειονομικές κρίσεις, βία, φτώχεια, ρατσισμός, διακρίσεις κ.ά. Οι συνέπειές τους γίνονται αισθητές από όλους, αλλά ιδιαίτερα από τους πιο αδύναμους πληθυσμούς. Διάφοροι θεσμοί ή και μεμονωμένα πρόσωπα δίνουν τον δικό τους αγώνα για την αντιμετώπιση αυτών των προβλημάτων.



Ο Πάπας Φραγκίσκος στο άγαλμα «Άγγελοι παρά τη θέλησή τους» (Angels Unawares), Timothy Schmalz, 2019, Πλατεία Αγίου Πέτρου, Βατικανό, Vatican Media

Δραστηριότητα

Αναλογιστείτε για λίγο και καταγράψτε έναν θεσμό ή μια ομάδα προσώπων ή ένα πρόσωπο για το οποίο έχετε ακούσει ότι δίνει τον δικό του αγώνα για να μειωθεί ή/και να εξαλειφθεί κάποιο από τα προβλήματα που αναφέρθηκαν παραπάνω. Σημειώστε, επίσης, με συντομία το πρόβλημα και τον τρόπο με τον οποίο επιδιώκει να το λύσει.

Διερευνούμε και εμβαθύνουμε

Τα κοινωνικοπολιτικά προβλήματα που ταλαιπωρούν τους ανθρώπους απασχολούν σήμερα όλες τις θρησκείες. Δεν ήταν, όμως, πάντα έτσι. Κατά τη δεκαετία του 1960, αναπτύχθηκε στους κόλπους της Καθολικής Εκκλησίας, στη Λατινική Αμερική, η λεγόμενη Θεολογία της Απελευθέρωσης. Αντλώντας έμπνευση από τη Βίβλο και κυρίως από την Έξοδο και τους Προφήτες έθεσε στο κέντρο της την ιδέα του Θεού ως απελευθερωτή. Οι κύριοι εκφραστές της (Gustavo Gutierrez, Leonardo Boff, Jon Sobrino, Juan Luis Segundo) ενδιαφέρθηκαν πρωτίστως για τη φτώχεια και τα βάσανα των λαών της Λατινικής Αμερικής και γενικά για όλα τα κρίσιμα προβλήματα της κοινωνίας τους. Στην καρδιά του κινήματός τους ήταν η έμπρακτη αλληλεγγύη στους καταπιεσμένους και η αναζήτηση νέων μορφών εκκλησιαστικής ζωής. Η Θεολογία της Απελευθέρωσης βρήκε τότε θερμή υποστήριξη και αγκαλιάστηκε από ιερείς, μοναχικά τάγματα και πιστούς της Καθολικής Εκκλησίας στη Λατινική Αμερική και αλλού, αλλά δέχτηκε την έντονη αντίδραση του Βατικανού. Σήμερα, παραμένει ζωντανή και στρατευμένη στην υπόθεση της απελευθέρωσης των φτωχών όλου του κόσμου, ενώ έχει υποστηρικτές σε όλες τις χριστιανικές Εκκλησίες.

Ο Καθολικός Αρχιεπίσκοπος του Ελ Σαλβαδόρ Oscar Romero (1917-1980) κατά την περίοδο της διακονίας του αγωνίστηκε στο πλευρό και υπέρ των αδυνάτων του ποιμνίου του. Η δράση του κατά της φτώχειας και της κοινωνικής ανισότητας και αδικίας, αλλά και κατά του στρατιωτικού καθεστώτος της χώρας του, είχε ως αποτέλεσμα την εν ψυχρώ δολοφονία του από παραστρατιωτικούς την ώρα που τελούσε τη Θεία Λειτουργία. Το 2018 ανακηρύχθηκε άγιος από την Καθολική Εκκλησία και τον Πάπα Ρώμης Φραγκίσκο.

Δραστηριότητα

Παρατηρήστε σύντομα το εικαστικό έργο. Δημιουργήστε στον πίνακα το περίγραμμα του Αρχιεπισκόπου Oscar Romero. Στη συνέχεια, στο εσωτερικό του αποτυπώστε σκέψεις που μπορεί να έκανε ο ίδιος για τον εαυτό του. Έπειτα, στο εξωτερικό του περιγράμματος σκέψεις που μπορεί να έκαναν άλλοι άνθρωποι της εποχής του για αυτόν. Συζητήστε όσα γράψατε στην ολομέλεια. Γιατί πιστεύετε ότι μπορεί να σκεφτόταν έτσι ο Όσκαρ Ρομέρο; Έχουν καμία σχέση αυτές οι σκέψεις του με την ιδιότητά του ως Καθολικού Επισκόπου;



Ο Καθολικός Αρχιεπίσκοπος του Ελ Σαλβαδόρ Όσκαρ Ρομέρο

Συζητούμε και εμβαθύνουμε

Ο Πάπας Φραγκίσκος, στις 3 Οκτωβρίου 2020, δημοσίευσε την εγκύκλιο επιστολή με τίτλο: «*Αδελφοί όλοι*» («*Fratelli tutti*»). Αυτή αποτελεί μια σύνθεση όλης της σύγχρονης κοινωνικής διδασκαλίας της Καθολικής Εκκλησίας, μέσα από το πρίσμα ενός κεντρικότερου σημείου του Ευαγγελίου: την αδελφοσύνη. Σύμφωνα με την εγκύκλιο, στα σημερινά προβλήματα της βίας, του μίσους και του ρατσισμού, η μόνη λύση είναι η ανοιχτή αδελφοσύνη. Αυτή είναι η μόνη που επιτρέπει σε κάθε άνθρωπο να αναγνωριστεί, να εκτιμηθεί και να αγαπηθεί πέρα από το μέρος που γεννήθηκε ή κατοικεί. Η πίστη στον Θεό είναι ανάλογη με την έμπρακτη αγάπη προς τους αδελφούς και τις αδελφές, προς κάθε άνθρωπο ανεξαιρέτως. Στον σύγχρονο παγκοσμιοποιημένο κόσμο, επικρατούν άνισες οικονομικές σχέσεις και το άτομο υπερισχύει της κοινότητας. Για τα ζητήματα αυτά ευθύνεται η σύγχρονη πολιτική. Η εγκύκλιος αναφέρει χαρακτηριστικά: «Δυστυχώς η πολιτική σήμερα παίρνει συχνά μορφές που εμποδίζουν την πορεία προς έναν διαφορετικό κόσμο. [...] Η περιφρόνηση για τους αδύναμους μπορεί να κρύβεται σε λαϊκιστικές μορφές, τις οποίες τις χρησιμοποιούν δημαγωγικά για τους δικούς τους σκοπούς ή σε φιλελεύθερες μορφές που εξυπηρετούν τα οικονομικά συμφέροντα των ισχυρών. Και στις δύο περιπτώσεις είναι δύσκολο να σκεφτούμε έναν ανοιχτό κόσμο όπου να υπάρχει χώρος για όλους, ο οποίος να περιλαμβάνει τους πιο αδύναμους και να σέβεται τους διαφορετικούς πολιτισμούς».

Δραστηριότητα

Ο Πάπας Φραγκίσκος επιχειρεί μέσα από τις ομιλίες και τις παρεμβάσεις του να συναντηθεί με την κοινωνία της εποχής του και τα προβλήματα των ανθρώπων. Συνεργαστείτε στην ομάδα σας, για να εντοπίσετε στο παραπάνω κείμενο προβλήματα του κόσμου και λύσεις που προτείνει για αυτά. Στη συνέχεια, πάρτε θέση εάν συμφωνείτε ή διαφωνείτε με τις διαπιστώσεις και τις προτάσεις του. Αιτιολογήστε κατάλληλα τη θέση σας.



2.11. Κοινωνικό έργο της Καθολικής Εκκλησίας στην Ελλάδα

Εκφραζόμαστε δημιουργικά

Το 1986, ο Πάπας Ρώμης Ιωάννης Παύλος Β΄ θεσμοθέτησε την Παγκόσμια Ημέρα Νεολαίας, η οποία αποτελεί μια παγκόσμια συνάντηση, όπου νέοι Καθολικοί εμβαθύνουν στην πίστη και μοιράζονται εμπειρίες και προσδοκίες από την Εκκλησία. Τον Αύγουστο του 2023, πραγματοποιήθηκε στη Λισαβόνα της Πορτογαλίας, όπου και συγκεντρώθηκαν περισσότεροι από 1,5 εκατομμύρια νέοι από όλο τον κόσμο. Σε αυτήν παρευρέθηκε και ο Πάπας Φραγκίσκος. Το ζήτημα της νεότητας, τα προβλήματά της και η σχέση της με την Εκκλησία, ήταν ένα από τα βασικά θέματα της Συνόδου των Καθολικών Επισκόπων στη Ρώμη τον Οκτώβριο του 2023. Το έντονο ενδιαφέρον της Καθολικής Εκκλησίας για τη νεολαία πρωτοεκφράστηκε στη Β΄ Σύνοδο του Βατικανού (1962-1965), η οποία στο τελευταίο της κείμενο καλούσε τους νέους της εποχής εκείνης να χτίσουν με ενθουσιασμό έναν καλύτερο κόσμο από αυτόν που είχαν οι μεγαλύτεροί τους.

Δραστηριότητα

Το 2013, ο Πάπας Φραγκίσκος συναντήθηκε με εφήβους σε έναν ναό. Εκεί, παραθεωρώντας το πρωτόκολλο, δέχθηκε να βγει μία αυτοφωτογραφία (selfie) μαζί τους και συνομήλυσαν για λίγα λεπτά. Λαμβάνοντας υπόψη και το παραπάνω κείμενο, γράψτε έναν σύντομο διάλογο που μπορεί να είχαν οι έφηβοι και ο Πάπας. Εάν το θέμα της συζήτησης ήταν η σχέση της νεολαίας με την Εκκλησία σήμερα, άραγε, τι προβληματίζει τους συγκεκριμένους εφήβους και τι του προτείνουν;

Αποτιμούμε όσα μάθαμε

Δραστηριότητα

Να συμπληρώσετε τις παρακάτω προτάσεις:

1. Σήμερα μου άρεσε..... / δεν μου άρεσε.....
2. Μου έκανε εντύπωση.....
3. Θα με ενδιέφερε να μάθω περισσότερα για.....
4. Στο σημερινό μάθημα, θα άλλαζα / δεν θα άλλαζα.....



2.12. Κουίζ: Η Καθολική Εκκλησία

Συνοψίζουμε και αποτιμούμε την εργασία μας στη Θ.Ε. 3

- Αναφέρουμε βασικά χαρακτηριστικά της σύγχρονης Καθολικής Εκκλησίας.
- Παρουσιάζουμε μέσα από τη ζωή και τη δράση προσωπικότητας της σύγχρονης Καθολικής Εκκλησίας την προσπάθειά της να συναντηθεί με τον σύγχρονο κόσμο.

• Πόσο ικανοποιημένοι είστε από τον τρόπο που δουλέψατε;
• Τι σας άρεσε και τι σας δυσκόλεψε περισσότερο;

4. Η Μεταρρύθμιση και οι συνέπειές της

Οι στόχοι μας

Η Μεταρρύθμιση (16ος αιώνας) αποτελεί μια κρίσιμη καμπή στην ιστορία του Χριστιανισμού, της Ευρώπης και του κόσμου γενικότερα. Ο Μαρτίνος Λούθηρος άνοιξε τον δρόμο της Διαμαρτύρησης αμφισβητώντας βασικές θέσεις της Καθολικής Εκκλησίας. Οι υποστηρικτές του πορεύτηκαν στον ίδιο δρόμο προχωρώντας πολύ περισσότερο. Η κίνηση αυτή έφερε, τελικά, τεράστιες αλλαγές στον νεότερο κόσμο, σε θρησκευτικό, πολιτικό, κοινωνικό, οικονομικό και επιστημονικό επίπεδο.

Στην ενότητα αυτή θα επιδιώξουμε:

- Να εντοπίζουμε σημαντικά γεγονότα από τη ζωή και τη δράση του Μαρτίνου Λουθήρου, αλλά και το ιστορικό πλαίσιο στο οποίο γεννήθηκε ο Προτεσταντισμός.
- Να αναδεικνύουμε θρησκευτικές διαστάσεις της Μεταρρύθμισης, οι οποίες πυροδότησαν σημαντικές ιστορικές εξελίξεις.

1η ώρα Ο Μαρτίνος Λούθηρος και η γέννηση του Προτεσταντισμού

Εκφράζουμε απόψεις

Δραστηριότητα

Φανταστείτε ότι στο σχολείο σας συμβαίνουν γεγονότα με τα οποία δεν συμφωνείτε. Αποφασίζετε να εκφράσετε τη διαφωνία σας και να διαμαρτυρηθείτε. Ποιον τρόπο θα επιλέγατε για να εκφράσετε τη διαμαρτυρία σας;

Σκεφτείτε πρώτα ατομικά και στη συνέχεια συζητήστε ομαδικά την απάντησή σας, καταλήγοντας σε κοινή πρόταση, την οποία να ανακοινώσετε στην ολομέλεια της τάξης. Τι παρατηρείτε σχετικά με τους τρόπους διαμαρτυρίας;



Μορφή διαμαρτυρίας: Κορίτσι με μπαλόνι, Banksy, γκράφιτι

Αναγνωρίζουμε γεγονότα

Δραστηριότητα

Παρατηρήστε τον πίνακα ζωγραφικής. Τι βλέπετε; Για ποια στοιχεία αναρωτιέστε; Τι θα θέλατε να μάθετε, επιπλέον, για την ιστορία που αποτυπώνει; Μπορείτε να καταγράψετε τις απαντήσεις σας στον πίνακα.



Λεπτομέρεια από έργο του Ferdinand Pauwels, Eisenach, Wartburg-Stiftung, 1872

Γνωρίζετε ότι...



Ο Μαρτίνος Λούθηρος (1483-1546) ήταν Καθολικός μοναχός, ιερέας, καθηγητής πανεπιστημίου, θεολόγος, ηγέτης της Μεταρρύθμισης στη Γερμανία και θεμελιωτής της διδασκαλίας και των πρακτικών του Προτεσταντισμού.

2.13. Μαρτίνος Λούθηρος

Διερευνούμε στοιχεία

«32. Θα καταδικαστούν αιώνια μαζί με αυτούς που τους διδάσκουν, όσοι πιστεύουν ότι τα συγχωροχάρτια τούς εξασφαλίζουν τη σωτηρία [...]. 36. Κάθε χριστιανός που μετανοεί ειλικρινά μπορεί να έχει άφεση αμαρτιών χωρίς συγχωροχάρτια.»

«Μόνο η πίστη, χωρίς τη συνδρομή των έργων, φέρνει τη δικαιοσύνη, την ελευθερία, την ευτυχία. Αν πιστεύεις, θα αποκτήσεις τα αγαθά αυτά, αν δεν πιστεύεις δεν θα τα αποκτήσεις. Πρέπει να απαρνηθείς τον εαυτό σου έχοντας ισχυρή πίστη και απόλυτη εμπιστοσύνη στον Θεό. Ακριβώς χάρη στην πίστη αυτή οι αμαρτίες σου θα συγχωρεθούν.»

«Εάν δεν με πείσουν, με επιχειρήματα από την Αγία Γραφή ή με αδιάσειστη λογική, δεν μπορώ να αναιρέσω τις θέσεις μου, γιατί δεν πιστεύω στο αλάθητο του πάπα, ούτε στο αλάθητο των συνόδων, γιατί όλοι γνωρίζουν ότι πολλές φορές και οι πάπες και οι σύνοδοι έχουν σφάλει και έχουν πέσει σε αντιφάσεις. Εγώ έχω πειστεί από τα βιβλικά επιχειρήματα [...], και είμαι απόλυτα ενωμένος με τον λόγο του Θεού. Δεν μπορώ και δεν θέλω να ανακαλέσω τίποτα, γιατί δεν είναι ορθό, και αντίθετα είναι επικίνδυνο να πράττει κανείς αντίθετα με τη φωνή της συνείδησής του. Ο Θεός ας με βοηθήσει. Αμήν.»

Δραστηριότητα

Τα παραπάνω κείμενα είναι αποσπάσματα από τα παρακάτω έργα ή παρεμβάσεις του Λουθήρου:

- Για την ελευθερία του χριστιανού (1520),
- 95 θέσεις (1517),
- Απολογία στο δικαστήριο της Δίαιτας της Βορμς (1521).

Συνεργαστείτε στην ομάδα σας για να ταιριάξετε τον τίτλο με το κατάλληλο κείμενο. Να ανακοινώσετε και να αιτιολογήσετε τις επιλογές σας στην ολομέλεια της τάξης.

Προσεγγίζουμε κριτικά

Δραστηριότητα

Μετά την εκδήλωση της Μεταρρύθμισης, η Ευρώπη γνώρισε έντονες συγκρούσεις, πολύχρονους αιματηρούς πολέμους και μεγάλες αλλαγές σε κοινωνικό, πολιτικό και θρησκευτικό επίπεδο. Αρκετά στοιχεία για την περίοδο αυτή και τις αλλαγές που συνέβησαν έχετε, ήδη, γνωρίσει και στο φετινό μάθημα της Ιστορίας. Φανταστείτε ότι έχετε την ευκαιρία, αυτή τη στιγμή, να θέσετε 3 ερωτήσεις στον Λούθηρο. Τι θα τον ρωτούσατε; Για ποιον λόγο θα του κάνατε αυτά τα ερωτήματα; Να καταγράψετε τις ιδέες σας στον πίνακα της τάξης. Συζητήστε και επιλέξτε όλοι μαζί τα 3 τελικά ερωτήματα. Αν θέλετε, μπορείτε να δοκιμάσετε να απαντήσετε στα ερωτήματα μέσα από όσα μάθατε σήμερα.

Ελέγχουμε τις γνώσεις μας

Δραστηριότητα

Αναλογιστείτε όσα μάθατε σήμερα και δημιουργήστε μια χρονογραμμή με τα σημαντικότερα γεγονότα από τη ζωή και τη δράση του Μαρτίνου Λουθήρου.

Διερευνούμε στοιχεία

Δραστηριότητα

Στο προηγούμενο μάθημα ξεκινήσατε αναζητώντας έναν τρόπο διαμαρτυρίας για όσα συνέβησαν, υποθετικά, στο σχολείο σας. Ας υποθέσουμε, πάλι, ότι αυτή δεν έφερε το αποτέλεσμα που επιθυμούσατε. Αντίθετα, είχε ως αποτέλεσμα να μεγαλώσουν τα υπάρχοντα προβλήματα, αλλά και να γεννηθούν νέα. Οι μαθητές/τριες και οι εκπαιδευτικοί του σχολείου χωρίστηκαν σε δύο «στρατόπεδα», ενώ η διαμάχη εξαπλώθηκε και πέρα από τη σχολική κοινότητα!

Πώς φαντάζεστε την όλη κατάσταση και τη ζωή στο σχολείο και την ευρύτερη κοινότητά σας; Εκφράστε τις σκέψεις και τα συναισθήματά σας.

Αναγνωρίζουμε γεγονότα

Τα χρόνια που ακολούθησαν την έκρηξη της Μεταρρύθμισης του Λουθήρου ήταν αιματηρά. Οι Χριστιανοί της Δύσης, από αδέρφια μέσα στους κόλπους της Καθολικής Εκκλησίας, μετατράπηκαν μέσα σε σύντομο χρονικό διάστημα σε εχθρούς.

Δραστηριότητα

Παρατηρήστε καλά τον πίνακα. Προσπαθήστε να ονοματίσετε κάποια πράγματα που βλέπετε. Αναρωτηθείτε, αν το συγκεκριμένο έργο αφορά το μέσο μιας ιστορίας, τι θα μπορούσε να έχει συμβεί προηγουμένως και τι μετά από αυτό; Επινοήστε μια ιστορία, εργαζόμενοι στην ομάδα σας. Στην ολομέλεια της τάξης, προσπαθήστε να δημιουργήσετε μια ολοκληρωμένη ιστορία.



Έργο του François Dubois, Musée cantonal des Beaux-Arts de Lausanne, περίπου 1572-1584



2.14. Έργα τέχνης με θέμα τη σφαγή των Ουγενότων

Συζητούμε και εμβαθύνουμε

Η Μεταρρύθμιση σήμανε την αρχή του τέλους της θρησκευτικής ενότητας στην Κεντρική και στη Δυτική Ευρώπη. Ο θρησκευτικός χάρτης άλλαξε μέσα από μακροχρόνιες και οδυνηρές συγκρούσεις. Ο ενιαίος θρησκευτικός χώρος διασπάστηκε, τελικά, σε μικρότερα τμήματα με διαφορετικό θεολογικό και ιδεολογικό προσανατολισμό.

Η μετάφραση της Βίβλου στα γερμανικά από τον Λούθηρο βοήθησε στην ανάπτυξη της εθνικής ταυτότητας των Γερμανών. Το μεταρρυθμιστικό κίνημα συνδέθηκε με τη διαδικασία διαμόρφωσης των νέων εθνικών, πλέον, ταυτοτήτων και κρατών. Στο δεύτερο μισό του 16ου αιώνα, οι βασιλείς της Γαλλίας προσπάθησαν να διατηρήσουν την ενότητα της χώρας τους με τη βία, ενώ η καλβινιστική Ολλανδία αποσχίστηκε από την καθολική Ισπανία. Στον επόμενο αιώνα, οι Γερμανοί αυτοκράτορες προσπάθησαν να δημιουργήσουν ένα ενιαίο κράτος επιβάλλοντας την πίστη της Καθολικής Εκκλησίας. Αυτή η κίνηση, προκάλεσε τον καταστροφικό, πανευρωπαϊκό, Τριακονταετή Πόλεμο (1618-1648). Η αντιπαλότητα μεταξύ Καθολικών και Μεταρρυθμισμένων Χριστιανών παρέμεινε ζωντανή μέχρι τα μέσα του 20ού αιώνα.

Η Μεταρρύθμιση και κυρίως ο Καλβινισμός, μέσα από το δημοκρατικό πνεύμα και την ελευθερία της ατομικής δραστηριότητας που καλλιέργησαν, συνέβαλαν στην ανάπτυξη του κοινοβουλευτικού πολιτεύματος και του κεφαλαιοκρατικού οικονομικού συστήματος. Χώρες στις οποίες επικράτησε το μεταρρυθμιστικό κίνημα, όπως οι Κάτω Χώρες, η Ελβετία, η Αγγλία, η Σκωτία και οι Η.Π.Α., πρωτοστάτησαν στις πολιτειακές μεταβολές και στις γενικότερες εξελίξεις. Αντίθετα, Καθολικές χώρες, όπως η Ισπανία, η Πορτογαλία και η Ιταλία, παρουσίασαν υστέρηση σε αυτούς τους τομείς.

Με αφετηρία την αυτονομία στη δράση και την ελευθερία της συνείδησης του ατόμου, το μεταρρυθμιστικό κίνημα άνοιξε έναν νέο δρόμο στις επιστήμες, τα γράμματα και τις τέχνες.



2.15. Πρωτεργάτες της Μεταρρύθμισης



2.16. Χάρτης της Ευρώπης: Καθολικοί και Προτεστάντες

Δραστηριότητα

Να εντοπίσετε στο προηγούμενο κείμενο τις βασικές αλλαγές που έφερε το μεταρρυθμιστικό κίνημα. Στη συνέχεια, ανατρέξτε στα λόγια του Λουθήρου κατά την απολογία του στην Αυτοκρατορική Συνέλευση (Δίαιτα) της Βορμς το 1521, το οποίο διαβάσατε στο προηγούμενο μάθημα και προσπαθήστε να συνδέσετε τις αλλαγές με αυτά. Συζητήστε τις ιδέες σας. Σε ποια συμπεράσματα καταλήγετε σχετικά με τον ρόλο που διαδραμάτισε η Μεταρρύθμιση ως προς τις ιστορικές εξελίξεις που την ακολούθησαν;

Εκφραζόμαστε δημιουργικά

Δραστηριότητα

Ας υποθέσουμε ότι ο Λούθηρος άλλαζε γνώμη και δεν θυροκολλούσε τις «95 Θέσεις» του. Σήμερα, ο κόσμος μας θα ήταν ο ίδιος; Καταθέστε την εκτίμησή σας με κατάλληλη αιτιολόγηση.

Δραστηριότητα

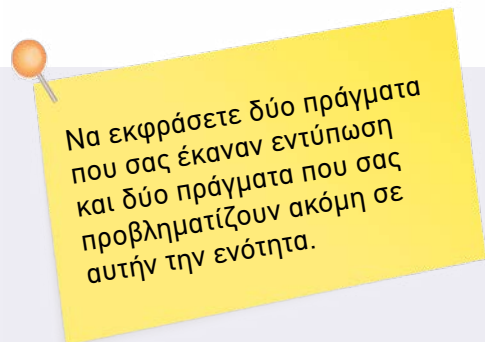
Να συμπληρώσετε τις παρακάτω προτάσεις:

1. Σήμερα μου άρεσε..... / δεν μου άρεσε.....
2. Μου έκανε εντύπωση.....
3. Θα με ενδιέφερε να μάθω περισσότερα για.....
4. Στο σημερινό μάθημα, θα άλλαζα..... / δεν θα άλλαζα.....



Συνοψίζουμε και αποτιμούμε την εργασία μας στη Θ.Ε. 4

- Αναφέρουμε βασικά γεγονότα από τη ζωή και τη δράση του Μαρτίνου Λουθήρου.
- Αναγνωρίζουμε το ιστορικό πλαίσιο στο οποίο γεννήθηκε ο Προτεσταντισμός.
- Παρουσιάζουμε θρησκευτικές διαστάσεις της Μεταρρύθμισης που παροδότησαν σημαντικές ιστορικές εξελίξεις.



5. Σύγχρονες όψεις του Προτεσταντισμού

Οι στόχοι μας

Ο Προτεσταντισμός εμφανίζεται, σήμερα, σαν ένα μεγάλο, πολύχρωμο μωσαϊκό διαφόρων Εκκλησιών, Ομολογιών, κλάδων, κοινοτήτων και κινημάτων. Ορισμένες Εκκλησίες και Ομολογίες αποτελούν ιστορική συνέχεια της Μεταρρύθμισης του 16ου αιώνα. Άλλες προέκυψαν ως αποτέλεσμα διασπάσεων ή νέων τάσεων και αναγκών. Ωστόσο, παρά τις επιμέρους διαφορές, όλος ο προτεσταντικός κόσμος έχει ορισμένα κοινά χαρακτηριστικά. Αρκετοί Προτεστάντες Χριστιανοί διακρίθηκαν σε παγκόσμιο επίπεδο, για την προσπάθειά τους να βιώσουν ζωντανά, στις δικές τους κρίσιμες συνθήκες, το μήνυμα του Ευαγγελίου και να μαρτυρήσουν την πίστη τους.

Στην ενότητα αυτή θα επιδιώξουμε:

- Να αναγνωρίζουμε βασικά στοιχεία από την πίστη και τη θρησκευτική ζωή του σύγχρονου Προτεσταντισμού.
- Να ανακαλύπτουμε στοιχεία της χριστιανικής ζωής, σύμφωνα με τον Προτεσταντισμό, μέσα από πρόσωπα και ιστορίες του ευρύτερου Προτεσταντισμού της σύγχρονης εποχής.

1η ώρα Πίστη και θρησκευτική ζωή στον σύγχρονο Προτεσταντισμό

Εκφράζουμε σκέψεις

Δραστηριότητα

Το δωμάτιο ενός ανθρώπου θεωρείται ο προσωπικός του χώρος! Ακόμη κι αν το μοιράζεται με κάποιο άλλο πρόσωπο είναι ο χώρος εκείνος που «μιλάει» για αυτόν, που τον εκφράζει, που δείχνει το ποιος είναι, το τι πιστεύει, το πώς βλέπει τη ζωή!

Σκεφτείτε ένα-δύο αντικείμενα μέσα στο δικό σας δωμάτιο που σας εκφράζουν απόλυτα. Μιλήστε για αυτά στην ομάδα σας. Εξηγήστε γιατί σας αντιπροσωπεύουν. Συζητήστε έπειτα στην ολομέλεια της τάξης, αν το δωμάτιό σας «μιλάει» για εσάς, για τα πιστεύω και για τη ζωή σας.



Εφηβικό δωμάτιο

Ανακαλύπτουμε δεδομένα

Η επίσκεψη ενός ανθρώπου σε κάποιον λατρευτικό χώρο, κατά τη διάρκεια μιας τελετουργίας, του προσφέρει τη δυνατότητα να γνωρίσει αρκετά στοιχεία από τη θρησκεία στην οποία αυτός ανήκει. Η αρχιτεκτονική και η διακόσμηση του ναού, τα λόγια και οι κινήσεις των υπευθύνων της τελετής, η τυχόν συμμετοχή των πιστών στη διάρκεια της τελετουργίας κ.ά., όλα αυτά αντανakλούν, συνήθως, τα σημαντικότερα σημεία της θρησκευτικής πίστης.

Δραστηριότητα

Παρατηρήστε καλά τις παρακάτω φωτογραφίες. Δημιουργήστε μία λίστα πέντε σημείων με λέξεις ή φράσεις που να αφορούν πράγματα που είδατε. Παρατηρήστε ξανά τις ίδιες φωτογραφίες. Γράψτε μία νέα λίστα πέντε σημείων με νέα πράγματα, διαφορετικά από αυτά της πρώτης λίστας. Παρουσιάστε τις ιδέες σας στην ολομέλεια. Αναφέρετε όσα σημεία θέλετε με την τεχνική της ιδεοθύελλας. Επιλέξτε αυτά που θεωρείτε σημαντικότερα και συζητήστε όσα σας έκαναν τη μεγαλύτερη εντύπωση. Για ποια από αυτά θα θέλατε να μάθετε περισσότερα;



Γνωρίζετε ότι...?

Το 2011, οι Προτεστάντες αριθμούσαν πάνω από 800 εκατομμύρια, περίπου το 37 % του παγκόσμιου χριστιανικού πληθυσμού που αγγίζει τους 2,1 δισεκατομμύρια πιστούς. Οι περισσότεροι κατοικούν, πλέον, σε χώρες του «Παγκόσμιου Νότου». Σε αυτούς διακρίνουμε τρεις, κυρίως, μεγάλες ομάδες. Στην πρώτη ομάδα ανήκουν οι «Ευαγγελικές», οι «Μεταρρυθμισμένες», οι «Πρεσβυτεριανικές» κ.ά. Εκκλησίες, Ομολογίες και ενώσεις Εκκλησιών, οι οποίες συνδέονται με τον Μαρτίνο Λούθηρο και τους άλλους πρωτεργάτες της Μεταρρύθμισης και τις θεολογικές τους θέσεις. Στη δεύτερη ομάδα ανήκει, κυρίως, η Εκκλησία της Αγγλίας –και η «Αγγλικανική Κοινωνία»– που αποσχίστηκε από την Καθολική Εκκλησία το 1534. Στην τρίτη ομάδα ανήκουν οι λεγόμενες «Πεντηκοστιανές», οι «Χαρισματικές» και οι «Ευαγγελικαλικές» κοινότητες, που αναπτύσσονται ταχύρρυθμα, ιδιαίτερα στην Αφρική, την Ασία και τη Νότια Αμερική. Μοιάζουν περισσότερο με ανεξάρτητα κινήματα, χωρίς, πλέον, να σχετίζονται τόσο με τον Προτεσταντισμό των προηγούμενων αιώνων και με τη Μεταρρύθμιση του 16ου αιώνα.



2.17. Προτεσταντικές megachurches

Διερευνούμε και εμβαθύνουμε

Ο κόσμος του Προτεσταντισμού, αν και περιλαμβάνει τόσα διαφορετικά στοιχεία εντός του, έχει κάποιες θέσεις που είναι βασικές για όλους και σχεδόν κοινά αποδεκτές. Αναφέρουμε μερικές:

- Η Αγία Γραφή είναι ο θεόπνευστος Λόγος του Θεού και ο μοναδικός κανόνας πίστης και ζωής.
- Ο άνθρωπος σώζεται μόνο με την πίστη του στον Ιησού Χριστό.
- Όλοι οι πιστοί κατέχουν την ιεροσύνη, μπορούν να ερμηνεύουν την Αγία Γραφή και να συμμετέχουν στη διακυβέρνηση της κοινότητας.
- Έχουν τρεις τελετουργίες: Βάπτισμα, Χρίσμα και Ευχαριστία/Δείπνο του Κυρίου.
- Δεν αποδίδουν ιδιαίτερη τιμή στο πρόσωπο της Παναγίας και σε αγίους ή αγίες και δεν χρησιμοποιούν εικόνες.

Δραστηριότητα

Προσπαθήστε με την ομάδα σας να εντοπίσετε στοιχεία της πίστης και της ζωής των Προτεσταντών στις φωτογραφίες της προηγούμενης δραστηριότητας και να τα αντιστοιχίσετε με τις παραπάνω πληροφορίες. Συζητήστε όλοι μαζί το αποτέλεσμα της εργασίας σας. Σε ποια συμπεράσματα καταλήγετε;



2.18. Από τη λατρευτική ζωή των Προτεσταντών

Εκφραζόμαστε δημιουργικά

Στην Ελλάδα υπάρχουν, σήμερα, προτεσταντικές κοινότητες και των τριών ομάδων που αναφέρθηκαν. Τα μέλη τους είναι Έλληνες ή προέρχονται από διάφορες περιοχές του κόσμου, κυρίως από τη νοτιοανατολική Ασία και την υποσαχάρια Αφρική.

Δραστηριότητα

Στηριζόμενοι σε όσα επεξεργαστήκατε σήμερα προετοιμάστε ερωτήσεις, τις οποίες θα θέλατε να θέσετε σε κάποιον Προτεστάντη, προκειμένου να συντάξετε ένα άρθρο για τη σχολική σας εφημερίδα με θέμα τις θρησκευτικές κοινότητες στην Ελλάδα. Πέρα από τις απαντήσεις του, τι άλλο υλικό σχετικά με τον Προτεσταντισμό θα επιλέγατε να προσθέσετε στο άρθρο σας;

Ελέγχουμε τι μάθαμε

Δραστηριότητα

Αναλογιστείτε όσα μάθατε σήμερα και καταγράψτε λέξεις-κλειδιά που να φανερώνουν βασικά στοιχεία από την πίστη και τη θρησκευτική ζωή του Προτεσταντισμού.

.....

.....

.....

2η ώρα

Πρόσωπα και ιστορίες από τον σύγχρονο Προτεσταντισμό

Ανακαλύπτουμε στοιχεία

Ως άνθρωποι επιθυμούμε διάφορα πράγματα, μικρά ή μεγάλα. Βάζουμε στόχους και επιδιώκουμε να τους πετύχουμε. Συχνά ονειρευόμαστε για όλα αυτά και προσπαθούμε να κάνουμε τα όνειρά μας πραγματικότητα.



Όνειρα

Δραστηριότητα

Αναλογιστείτε για λίγο τα δικά σας όνειρα. Στη συνέχεια, συμπληρώστε ατομικά την πρόταση: «Έχω ένα όνειρο...». Στον πίνακα της τάξης αναγράψτε την πρόταση και συμπληρώστε τη με τα δικά σας όνειρα. Τι παρατηρείτε; Σε ποια συμπεράσματα καταλήγετε;

Διερευνούμε και εμβαθύνουμε

Άραγε, όλοι οι έφηβοι έχουν τα ίδια όνειρα; Σκεφτείτε για λίγο τα όνειρα ενός εφήβου ή μιας έφηβης της αφροαμερικανικής κοινότητας των Η.Π.Α. των δεκαετιών του 1960 και του 1970. Μοιάζουν με τα δικά σας όνειρα;

Οι δεκαετίες αυτές ήταν πολύ ταραγμένες στις Η.Π.Α. Τα μέλη της αφροαμερικανικής κοινότητας αντιμετώπιζονταν με εξαιρετικά δυσμενή τρόπο στο μεγαλύτερο μέρος των Η.Π.Α., δεν είχαν μια σειρά από πολιτικά δικαιώματα και βίωναν στην καθημερινότητά τους διακρίσεις και καταπίεσεις, π.χ. απαγόρευση εισόδου σε καταστήματα λόγω του χρώματος του δέρματός τους, ξεχωριστά σχολεία, απαγόρευση στενότερων κοινωνικών σχέσεων μεταξύ των μελών των δύο κοινοτήτων, δηλαδή των λευκών και της αφροαμερικανικής κ.ά. Η κατάσταση αυτή επικρατούσε και σε θρησκευτικό επίπεδο, πέρα από το πολιτικό και το κοινωνικό.

Την εποχή αυτή έδρασε ο Δρ Μάρτιν Λούθερ Κινγκ Τζούνιορ (1929-1968), ο οποίος ήταν ποιμένας («ιερέας») της προτεσταντικής Ομολογίας των Βαπτιστών, ακτιβιστής*, πολιτικός φιλόσοφος και ένας από τους ηγέτες του κινήματος για τα πολιτικά δικαιώματα. Από το 1955 μέχρι τον θάνατό του, οργάνωσε πολλές εκστρατείες, ειρηνικές πορείες και εκδηλώσεις διαμαρτυρίας κατά των φυλετικών διακρίσεων και διαχωρισμών. Από τις δράσεις του ξεχωρίζει ιδιαίτερα η «Πορεία στην Ουάσιγκτον για την εργασία και την ελευθερία» στις 28 Αυγούστου του 1963, της οποίας ηγήθηκε. Σε αυτήν, μπροστά σε 250.000 ανθρώπους, εκφώνησε μια σπουδαία ομιλία, η οποία αργότερα έμεινε γνωστή κάτω από τον τίτλο «Έχω ένα όνειρο...» και άλλαξε τον κόσμο. Πέντε χρόνια αργότερα και ενώ προετοίμαζε μια ακόμη πορεία προς την Ουάσιγκτον, την «Πορεία των φτωχών», δολοφονήθηκε στο Μέμφις του Τενεσί.

Η σκέψη και η πρακτική του Κινγκ στηριζόταν, κυρίως, στη Βίβλο. Όλες οι ομιλίες του έχουν πολλαπλές αναφορές σε αυτήν. Πάντοτε μιλούσε για την πίστη του στον Ιησού Χριστό και το λυτρωτικό του έργο. Ο αγώνας του για τα δικαιώματα, την ειρήνη, την ισότητα και την κοινωνική και οικονομική δικαιοσύνη ήταν θεμελιωμένος στη χριστιανική του πίστη. Ο ίδιος αυτοπροσδιοριζόταν ως «υπέρμαχος του κοινωνικού Ευαγγελίου».



Από την «Πορεία στην Ουάσιγκτον για την εργασία και την ελευθερία», 28/8/1963, AFP

Δραστηριότητα

Αναλογιστείτε για λίγο τη θέση του Μάρτιν Λούθερ Κινγκ μερικές στιγμές πριν την ομιλία του στην Ουάσιγκτον. Δημιουργήστε ένα περίγραμμα της φιγούρας του στον πίνακα της τάξης. Στο εσωτερικό της καταγράψτε σκέψεις και συναισθήματά του. Στο εξωτερικό της σημειώστε σκέψεις και συναισθήματα που έχουν οι ακροατές του. Στη συνέχεια, αιτιολογήστε και σχολιάστε τις καταγραφές. Γιατί πιστεύετε ότι μπορεί να σκεφτόταν έτσι; Έχουν κάποια σχέση αυτές οι σκέψεις του με την πίστη και την ιδιότητά του;



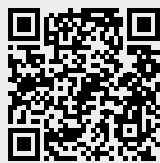
Ο Μάρτιν Λούθερ Κινγκ Τζούνιορ κατά τη διάρκεια της πορείας του 1963 στην Ουάσιγκτον για τις θέσεις εργασίας και την ελευθερία, κατά την οποία εκφώνησε την ιστορική ομιλία του «I Have a Dream», ζητώντας να σταματήσει ο ρατσισμός

Συζητούμε και συμπεραίνουμε

«Έχω ένα όνειρο, ότι κάποια μέρα, πάνω στους ματωμένους λόφους της Τζόρτζιας, οι απόγονοι των πρώην σκλάβων και οι απόγονοι των πρώην δουλοκτητών θα μπορέσουν να καθίσουν στο κοινό τραπέζι της αδελφικής αγάπης. [...] Έχω ένα όνειρο, ότι τα τέσσερα μικρά παιδιά μου θα ζήσουν σ' ένα έθνος όπου δε θα κρίνονται από το χρώμα του δέρματός τους αλλά από την ποιότητα του χαρακτήρα τους. Έχω ένα όνειρο σήμερα! Έχω ένα όνειρο, ότι κάποια μέρα, κάτω στην Αλαμπάμα, με τους φαύλους ρατσιστές της, με τον κυβερνήτη που απ' τα χείλη του στάζουν λόγια αντίδρασης και μηδενισμού, ναι, ακριβώς εκεί, στην Αλαμπάμα, θα έρθει μια μέρα που τα μαύρα αγοράκια και κοριτσάκια θα μπορούν να δώσουν το χέρι στα λευκά αγοράκια και κοριτσάκια σαν αδέρφια. Έχω ένα όνειρο σήμερα!

Έχω ένα όνειρο, ότι κάποια μέρα κάθε κοιλάδα θα υψωθεί, [...] οι τραχείς λόφοι θα γίνουν ομαλοί και οι στρεβλωμένοι θα ισιώσουν και η δόξα του Κυρίου θα εμφανιστεί μπροστά μας και όλοι οι θνητοί θα πειστούν μαζί γι' αυτό. Αυτή είναι η ελπίδα μας. Αυτή είναι η πίστη με την οποία επιστρέφω στον Νότο. [...] Με αυτή την πίστη θα μπορέσουμε να μετατρέψουμε τις ασύμφωνες φωνές του λαού μας σε μια όμορφη συμφωνία αδελφούσης. Με αυτήν την πίστη, μπορούμε να εργαστούμε μαζί, να προσευχηθούμε μαζί, να πολεμήσουμε μαζί, να πάμε στη φυλακή μαζί, να υπερασπιστούμε την ελευθερία μαζί, γνωρίζοντας ότι μια μέρα θα είμαστε ελεύθεροι. [...] Όταν αφήνουμε την ελευθερία να ηχήσει, όταν την αφήνουμε να ηχήσει από κάθε χωριό και κάθε χωριουδάκι, από κάθε Πολιτεία και κάθε πόλη, μπορούμε να επισπεύσουμε την ημέρα που όλα τα παιδιά του Θεού, μαύροι και άσπροι, Εβραίοι και Εθνικοί, Προτεστάντες και Καθολικοί, θα μπορούν να ενώσουν τα χέρια και να τραγουδήσουμε τα λόγια ενός παλιού νέγκρικου spiritual ύμνου: "Επιτέλους ελεύθεροι! Επιτέλους ελεύθεροι! Δόξα στον Θεό τον Παντοδύναμο, επιτέλους είμαστε ελεύθεροι!"».

Martin Luther King, Jr., *Έχω ένα Όνειρο*



2.19. Ομιλία του Μάρτιν Λούθερ Κινγκ στην Ουάσιγκτον



2.20. Τραγούδια εμπνευσμένα από ομιλία του Μάρτιν Λούθερ Κινγκ



2.21. Ο gospel ύμνος «Free at last»

Δραστηριότητα

Διαβάστε το κείμενο της ομιλίας του Κινγκ και αξιοποιήστε τα τραγούδια και τον gospel ύμνο. Προσπαθήστε με την ομάδα σας να εντοπίσετε στοιχεία και πτυχές της χριστιανικής ζωής που αναφέρονται στην ομιλία. Στη συνέχεια προσπαθήστε να εστιάσετε σε μία-δύο προσωπικές θρησκευτικές αντιλήψεις του Κινγκ γύρω από τη ζωή. Σε ποια συμπεράσματα καταλήγετε σχετικά με την κοινωνική δράση του Κινγκ και τη σχέση της με τα θρησκευτικά του πιστεύω; Άραγε, αυτή η σχέση κοινωνικής δράσης και θρησκευτικής πίστης έχει, σήμερα, κάποια σημασία;

Εκφραζόμαστε δημιουργικά

Δραστηριότητα

Με έμπνευση από την ομιλία του Μάρτιν Λούθερ Κινγκ να γράψετε μια σύντομη ομιλία χρησιμοποιώντας συχνά τη φράση «Έχω ένα όνειρο...». Να συμπεριλάβετε στοιχεία από τη δική σας κοινωνική πραγματικότητα και ζητήματα που σας απασχολούν. Να προσθέσετε τουλάχιστον δύο θρησκευτικές αναφορές, όπως συνήθιζε να κάνει και ο Κινγκ.



2.22. Το Ίδρυμα «The Martin Luther King, Jr. Center for Nonviolent Social Change»

Ελέγχουμε τι μάθαμε

Δραστηριότητα

- Να σημειώσετε στο τετράδιό σας ποιο είναι το σημαντικότερο, κατά τη γνώμη σας, στοιχείο, το οποίο χρειάζεται να κρατήσετε.
- Να αναλάβετε τον ρόλο να εξηγήσετε σε κάποιον/α τη σημασία της χριστιανικής πίστης στην κοινωνική δράση του Μάρτιν Λούθερ Κινγκ.

Συνοψίζουμε και αποτιμούμε την εργασία μας στη Θ.Ε. 5

- Αναφέρουμε βασικά στοιχεία από την πίστη του Προτεσταντισμού σήμερα.
- Αναγνωρίζουμε βασικά στοιχεία της θρησκευτικής ζωής των Προτεσταντών.
- Εντοπίζουμε στοιχεία της προτεσταντικής θρησκευτικής ζωής στο έργο του Μάρτιν Λούθερ Κινγκ.

Να εκφράσετε δύο πράγματα που σας έκαναν εντύπωση και δύο πράγματα που σας προβληματίζουν ακόμη σε αυτήν την ενότητα.

6. Ο οικουμενικός διάλογος

Οι στόχοι μας

Ο Χριστιανισμός γνώρισε στην ιστορία του πολλαπλές διασπάσεις και σχίσματα. Παρ' όλα αυτά, οι Χριστιανοί δεν έπαψαν να αναζητούν τη μεταξύ τους ενότητα στην πίστη και την υπέρβαση των διαφορών τους. Η προσευχή του Ιησού Χριστού προς τον Θεό Πατέρα «Δεν προσεύχομαι μόνο γι' αυτούς αλλά και για εκείνους που με το κήρυγμα αυτών θα πιστεύουν σ' εμένα, ώστε να είναι όλοι ένα, όπως εσύ, Πατέρα, είσαι ενωμένος μ' εμένα κι εγώ μ' εσένα. Να είναι κι αυτοί ενωμένοι μ' εμάς, κι έτσι ο κόσμος να πιστέψει ότι μ' έστειλες εσύ» (Κατά Ιωάννην 17, 20-21) αποτελεί μέχρι και σήμερα τον οδηγό όλων των Χριστιανών στην προσπάθειά τους να είναι ενωμένοι. Από τις αρχές του 20ού αιώνα, οι Χριστιανοί επιδιώκουν συστηματικά τον διάλογο, την αλληλογνωριμία και την κοινή δράση. Για να επιτευχθεί ο στόχος τους, ίδρυσαν διάφορους οργανισμούς που έχουν ως αντικείμενο τον διαχριστιανικό διάλογο και τη μεταξύ τους συνεργασία.

Στην ενότητα αυτή θα επιδιώξουμε:

- Να εξηγήσουμε θεολογικές και κοινωνικές αναγκαιότητες που οδήγησαν στον οικουμενικό διάλογο κατά τον 20ό αιώνα.
- Να εκτιμούμε τη δράση προσώπων και φορέων που σχετίζονται με τον οικουμενικό διάλογο.

1η ώρα Ο οικουμενικός διάλογος στον 20ό αιώνα

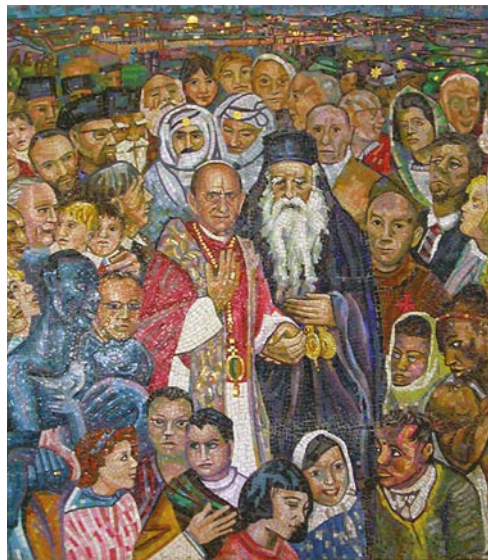
Εκφράζουμε σκέψεις

Δραστηριότητα

Ακούγοντας τη λέξη «διάλογος», τι σκέψεις σας δημιουργούνται; Καταγράψτε τις στον πίνακα και στη συνέχεια δημιουργήστε με αυτές έναν εννοιολογικό χάρτη. Συμβουλευτείτε, αν θέλετε, και το λεξικό.

Μελετούμε και συζητούμε

Στα προηγούμενα μαθήματα γνωρίσατε γεγονότα που οδήγησαν στη διάσπαση της Χριστιανικής Εκκλησίας και στοιχεία από την ιστορία, την πίστη και τη ζωή των μη Ορθόδοξων Χριστιανών. Διαφορετικές Χριστιανικές Εκκλησίες και Ομολογίες συνυπάρχουν επί αιώνες στον ίδιο χώρο, παρά τις συγκρούσεις που συνέβησαν κατά τη μεσαιωνική και τη νεότερη εποχή και τους ανταγωνισμούς που είχαν μεταξύ τους. Στα τέλη του 19ου αιώνα, η Καθολική Εκκλησία, στηριζόμενη και στις αποφάσεις της Α' Συνόδου του Βατικανού (1870), καλούσε όλες τις άλλες Εκκλησίες να επιστρέψουν στη μία ποιμνη (Εκκλησία) του Αγίου Πέτρου και του διαδόχου του, του Πάπα Ρώμης. Οι Προτεσταντικές Εκκλησίες και Ομολογίες προωθούσαν την «εραποστολή» στους άλλους Χριστιανούς, θεωρώντας την «αφύπνισή» τους ως βασική αποστολή. Η Ορθόδοξη Εκκλησία και οι Χριστιανοί των Αρχαίων Ανατολικών Εκκλησιών, ζώντας κυρίως κάτω από την πολιτική εξουσία αλλόθρησκων ή ετερόδοξων προσπαθούσαν να διατηρήσουν ανέθευτη την πίστη τους.



Μωσαϊκό που απεικονίζει τον Πάπα Παύλο ΣΤ' και τον Πατριάρχη Αθηνάγορα Α'. Σκευοφυλάκιο του παρεκκλησίου Dominus Flevit στην Ιερουσαλήμ

Ωστόσο, την ίδια ακριβώς περίοδο, όλες οι Εκκλησίες ένιωθαν την ανάγκη να αντιμετωπίσουν τα ζητήματα της εκκοσμίκευσης* της κοινωνίας και της εμφάνισης της αθεΐας. Επιπλέον, οι νέες πολιτικές, πολιτισμικές και οικονομικές συνθήκες της εποχής έφεραν μεγάλες αλλαγές, ενώ τα επιτεύγματα της τεχνολογίας μίκραιναν τις αποστάσεις μεταξύ των ανθρώπων. Κάτω από αυτές τις συνθήκες, οι Χριστιανικές Εκκλησίες άρχισαν να αναρωτιούνται για την εικόνα που παρουσιάζει ένας διασπασμένος Χριστιανισμός και για την εγκυρότητα του μηνύματός του, όταν αυτός είναι χωρισμένος σε τόσα πολλά κομμάτια.

Δραστηριότητα

Λαμβάνοντας υπόψη το παραπάνω κείμενο και θεωρώντας ότι βρίσκεστε στις αρχές του 20ού αιώνα, χωριστείτε σε δύο ομάδες. Η μία ομάδα να δημιουργήσει μία λίστα με επιχειρήματα που να υποστηρίζουν την ανάγκη για διάλογο και γνωριμία μεταξύ των Χριστιανικών Εκκλησιών. Η άλλη ομάδα να γράψει επιχειρήματα που να υποστηρίζουν την αντίθετη άποψη. Ανακοινώστε, εναλλάξ, τα επιχειρήματά σας στην ολομέλεια της τάξης. Συζητήστε τα επιχειρήματα που ακούστηκαν. Σε ποια συμπεράσματα καταλήγεται σχετικά με την αναγκαιότητα του διαλόγου μεταξύ των Εκκλησιών;

Εμβαθύνουμε και εκφραζόμαστε δημιουργικά

Στην ανατολή του 20ού αιώνα το Οικουμενικό Πατριαρχείο Κωνσταντινουπόλεως ανέλαβε πρωτοβουλίες, ώστε οι Ορθόδοξες Εκκλησίες να ξεκινήσουν έναν διάλογο με τις Προτεσταντικές Εκκλησίες και την Καθολική Εκκλησία. Μετά το τέλος του καταστρεπτικού Α΄ Παγκόσμιου Πολέμου (1914-1918), το Πατριαρχείο κάλεσε με Εγκύκλιό του (1920) όλες τις Εκκλησίες του κόσμου να δημιουργήσουν μία «Κοινωνία των Εκκλησιών», κατά το πρότυπο της «Κοινωνίας των Εθνών», προκειμένου να ξεπεραστεί το σκάνδαλο του διασπασμένου Χριστιανικού κόσμου και να συνεργαστούν σε πρακτικά ζητήματα για την αντιμετώπιση των σύγχρονων «αμαρτιών» του κόσμου. Η ιδέα υλοποιήθηκε, τελικά, μετά το τέλος του Β΄ Παγκόσμιου Πολέμου (1939-1945), το 1948, όταν ιδρύθηκε το Παγκόσμιο Συμβούλιο Εκκλησιών (Π.Σ.Ε.) με τη συνεργασία Ορθόδοξων και Προτεσταντικών Εκκλησιών. Σκοπός του Συμβουλίου είναι να υποστηρίζει τη συνεργασία και τον διάλογο μεταξύ των διαφορετικών Εκκλησιών στην προσπάθειά τους να φτάσουν στην ενότητα. Από το 1960 και μετά, άρχισε σταδιακά να αναπτύσσεται και ο επίσημος θεολογικός διάλογος μεταξύ των Εκκλησιών. Μέσα από αυτή τη διαλογική διαδικασία, οι διαφορετικές Εκκλησίες προωθούν την αλληλογνωριμία, εντοπίζουν τις ομοιότητες και τις διαφορές τους σε θέματα πίστης και αναζητούν μαζί τον δρόμο προς την πλήρη εκκλησιαστική κοινωνία. Τα επόμενα χρόνια ιδρύθηκαν περιφερειακά Συμβούλια Εκκλησιών, όπως είναι το «Συμβούλιο των Ευρωπαϊκών Εκκλησιών», το «Συμβούλιο Εκκλησιών Μέσης Ανατολής» κ.ά., αλλά και εθνικά, όπως το «Οικουμενικό Συμβούλιο Γερμανίας», το «Εθνικό Συμβούλιο Εκκλησιών Η.Π.Α.» κ.ά.

Δραστηριότητα

Λαμβάνοντας υπόψη τη μέχρι τώρα εργασία σας, αναλάβετε, συλλογικά, τον ρόλο ενός Ορθόδοξου επισκόπου, ο οποίος συντάσσει μια εγκύκλιο επιστολή προς το ποίμνιό του, με θέμα την ενημέρωση των πιστών σχετικά με την αναγκαιότητα του διαχριστιανικού διαλόγου. Γράψτε την επιστολή, αφού αποφασίσετε όλοι μαζί το περιεχόμενό της. Συζητήστε το αποτέλεσμα της εργασίας σας.

Ελέγχουμε τι μάθαμε

Δραστηριότητα

Δημιουργήστε έναν εννοιολογικό χάρτη με θέμα τον οικουμενικό διάλογο.



2.23. Κατασκευή εννοιολογικού χάρτη

Ανακαλύπτουμε στοιχεία

Ο διάλογος και η συνεργασία ανάμεσα σε ανθρώπους που έχουν διαφορετικές αντιλήψεις, δεν είναι πάντοτε εύκολη υπόθεση. Συχνά, καλούμαστε να ξεπεράσουμε τον ίδιο μας τον εαυτό, ώστε να μπορέσουμε να συνεργαστούμε με άλλα άτομα, ιδιαίτερα για θέματα που και οι δύο πλευρές τα θεωρούν πολύ σημαντικά, αλλά δεν τα προσεγγίζουν από την ίδια σκοπιά.

Δραστηριότητα

Αναλογιστείτε για λίγο την προσπάθεια πέντε ανθρώπων που επιχειρούν να συνεργαστούν, για να επιλύσουν ένα κοινό τους πρόβλημα, αλλά το προσεγγίζουν διαφορετικά ο καθένας τους, εξαιτίας των διαφορετικών αντιλήψεών τους. Αποτυπώστε αυτήν την προσπάθειά τους χρησιμοποιώντας την τεχνική της παγωμένης εικόνας. Στη συνέχεια, συζητήστε τι μπορεί, άραγε, να σκέφτονται ή να αισθάνονται οι άνθρωποι της παγωμένης εικόνας που δημιουργήσατε.

Διερευνούμε και ανακαλύπτουμε

Ο διάλογος και η συνεργασία ανάμεσα στα μέλη-Εκκλησίες είτε του Παγκόσμιου Συμβουλίου Εκκλησιών είτε άλλων οικουμενικών Συμβουλίων και φορέων, δεν είναι, πάντα, μια εύκολη διαδικασία. Οι διαφορετικές οπτικές, αντιλήψεις και θεολογικές θέσεις των Εκκλησιών, ιδιαίτερα σε κρίσιμα ζητήματα, συχνά δοκιμάζουν την κοινή τους προσπάθεια να πλησιάσουν την ενότητα μέσα από την ποικιλομορφία τους. Ακόμα, όμως, και μέσα από τις αντιπαραθέσεις, τις έντονες διαφωνίες ή ακόμη και τις συγκρούσεις, οι Εκκλησίες προχωρούν όλες μαζί, αφενός στην αναζήτηση της πλήρους ενότητας στην πίστη, την εκκλησιαστική κοινωνία και την καταλλαγή* και, αφετέρου στην προσπάθεια να καταθέτουν μια κοινή χριστιανική μαρτυρία στον σύγχρονο κόσμο και να δρουν μαζί για να αντιμετωπίσουν τα προβλήματα και τις προκλήσεις του, προωθώντας τη δικαιοσύνη και την ειρήνη ως έκφραση της πίστης τους στον Τριαδικό Θεό.

Δραστηριότητα

Το Παγκόσμιο Συμβούλιο Εκκλησιών προσεγγίζει το θέμα της χριστιανικής ενότητας μέσα από δύο συμπληρωματικές προσεγγίσεις, τον θεολογικό διάλογο ανάμεσα στα μέλη του, αφενός και τη κοινή δράση των μελών του, αφετέρου. Σήμερα, επικεντρώνει το έργο του στους εξής τομείς: 1) Ενότητα, ιεραποστολή και οικουμενικές σχέσεις, 2) Χριστιανική μαρτυρία στον δημόσιο χώρο, 3) Διακονία και 4) Οικουμενική διαμόρφωση. Εργαζόμενοι σε ομάδες, δημιουργήστε τέσσερις λίστες με θέματα και ζητήματα τα οποία εκτιμάτε ότι εξετάζονται σε κάθε έναν τομέα δράσης του Συμβουλίου. Ανακοινώστε τις και εξηγήστε τις επιλογές σας.

Εμβαθύνουμε και εκφραζόμαστε δημιουργικά

Ένα από τα μεγαλύτερα προβλήματα της εποχής μας είναι η οικολογική κρίση και η καταστροφή του φυσικού περιβάλλοντος. Απέναντι σε αυτό το πρόβλημα οι Εκκλησίες δεν μπορούσαν να μείνουν απαθείς. Η Ορθόδοξη Εκκλησία πρωτοστατεί ενεργά στην αντιμετώπιση της περιβαλλοντικής κρίσης από το 1986. Από το 1989 καθιέρωσε την 1η Σεπτεμβρίου ως ημέρα προσευχής για την προστασία του φυσικού περιβάλλοντος. Η πρωτοβουλία του Οικουμενικού Πατριαρχείου έτυχε πολύ καλής υποδοχής στο Οικουμενικό Κίνημα, από το Παγκόσμιο Συμβούλιο Εκκλησιών και τη Διάσκεψη Ευρωπαϊκών Εκκλησιών, καθώς και από διάφορες



Λογότυπο του Π.Σ.Ε.

Χριστιανικές Εκκλησίες, όπως η Καθολική Εκκλησία, η Αγγλικανική Κοινωνία, η Λουθηρανική Παγκόσμια Ομοσπονδία και η Παγκόσμια Κοινωνία των Μεταρρυθμισμένων Εκκλησιών.

Από την πλευρά του, το Παγκόσμιο Συμβούλιο Εκκλησιών, από το 2013, ζήτησε μία πορεία ζωής, ένα προσκύνημα*, προς μια Οικονομία Ζωής και κλιματική δικαιοσύνη. Η οικολογική κρίση, ιδωμένη μέσα από το βλέμμα της προστασίας της δημιουργίας του Θεού, βρίσκεται από τότε στο κέντρο των διάφορων προγραμμάτων του. Το 2019, κάλεσε όλες τις ενορίες, όλων των Εκκλησιών, να συμμετέχουν σε αυτό το προσκύνημα, να δεσμευτούν να κάνουν αλλαγές στον τρόπο ζωής των ανθρώπων, να μοιραστούν επιτυχημένες ιδέες και να ενθαρρύνουν ο ένας τον άλλον.

Το Παγκόσμιο Συμβούλιο Εκκλησιών προσφέρει έναν Οδικό Χάρτη, ένα πρόγραμμα, δηλαδή, πέντε βημάτων για να αλλάξουμε τον τρόπο που αντιμετωπίζουμε την οικονομία και το οικολογικό μας περιβάλλον στους παρακάτω τομείς: **1)** Ζώντας σύμφωνα με τη Διαθήκη/Συμφωνία με τον Θεό και τη Δημιουργία: το έγγραφο καλεί τις χριστιανικές κοινότητες να υποστηρίξουν και να ασκήσουν, μικρής κλίμακας, βιώσιμη γεωργία, να δημιουργήσουν κοινοτικούς κήπους και να παρέχουν πρόσβαση σε καθαρό νερό. **2)** Ανανεώσιμες πηγές ενέργειας και προστασία του κλίματος: καλεί για την παρακολούθηση της κατανάλωσης ενέργειας και τη μετάβαση προς τις ανανεώσιμες πηγές ενέργειας, την προώθηση της φιλικής προς το κλίμα κινητικότητας και τη συνειδητή αντιμετώπιση της ενέργειας και των υλικών. **3)** Δίκαιη και βιώσιμη κατανάλωση: ζητά μια δίκαιη, βιώσιμη, οικολογική, περιφερειακή κατανάλωση, τη μείωση των απορριμμάτων και την ανακύκλωση. **4)** Οικονομίες ζωής: κάνει λόγο για οικονομίες ζωής, καλώντας τις κοινότητες να δημιουργήσουν χώρους για αλληλεπιδράσεις χωρίς χρήματα, να εφαρμόσουν εναλλακτικά οικονομικά μοντέλα και δίκαιη οικονομία. Και **5)** Δικτύωση: δίνει έμφαση στη δικτύωση. Προτείνει να οριστούν πρόσωπα επαφής για την οικονομική και οικολογική δικαιοσύνη, να υψώσουν τη φωνή τους για οικονομικά και οικολογικά ζητήματα μέσα στις κοινότητές τους και πέραν αυτών και να δικτυωθούν με άλλες κοινότητες και πρωτοβουλίες.



2.24. Η πορεία προς τον Οδικό Χάρτη του Π.Σ.Ε.

Δραστηριότητα

Χωριστείτε σε ομάδες. Κάθε ομάδα να επιλέξει ένα από τα πέντε βήματα του κειμένου του Παγκόσμιου Συμβουλίου Εκκλησιών. Προεκτείνετε με δικά σας παραδείγματα τις προτάσεις του εγγράφου για το βήμα που επιλέξατε. Τέλος, ετοιμάστε ένα συλλογικό κείμενο, το οποίο θα αποτελεί την πρότασή σας προς τις ενορίες σας αλλά και το σχολείο σας. Μπορείτε να το εμπλουτίσετε με εικόνες ή/και να δημιουργήσετε μια αφίσα και να την κοινοποιήσετε σε άλλους.

Ελέγχουμε τι μάθαμε

Δραστηριότητα

- Να αναλάβετε τον ρόλο να εξηγήσετε σε κάποιον/α τι οδήγησε τις Χριστιανικές Εκκλησίες στον μεταξύ τους διάλογο.
- Να σημειώσετε στο τετράδιό σας τη δράση ενός φορέα που συμμετέχει στην οικουμενική κίνηση και σας έκανε τη μεγαλύτερη εντύπωση. Αιτιολογήστε την επιλογή σας.

Συνοψίζουμε και αποτιμούμε την εργασία μας στη Θ.Ε. 6

- Εξηγούμε τις θεολογικές και κοινωνικές αναγκαιότητες που οδήγησαν στον οικουμενικό διάλογο.
- Εκτιμούμε τη δράση προσώπων και φορέων που σχετίζονται με τον οικουμενικό διάλογο.

Να εκφράσετε δύο πράγματα που σας έκαναν εντύπωση και δύο πράγματα για τα οποία θα θέλατε να μάθετε περισσότερα για αυτήν την ενότητα.

Ξαναβλέποντας το Β' Κεφάλαιο

Προσδοκώμενες επάρκειες μάθησης

Έχοντας ολοκληρώσει το Β' Κεφάλαιο χρειάζεται να μπορούμε να:

- Παρουσιάζουμε τις συνθήκες οι οποίες οδήγησαν στην πρώτη μεγάλη διάσπαση της Εκκλησίας.
- Αναφέρουμε στοιχεία από τη ζωή των Χριστιανών στην Αίγυπτο, την Αιθιοπία, την Αρμενία, τη Συρία και την Ινδία.
- Εξηγούμε τους λόγους για τους οποίους συνέβη η διάσπαση της Εκκλησίας του 1054 μ.Χ.
- Δίνουμε παραδείγματα που αποδεικνύουν τη σταδιακή διαφοροποίηση του δυτικού από τον ανατολικό Χριστιανισμό.
- Αναφέρουμε σημαντικά γεγονότα από την ιστορία του Χριστιανισμού στη Δύση.
- Αναφέρουμε βασικά χαρακτηριστικά της σύγχρονης Καθολικής Εκκλησίας.
- Παρουσιάζουμε μέσα από τη ζωή και τη δράση προσωπικοτήτων της σύγχρονης Καθολικής Εκκλησίας την προσπάθειά της να συναντηθεί με τον σύγχρονο κόσμο.
- Αναφέρουμε βασικά γεγονότα από τη ζωή και τη δράση του Μαρτίνου Λουθήρου.
- Αναγνωρίζουμε το ιστορικό πλαίσιο στο οποίο γεννήθηκε ο Προτεσταντισμός.
- Παρουσιάζουμε θρησκευτικές διαστάσεις της Μεταρρύθμισης που πυροδότησαν σημαντικές ιστορικές εξελίξεις.
- Αναφέρουμε βασικά στοιχεία από την πίστη του Προτεσταντισμού σήμερα.
- Αναγνωρίζουμε βασικά στοιχεία της θρησκευτικής ζωής των Προτεσταντών.
- Εντοπίζουμε στοιχεία της προτεσταντικής θρησκευτικής ζωής στο έργο του Μάρτιν Λούθερ Κινγκ.
- Εξηγούμε τις αναγκαιότητες που οδήγησαν στον οικουμενικό διάλογο.
- Εκτιμούμε τη δράση θεσμών που συμμετέχουν στον οικουμενικό διάλογο.

Έννοιες-κλειδιά

Διάσπαση | Αρχαίες Ανατολικές Εκκλησίες | διασπορά | σχίσμα | δυτικός Χριστιανισμός | διαφοροποίηση | Καθολική Εκκλησία | εκσυγχρονισμός | συνάντηση με τον σύγχρονο κόσμο | Μεταρρύθμιση | μεταρρυθμιστικό κίνημα | Προτεσταντισμός | κοινωνική διδασκαλία του Ευαγγελίου | κοινωνική δράση | πίστη και ζωή | οικουμενικός διάλογος | οικουμενική κίνηση | Παγκόσμιο Συμβούλιο Εκκλησιών.



2.25. Γλωσσάρι

Εναλλακτικές προτάσεις εργασίας

Ομαδοσυνεργατικό σχέδιο δράσης (project) με θέμα: «Οι Χριστιανικές Εκκλησίες σε διάλογο, παρελθόν και παρόν». Να εργαστείτε σε ομάδες σε όλες τις φάσεις της εργασίας σας (σχεδιασμός, υλοποίηση έρευνας, παρουσίαση συμπερασμάτων, αξιολόγηση).

Διδακτική επίσκεψη: Επισκεφτείτε μία ετερόδοξη χριστιανική κοινότητα της περιοχής σας. Να αναζητήσετε πληροφορίες για αυτήν, να πάρετε συνεντεύξεις από μέλη της, να συζητήσετε για τη ζωή και τη δράση της στην περιοχή σας.

Διεπιστημονική και διαθεματική προσέγγιση: Να διερευνήσετε τον ρόλο της Μεταρρύθμισης και της Αντιμεταρρύθμισης στην τέχνη, στον πολιτισμό, στις επιστήμες, στην πολιτική και στην κοινωνική οργάνωση, μέσα από άλλα μαθήματα της τάξης σας (π.χ. Γλώσσα, Λογοτεχνία, Ιστορία, Φυσικές Επιστήμες, Κοινωνική και Πολιτική Αγωγή).

Δημιουργικές εργασίες και τεχνήματα:

- Με έμπνευση από το Κοντάκιο της Πεντηκοστής εκφραστείτε δημιουργικά, ζωγραφίζοντας ή συνθέτοντας μία εικαστική δημιουργία (π.χ. πίνακα, αφίσα, κολάζ, podcast) με θέμα: «Οι Χριστιανοί εργαζόμαστε όλοι μαζί για την Οικονομία Ζωής και την κλιματική δικαιοσύνη».
- Εκφραστείτε δημιουργικά, ζωγραφίζοντας ή συνθέτοντας μία εικαστική δημιουργία (π.χ. πίνακα, αφίσα, κολάζ, podcast) με θέμα: «Στιγμιότυπα από τη ζωή και τη δράση μιας ετερόδοξης χριστιανικής κοινότητας».



2.26. Το Κοντάκιο της Πεντηκοστής

Ενδεικτικές ερωτήσεις αξιολόγησης

A. Να επιλέξετε τη σωστή απάντηση.

1. Η πρώτη μεγάλη διάσπαση στη Χριστιανική Εκκλησία έγινε, με αφορμή τη διδασκαλία για το πρόσωπο του Χριστού, μετά την...

- α. Α΄ Οικουμενική Σύνοδο.
- β. Β΄ Οικουμενική Σύνοδο.
- γ. Γ΄ Οικουμενική Σύνοδο.
- δ. Δ΄ Οικουμενική Σύνοδο.

2. Στις Αρχαίες Ανατολικές Εκκλησίες ανήκουν...

- α. η Καθολική Εκκλησία και οι Προτεσταντικές Εκκλησίες.
- β. η Κοπτική, η Αρμενική και η Αιθιοπική.
- γ. η Ορθόδοξη και της Ερυθραίας.
- δ. η Κοπτική, η Αρμενική, η Συριακή, η Αιθιοπική, του Μαλαμπάρ και της Ερυθραίας.

3. Η απομάκρυνση μεταξύ της Δυτικής και της Ανατολικής Εκκλησίας έγινε για λόγους...

- α. πολιτικούς.
- β. θεολογικούς.
- γ. θεολογικούς και πολιτικούς.
- δ. θεολογικούς, πολιτισμικούς και πολιτικούς.

4. Η διαφοροποίηση μεταξύ της Δυτικής και της Ανατολικής Εκκλησίας εντοπίζεται σε επίπεδο...

- α. πίστης και ζωής.
- β. διοίκησης.
- γ. πίστης, ζωής, τέχνης και πολιτισμού.
- δ. ζωής και πολιτισμού.

5. Η Καθολική Εκκλησία ανοίχθηκε πιο δυναμικά στον σύγχρονο κόσμο μετά...

- α. την Α΄ Σύνοδο του Βατικανού.
- β. τη Β΄ Σύνοδο του Βατικανού.
- γ. την εποχή του Διαφωτισμού.
- δ. τον Πάπα Ρώμης Φραγκίσκο.

6. Ο σύγχρονος Προτεσταντισμός εμφανίζεται...

- α. ενωμένος και ομοιόμορφος.
- β. ενωμένος στην πίστη αλλά διασπασμένος σε διοικητικές ενότητες.
- γ. διασπασμένος και ποικιλόμορφος.
- δ. όπως την εποχή της Μεταρρύθμισης του 16ου αιώνα.

7. Ο οικουμενικός διάλογος έχει ως στόχο του...

- α. την αλληλογνωριμία των Εκκλησιών.
- β. τη συνεργασία μεταξύ των Εκκλησιών.
- γ. την αποκατάσταση της ενότητας των Εκκλησιών
- δ. όλα τα παραπάνω.

B. Να συμπληρώσετε τα κενά στο κείμενο με τους όρους που ακολουθούν.

[Δ΄ Οικουμενική Σύνοδο | Προτεσταντισμός | Καθολική | διαχριστιανικό διάλογο | Μεταρρύθμισης | Αρχαίες Ανατολικές Εκκλησίες | διασπάσεις]

Ο Χριστιανισμός γνώρισε από νωρίς πολλές Η έριδα γύρω από την είχε ως αποτέλεσμα να συγκροτηθούν οι Η τραυματικότερη συνέβη ανάμεσα στον Ανατολικό και τον Δυτικό Χριστιανισμό. Η Εκκλησία γνώρισε, κατά τον μεσαίωνα, μία ακόμη διάσπαση εξαιτίας της από την οποία γεννήθηκε ο Σήμερα, οι Χριστιανοί αναζητούν την ενότητα μέσα από τον

Γ. Να σχολιάσετε ελεύθερα το παρακάτω απόσπασμα από το Μήνυμα της Αγίας και Μεγάλης Συνόδου της Ορθόδοξης Εκκλησίας, δημιουργώντας ένα σύντομο δικό σας κείμενο.

«Η Έκκλησία μας ανταποκρινόμενη στο χρέος να μαρτυρεί τήν αλήθεια και τήν αποστολική της πίστη, αποδίδει μεγάλη σημασία στον διάλογο κυρίως με τους έτεροδόξους Χριστιανούς. Μέ τον τρόπο αυτό και ο λοιπός χριστιανικός κόσμος γνωρίζει ακριβέστερα τή γνησιότητα τής Όρθοδόξου Παραδόσεως, τήν άξία τής πατερικής διδασκαλίας, τή λειτουργική έμπειρία και τήν πίστη τών Όρθοδόξων. Οί διάλογοι πού διεξάγει ή Όρθόδοξος Έκκλησία δέν σημαίνουν ποτέ συμβιβασμό σέ ζητήματα πίστεως».

Δ. Να δημιουργήσετε ένα σύντομο κείμενο σχετικά με την αναγκαιότητα της συνεργασίας μεταξύ των Χριστιανών στα μεγάλα προβλήματα που ταλανίζουν τον σύγχρονο κόσμο. Να τεκμηριώσετε την άποψή σας με παραδείγματα. Τι σας προβληματίζει στο ζήτημα αυτό;



2.27. Ο Χριστιανισμός στην Ανατολή και στη Δύση

Συμπληρωματικό υλικό

Στο συνημμένο ψηφιακό κείμενο μπορείτε να βρείτε συμπληρωματικό ή εναλλακτικό υλικό σχετικά με το περιεχόμενο των θεματικών ενότητων του Β΄ Κεφαλαίου.

Ενδεικτικές προτάσεις αποτίμησης του τρόπου εργασίας μας

Άσκηση αυτοαξιολόγησης	Σπάνια	Συχνά	Πάντοτε
Συμμετέχω στις συζητήσεις που γίνονται στην τάξη.			
Εκφράζω τις δικές μου θέσεις ή προτάσεις.			
Συμβάλλω με προσωπικές ιδέες.			
Υποβάλλω ερωτήσεις.			
Συνεργάζομαι με τους/τις συμμαθητές/τριές μου όταν χρειάζεται.			
Επικοινωνώ δημιουργικά με τους συμμαθητές μου.			
Αναλαμβάνω πρωτοβουλίες.			
Ζητώ βοήθεια, όταν το χρειάζομαι.			
Είμαι συγκεντρωμένος/η στο μάθημα.			
Κάνω φασαρία.			
Προετοιμάζομαι στο σπίτι για το μάθημα.			
Κάνω τις εργασίες που μου ανατίθενται για το σπίτι.			



Τριανταφυλλιές κάτω από τα δέντρα, Gustav Klimt, Musée d'Orsay, περίπου 1905

Γ΄ ΚΕΦΑΛΑΙΟ

Θρησκείες στο σταυροδρόμι τριών ηπείρων: Ιουδαϊσμός και Ισλάμ

1. Ο Ιουδαϊσμός στην ιστορία και στο παρόν
2. Ιστορία και θεολογία του Ισλάμ
3. Το Ισλάμ στον σύγχρονο κόσμο



Ιερουσαλήμ. Ο Θόλος του Βράχου ή Τέμενος του Ομάρ και το Τείχος των Δακρύων

1. Ο Ιουδαϊσμός στην ιστορία και στο παρόν

Οι στόχοι μας

Με τον όρο «Ιουδαϊσμός» εννοούμε το σύνολο της εβραϊκής ζωής και σκέψης. Πρόκειται ουσιαστικά για έναν θρησκευτικό πολιτισμό που περιλαμβάνει τη θρησκεία, τη γλώσσα, την ιστορία, τη μουσική, την πολιτική και την κοινωνία. Η θρησκεία του εβραϊκού λαού χαρακτηρίζεται από την πίστη στον έναν και μοναδικό Θεό, ο οποίος φανερώθηκε εντός της ιστορίας του. Μαζί με τον Χριστιανισμό και το Ισλάμ αποτελούν τις τρεις μονοθεϊστικές* θρησκείες που ονομάζονται αβρααμικές, γιατί σύμφωνα με τις γραφές τους έχουν την πηγή τους στην παράδοση του Αβραάμ. Περίπου 16.000.000 Εβραίοι ζουν σε διάφορες χώρες του κόσμου, κυρίως στο Ισραήλ, τις Η.Π.Α. και τη Γαλλία.



Το αστέρι του Δαβίδ

Στην ενότητα αυτή θα επιδιώξουμε:

- Να συνοψίζουμε βασικά γνωρίσματα της θρησκείας των Εβραίων, όπως σημαντικά πρόσωπα, πιστεύω, γιορτές.
- Να συσχετίζουμε την ιουδαϊκή θρησκεία με μείζονα γεγονότα του 20ού αιώνα.

1η ώρα Βασικά γνωρίσματα του Ιουδαϊσμού

Εκφράζουμε ιδέες

Δραστηριότητα

Ποια είναι η πρώτη σκέψη που σας έρχεται στο μυαλό ακούγοντας τα ονόματα «Αβραάμ» και «Μωυσής»; Να σκεφτείτε και να συζητήσετε τι γνωρίζετε γι' αυτά τα πρόσωπα.

Ανακαλύπτουμε δεδομένα

Η εβραϊκή θρησκεία συνδέεται άρρηκτα με την ιστορία του ισραηλιτικού λαού. Ο Θεός επέλεξε τους Πατριάρχες Αβραάμ, Ισαάκ και Ιακώβ να διδάξουν την πίστη στον έναν Θεό ενώ ταυτόχρονα υποσχέθηκε τη δημιουργία ενός λαού. Δύσκολες συνθήκες οδήγησαν τους απογόνους τους στην Αίγυπτο. Με το πέρασμα του χρόνου, οι Εβραίοι έγιναν δούλοι των Αιγυπτίων. Όμως ο Θεός τήρησε την υπόσχεσή του για τη σωτηρία και ανέδειξε αρχηγό του υπόδουλου λαού τον Μωυσή. Με την καθοδήγησή του οι Εβραίοι ελευθερώθηκαν από τον αιγυπτιακό ζυγό και ξεκίνησαν πορεία μέσα στην έρημο, προκειμένου να φτάσουν στη γη της Επαγγελίας (γη της υπόσχεσης). Στην έρημο, όπου έζησαν 40 χρόνια, διαμορφώθηκαν ως λαός και έλαβαν τον Νόμο (Τορά) από τον Θεό. Αυτή η εμπειρία έπεισε τον εβραϊκό λαό για την ειδική του σχέση με τον Θεό, ο οποίος υποσχέθηκε την εύνοιά του σε όσους τηρούσαν τις εντολές του.

Δραστηριότητα

Η **Τορά** ή Πεντάτευχος είναι ο Νόμος του Θεού που παραδόθηκε στους Ισραηλίτες και περιλαμβάνει στα πέντε πρώτα βιβλία της εβραϊκής Βίβλου. Θεωρείται η ολοκληρωμένη αποκάλυψη των εντολών του Θεού. Ολόκληρο το περιεχόμενο της Βίβλου που περιλαμβάνει την Τορά, τους Προφήτες και τα Αγιόγραφα ονομάζεται TANAK. Στις εικόνες που ακολουθούν απεικονίζονται ιστορίες από την Τορά. Να τις παρατηρήσετε προσεκτικά και να περιγράψετε τι βλέπετε στην καθεμιά από αυτές. Τι νομίζετε και τι αναρωτιέστε γύρω από τα γεγονότα που εικονίζονται; Θυμηθείτε τις ιστορίες που έχετε μάθει σε προηγούμενες τάξεις. Ποια σημαντικά γεγονότα της ιστορίας του Ισραήλ θεωρείτε ότι απεικονίζονται; Δώστε τίτλο στην κάθε εικόνα.



3.1. Τρεις εβραϊκές γιορτές

Όταν ολοκληρώσετε τη δραστηριότητα, μπορείτε να δείτε το θέμα των εικόνων στην ενότητα *Πηγές Εικόπων* στο τέλος του βιβλίου.

Επεκτείνουμε τις γνώσεις μας

Το ιουδαϊκό ημερολόγιο είναι πλούσιο σε γιορτές. Οι γιορτές του Ιουδαϊσμού αναφέρονται σε σημαντικά γεγονότα που σφράγισαν την ιστορία του εβραϊκού λαού. Ταυτόχρονα βασίζονται στον κύκλο των εποχών και στις αγροτικές εργασίες που γίνονται κατά τη διάρκεια του έτους. Οι εορτασμοί τελούνται τόσο στη συναγωγή (χώρος κοινής μελέτης και προσευχής) όσο και στο σπίτι με όμορφες τελετές. Οι τρεις γιορτές προσκυνήματος είναι: **1. Πέσαχ** (Πάσχα - πέρασμα).

Γιορτάζεται η απελευθέρωση από τη σκλαβιά της Αιγύπτου και το πέρασμα στη γη της επαγγελίας, καθώς και η γέννηση του εβραϊκού έθνους. Διάρκει οκτώ ημέρες την άνοιξη και αναφέρεται στον θερισμό του κριθαριού. **2. Σαβουότ** (Πεντηκοστή). Γιορτάζεται το καλοκαίρι και υπενθυμίζει την παράδοση της Τορά από τον Θεό στο όρος Σινά. Η γεωργική της σημασία συνδέεται με την αρχή του θερισμού. **3. Σουκότ** (γιορτή της Σκηνοπηγίας). Γιορτάζεται το φθινόπωρο, διάρκει εννέα μέρες και υπενθυμίζει τις περιπλανήσεις των Εβραίων στην έρημο μετά την απελευθέρωσή τους από την Αίγυπτο, όπου ήταν αναγκασμένοι να ζουν σε σκηνές. Άλλες γιορτές είναι: **Ρος Ασσανά** (αρχή του νέου έτους που γιορτάζεται το φθινόπωρο) και **Γιομ Κιπούρ** (ημέρα του εξιλασμού) θεωρούνται γιορτές της μετάνοιας. Τέλος, η γιορτή **Χανουκά** ή γιορτή των Φώτων, σε ανάμνηση της νίκης των Μακαββαίων (Εβραίων πολεμιστών) ενάντια στους εχθρούς τους, και η γιορτή **Πουρίμ**, σε ανάμνηση των γεγονότων του βιβλίου της Εσθήρ, είναι γιορτές μνήμης.



Στρώσιμο του πασχαλινού τραπέζιου, φωτογραφία από τον RadRafe, 2005

Δραστηριότητα

Ο εορτασμός του Πέσαχ συγκεντρώνει όλη την οικογένεια γύρω από το κοινό τραπέζι, όπου τελείται το **Σέντερ** (τάξη) τις δύο πρώτες νύχτες. Πρόκειται για μια τελετουργία αυστηρά καθορισμένη που χωρίζεται σε 15 μέρη. Ένα από αυτά είναι ο **δίσκος του Σέντερ**. Τοποθετείται στο κέντρο του τραπεζιού και περιέχει ορισμένες τροφές που συμβολίζουν κάτι διαφορετικό. Να αναλογιστείτε τι μπορεί να νιώθουν όσοι συμμετέχουν στο τραπέζι. Τι μπορεί να γνωρίζουν και να πιστεύουν; Τι είναι αυτό για το οποίο νοιάζονται και φροντίζουν;



3.2. Δίσκος του Σέντερ

Εκφραζόμαστε δημιουργικά

Δραστηριότητα

Εργαζόμενοι σε ομάδες να κατασκευάσετε ένα ημερολόγιο για τον τοίχο της τάξης στο οποίο να καταγράψετε τις πιο σημαντικές γιορτές του Ιουδαϊσμού. Κάθε ομάδα αναλαμβάνει μια γιορτή και έχει στη διάθεση της χαρτόνια, εικόνες, και χρώματα. Να σημειώσετε λίγα λόγια για κάθε γιορτή.

Αποφασίστε όλοι/ες μαζί, ποιες είναι οι κύριες έννοιες και φράσεις - κλειδιά του μαθήματος και σημειώστε τις στο τετράδιό σας.

Συνοψίζουμε τις θέσεις μας

2η ώρα **Λατρεία και πίστη στον Ιουδαϊσμό**

Καταθέτουμε ιδέες

Δραστηριότητα

Τι γνωρίζετε για τη συναγωγή; Ποιους προβληματισμούς και ερωτήματα έχετε και τι θα θέλατε να εξερευνήσετε περισσότερο; Δείτε τις εικόνες στον διπλανό σύνδεσμο και σημειώστε τις πόλεις όπου βρίσκονται οι συναγωγές. Στο τέλος της προβολής, να τις ανακοινώσετε στην τάξη. Τι παρατηρείτε και τι σας κάνει εντύπωση;



3.3. Συναγωγές στην Ελλάδα

Διερευνούμε στοιχεία

Η συναγωγή είναι ο χώρος κοινής λατρείας των Εβραίων. Ονομάζεται Οίκος Συνάθροισης (Μπετ Κνεσέτ), Οίκος Προσευχής (Μπετ Τεφιλά) και Οίκος Μελέτης (Μπετ Μιντράς). Οι ονομασίες αυτές χαρακτηρίζουν τον ρόλο της μέσα σε κάθε εβραϊκή κοινότητα, ικανοποιώντας τις πνευματικές ανάγκες των πιστών. Η ιδέα της κοινής λατρείας έγινε πραγματικότητα με την ανέγερση του πρώτου Ναού του Σολομώντα, που αποτέλεσε το πνευματικό κέντρο του Εβραϊκού λαού. Η γένεση της συναγωγής χρονολογείται από την εξορία στη Βαβυλώνα*, το 586 π.Χ., όταν οι Ιουδαίοι δεν είχαν πια τον Ναό τους. Δημιούργησαν τις συναγωγές για να συγκεντρώνονται και να μελετούν τον Νόμο. Η συναγωγή εξελίχθηκε και εδραιώθηκε στην εποχή της δεύτερης καταστροφής του Ναού, το 70 μ.Χ., από τους Ρωμαίους. Οι συναγωγές παρουσιάζουν την ίδια διάταξη όσον αφορά την εσωτερική διαμόρφωση του χώρου. Έτσι, εντός της συναγωγής τοποθετείται η Ιερή Κιβωτός προσανατολισμένη προς την Ιερουσαλήμ. Περιέχει τους κυλίνδρους του Νόμου και είναι καλυμμένη με κεντητό παραπέτασμα. Κρεμασμένη από την οροφή μπροστά στην Ιερή Κιβωτό βρίσκεται αναμμένη συνεχώς η επτάφωτη λυχνία (μενορά), σύμβολο του αιώνιου φωτός της Τορά. Στη βάση της Κιβωτού υψώνεται το αναλόγιο μπροστά στο οποίο στέκεται ο ψάλτης. Στη μέση του κτηρίου βρίσκεται το βήμα (μπιμά), απ' όπου διαβάζεται η Τορά. Τα παράθυρα της συναγωγής είναι διακοσμημένα με βιτρώ με εβραϊκές επιγραφές και ιερά σύμβολα. Επίσης, χρησιμοποιούνται διάφορα σύμβολα για τη διακόσμηση του χώρου. Ανάμεσα σε αυτά είναι το άστρο του Δαβίδ (μαγκέν Νταβίντ), απεικονίσεις λιονταριών και το στέμμα (σύμβολο της βασιλείας του Θεού). Στις συναγωγές δεν υπάρχουν εικόνες και αγάλματα, γιατί η Βίβλος το απαγορεύει ρητά. Ο ραβίνος, ο οποίος προΐσταται της λατρείας και της κοινότητας, δεν είναι ιερέας αλλά θρησκευτικός διδάσκαλος.



Οι κύλινδροι του Νόμου



Τοιχογραφία από την αρχαία συναγωγή στη Δούρα Ευρωπό, 3ος αιώνας μ.Χ.

Δραστηριότητα

Συνεργαζόμενοι στην ομάδα σας, να αξιοποιήσετε τις παραπάνω πληροφορίες. Χρησιμοποιώντας τις λέξεις *ποιο, πού, πότε, γιατί, ποιος, πώς*, να δημιουργήσετε ερωτήσεις σχετικές με τη συναγωγή και να δώσετε τις απαντήσεις. Εναλλακτικά αναλογιστείτε και συζητήστε τους λόγους για τους οποίους η συναγωγή κατέχει σημαντική θέση στη λατρευτική ζωή των Εβραίων μέχρι σήμερα.

Μπορείτε να διερευνήσετε ψηφιακά το εσωτερικό μιας συναγωγής μέσα από το βίντεο «Περιήγηση σε εβραϊκή συναγωγή», το οποίο μπορείτε να βρείτε στο «Φωτόδεντρο».



3.4. Συναγωγές του κόσμου

Μελετούμε και εμβαθύνουμε

Σαμπάτ είναι η τελευταία ημέρα της εβδομάδας και σημαίνει «διακόπτω τη δουλειά». Συμβολίζει την ανάμνηση της δημιουργίας του κόσμου που διήρκεσε έξι μέρες, ενώ την έβδομη μέρα ο Θεός αναπαύτηκε. Όπως η Κυριακή για τους Χριστιανούς, έτσι το Σάββατο θεωρείται μια πολύ σημαντική μέρα για τους Εβραίους. Είναι μέρα ανάπαυσης αλλά και εξαγνισμού. Στη διάρκειά της οι άνθρωποι απαλλάσσονται από τις καθημερινές φροντίδες και αφοσιώνονται στα πνευματικά και στα θρησκευτικά τους καθήκοντα.

Δραστηριότητα

Αφού μελετήσετε το κείμενο στον παραπάνω σύνδεσμο και εργαζόμενοι στην ομάδα σας, να προσπαθήσετε να δημιουργήσετε με την τεχνική της «παγωμένης» ή «δυναμικής εικόνας» διαφορετικές σκηνές από τον εορτασμό του Σαββάτου. Η κάθε ομάδα παρουσιάζει τη σκηνή της σιωπηλά, ενώ οι υπόλοιπες προσπαθούν να ανιχνεύσουν ποια στιγμή της γιορτής του Σαββάτου αποτυπώνεται και τι μπορεί να νιώθουν όσοι συμμετέχουν.



Εσωτερική άποψη της Συναγωγής της Ρόδου

Διαπιστώνουμε και συζητούμε

Τα βασικά πιστεύω του Ιουδαϊσμού είναι τα εξής: **1.** Ο Θεός είναι ένας. **2.** Ο Θεός είναι ο δημιουργός των πάντων. **3.** Ο Θεός είναι προσωπικός. **4.** Ο κόσμος ως δημιούργημα του Θεού είναι πολύ καλός. **5.** Ο Θεός δημιουργεί τον άνθρωπο «κατ' εικόνα και καθ' ομοίωσίν του». **6.** Ο Θεός σώζει.

Δραστηριότητα

Να δημιουργήσετε στον πίνακα το περίγραμμα ενός πιστού του Ιουδαϊσμού. Στη συνέχεια, με βάση την πρόταση «Ο Θεός βρίσκεται στο κέντρο της ζωής του πιστού Ιουδαίου» και λαμβάνοντας υπόψη τα βασικά πιστεύω του Ιουδαϊσμού, να καταγράψετε στο εσωτερικό του περιγράμματος συναισθήματα και σκέψεις του πιστού. Πώς πιστεύετε ότι διαμορφώνεται η αντίληψή του και η σχέση του με τον Θεό, τον κόσμο, τους συνανθρώπους, τον εαυτό του; Αφού συζητήσετε στην τάξη, να σημειώσετε στο εξωτερικό του περιγράμματος δικές σας σκέψεις σχετικά με τα πιστεύω του Ιουδαϊσμού.

Ελέγχουμε τι μάθαμε

- Να δημιουργήσετε έναν εννοιολογικό χάρτη με θέμα τη συναγωγή.
- Νιώθω ικανός/ή να εξηγήσω σε κάποιον/α τη σημασία του Σαββάτου για τον πιστό Εβραίο.



3.5. Γιορτάζοντας το Σαμπάτ



3.6. Κατασκευή εννοιολογικού χάρτη

Αναγνωρίζουμε γεγονότα

Ο Ιουδαϊσμός δοκιμάστηκε σκληρά κατά τη διάρκεια του 20ού αιώνα. Η γενοκτονία* του εβραϊκού λαού στον Β΄ Παγκόσμιο Πόλεμο ήταν ένα γεγονός χωρίς προηγούμενο. Πρόκειται για μια επιχείρηση που μεθοδεύτηκε εν ψυχρώ και οδήγησε στην εξόντωση έξι εκατομμυρίων Εβραίων.

Δραστηριότητα

Παρατηρήστε τις παρακάτω εικόνες. Συζητήστε στην τάξη για το πώς συνδέονται με τα γεγονότα του Ολοκαυτώματος. Μπορείτε να δώσετε τίτλο σε κάθε μία από αυτές.



Εικόνες από το Ολοκαύτωμα

Διερευνούμε στοιχεία

Το Ολοκαύτωμα* ήταν η οργανωμένη και συστηματική δίωξη και δολοφονία των Εβραίων στην Ευρώπη από το ναζιστικό γερμανικό καθεστώς και τους συνεργάτες του. Ξεκίνησε τον Ιανουάριο του 1933, όταν ο Αδόλφος Χίτλερ και το ναζιστικό κόμμα κατέλαβαν την εξουσία στη Γερμανία. Έληξε τον Μάιο του 1945, όταν οι συμμαχικές δυνάμεις νίκησαν τη ναζιστική Γερμανία στον Β΄ Παγκόσμιο Πόλεμο. Το Ολοκαύτωμα αναφέρεται επίσης και ως *Σοά* (Shoah), που σημαίνει *καταστροφή* στα εβραϊκά.

Δραστηριότητα

Παρακάτω σας δίνονται δύο στήλες με σημαντικές έννοιες και γεγονότα του Ολοκαυτώματος. Εργαζόμενοι στις ομάδες σας και με τη βοήθεια του κειμένου στον διπλανό σύνδεσμο, να αντιστοιχίσετε τα δεδομένα των δύο στηλών. Στη συνέχεια συζητήστε στην ολομέλεια τα στοιχεία που προκάλεσαν το ενδιαφέρον της ομάδας σας.



3.7. Κείμενο για το Ολοκαύτωμα

A	B
1. Αντισημιτισμός	i. Χώροι κράτησης που ίδρυσαν οι Ναζί για τη φυλάκιση ατόμων που το καθεστώς έκρινε ως εχθρούς του κράτους. Χρησιμοποιήθηκαν για καταναγκαστική εργασία και μαζική δολοφονία.
2. Οι δύο νόμοι της Νυρεμβέργης (1935)	ii. Συγκεκριμένη αντίληψη για τους Εβραίους που ενδέχεται να εκφράζεται ως μίσος εναντίον τους.
3. Νύχτα των Κρυστάλλων (1938)	iii. α. Γερμανοί πολίτες θεωρούνται μόνο όσοι έχουν «γερμανικό αίμα». β. Απαγόρευση γάμου ανάμεσα σε Εβραίους και Γερμανούς και ποινικοποίηση των σεξουαλικών σχέσεων μεταξύ τους.
4. Γκέτο	iv. Το σχέδιο των Ναζί για τη συστηματική δολοφονία των Εβραίων τόσο στη Γερμανία όσο και στις περιοχές που κατακτήθηκαν από αυτή κατά τον Β΄ Παγκόσμιο Πόλεμο.
5. Στρατόπεδα συγκέντρωσης	v. Ληλασία και καταστροφή συναγωγών και εβραϊκών καταστημάτων σε όλη τη Γερμανία – Βεβήλωση εβραϊκών νεκροταφείων – Οργανωμένες επιθέσεις από τάγματα εφόδου και δολοφονία Εβραίων πολιτών.
6. Στρατόπεδα θανάτου	vi. Περίκλειστες περιοχές μέσα σε πόλεις όπου οι Γερμανοί συγκέντρωναν τον εβραϊκό πληθυσμό προκειμένου να τον ελέγξουν και να τον απομονώσουν μέχρι την τελική εξόντωσή του.
7. Τελική λύση (1941-1945)	vii. Κέντρα εξόντωσης όπου δολοφονούνταν μαζικά σε θαλάμους αερίων περίπου 6.000 Εβραίοι την ημέρα.

Μελετούμε και συμπεραίνουμε

Κατά τον Β΄ Παγκόσμιο Πόλεμο ζούσαν στην Ελλάδα περίπου 100.000 Εβραίοι. Στη διάρκεια της γερμανικής κατοχής, οι ισραηλιτικές κοινότητες της Ελλάδας αποδεδειγμένα καθώς η πλειοψηφία των μελών τους δολοφονήθηκε στα στρατόπεδα θανάτου. Οι απώλειες έφτασαν το 87 % των Ελλήνων Εβραίων, από τα υψηλότερα ποσοστά στη Ευρώπη. Πολλοί από τους Εβραίους που διασώθηκαν το οφείλουν στη βοήθεια των χριστιανών συμπατριωτών τους. Διασώζονται πολλές μαρτυρίες Εβραίων που έζησαν την κόλαση του Ολοκαυτώματος. Ορισμένοι μίλησαν ή έγραψαν αμέσως μετά την επιστροφή τους, ενώ κάποιοι άλλοι κατάφεραν να μιλήσουν γι' αυτήν την εμπειρία πολλά χρόνια αργότερα. Ακολουθεί η μαρτυρία της Εσθήρ Χασσίδ για την επιστροφή της από το στρατόπεδο συγκέντρωσης.

«Στις 13 Απριλίου 1945, μαζί με 2.000 άλλους εκτοπισμένους, μας εγκατέλειψαν σ' ένα φημισμένο «τρένο θανάτου». Επί οκτώ ημέρες συνεχίζονταν ασταμάτητα οι κανονιοβολισμοί ανάμεσα σε Γερμανούς και Αμερικανούς έξω από το Μαγδεμβούργο, κι εμείς, που τους ακούγαμε ασταμάτητα μέσα στο δάσος, ήμασταν τρομοκρατημένοι από τις οβίδες που περνούσαν πάνω από το κεφάλι μας. Μετά από αυτό αρχίσαμε μια περιπλάνηση από στρατόπεδο σε στρατόπεδο στη Γερμανία, την Ολλανδία, το Βέλγιο, τη Μασσαλία και διάφορα μέρη της Ιταλίας, για να καταλήξουμε στο στρατόπεδο Μπάρι, όπου ήταν ακόμη στοιβαγμένα χιλιάδες άτομα, μέσα στην πείνα και τις ψείρες. Μετά από έξι μήνες απεριγράπτης



Αναζητώντας την οικογένεια μετά την απελευθέρωση

ταλαιπωρίας, φτάσαμε επιτέλους στο λιμάνι του Πειραιά, πάνω στη γέφυρα ενός καναδικού πλοίου, στοιβαγμένοι κυριολεκτικά ο ένας πάνω στον άλλο. Μόλις αντίκρισα την αποβάθρα, το χώμα της πατρίδας μου, μια βαθιά μελαγχολία με πλημμύρισε και τα δάκρυα άρχισαν να τρέχουν σιωπηλά. Αυτό το καταραμένο στρατόπεδο συγκέντρωσης είχε σκοτώσει τη νιότη μου. Αισθανόμουν κουρασμένη, γερασμένη, απογοητευμένη και φοβόμουν τη σκέψη ότι θα έπρεπε πάλι να παλέψω, να πονέσω και να ζήσω. «Πού θα πάμε;», αναρωτήθηκα. «Ποιος θα μας υποδεχτεί;» Όλοι οι κοντινοί μου συγγενείς είχαν φύγει ή είχαν σκοτωθεί σε διάφορα στρατόπεδα συγκέντρωσης. «Είμαστε ελεύθεροι... Ελεύθεροι...» έλεγα στον εαυτό μου με πίκρα, αλλά αυτή η διάθεση να φωνάξω και να κλάψω με έπνιγε. Σήκωσα τα μάτια μου στον ουρανό και η πίστη ξαναήρθε. «Ο Θεός είναι πάντοτε μαζί μου, κρατά το μυστικό της ζωής μου, και, αφού με έσωσε από αυτή την κόλαση, θα με βοηθήσει να ζήσω, θα σώσει την οικογένειά μου [...]».

Αμπατζοπούλου, Φ. (επιμ.) (1995). *Οι διωγμοί των Εβραίων στην Ελλάδα: ανθολογία*, Θεσσαλονίκη: Παρατηρητής

Δραστηριότητα

Αξιοποιώντας το κείμενο και τις γνώσεις σας για τη θρησκευτικότητα του εβραϊκού λαού, να σκιαγραφήσετε το πορτρέτο της γυναίκας που αφηγείται την ιστορία. Σε ποια συμπεράσματα καταλήγετε σχετικά με τον τρόπο που αντιμετώπισε τη διάσωσή της; Σκεφτείτε μια φράση που να τα εκφράζει.

Προτείνουμε λύσεις

Δραστηριότητα

Να αναζητήσετε στο διαδίκτυο σύγχρονα περιστατικά αντισημιτικής βίας. Με ποιους τρόπους πιστεύετε πως μπορεί να αντιμετωπιστεί ο αντισημιτισμός και η ξενοφοβία*; Πώς θα μπορούσαν οι θρησκείες να συμβάλλουν ουσιαστικά σε αυτήν την κατεύθυνση; Αναπτύξτε τα επιχειρήματά σας.



Μνημείο Ολοκαυτώματος προς τιμήν των 50.000 Ελλήνων Εβραίων της Θεσσαλονίκης που εξοντώθηκαν στα ναζιστικά στρατόπεδα θανάτου

Αναλογιστείτε όσα μάθατε σήμερα και καταγράψτε λέξεις που να αναφέρονται στο Ολοκαύτωμα.

Ελέγχουμε τι μάθαμε

Συνοψίζουμε και αποτιμούμε την εργασία μας στη Θ.Ε. 1

- Περιγράφουμε τα βασικά γνωρίσματα της εβραϊκής θρησκείας.
- Αναγνωρίζουμε βασικά στοιχεία της θρησκευτικής ζωής των Εβραίων σήμερα.
- Παρουσιάζουμε σημαντικές πτυχές από την ιστορία του Ολοκαυτώματος.
- Αναγνωρίζουμε τις συνέπειες του Ολοκαυτώματος στην πορεία του Ιουδαϊσμού κατά τον 20ό αιώνα.

- Τι σας δυσκόλεψε περισσότερο στην ενότητα αυτή;
- Ποια ζητήματα θα θέλατε να διερευνήσετε περισσότερο; Τι προτείνετε για περαιτέρω εμπάθυση;
- Πόσο ενεργή ήταν η συμμετοχή σας στις δραστηριότητες του μαθήματος;

2. Ιστορία και θεολογία του Ισλάμ

Οι στόχοι μας

Το Ισλάμ είναι η τελευταία από τις αβρααμικές θρησκείες κατά χρονολογική σειρά. Η ρίζα της λέξης Ισλάμ σημαίνει υποταγή στο θέλημα του Θεού, ενώ η λέξη Μουσουλμάνος (μούσλιμ) αναφέρεται σε αυτόν που παραδίδει ολοκληρωτικά τον εαυτό του στον Αλλάχ. Κεντρικοί άξονες της μουσουλμανικής θρησκευτικότητας παραμένουν το Κοράνιο και ο Προφήτης Μωάμεθ.

Στην ενότητα αυτή θα επιδιώξουμε:

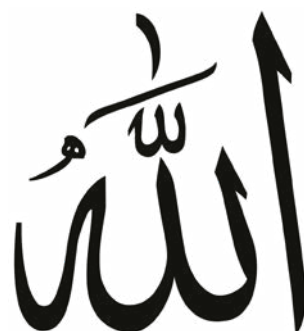
- Να παρουσιάζουμε τις συνθήκες και τα πρόσωπα που συνέβαλαν στην ανάδυση του Ισλάμ.
- Να εξηγούμε τα βασικά στοιχεία της ισλαμικής θεολογίας και λατρείας, και τη σημασία τους για έναν πιστό.

1η ώρα Η ανάδυση του Ισλάμ

Εκφράζουμε ιδέες και ερωτήματα

Δραστηριότητα

Ποια είναι η πρώτη σκέψη που σας έρχεται στο μυαλό ακούγοντας τη λέξη «Ισλάμ»; Συγκεντρώστε όλες τις ιδέες στον πίνακα της τάξης και συζητήστε τι θα θέλατε να διερευνήσετε περισσότερο σχετικά με τη συγκεκριμένη θρησκεία.



Αλλάχ Ακμπάρ (Μέγας είναι ο Θεός). Η φράση γραμμένη στα αραβικά μέσα σε κύκλο αποτελεί το βασικό οπτικό σύμβολο του Ισλάμ

Ανακαλύπτουμε δεδομένα

Η χερσόνησος της Αραβίας είναι μια τεράστια έκταση γης με μεγάλες ερήμους. Το τοπίο είναι σκληρό και μονότονο αλλά με εξαιρετική ποικιλία από τόπο σε τόπο: οάσεις με φοινικίες, σβησμένα ηφαιστεια, εσωτερικές ορεινές περιοχές, βραχώδεις σχηματισμοί που ο άνεμος σμίλεψε σε παράξενες μορφές και σχήματα, ενώ όταν φτάνουν οι εποχικές βροχές δημιουργούνται απρόσμενες δεξαμενές νερού και βοσκοτόπια για πρόβατα, κασίκες και καμήλες. Ήταν χώρα ποικίλων λαών και παραδόσεων. Οι κάτοικοί της, κυρίως στη Μέκκα, τόπο καταγωγής του Μωάμεθ, και στη Μεδίνα, ήταν νομάδες. Πριν την έλευση του Ισλάμ, η θρησκεία τους ήταν πολυθεϊστική με μονοθεϊστικές τάσεις, ενώ υπήρχαν εβραϊκές και χριστιανικές κοινότητες. Λάτρευαν πολυάριθμους θεούς και πνεύματα που πίστευαν ότι θα τους έφερναν πιο κοντά στον έναν και μέγα Θεό, τον «κύριο του ουρανού και της γης». Θεωρούσαν τον ουρανό ως κατοικία του Θεού. Οι Άραβες πίστευαν ότι ο περίφημος μαύρος λίθος που βρίσκεται στην Κάαμπα, σημαντικό λατρευτικό κέ-



Καραβάνι με καμήλες

ντρο στην πόλη της Μέκκας που χτίστηκε από τον Αβραάμ, έπεσε από τον Παράδεισο. Κατά την προϊστορική περίοδο, στο κοινωνικό περιβάλλον επικρατούσε ανισότητα και αδικία. Οι λιγότερο προνομιούχοι όπως οι χήρες, τα ορφανά και οι φτωχοί καταπιέζονταν από τους ισχυρούς και πλούσιους.

Δραστηριότητα

Με αφετηρία την παραπάνω εικόνα, να ταξιδέψετε με τη φαντασία σας στην αραβική χερσόνησο την εποχή πριν από την έλευση του Ισλάμ. Να αναλογιστείτε την καθημερινότητα των ανθρώπων και να σκεφτείτε δέκα αντικείμενα που σχετίζονται με αυτή. Τι θα επιλέγατε; Με βάση τα ευρήματά σας, να δημιουργήσετε στην ομάδα σας μια ιστορία, περιγράφοντας την καθημερινή ζωή ενός κατοίκου. Να μοιραστείτε τις ιστορίες σας στην ολομέλεια της τάξης.

Διερευνούμε και συζητούμε

Ο Μωάμεθ (Μουχάμμεντ) γεννήθηκε το έτος 571 μ.Χ. στη Μέκκα. Ο πατέρας του πέθανε πριν τη γέννησή του και η μητέρα του όταν ήταν έξι ετών. Τον περιέθαλψε αρχικά ο παππούς του και στη συνέχεια ο θεός του. Παιδί ακόμη, ο Μωάμεθ συνόδευε τον θείο του σε εμπορικά ταξίδια στη Συρία. Στο οικογενειακό του περιβάλλον και στα ταξίδια του άκουγε και αφομοίωνε τις βιβλικές ιστορίες. Σε ηλικία 25 ετών παντρεύτηκε μια πλούσια χήρα, τη Χαντίτζα, της οποίας ήταν υπάλληλος. Ο Μωάμεθ ήταν γνωστός μέσα στην κοινωνία για την ακεραιότητα και την εντιμότητά του, επιζητούσε το δίκαιο και ενέπνεε την εμπιστοσύνη στον καθένα. Συνήθιζε να αποσύρεται σε ερημικούς τόπους και να προσεύχεται. Σε έναν τέτοιο τόπο και σε ηλικία 40 ετών ο Μωάμεθ βίωσε μια βαθιά πνευματική εμπειρία. Σύμφωνα με το Κοράνιο, εμφανίστηκε σε αυτόν ο άγγελος Γαβριήλ που τον διαβεβαίωσε ότι θα ήταν ο απεσταλμένος του Θεού και τον διέταξε να απαγγείλει ένα κείμενο που κρατούσε. Μετά από μία σειρά οραμάτων ο Μωάμεθ ανέλαβε την προφητική αποστολή να μεταφέρει στους ανθρώπους την αλήθεια που του αποκάλυψε ο Θεός. Επίσημα άρχισε τη δράση του το 613 στη Μέκκα, κηρύττοντας ότι ο Αλλάχ είναι ο μόνος Θεός που υπάρχει και ότι η λατρεία οποιουδήποτε άλλου θεού αποτελούσε βλασφημία. Το κήρυγμά του στράφηκε εναντίον της κοινωνικής αδικίας που επικρατούσε τότε. Το πολυθεϊστικό περιβάλλον δυσαρεστήθηκε με τη δράση του Μωάμεθ και τον αντιμετώπισε με εχθρότητα. Μετά από αλλεπάλληλες διώξεις, ο Μωάμεθ αναγκάστηκε να μεταναστεύσει από τη Μέκκα στη Μεδίνα. Αυτή είναι η ημερομηνία της Εγίρας (16 Ιουλίου 622), η οποία θεσπίστηκε ως αφετηρία του μουσουλμανικού ημερολογίου. Η μετανάστευση του Μωάμεθ υπήρξε σημαντικότατος σταθμός στο κήρυγμά του. Κατόρθωσε να συνενώσει σε μουσουλμανική κοινότητα τις διάφορες αραβικές φυλές και φατρίες. Όταν ο Μωάμεθ αισθάνθηκε αρκετά ισχυρός, επιτέθηκε εναντίον της Μέκκας και την κυριέυσε το 630 μ.Χ. Μετέτρεψε την Κάαμπα σε χώρο λατρείας του Αλλάχ και έκανε την πόλη κέντρο της νέας θρησκείας. Καθόρισε τις θεολογικές του θέσεις, αντλώντας και αφομοιώνοντας στοιχεία από την αραβική θρησκευτική παράδοση, τον Ιουδαϊσμό και τον Χριστιανισμό. Για τους μουσουλμάνους θεωρείται ο έσχατος των προφητών. Πέθανε το



Ο Προφήτης Μωάμεθ (με καλυμμένο το πρόσωπο) στην Κάαμπα, μικρογραφία, Μουσείο Τοπ Καπί, Κωνσταντινούπολη, 16ος αιώνας

632 σε ηλικία 62 ετών. Το θρησκευτικό κράτος που δημιούργησε ο Μωάμεθ εξαπλώθηκε με εκπληκτική ταχύτητα σε μια τεράστια έκταση και σε μικρό χρονικό διάστημα.

Δραστηριότητα

Με αφετηρία το παραπάνω κείμενο και τις ιστορίες που αφηγηθήκατε πριν, σκεφτείτε και συζητήστε στην ομάδα σας τι καινούριο έφερε ο Μωάμεθ σε σχέση με τη θρησκευτική και κοινωνική ζωή. Πώς αυτό συνέβαλε στη δυναμική εξάπλωση της νέας θρησκείας; Να συζητήσετε τις απόψεις σας στην ολομέλεια.

Εκφραζόμαστε δημιουργικά

Δραστηριότητα

Υποθέστε πως ένας άνθρωπος που γνώρισε τον Προφήτη Μωάμεθ και άκουσε το κήρυγμά του έρχεται στο σήμερα. Αποφασίζετε να του πάρετε συνέντευξη. Χωριστείτε σε δύο ομάδες και προετοιμάστε 4-5 ερωτήσεις, χρησιμοποιώντας τα κείμενα και όσα σκεφτήκατε στις παραπάνω δραστηριότητες.

Συζητήστε στην ολομέλεια τις ερωτήσεις, εμπλουτίστε τις και καταλήξτε ποιες θα χρησιμοποιήσετε για τη συνέντευξη.



Το Τέμενος του Προφήτη στη Μεδίνα, το οποίο ανοικοδομήθηκε από τον Προφήτη Μωάμεθ και στο οποίο βρίσκεται ο τάφος του

Συνοψίζουμε τι μάθαμε

Παρατηρήστε την πορεία του Μωάμεθ από τη Μέκκα στη Μεδίνα στον χάρτη. Σκεφτείτε, συζητήστε και απαντήστε τα παρακάτω ερωτήματα:

1. Για ποιους λόγους αναγκάστηκε ο Προφήτης να μεταναστεύσει;
2. Πότε έγινε η μετοίκησή του;
3. Ποιες δυσκολίες πιθανόν αντιμετώπισε;
4. Γιατί η Εγίρα αποτελεί ένα τόσο σημαντικό γεγονός στην ιστορία του Ισλάμ;

Μπορείτε να εμπλουτίσετε τον χάρτη με ό,τι θεωρείτε απαραίτητο.



3.8. Χάρτης: Από τη Μέκκα στη Μεδίνα

Εκφράζουμε απόψεις

«Μη συκοφαντείτε ο ένας τον άλλον και μην αποδίδετε κοροϊδευτικά παρωνύμια στους άλλους. Η λέξη κακία είναι αντίθετη στη δική σας πίστη. Όσοι δεν μετανοούν είναι αληθινά κακοί. Πιστοί να αποφεύγετε τη συνεχή καχυποψία. Υπάρχουν υποψίες οι οποίες είναι εγκλήματα. Μην κατασκοπεύετε τις πράξεις των άλλων, μην κακολογείτε ο ένας τον άλλον. Ποιος από εσάς επιθυμεί να φάει τις σάρκες του νεκρού αδελφού του; Δεν το θεωρείτε αποτρόπαιο; Να φοβάστε τον Θεό· ο Θεός αγαπά και όποιον μετανοεί και όποιον είναι μεγαλόψυχος».

Κοράνιο, Τα ιδιωτικά δωμάτια, 11-12

Δραστηριότητα

Αφού διαβάσετε το παραπάνω απόσπασμα, σκεφτείτε και συζητήστε τις προτροπές του Κορανίου για τις σχέσεις των ανθρώπων μεταξύ τους. Τι είναι εκείνο που σας κάνει εντύπωση; Τι μπορούμε να καταλάβουμε για το Ισλάμ μέσα από αυτούς τους στίχους;

Προεκτινουμε τη γνώση μας

Το Κοράνιο (al-Qur'an) είναι το ιερό βιβλίο και το απόλυτο θεμέλιο του Ισλάμ. Η αραβική λέξη «κουράν» σημαίνει ανάγνωση, αναγγελία, κήρυγμα. Για την ισλαμική θεολογία το Κοράνιο είναι αιώνιο και αδημιούργητο. Το συγκεκριμένο βιβλίο που δόθηκε στους ανθρώπους, θεωρείται απλώς αντίγραφο του ουράνιου προτύπου, που βρίσκεται πάντοτε μπροστά στον Θεό (Αλλάχ). Διαιρείται σε 114 κεφάλαια, τα οποία περιέχουν 6.236 στίχους. Κάθε κε-



Δύο από τα αρχαιότερα χειρόγραφα του Κορανίου. Αριστερά το μπλε Κοράνιο, γραμμένο με χρυσά γράμματα, διακοσμημένο με ασήμι. Δεξιά το χειρόγραφο του Πανεπιστημίου Birmingham, ίσως το αρχαιότερο χειρόγραφο του Κορανίου. Χρονολογείται από την εποχή του Προφήτη

κό. Το Κοράνιο έδωσε στους Άραβες τη δυνατότητα να γίνουν μια κοινωνία που ανήκει στην κοινότητα «των λαών του Βιβλίου» (οι Εβραίοι με την Τορά και οι Χριστιανοί με το Ευαγγέλιο).

Δραστηριότητα

Να αναλογιστείτε την ιδιαίτερη θέση του Κορανίου στη θρησκεία του Ισλάμ. Αναζητήστε την ερμηνεία της λέξης θεόπνευστος σε ηλεκτρονικό ή συμβατικό λεξικό. Θυμηθείτε τη σημασία της στην Αγία Γραφή των Χριστιανών. Στη συνέχεια να σκεφτείτε για τη θεοπνευστία του Κορανίου σύμφωνα με την ισλαμική διδασκαλία. Να καταγράψετε τις σκέψεις σας και να τις συζητήσετε στην τάξη.



3.9. Τα αρχαιότερα χειρόγραφα του Κορανίου

φάλαιο, σούρα (σκαλοπάτι), είναι γνωστό με έναν τίτλο. Το μέγεθος των κεφαλαίων ποικίλει: το μεγαλύτερο έχει 286 στίχους ενώ τα 3 μικρότερα μόνο 3. Το Κοράνιο συγκροτήθηκε σε ενιαίο κείμενο αρχικά στα χρόνια του χαλίφη Αμπού Μπακρ (632-634). Στη συνέχεια, επί χαλίφη Οθμάν (644-656) συλλέχθηκαν όλες οι αποκαλύψεις, αναθεωρήθηκε το παλιό κείμενο και καταρτίστηκε αυτό που μέχρι σήμερα θεωρείται το επίσημο κορανι-

Δραστηριότητα

Ετοιμάστε ένα άρθρο για τη σχολική εφημερίδα περιγράφοντας τα καθήκοντα των μουσουλμάνων. Πλαισιώστε το με σχετικές εικόνες που θα βρείτε στον διπλανό σύνδεσμο.



3.10. Οι πέντε στύλοι του Ισλάμ

Γνωρίζετε ότι...



Οι θεμελιώδεις λατρευτικές υποχρεώσεις των πιστών αποκαλούνται «πέντε στύλοι»

1 Η ομολογία της πίστewς (σαχάντα). Πρέπει να επαναλαμβάνεται πολλές φορές την ημέρα η φράση: «Δεν υπάρχει άλλος θεός εκτός από τον Αλλάχ. Ο Μωάμεθ (είναι) ο απόστολος του Αλλάχ». Η διακήρυξη αυτή συνοψίζει την κεντρική ισλαμική διδασκαλία. Η σαχάντα γραμμένη στα αραβικά μέσα σε κύκλο αποτελεί το βασικό οπτικό σύμβολο του Ισλάμ.

2 Η προσευχή (σαλάτ). Είναι υποχρεωτική για τους πιστούς και γίνεται σε καθορισμένες ώρες της ημέρας. Επαναλαμβάνεται πέντε φορές την ημέρα με τρόπο τελετουργικό: πολύ νωρίς το πρωί, το μεσημέρι, νωρίς το απόγευμα, το απόγευμα λίγο μετά τη δύση του ήλιου και το βράδυ, όταν πια είναι σκοτάδι. Πριν από τη σαλάτ επιβάλλεται τελετουργική νίψη του προσώπου, των χεριών και των ποδιών. Η κοινή προσευχή των Μουσουλμάνων πραγματοποιείται το μεσημέρι κάθε Παρασκευής στο κεντρικό τζαμί της μουσουλμανικής κοινότητας.

3 Ελεημοσύνη (ζακάτ). Δίνεται σε χρήμα ή σε είδος σύμφωνα με διατάξεις της ισλαμικής νομοθεσίας. Ο πιστός προσφέρει το 2.5 % της περιουσίας του.

4 Η νηστεία (σαούμ). Γίνεται στη διάρκεια του 9ου μήνα Ραμαντάν. Είναι υποχρεωτική για όλους τους Μουσουλμάνους άνω των 14 χρόνων. Εκτός από τη μεγάλη νηστεία του Ραμαντάν, οι Μουσουλμάνοι νηστεύουν εκτάκτως, για να εξαγιστούν από σοβαρά παραπτώματα. Η νηστεία για το Ισλάμ σημαίνει αποχή από κάθε είδους τροφή από την ανατολή μέχρι τη δύση του ήλιου.

5 Η ιερή αποδημία, προσκύνημα στη Μέκκα (χατζ). Γίνεται στον δωδέκατο μήνα του μουσουλμανικού έτους. Ο πιστός, εφόσον έχει τη δυνατότητα, υποχρεούται να πραγματοποιήσει αυτό το προσκύνημα τουλάχιστον μία φορά στη ζωή του. Το προσκύνημα ενισχύει τη συνοχή των Μουσουλμάνων σε παγκόσμιο επίπεδο, εξαίροντας την ενότητα της «Ούμα», της ισλαμικής κοινότητας.



Το ιερό προσκύνημα στη Μέκκα

Προεκτείνουμε τη γνώση μας

Βασικές διδασκαλίες του Κορανίου

1. Πίστη στη μοναδικότητα, την παντοδυναμία και το απρόσωπο του Αλλάχ. Ο Θεός είναι ένας και μοναδικός, ο Αλλάχ. Στην ισλαμική θεολογία χρησιμοποιούνται 99 ονόματα για τον Θεό. **2.** Πίστη στην ύπαρξη των αγγέλων που εκτελούν τις εντολές του Αλλάχ. Ένας από αυτούς, ο Ιμπλίσ ή Σαϊτάν εξέπεσε και φέρνει συνεχώς εμπόδια στην πραγματοποίηση του θελήματος του Θεού, παραπλανώντας τους πιστούς. **3.** Πίστη στους προφήτες που απέστειλε ο Θεός για να εξαγγείλουν το θέλημά του και να οδηγήσουν τους ανθρώπους στη σωτηρία. **4.** Πίστη στα βιβλία των προφητών μεταξύ των οποίων αναγνωρίζονται η Πεντάτευχος, οι Ψαλμοί και τα Ευαγγέλια. **5.** Πίστη στην ανάσταση των νεκρών, στην αιώνια ζωή και στην έσχατη κρίση, όπου οι αμαρτωλοί θα καταδικαστούν και θα σταλούν στην κόλαση και οι δίκαιοι θα ανταμειφθούν. **6.** Πίστη στον προορισμό του ανθρώπου που καθορίζεται από τον Θεό (κισμέτ).



Διαβάζοντας το Κοράνιο

Δραστηριότητα

Αποτυπώστε με τον δικό σας τρόπο -οπτικοποιήστε- το σημαντικότερο στοιχείο ή αυτό που σας έκανε εντύπωση από το κείμενο με μία εικόνα, μία ζωγραφιά, ένα σύνθημα ή ένα μικρό ποίημα. Αναρτήστε το στον πίνακα ανακοινώσεων της τάξης ή συμβατικά με κάποια post-it ή ακόμη σε διαδικτυακό πίνακα ανακοινώσεων.



3.11. Κουίζ: Πίστη και λατρευτικά καθήκοντα στο Ισλάμ

Ελέγχουμε τι μάθαμε

Πρώτα ατομικά και στη συνέχεια στην ομάδα σας να απαντήσετε στις ερωτήσεις του κουίζ.

Συνοψίζουμε και αποτιμούμε την εργασία μας στη Θ.Ε. 2

- Παρουσιάζουμε τις συνθήκες και τα πρόσωπα που συνέβαλαν στην ανάπτυξη του Ισλάμ.
- Εξηγούμε τα βασικά στοιχεία της ισλαμικής θεολογίας και λατρείας, και τη σημασία τους για έναν πιστό.

Να εκφράσετε δύο πράγματα που σας έκαναν εντύπωση και δύο πράγματα για τα οποία θα θέλατε να μάθετε περισσότερα για αυτήν την ενότητα.

3. Το Ισλάμ στον σύγχρονο κόσμο

Οι στόχοι μας

Το Ισλάμ είναι μία από τις πολυπληθέστερες θρησκείες στον κόσμο. Αριθμεί 2 δισεκατομμύρια πιστούς που βρίσκονται σε κάθε γωνιά του πλανήτη. Μουσουλμανικοί πληθυσμοί υπάρχουν στον ελλαδικό χώρο εδώ και πολλούς αιώνες έως και σήμερα, συνυπάρχοντας με τους Χριστιανούς. Το Κοράνιο προβάλλει τον σεβασμό των πιστών των άλλων δύο μονοθεϊστικών θρησκειών, Χριστιανισμού και Ιουδαϊσμού.

Στην ενότητα αυτή θα επιδιώξουμε:

- Να αναδεικνύουμε τις διαστάσεις της κοινότητας των πιστών (Ούμα) και τη σημασία της για τον ισλαμικό κόσμο σήμερα.
- Να συζητούμε παραδείγματα από ποικίλες όψεις της ισλαμικής πνευματικότητας και ζωής σήμερα.

1η ώρα Ούμα: η ισλαμική κοινότητα

Εκφράζουμε ιδέες

Δραστηριότητα

Παρατηρήστε τις εικόνες στις σελίδες 86 και 88. Αναλογιστείτε πώς μπορεί να νιώθουν οι άνθρωποι που εικονίζονται; Τι νομίζετε ότι είναι αυτό που πιστεύουν; Τι είναι αυτό για το οποίο μπορεί να νοιάζονται και να φροντίζουν; Καταγράψτε τις απαντήσεις σας και συζητήστε στην ολομέλεια για τα συναισθήματα, τις πεποιθήσεις, τις αγωνίες και τις ελπίδες των πιστών.

Διερευνούμε και εμβαθύνουμε

Το Κοράνιο εισάγει με απόλυτο τρόπο την έννοια της κοινότητας και της αδελφότητας, καθιστώντας το Ισλάμ κατεξοχήν κοινωνική θρησκεία: «Ω! Εσείς οι άνθρωποι! Σας έχουμε πλάσει από έναν μόνο άνδρα και μία μόνο γυναίκα, και σας κάναμε λαούς, έθνη και φυλές για να αναγνωρίζει ο ένας τον άλλο και όχι να καταφρονεί ο ένας τον άλλο» (Σούρα 49, 13). Όλοι οι Μουσουλμάνοι αποτελούν την ισλαμική Ούμα (ομάδα ανθρώπων - έθνος), την ισλαμική κοινότητα και ο καθένας τους είναι μέλος της με πλήρη δικαιώματα: «Ω! Άνθρωποι! Σεβαστείτε τον Κύριό σας που σας δημιούργησε από μία μόνο ψυχή (Αδάμ), και από αυτήν έπλασε τη σύντροφό της (Εύα) και από αυτούς τους δύο σκόρπισε -σαν σπόρους- αμέτρητους άντρες και γυναίκες. Να σέβεστε τον Αλλάχ που το όνομά του αναφέρεται στα αμοιβαία σας δίκαια αιτήματα, και σεβαστείτε τη μεταξύ σας συγγένεια. Γιατί ο Αλλάχ πάντοτε αγρυπνά πάνω σας» (Σούρα 4, 1). Σύμφωνα με τον στίχο, καμία διάκριση μεταξύ των Μουσουλμάνων δεν γίνεται αποδεκτή, αφού όλοι προέρχονται από το ίδιο ζεύγος προπατόρων, ενώ οι εξωτερικές διαφορές υπάρχουν απλά για να διακρίνονται μεταξύ τους.



Πλακίδιο με απόσπασμα από την ισλαμική σαχάντα (ομολογία πίστεως) σε κουφική καλλιγραφία από το Ιράν. Μουσείο Ισλαμικής Τέχνης, Βερολίνο, 1307

Δραστηριότητα

Υπόθεση: Θέλετε να πάρετε συνέντευξη από μια ομάδα Μουσουλμάνων εφήβων σχετικά με τη συμμετοχή τους στη ζωή της κοινότητας. Στην ομάδα σας ετοιμάστε 4-5 ερωτήσεις χρησιμοποιώντας το κείμενο και όσα σκεφτήκατε και σημειώσατε στην πρώτη δραστηριότητα. Ανακοινώστε τις ερωτήσεις στην ολομέλεια. Να ιεραρχήσετε τις σημαντικότερες και να συζητήσετε τι σας έκανε να τις επιλέξετε.



Προσευχή στο τζαμί

Σκεπτόμαστε το πρόβλημα

Όπως ήδη γνωρίσαμε στο προηγούμενο κεφάλαιο, στις κοινότητες των πιστών προκύπτουν για ποικίλους λόγους συγκρούσεις και πολλές φορές επέρχεται η διάσπαση. Ανάμεσα στα παγκόσμια θρησκευόμενα, το Ισλάμ διατήρησε τη μεγαλύτερη ομοιογένεια. Από την αρχή όμως διακρίθηκαν δύο ομάδες, οι Σουνίτες και οι Σιίτες που έδωσαν στη θεώρηση του Ισλάμ διαφορετικές προοπτικές. Και οι δύο κλάδοι μοιράζονται κοινές πεποιθήσεις και πρακτικές. Η βασική διαφορά μεταξύ τους είναι το θέμα του αρχηγού της κοινότητας. Οι Σουνίτες πιστεύουν ότι ο διάδοχος του Προφήτη Μωάμεθ, ο χαλίφης, έπρεπε να είναι ο Αμπού Μπακρ που τον επέλεξε η κοινότητα εκείνη τη στιγμή γιατί ήταν ο πρώτος πιστός του Ισλάμ και στενός φίλος και σύντροφος του Προφήτη. Αντίθετα για τους Σιίτες, ο ηγέτης των Μουσουλμάνων έπρεπε να είναι ο Αλή, ξάδερφος και μέλος της οικογένειας του Προφήτη, θεωρώντας απαραίτητη τη διαδοχή από την ίδια την οικογένεια.

Δραστηριότητα

Συνεργαζόμενοι στην ομάδα σας προσπαθήστε να αναδείξετε τις βασικές διαστάσεις του ζητήματος των δύο κλάδων του Ισλάμ. Να προσδιορίσετε τον τόπο εξάπλωσης του καθενός και τον χρόνο. Να διερευνήσετε τον τρόπο εξέλιξης και τη σοβαρότητα του θέματος.

Εκφράζουμε ιδέες

Δραστηριότητα

Έχοντας υπόψη σας πάντα την έννοια της Ούμα, δημιουργήστε έναν υποθετικό διάλογο ανάμεσα σε δύο νέους Μουσουλμάνους που ανήκουν στους δύο διαφορετικούς κλάδους, αλλά συναντιούνται στη Μέκκα κατά τη διάρκεια του προσκυνήματος. Να θυμάστε πως το κατ'εξοχή παραμένει μια κοινή πρακτική, χωρίς καμιά διαφοροποίηση για τους πιστούς και των δύο κλάδων.



3.12. Ισλαμικοί πληθυσμοί στον κόσμο: Σουνίτες, Σιίτες

Ελέγχουμε τις γνώσεις μας

Να αναλάβετε τον ρόλο να εξηγήσετε σε κάποιον/α τις διαστάσεις της κοινότητας Ούμα στον ισλαμικό κόσμο και τη βασική διαφορά Σουνιτών και Σιιτών.

2η ώρα

Θψεις της ισλαμικής πνευματικότητας και ζωής

Συμβάλλουμε με ιδέες

Δραστηριότητα

«Μέρα γιορτής»: Σκεφτείτε και συζητήστε αρχικά στην ομάδα ή με τον διπλανό σας και στη συνέχεια στην ολομέλεια της τάξης τι το ιδιαίτερο συμβαίνει μια γιορτινή μέρα. Θυμηθείτε μια θρησκευτική γιορτή στην οποία συμμετείχατε. Περιγράψτε έθιμα της γιορτής, συμπεριφορές, συναισθήματα. Γιατί είναι σημαντικός ο ρόλος των γιορτών;

Μελετούμε και εμβαθύνουμε

Με βάση τους **πέντε στύλους** έχουν αναπτυχθεί διάφορες γιορτές που εκφράζουν το μουσουλμανικό βίωμα και συμβάλλουν στην ενίσχυση των δεσμών ανάμεσα στα μέλη της κοινότητας. Το εορτολόγιο του Ισλάμ στηρίζεται στο σεληνιακό έτος* κι έτσι οι μουσουλμανικές γιορτές δεν συνδέονται με σταθερές εποχές του γνωστού μας έτους, αλλά μετακινούνται σε όλες τις εποχές, είναι κινητές. Οι δύο σημαντικές θρησκευτικές εορτές είναι: **1. Ραμαντάν** (Ραμαζάν). Πρόκειται για μια γιορτή νηστείας. Κατά τη διάρκεια του ένατου μήνα Ραμαντάν, οι πιστοί, εκτός από τη νηστεία, ασκούνται στη γενναιοδωρία, την αλληλοβοήθεια, τη συγχώρεση και την υπομονή. Η περίοδος ολοκληρώνεται με τη «**γιορτή του τέλους της νηστείας**», την **Ιντ αλ-Φιτρ** μια ημέρα ιδιαίτερα χαρούμενη. Οι πιστοί συγκεντρώνονται από νωρίς στα τζαμιά για να προσευχηθούν. Με το τέλος της προσευχής ανταλλάσσουν ευχές μεταξύ τους. Στη διάρκεια της γιορτής επισκέπτονται τους φίλους, προσφέρουν δώρα στα παιδιά, αποστέλλουν γλυκά και εορταστικές κάρτες σε όσους βρίσκονται μακριά, δίνουν ελεημοσύνη στους φτωχούς, επισκέπτονται τους ηλικιωμένους και τα κοιμητήρια. **2. Ιντ αλ-Άντχ**: Είναι η κορωνίδα των γιορτών και τελείται κατά τον 12ο μήνα, στη διάρκεια του οποίου πραγματοποιείται το μεγάλο προσκύνημα στη Μέκκα. Όσοι δεν πηγαίνουν εκεί αυτοπροσώπως συμμετέχουν στη μεγάλη πανήγυρη προσφέροντας θυσία ζώου, σε ανάμνηση της θυσίας του Αβραάμ. Το κρέας του ζώου μαγειρεύεται και μοιράζεται στα μέλη της οικογένειας, τους καλεσμένους και τους φτωχούς.

Δραστηριότητα

Εργαζόμενοι στην ομάδα σας, να προσπαθήσετε να δημιουργήσετε διαφορετικές σκηνές από τις ημέρες των εορτών. Η κάθε ομάδα παρουσιάζει τη σκηνή της σιωπηλά ενώ οι υπόλοιπες προσπαθούν να ανιχνεύσουν τις στιγμές των γιορτών που αποτυπώνονται και τι νιώθουν όσοι συμμετέχουν σε αυτές. Εναλλακτικά, μπορείτε να αναζητήσετε τις ημερομηνίες των πιο μεγάλων μουσουλμανικών εορτών της τρέχουσας χρονιάς και να σχεδιάσετε κάρτες με ευχές γι' αυτές.



Προσευχή, μελάνι και υδατογραφία, Μητροπολιτικό Μουσείο Νέας Υόρκης, 18ος αιώνας

Μελετούμε και τεκμηριώνουμε

Το **τζαμί** ή **τέμενος** είναι ο χώρος συγκέντρωσης της μουσουλμανικής κοινότητας για τη συλλογική προσευχή. Κοινό αρχιτεκτονικό χαρακτηριστικό του τεμένους είναι η κεντρική τετράγωνη αίθουσα όπου οι πιστοί παρατάσσονται σε σειρές. Μέσα σε κάθε τζαμί ξεχωρίζει το **μικράμπ**, δηλαδή μια ημικυκλική εσοχή στον τοίχο που υποδεικνύει την κατεύθυνση προς την Κάαμπα, προς την οποία ο Μουσουλμάνος πρέπει να στραφεί κατά τη διάρκεια της προσευχής. Επίσης υπάρχει το **μινμπάρ**, μια έδρα όπου στέκεται ο Ιμάμης. Χαρακτηριστικό του τζαμιού αποτελεί ο **μιναρές**, ένας ψηλός πυργίσκος. Μέσα στο τέμενος δεν υπάρχουν εικόνες ούτε αγάλματα, καθώς απαγορεύονται στο Ισλάμ. Υπάρχουν, όμως, επιγραφές με ρήσεις από το Κοράνιο. Επίσης, δεν υπάρχουν καθίσματα, ενώ όλο το δάπεδο είναι καλυμμένο με χαλιά. Πριν την είσοδό τους στον λατρευτικό χώρο οι πιστοί οφείλουν να βγάλουν τα παπούτσια τους και να πλύνουν τα πόδια τους, τα χέρια και το πρόσωπό τους, σε ειδικό χώρο έξω από το κτήριο. Από το τζαμί γίνεται πρόσκληση πέντε φορές την ημέρα, για να υπενθυμίσει στους πιστούς ότι έφτασε η ώρα της προσευχής. Η προσέλευση στο τέμενος για την προσευχή είναι προτιμότερη από την ατομική προσευχή. Ωστόσο, όσοι δεν έχουν τον χρόνο ή τη δυνατότητα, μπορούν να προσευχηθούν στο σπίτι τους ή σε κάποιο χώρο εκτός τεμένους. Η επίσημη ημέρα λατρείας για το Ισλάμ είναι η **Παρασκευή**, οπότε οι πιστοί είναι υποχρεωμένοι να πάνε στο τζαμί για να προσευχηθούν όλοι μαζί.

Δραστηριότητα


Με τη βοήθεια του εκπαιδευτικού, να επισκεφτείτε τον ιστοχώρο ενός ιστορικού ισλαμικού τεμένους και να αντλήσετε πληροφορίες για αυτό. Προαιρετικά, μπορείτε να γράψετε ένα άρθρο σχετικά με το τέμενος, το οποίο θα δημοσιεύσετε στη σχολική εφημερίδα.



Κουρσούμ Τζαμί ή Τέμενος Οσμάν Σαχ, Τρίκαλα

Εκφραζόμαστε δημιουργικά**Δραστηριότητα**

Στο ημερολόγιο της τάξης καταγράψτε τις πιο σημαντικές μουσουλμανικές γιορτές. Σημειώστε λίγα λόγια για την κάθε γιορτή.

Γνωρίζετε ότι... 

Τα τζαμιά υπήρξαν κέντρα καλλιτεχνικής δημιουργίας. Σε κάθε εποχή και χώρα, οι Μουσουλμάνοι ηγεμόνες φρόντισαν να ανεγείρουν επιβλητικά κτήρια για την κοινή προσευχή, αξιοποιώντας ό,τι καλύτερο υπήρχε σε καλλιτεχνικό δυναμικό. Μεταξύ των πολλών μεγαλόπρεπων οικοδομημάτων ισλαμικής τέχνης διακρίνονται το Τέμενος του Ομάρ στην Ιερουσαλήμ (7ος αιώνας), το Τέμενος της Κόρδοβα της Ισπανίας (8ος αιώνας), το Μεγάλο Τέμενος της Δαμασκού (8ος αιώνας) κ.ά. Οι Μουσουλμάνοι καλλιτέχνες απορρόφησαν διάφορα στοιχεία που προϋπήρχαν στους παλαιούς πολιτισμούς της αρχαίας Εγγύς Ανατολής. Όλα αυτά όμως τα συγχώνευσαν, τα συνδύασαν αρμονικά και με την ιδιοφυΐα τους πραγματοποίησαν μία νέα σύνθεση.

Ελέγχουμε τι μάθαμε

Συνοψίζοντας τα συμπεράσματά σας, να απαριθμήσετε μερικούς λόγους που αναδεικνύουν τη σπουδαιότητα της κοινότητας στον μουσουλμανικό κόσμο.

1.
2.
3.
4.

Συνοψίζουμε και αποτιμούμε την εργασία μας στη Θ.Ε. 3

- Παρουσιάζουμε διαστάσεις της μουσουλμανικής κοινότητας Ούμα.
- Εξηγούμε τη σημασία της Ούμα για τη ζωή των πιστών.
- Αναγνωρίζουμε στοιχεία της ισλαμικής ζωής σήμερα.

- Ποια ζητήματα χρειάζεστε να διερευνήσετε περισσότερο στην ενότητα αυτή;
- Πόσο ικανοποιημένοι/ες είστε από τον τρόπο που δουλέψατε;

Ξαναβλέποντας το Γ΄ Κεφάλαιο

Προσδοκώμενες επάρκειες μάθησης

Έχοντας ολοκληρώσει το Γ΄ Κεφάλαιο, χρειάζεται να μπορούμε να:

- Περιγράφουμε τα βασικά γνωρίσματα της εβραϊκής θρησκείας.
- Αναγνωρίζουμε στοιχεία της θρησκευτικής ζωής των Εβραίων σήμερα.
- Παρουσιάζουμε σημαντικές πτυχές από την ιστορία του Ολοκαυτώματος.
- Αναγνωρίζουμε σημαντικές πτυχές από την ιστορία του Ολοκαυτώματος και τις συνέπειές του στην πορεία του Ιουδαϊσμού κατά τον 20ό αιώνα.
- Παρουσιάζουμε τις συνθήκες που συνέβαλαν στην ανάδυση του Ισλάμ.
- Αναγνωρίζουμε τη σπουδαιότητα του Προφήτη Μωάμεθ στη θρησκεία του Ισλάμ.
- Περιγράφουμε τα βασικά στοιχεία της ισλαμικής θεολογίας και λατρείας.
- Παρουσιάζουμε διαστάσεις της μουσουλμανικής κοινότητας Ούμα.
- Εξηγούμε τη σημασία της Ούμα για τη ζωή των πιστών.
- Αναγνωρίζουμε στοιχεία της ισλαμικής πνευματικότητας και ζωής σήμερα.

Έννοιες-κλειδιά

Ιουδαϊσμός | Αβραάμ | Μωυσής | Τορά | ΤΑΝΑΚ | εβραϊκές γιορτές | δίσκος του Σέντερ | συναγωγή | Ραβίνος | Κύλινδροι του Νόμου | Σαμπάτ | Ολοκαύτωμα | αντισημιτισμός | Ισλάμ | Προφήτης Μωάμεθ | Μέκκα | Μεδίνα | Κοράνιο | Εγίρα | Κάαμπα | Πέντε στύλοι | Ούμα | Σουνίτες | Σίιτες | Τέμενος | Ισλαμικές γιορτές.



3.13. Γλωσσάρι

Εναλλακτικές προτάσεις εργασίας

Ομαδοσυνεργατικό σχέδιο δράσης (project) με θέμα: Σχέδιο δράσης με θέμα: «Θρησκευτικά μνημεία του τόπου μου». Να αναζητήσετε συναγωγές και τεμένη της περιοχής σας. Να συγκεντρώσετε πληροφορίες για την ιστορία τους, την αρχιτεκτονική τους, τη θέση τους στην πόλη ή στο χωριό. Να εργαστείτε σε ομάδες σε όλες τις φάσεις της εργασίας σας (σχεδιασμός, υλοποίηση έρευνας, παρουσίαση συμπερασμάτων, αξιολόγηση).

Διδακτικές επισκέψεις:

- Συγκεντρώστε πληροφορίες για εβραϊκές και μουσουλμανικές κοινότητες της περιοχής σας. Εάν είναι εφικτό στην περιοχή σας, να οργανώσετε μια επίσκεψη στη συναγωγή ή στο τέμενος και να συζητήσετε με τον ραβίνο ή αντίστοιχα με τον ιμάμη.
- Οργάνωση επίσκεψης στο Εβραϊκό Μουσείο Ελλάδος ή στο Εβραϊκό Μουσείο Θεσσαλονίκης. Επίσκεψη στο Μουσείο Ισλαμικής Τέχνης - Μουσείο Μπενάκη.

Διεπιστημονική και διαθεματική προσέγγιση: Να διερευνήσετε τη σημασία της θρησκευτικής ελευθερίας και το θεμελιώδες δικαίωμα της ανεμπόδιστης τέλεσης των λατρευτικών καθηκόντων των πιστών όλων των θρησκειών μέσα από άλλα μαθήματα (π.χ. Ιστορία, Κοινωνική και Πολιτική Αγωγή, Λογοτεχνία).

Δημιουργική εργασία και τέχνημα: Με έμπνευση από την ιστορία του Ολοκαυτώματος, εκφραστείτε δημιουργικά, ζωγραφίζοντας ή συνθέτοντας μία εικαστική δημιουργία (π.χ. πίνακα, αφίσα, κολάζ, podcast) με θέμα: «Ποτέ ξανά...».

Συμπληρωματικό υλικό

Στο συνημμένο ψηφιακό κείμενο μπορείτε να βρείτε συμπληρωματικό ή εναλλακτικό υλικό σχετικά με το περιεχόμενο των θεματικών ενοτήτων του Γ΄ Κεφαλαίου.



3.14. Ιουδαϊσμός και Ισλάμ

Ενδεικτικές ερωτήσεις αξιολόγησης

A. Να επιλέξετε τη σωστή απάντηση.

1. Η Τορά του Ιουδαϊσμού είναι...
 - α. η Αγία Γραφή, δηλαδή η Καινή και η Παλαιά Διαθήκη.
 - β. το ιερό σύμβολο της επτάφωτης λυχνίας.
 - γ. η τελευταία ημέρα της εβδομάδας που θεωρείται αργία.
 - δ. ο Νόμος που δόθηκε στους Ισραηλίτες από τον Θεό.
2. Οι γιορτές του Ιουδαϊσμού...
 - α. αναφέρονται σε σημαντικά γεγονότα της ιστορίας του εβραϊκού λαού.
 - β. βασιζονται στον κύκλο των εποχών.
 - γ. σχετίζονται με τις αγροτικές εργασίες στη διάρκεια του έτους.
 - δ. χαρακτηρίζονται από όλα τα παραπάνω.
3. Κατά την προϊσλαμική περίοδο, στην αραβική χερσόνησο...
 - α. οι άνθρωποι λάτρευαν πολλούς θεούς.
 - β. επικρατούσε κοινωνική ανισότητα.
 - γ. υπήρχε η πίστη στον μέγα Θεό, «κύριο του ουρανού και της γης».
 - δ. υπήρχαν όλα τα παραπάνω.
4. Ο Μωάμεθ θεωρείται από τους Μουσουλμάνους...
 - α. άγγελος.
 - β. θεός.
 - γ. ένας απλός άνθρωπος.
 - δ. ο τελευταίος των Προφητών.
5. Οι πέντε στύλοι του Ισλάμ αντιστοιχούν...
 - α. στην προσευχή.
 - β. στις βασικές διδασκαλίες του Κορανίου.
 - γ. στα πέντε λατρευτικά καθήκοντα των πιστών.
 - δ. σε διαφορετικές εορτές.

B. Να συμπληρώσετε τα κενά στο κείμενο με τους όρους που ακολουθούν.

[Ιερή Κιβωτός | προσευχής | ραβίνος | συναγωγή | θρησκευτικός διδάσκαλος | Ιερουσαλήμ | ιερέας | μελέτης | επτάφωτη λυχνία | Τορά]
Η είναι ο χώρος κοινής λατρείας των Εβραίων. Ταυτόχρονα, είναι τόπος και Εντός της συναγωγής τοποθετείται η προσανατολισμένη προς την Περιέχει τους κυλίνδρους του Νόμου και είναι καλυμμένη με κεντητό παραπέτασμα. Κρεμασμένη από την οροφή μπροστά στην Ιερή Κιβωτό βρίσκεται αναμμένη συνεχώς η, σύμβολο του αιωνίου φωτός της Στις συναγωγές δεν υπάρχουν εικόνες και αγάλματα. Στη λατρεία της συναγωγής προΐσταται ο, ο οποίος δεν είναι αλλά

Γ. Να σχολιάσετε ελεύθερα το παρακάτω κείμενο.

«Στο μεγάλο Τέμενος της Δαμασκού σώζονται αποσπάσματα από τα μωσαϊκά που διακοσμούσαν την αυλή του τεμένους, και ειδικότερα τα τύμπανα, το εσωτερικό των αψίδων και τμήματα του τοίχου. [...] Έχουν διατυπωθεί πολλές απόψεις για τον ανταπόκοσμα, ακατοίκητα κτήρια και περιβόλια των μωσαϊκών της Δαμασκού αναπαριστούν κάποιο συγκεκριμένο τοπίο της πόλης, ή αποτελούν σύμβολα και οράματα ενός ειρηνικού ισλαμικού κόσμου (και, γιατί όχι, του παραδείσου). [...] Η αίσθηση του απροσδιόριστου πλάτους είναι αυτή που κυριαρχεί εδώ. Η κάτοψη επέτρεπε στον μεγαλύτερο αριθμό πιστών να προσεύχονται δίπλα δίπλα. [...] Το τέμενος σαφώς εκφράζει την ισλαμική αντίληψη της αδελφοσύνης απέναντι στον Θεό, στον οποίο ο κάθε πιστός έχει άμεση πρόσβαση μέσω της προσευχής».

Hugh Honour, John Fleming, *Ιστορία της τέχνης*

Δ. Με βάση όσα μάθατε και συζητήσατε για το Ολοκαύτωμα, να γράψετε ένα σύντομο κείμενο συμπληρώνοντας τη φράση «Ποτέ ξανά...».

Ενδεικτικές προτάσεις αποτίμησης του τρόπου εργασίας μας

Εκφράζουμε τη γνώμη μας για τις διαδικασίες της διδασκαλίας

	Ναι	Όχι	Δεν ξέρω
Ενημερωνόμαστε ικανοποιητικά για τον στόχο της κάθε εργασίας μας.			
Έχουμε επαρκή καθοδήγηση για τις διαδικασίες του μαθήματος.			
Γνωρίζουμε σε κάθε βήμα τι χρειάζεται να κάνουμε.			
Έχουμε πολλές ευκαιρίες για διάλογο.			
Εκφράζουμε με άνεση τις απορίες μας.			
Αξιοποιούμε ποικιλία μεθόδων και υλικών.			
Οι ερωτήσεις που γίνονται είναι αρκετά σαφείς.			
Αξιοποιούμε ψηφιακά εργαλεία και εποπτικά μέσα.			
Οι αναγκαίες πληροφορίες παρουσιάζονται με σαφήνεια.			
Το μάθημα γίνεται με αρκετό μονόλογο.			
Αξιολογούμε συχνά και με διάφορους τρόπους αυτό που μαθαίνουμε.			
Έχουμε αρκετή υποστήριξη, με διάφορους τρόπους, όταν δυσκολευόμαστε.			
Συνοψίζουμε τα κύρια σημεία στο τέλος του μαθήματος.			
Επανερχόμαστε, συχνά, στα σημεία που δεν έχουμε κατανοήσει.			
Γνωρίζουμε τι χρειάζεται να κάνουμε μετά το μάθημα.			



Ψηφιδωτό από το Μεγάλο Τέμενος της Δαμασκού. 8ος αιώνας

Δ΄ ΚΕΦΑΛΑΙΟ

Θρησκείες της Ανατολής

1. Παραδοσιακές θρησκείες της Ινδίας
2. Παραδοσιακές μορφές του Βουδισμού
3. Θρησκευτικός πολιτισμός στην Κίνα
4. Σίντο και θρησκείες της Ιαπωνίας



Βαρανάσι, η ιερή πόλη του Ινδουισμού

1. Παραδοσιακές θρησκείες της Ινδίας

Οι στόχοι μας

Ο Ινδουισμός είναι ένα από τα αρχαιότερα θρησκευόμενα στον κόσμο. Στη δημιουργία του συνέβαλαν όλοι οι διαφορετικοί πολιτισμοί και οι θρησκευτικές αντιλήψεις των λαών που πέρασαν από την ινδική χώρα. Ο Ινδουισμός, σήμερα, μπορεί να θεωρηθεί ως το σύνολο των θρησκευτικών παραδόσεων που γεννήθηκαν και άκμασαν στην Ινδία. Απαριθμεί γύρω στους 1.200.000.000 πιστούς.

Στην ενότητα αυτή θα επιδιώξουμε:

- Να αναγνωρίζουμε βασικά γνωρίσματα διάφορων φάσεων του Ινδουισμού.
- Να συνοψίζουμε κύριες θρησκευτικές διδασκαλίες που αναφέρονται στα ιερά βιβλία του Ινδουισμού εντοπίζοντας τη σημασία τους στη ζωή των πιστών.
- Να συσχετίζουμε σύγχρονες εκφάνσεις του Ινδουισμού με πρόσωπα που έπαιξαν σημαντικό ρόλο στη διαμόρφωσή του.
- Να αναγνωρίζουμε λατρευτικές πρακτικές και τις κύριες γιορτές του Ινδουισμού.

1η ώρα Οι ρίζες του Ινδουισμού

Εκφράζουμε ιδέες

Δραστηριότητα

Σίγουρα όλοι κι όλες έχετε ακούσει τη λέξη αβατάρ. Ίσως, κάποιιοι από εσάς να έχετε παρακολουθήσει την κινηματογραφική ταινία Avatar (2009). Ποια είναι η πρώτη σκέψη που σας έρχεται στο μυαλό ακούγοντας αυτή τη λέξη; Να καταγράψετε όλες τις ιδέες στον πίνακα της τάξης και να τις ομαδοποιήσετε σε σύνολα φράσεων και λέξεων. Να συζητήσετε τι θα θέλατε να διερευνήσετε περισσότερο από τα στοιχεία της καταγραφής σας.

Ανακαλύπτουμε δεδομένα

Οι ρίζες του Ινδουισμού χάνονται στο βάθος της ιστορίας. Φτάνουν μέχρι τον λεγόμενο πολιτισμό του Ινδού. Πρόκειται για έναν αρχαίο πολιτισμό που αναπτύχθηκε στην κοιλάδα του Ινδού ποταμού κατά τη χρονική περίοδο 3.000-1.500 π.Χ. Κατά τις αρχαιολογικές ανασκαφές ανακαλύφθηκαν πόλεις χτισμένες με πολεοδομικό σχέδιο και υδρευτικό σύστημα, γραφή και σφραγιδόλιθοι* με διάφορες αναπαραστάσεις. Όλα αυτά φανερώνουν έναν υψηλού βαθμού ανεπτυγμένο τεχνικό πολιτισμό.

Δραστηριότητα

Στη φωτογραφία εικονίζεται ένας σφραγιδόλιθος που προέρχεται από την κοιλάδα του Ινδού ποταμού και χρονολογείται σχεδόν στα 2.500 χρόνια π.Χ. Να την παρατηρήσετε προσεκτικά και να περιγράψετε τι βλέπετε. Τι σκέφτεστε γι' αυτό που βλέπετε και τι αναρωτιέστε; Τι μπορεί να σας θυμίζει η στάση της μορφής; Να συζητήσετε τα συμπεράσματά σας.



Η συλλαβή «Ομ», ως σύμβολο του Ινδουισμού, αναπαριστά το Μπράχμαν



4.1. Ο πολιτισμός της κοιλάδας του Ινδού



Σφραγίδα από την κοιλάδα του Ινδού ποταμού

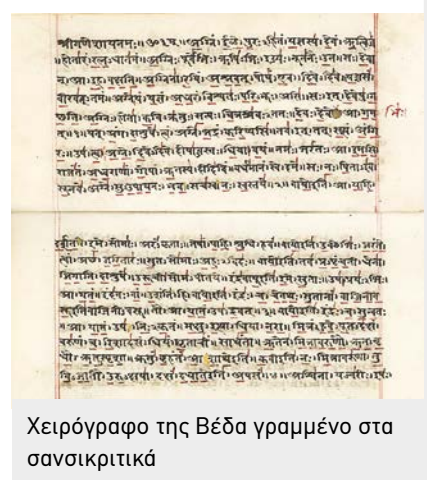
Διερευνούμε και συζητούμε

Από το 1800 π.Χ. και μετά, ο πολιτισμός του Ινδού αρχίζει να παρακμάζει. Στην περιοχή μετακινούνται νέες φυλές, οι Άριοι*, και ξεκινά μια νέα εποχή πολιτισμού, ο οποίος περιλαμβάνει πολλά στοιχεία από τον προηγούμενο. Η περίοδος αυτή ονομάζεται βεδική και παίρνει την ονομασία της από τον όρο **Βέδα** (Veda) που σημαίνει ιερή γνώση. Στην περίοδο του πρώιμου βεδισμού (1.500-900 π.Χ.), γράφτηκαν τα πιο αρχαία κείμενα του Ινδουισμού, γνωστά ως ύμνοι προς τους θεούς ή Βέδες. Η θρησκεία ήταν πολυθεϊστική και οι θεοί που λατρεύονταν ήταν οι θεοί του ουρανού, του ανέμου, του ήλιου, των καταιγίδων, του κεραυνού, της φωτιάς. Κέντρο της λατρευτικής δραστηριότητας αποτελούσε η θυσία προς τους θεούς. Ταυτόχρονα, απαντάται η ιδέα μιας πρώτης και απόλυτης αρχής. Κατά την περίοδο 900-600 π.Χ. γράφτηκαν οι Ουπανισάδες, μία συλλογή κειμένων που αποτελεί το τελευταίο τμήμα της βεδικής γραμματείας. Στα κείμενα αυτά περιέχονται πολλές από τις βασικές ιδέες του Ινδουισμού, όπως το Μπράχμαν, το Άτμαν, η μετενσάρκωση, το κάρμα, η απελευθέρωση από τον κύκλο των μετενσαρκώσεων, η γιόγκα.

Δραστηριότητα

Στον Ινδουισμό, το **Μπράχμαν** είναι η υπέρτατη αρχή που περιλαμβάνει τα πάντα και βρίσκεται παντού. **Άτμαν** σημαίνει την ψυχή, τη συνείδηση, τη βαθύτερη ουσία ενός όντος, το «τμήμα» του Μπράχμαν που ενυπάρχει σε κάθε ον. Τα παρακάτω κείμενα από τις Ουπανισάδες περιγράφουν το Μπράχμαν και το Άτμαν. Το πρώτο κείμενο αποτελεί μία διδασκαλία με την οποία ο πατέρας-δάσκαλος εξηγεί στον γιο του την έννοια του Μπράχμαν. Αφού το διαβάσετε προσεκτικά, σημειώστε πέντε λέξεις ή φράσεις που σας έρχονται στον νου κατά την ανάγνωση. Να δώσετε ένα τίτλο στην ιστορία. Το δεύτερο κείμενο μιλάει για το Άτμαν. Προσπαθήστε να το αποδώσετε με μια εικόνα, ζωγραφιά ή σκίτσο.

1. «Ρίξε αυτή τη χούφτα αλάτι σε μια δεξαμενή νερού κι έλα πάλι αύριο. Ο γιος έκανε όπως του είπε. [Την άλλη μέρα] ο πατέρας του του είπε: «Τη χούφτα το αλάτι που έριξες στο νερό χτες το βράδυ, φέρ' τη μου εδώ». Αυτός, βάζοντας το χέρι του στο νερό, προσπάθησε να τη βρει, αλλά δεν μπόρεσε, εφόσον είχε λιώσει εντελώς. «Τώρα ρούφηξε λίγο νερό απ' αυτή τη γωνία» είπε ο πατέρας. «Τι γεύση έχει;». «Αλμυρή». «Δοκίμασε λίγο και από το κέντρο – Τι γεύση έχει;». «Αλμυρή». «Δοκίμασε λίγο από εκείνη τη γωνία – Τι γεύση έχει;». «Αλμυρή». «Τώρα πέταξέ το κι έλα πάλι αργότερα». Ο γιος έκανε όπως του είπε, και βρήκε ότι το αλάτι ήταν πάντα εκεί. Ο πατέρας του του είπε: «Εσύ βέβαια, δεν το έβλεπες, γιέ μου. Όμως ήταν πάντα ακριβώς εκεί».
2. «Λεπτότερο από το λεπτότατο, μεγαλύτερο από το μέγιστο. Είναι το Άτμαν που κείται εδώ κρυμμένο. Μέσα στην καρδιά ενός έμβιου όντος».



Προσδιορίζουμε τον χρόνο

Δραστηριότητα

Πάνω σε ένα μεγάλο κομμάτι χαρτιού να δημιουργήσετε μια χρονογραμμή και να τοποθετήσετε με χρονική σειρά τις φάσεις εξέλιξης του Ινδουισμού, κάνοντας μια περιγραφή με τα χαρακτηριστικά της κάθε φάσης. Να συνεχίσετε τη διαδικασία και στα επόμενα μαθήματα, κάθε φορά που προστίθενται νέα στοιχεία.

Ελέγχουμε τι μάθαμε

Δραστηριότητα

Να λύσετε το κουίζ για τη βεδική θρησκεία.

4.2. Κουίζ:
Βεδική θρησκεία - Ουπανισάδες

Εκφράζουμε ιδέες

Δραστηριότητα

Σημειώστε λέξεις ή φράσεις που έρχονται στο μυαλό σας ακούγοντας τους όρους «μετενσάρκωση» και «κάρμα». Στη συνέχεια να ομαδοποιήσετε όσες ταιριάζουν μεταξύ τους. Ποια ομάδα θεωρείτε πως περιέχει τα χαρακτηριστικά που εκφράζουν περισσότερο το περιεχόμενο των δύο όρων;

Προσεγγίζουμε τις έννοιες

Η λέξη «**σαμσάρα**» δηλώνει την ανακύκλωση των υπάρξεων, δηλαδή τη μετενσάρκωση. Σύμφωνα με αυτή, τα ζωντανά πλάσματα δεν ζουν μόνο μία φορά. Μετά τον θάνατό τους, κάτι από την ύπαρξή τους επιβιώνει και περνά σε άλλη μορφή ύπαρξης. Έτσι, δημιουργείται ένας ατελείωτος κύκλος μετενσαρκώσεων, όπου ένα ον μπορεί να γεννηθεί ως ζώο, άνθρωπος, πνεύμα ή θεός. Η λέξη «**κάρμα**» σημαίνει τις πράξεις, τα έργα. Οι πράξεις που ένα πλάσμα έκανε κατά την προηγούμενη ζωή του, καθορίζουν τη μορφή που θα έχει στην επόμενη. Αυτή η συνεχής αλυσίδα των γεννήσεων και η ατέρμονη παραμονή σε κάποια μορφή ύπαρξης χαρακτηρίζεται από πόνο. Γι' αυτό στον Ινδουισμό τέθηκε το αίτημα της λύτρωσης από τον κύκλο των μετενσαρκώσεων. Η λύτρωση αυτή ονομάζεται «**μούκτι**» ή «**μόξα**».



Ινδουιστές ασκητές

Δραστηριότητα

Εργαζόμενοι στην ομάδα σας και χρησιμοποιώντας τις έννοιες με την ερμηνεία τους από το κείμενο, να δημιουργήσετε έναν διάλογο ανάμεσα σε δύο Ινδουιστές, που συζητούν για τη σωτηρία τους. Τι είναι αυτό που τους απασχολεί και για το οποίο νοιάζονται; Να παρουσιάσετε τον διάλογο στην ολομέλεια και να συζητήσετε το στοιχείο που σας προκάλεσε μεγαλύτερο ενδιαφέρον.



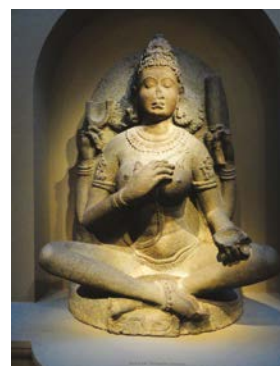
4.3. Η συλλαβή «Ομ» και ο διαλογισμός. Κείμενα από τις Ουπανισάδες

Διερευνούμε και εμβαθύνουμε

Στον Ινδουισμό ο όρος «**γιόγκα**» σημαίνει ένωση, σύνδεση και περιλαμβάνει ένα σύνολο ασκητικών πρακτικών με κύριο χαρακτηριστικό τον διαλογισμό. Στη διάρκεια των αιώνων έχουν αναπτυχθεί ποικίλες μορφές γιόγκα που στοχεύουν κυρίως στο να βοηθήσουν τους ανθρώπους να πετύχουν τη σωτηρία, όπως την περιγράψαμε παραπάνω. Για παράδειγμα, στην «**κάρμα γιόγκα**» (οδός των έργων) ο σκοπός είναι η παραγωγή καλού κάρμα μέσα από καλά έργα, στην «**τζιάννα γιόγκα**» (οδός της γνώσης) ο σκοπός είναι η λύτρωση από την απάτη του κόσμου μέσα από τη γνώση, ενώ στη «**μπάκτι γιόγκα**» (οδός της αφοσίωσης) η σωτηρία ταυτίζεται με την αγαπητική αφοσίωση σε μία συγκεκριμένη θεότητα.

Δραστηριότητα

Οι περισσότεροι στον δυτικό κόσμο γνωρίζουμε ότι η γιόγκα ταυτίζεται με τη σωματική άσκηση, που οδηγεί και στην πνευματική ευεξία. Βασιζόμενοι σε όσα μάθατε για τη γιόγκα στον Ινδουισμό και σε όσα γνωρίζετε για τη γιόγκα σήμερα, να συζητήσετε στην ομάδα σας το θέμα: «Γιόγκα, φροντίδα για το σώμα ή για την ψυχή;». Η κάθε ομάδα να ανακοινώσει τις θέσεις της στην ολομέλεια. Να συζητήσετε όλοι μαζί στην τάξη. Σε ποια συμπεράσματα καταλήγετε;



Γυναικεία μορφή που διαλογίζεται σε στάση γιόγκα

Γνωρίζετε ότι...



Στο ινδουιστικό πάνθεο υπάρχουν πολυάριθμοι θεοί και θεές, ο καθένας από τους οποίους έχει μια ιδιαίτερη λειτουργία για κάθε κατάσταση. Ανάλογα με το τι επιθυμεί ο κάθε πιστός, προσεύχεται και αφοσιώνεται στον θεό που ανταποκρίνεται περισσότερο στις ανάγκες του. Ωστόσο, πίσω από την πολυμορφία των θεών κρύβεται μία θεότητα, μία απόλυτη αλήθεια, η οποία είναι η αιώνια αρχή και το τέλος του κόσμου. Δύο από τις πιο δημοφιλείς και σεβάσιμες μορφές που προσέλαβε η υπέρτατη θεότητα είναι ο **Βίσνου** και ο **Σίβα**. Ο Σίβα είναι δημιουργός και καταστροφέας του κόσμου, έχει δηλαδή μία αγαθή και μία σκληρή όψη. Άλλοτε αναπαρίσταται ως μέγας γιόγκι, δηλαδή ασκητής, και άλλοτε ως ο βασιλιάς του χορού. Σύζυγός του είναι η Παρβάτι. Σε αντίθεση με τον Σίβα, ο Βίσνου είναι ο αγαθός θεός που συντηρεί και προστατεύει τον κόσμο. Όταν το κακό υπερισχύει των δυνάμεων του καλού, ο Βίσνου, ανά τους αιώνες, κατεβαίνει στη γη με διαφορετικές μορφές. Οι πιο δημοφιλείς από τις εμφανίσεις του (αβατάρ) είναι η έβδομη αβατάρ του Βίσνου ως Ράμα, ήρωα του κορυφαίου έπους Ραμαγιάνα, και η όγδοη ως Κρίσνα, όπως περιγράφεται στο ιερό κείμενο της Μπαγκαβάτ Γκίτα στη Μαχαμπαράτα.

Τα έπη **Μαχαμπαράτα** και **Ραμαγιάνα** είναι για τους Ινδούς ό,τι είναι η Ιλιάδα και η Οδύσσεια για τους Έλληνες. Πρόκειται για εκτενή ποιήματα που γράφτηκαν μεταξύ 500 π.Χ. και 400 μ.Χ. Στη Μαχαμπαράτα (100.000 δίστιχα) εξιστορείται η πολύχρονη πολεμική δράση ανάμεσα στα μέλη δύο οικογενειών για την κατάληψη της εξουσίας στην περιοχή Μπαράτα στη Βόρεια Ινδία. Στη Ραμαγιάνα (24.000 διπλοί στίχοι), ήρωας προβάλλεται ο Ράμα, ο οποίος έκανε πολλούς αγώνες και πέρασε πολλές θλίψεις ώσπου να ελευθερώσει τη σύζυγό του Σίτα από τον πολυκέφαλο δαίμονα Ράβανα. Το τελευταίο μέρος της Μαχαμπαράτα, η Μπαγκαβάτ-Γκίτα, που σημαίνει «το άσμα του Κυρίου», θεωρείται το κατεξοχήν θρησκευτικό βιβλίο των Ινδών κι ένα από τα ωραιότερα δείγματα της παγκόσμιας φιλοσοφικής γραμματείας.



Ο Βίσνου και οι εμφανίσεις του, Μουσείο Victoria and Albert, Λονδίνο



Σίβα Ναταράγια, χάλκινο αγαλματίδιο του 11ου αιώνα, Μητροπολιτικό Μουσείο Νέας Υόρκης



4.4. Η ιστορία του Ράμα



4.5. Σίβα Ναταράγια: Ο χορός του θεού

Εκφραζόμαστε δημιουργικά

Δραστηριότητα

Με αφετηρία όσα στοιχεία γνωρίσατε σχετικά με τους θεούς του Ινδουισμού και τη σχέση των πιστών μαζί τους, αποτυπώστε με τον δικό σας τρόπο με μια ζωγραφιά, ένα σκίτσο, ένα σύνθημα ή μία σκέψη τα στοιχεία που προκάλεσαν το ενδιαφέρον σας. Αναρτήστε τα στον πίνακα ανακοινώσεων της τάξης σας και συζητήστε σχετικά με αυτά.

Ελέγχουμε τι μάθαμε

Δραστηριότητα

Πρώτα ατομικά και στη συνέχεια στην ομάδα σας να απαντήσετε στις ερωτήσεις του κουίζ.



4.6. Κουίζ: Θεότητες και διδασκαλίες του Ινδουισμού

3η ώρα Ο Ινδουισμός στη σύγχρονη εποχή

Εκφράζουμε σκέψεις

Δραστηριότητα

Παρατηρήστε καλά τις φωτογραφίες. Τι νομίζετε ότι γνωρίζετε σχετικά με το πρόσωπο που εικονίζεται; Ποια ερωτήματα, αμφιβολίες ή συγχύσεις συνεχίζετε να έχετε; Τι είναι αυτό που σας κάνει να θέλετε να μάθετε περισσότερα για το θέμα των φωτογραφιών;



Ο Μαχάτμα Γκάντι



Ο Γκάντι φροντίζει έναν ασθενή που πάσχει από λέπρα



4.7. Κείμενο για τους ανέγγιχτους

Ανακαλύπτουμε δεδομένα

Ένας από τους σημαντικότερους κοινωνικούς και θρησκευτικούς θεσμούς στην Ινδία είναι το σύστημα των καστών. Οι **κάστες** είναι κλειστές ομάδες ανθρώπων και η ιεράρχησή τους γίνεται με βάση κυρίως το επάγγελμα και τον βαθμό «καθαρότητάς» του. Το ινδικό όνομα των τάξεων αυτών είναι βάρνα και σημαίνει χρώμα. Εμφανίστηκαν, ήδη, κατά την εποχή της βεδικής θρησκείας και διαμορφώθηκαν, βαθμιαία, φτάνοντας μέχρι σήμερα. Στη σύγχρονη Ινδία, τα μέλη μίας κάστας ανήκουν σε αυτή κληρονομικά, επειδή γεννήθηκαν από γονείς που ανήκουν σε αυτή. Στην ανώτατη κάστα παραμένουν οι βραχμάνοι, δηλαδή οι ιερείς, δεύτερη ακολουθεί η τάξη των ηγεμόνων, τρίτη είναι η τάξη που περιλαμβάνει αγρότες, κτηνοτρόφους, εμπόρους, τεχνίτες και τέταρτη η τάξη των υπηρετών κάθε είδους. Υπάρχουν όμως και οι εκτός κάστας άνθρωποι, οι **Ντάλιτ** ή **Νταλίτ** (άθικτοι, ανέγγιχτοι, παρίες). Κυριολεκτικά η λέξη σημαίνει «σπασμένοι, θρυμματισμένοι άνθρωποι». Οι Ντάλιτ κάνουν τα «ακάθαρτα επαγγέλματα», ζουν χωριστά και δεν επιτρέπεται να τους αγγίζει κανείς, γιατί πιστεύεται πως θα μολυνθεί. Αυτό έχει ως αποτέλεσμα οι Ντάλιτ να υφίστανται κοινωνικό αποκλεισμό, εκμετάλλευση, βία και αδικία, ενώ η πρόσβασή τους σε εδάφη, εργασία, εκπαίδευση και ιατρική περίθαλψη παραμένει περιορισμένη. Αν και νομικά το σύστημα των καστών καταργήθηκε το 1950, η Ινδία δεν έχει καταφέρει μέχρι σήμερα να διασφαλίσει τα θεμελιώδη δικαιώματα των Ντάλιτ.

Στη διάρκεια της βρετανικής κατοχής της Ινδίας (19ος-20ός αιώνας), ο Ινδουισμός ήρθε σε επαφή με τη Δύση και με τον Χριστιανισμό. Αυτή η συνάντηση είχε ως αποτέλεσμα την αναβίωση σημαντικών παραδόσεων που διατυπώθηκαν με σύγχρονο τρόπο, καθώς και την προσπάθεια απομάκρυνσης άλλων που αμαύρωναν την εικόνα του, όπως ήταν οι κάστες. Ο **Μαχάτμα** (μεγάλη ψυχή) **Γκάντι** (1869-1948), πολιτικός, στοχαστής, ακτιβιστής* και επαναστάτης, στάθηκε πρωταγωνιστής σε αυτή την προσπάθεια. Επηρεάστηκε βαθιά από τον θρησκευτικό πολιτισμό της χώρας του, καθώς και από τον Χριστιανισμό, ιδιαίτερα την Καινή Διαθήκη. Υπήρξε η κεντρική μορφή του εθνικού κινήματος για την ινδική ανεξαρτησία και εμπνευστής της παθητικής αντίστασης, χωρίς τη χρήση βίας έναντι των καταπιεστών. Φυλακίστηκε συχνά για τη δράση του, πολλές φορές για χρόνια, αλλά πέτυχε τον σκοπό του το 1947, όταν η Ινδία κέρδισε την ανεξαρτησία της από τη Βρετανία. Ήταν επικεφαλής εθνικών προγραμμάτων για την ανακούφιση των φτωχών, τη διεύρυνση των δικαιωμάτων των γυναικών, τη δημιουργία θρησκευτικής και εθνικής αρμονίας και την εξάλειψη του άδικου συστήματος των καστών. Υπερασπίστηκε τα δικαιώματα των Ντάλιτ, κάνοντας μάλιστα πολυήμερη απεργία πείνας. Η διδασκαλία του επηρέασε το διεθνές κίνημα για την ειρήνη και μαζί με τον ασκητικό βίο του συνέτειναν στο να καταστεί παγκόσμιο σύμβολο του αγώνα για την ειρήνη. Οι πολιτικές του παρακαταθήκες αποτελούν μέχρι σήμερα πρότυπο, ειδικότερα στον τομέα των ανθρωπίνων δικαιωμάτων.



Οικογένεια «ανέγγιχτων»

Γνωρίζετε ότι...





Παιδιά Ντάλιτ

Δραστηριότητα

Εργαστείτε χρησιμοποιώντας την τεχνική «ρόλος στον τοίχο». Μέσα στο ανθρώπινο περίγραμμα που θα σχεδιάσετε, να σημειώσετε τις σκέψεις, τα συναισθήματα και τις ανησυχίες που έχει ένας Ντάλιτ. Έξω από αυτό, περιγράψτε τις σκέψεις ανθρώπων που ανήκουν σε άλλες κοινωνικές τάξεις και έχουν διαφορετικές αντιλήψεις για τους Ντάλιτ. Αιτιολογήστε τις καταγραφές σας και συζητήστε γι' αυτές.

Διερευνούμε και εμβαθύνουμε

Τα αποσπάσματα που ακολουθούν προέρχονται από γραπτά και λόγους του Γκάντι που αγωνίστηκε να ευαισθητοποιήσει την ινδική κοινωνία απέναντι στους Ντάλιτ και να δώσει τέλος στην κοινωνική αδικία.

- Υπάρχει ένα ανεξίτηλο στίγμα που η ινδουιστική θρησκεία φέρει ως σήμερα. Αρνούμαι να δεχτώ πως μας έχει παραδοθεί από τους αρχαίους χρόνους. Πιστεύω πως αυτή η επονεϊδιστη, άθλια, εξουσιαστική ιδέα του ανέγγιχτου πρέπει να ήρθε όταν ο κύκλος της ζωής μας βρισκόταν στο πιο χαμηλό επίπεδο.
- Η ιδέα των ανέγγιχτων ανθρώπων είναι αμαρτία ενώπιον θεών και ανθρώπων.
- Ο ανέγγιχτος είναι για μένα, αν το συγκρίνω με εμάς, ένα πρόσωπο του Θεού κι εμείς πρόσωπα του διαβόλου. Ενώ ο ανέγγιχτος, σύμφωνα με την παράδοση, κοπιάζει και λερώνει τα χέρια του ώστε εμείς να ζούμε με άνεση και καθαριότητα, εμείς απολαμβάνουμε να τον καταπιέζουμε.

Δραστηριότητα

Βασιζόμενοι στις προηγούμενες καταγραφές σας, καθώς και στην προσεκτική παρατήρηση των φωτογραφιών που εικονίζουν παιδιά Ντάλιτ, να φανταστείτε την καθημερινότητα και τον κόσμο που τα περιβάλλει. Αν συνομιλούσαν με τον Μαχάτμα Γκάντι, τι θα του έλεγαν και τι θα τους απαντούσε εκείνος; Αν εσείς ήσασταν στη θέση του Γκάντι, τι θα τους λέγατε και τι θα κάνατε;



Σχολείο με μαθητές Ντάλιτ

Εκφραζόμαστε δημιουργικά

Δραστηριότητα

Φανταστείτε ότι ζείτε στην εποχή του Γκάντι και είστε ανταποκριτής δημοσιογράφος μιας μεγάλης εφημερίδας. Στηριζόμενοι σε όσα επεξεργαστήκατε, να ετοιμάσετε ένα σύντομο άρθρο που να περιγράφει την κατάσταση την οποία βιώνουν οι Ντάλιτ καθώς και την προσπάθεια του Γκάντι για τις μεταρρυθμίσεις. Να παραθέσετε και τα δικά σας σχόλια επιχειρηματολογώντας, γιατί πρέπει επείγοντως να αλλάξει η κατάσταση.

Δραστηριότητα

Να αναλάβετε τον ρόλο να εξηγήσετε σε κάποιον/α την ύπαρξη της κοινωνικής τάξης των Ντάλιτ, στην Ινδία και τον αγώνα του Γκάντι για κοινωνική δικαιοσύνη.



Ελέγχουμε τι μάθαμε

4η ώρα Λατρευτικές πρακτικές και γιορτές

Εκφράζουμε ιδέες

Στην Ινδία, το πανάρχαιο έθιμο των ιερών αποδημιών σε διάφορους ιερούς τόπους συνεχίζεται ακατάπαυστα μέχρι σήμερα. Η κατεξοχήν ιερή πόλη είναι το Βαρανάσι ή Μπενάρες στις όχθες του ιερού ποταμού Γάγγη. Εκεί προσέρχονται καθημερινά πλήθη προσκυνητών.

Δραστηριότητα

Παρατηρήστε καλά την εικόνα. Τι πιστεύετε ότι συμβαίνει; Για ποια θέματα, άραγε, φροντίζουν ή ενδιαφέρονται τα πρόσωπα που απεικονίζονται; Για ποια άλλα θέματα, σχετικά με αυτή την απεικόνιση, αναρωτιέστε; Συζητήστε στην ολομέλεια τις σκέψεις και τις ιδέες σας.



Στην ιερή πόλη Μπενάρες ή Βαρανάσι οι πιστοί κάνουν το τελετουργικό τους λουτρό

Μελετούμε και εμβαθύνουμε

Η κύρια μορφή λατρείας στον Ινδουισμό είναι η τιμή (**πούτζα**) προς τη θεότητα. Αυτή η πρακτική αναπτύχθηκε ως λατρεία αγαλμάτων ή συμβόλων θεοτήτων όπου πιστεύεται ότι κατοικούν οι θεοί. Η **πούτζα** αποτελείται από διάφορες τελετουργικές πράξεις που μιμούνται την υποδοχή, την περιποίηση και τον αποχαιρετισμό ενός φιλοξενούμενου. Ανάμεσα σε αυτές περιλαμβάνονται η προσφορά καθίσματος, νερού για το πλύσιμο των χεριών και των ποδιών, τροφής, ενδύματος και λουλουδιών, ο περίπατος γύρω από αυτό, η απαγγελία ύμνων και ο αποχαιρετισμός. Η λατρεία πραγματοποιείται στο σπίτι και στον ναό.

Δραστηριότητα

Αντλώντας έμπνευση από το παραπάνω κείμενο και τις εικόνες, μία ομάδα να αναλάβει να ετοιμάσει μία μικρή ιστορία σχετικά με το λατρευτικό τυπικό των Ινδουιστών. Η ομάδα παρουσιάζει τη σκηνή της στην ολομέλεια της τάξης με την τεχνική της «δυναμικής εικόνας». Οι υπόλοιποι να προσπαθήσετε να ανιχνεύσετε τις εσωτερικές σκέψεις των χαρακτήρων της κάθε εικόνας.

Επεκτείνουμε τη γνώση μας

Οι ινδουιστικές γιορτές είναι εκτεταμένες πρακτικές τιμής προς τη θεότητα. Κάποιες από αυτές γιορτάζονται πανεθνικά από όλους τους Ινδούς, άλλες γιορτάζονται μόνο από πιστούς μιας ιδιαίτερης θεότητας. Οι ετήσιες γιορτές ακολουθούν ένα πολύπλοκο και φαντασμαγορικό τυπικό. Στη φθινοπωρινή γιορτή **Ντιβάλι** (γιορτή των φώτων) ανάβονται παντού μικρά φωτάκια, καίγονται πυροτεχνήματα τις νύχτες και προσφέρονται δώρα. Αρχές της άνοιξης τελείται η γιορτή **Χόλι** που σχετίζεται με τον Κρίσνα. Οι συμμετέχοντες πετούν χρωματιστές σκόνες και χρωματιστά νερά ο ένας στον άλλο και επικρατεί ένα πνεύμα παιχνιδιού, ευθυμίας και σκανταλιάς. Στη γιορτή **Ντασέρα** γιορτάζεται



Προσφορές για τη λατρευτική πρακτική πούτζα



4.8. Ινδουιστικοί ναοί

η ανάμνηση του αγώνα του θεού Ράμα κατά του δαίμονα Ράβανα. Μεγάλα ομοιώματα του Ράβανα και των οπαδών του γεμίζονται με εκρηκτικές ύλες και πυρπολούνται με πύρινα βέλη.



Γιορτή Χόλι



Γιορτή Ντασέρα



Γιορτή Ντιβάλι

Δραστηριότητα

Αξιοποιώντας όσα σκεφτήκατε και σημειώσατε στις προηγούμενες δραστηριότητες, να προετοιμάσετε στην ομάδα σας τρεις ερωτήσεις, τις οποίες θα ρωτούσατε έναν συνομήλικό σας Ινδουιστή, θέλοντας να γνωρίσετε καλύτερα τις γιορταστικές παραδόσεις της θρησκείας του. Τι θα τον ρωτούσατε; Για ποιον λόγο θα του κάνατε αυτά τα ερωτήματα; Να καταγράψετε τις ιδέες σας στον πίνακα της τάξης. Να συζητήσετε και να επιλέξετε όλοι μαζί τα τρία τελικά ερωτήματα. Μπορείτε να δοκιμάσετε να απαντήσετε στα ερωτήματα με όσα μάθατε σήμερα.



4.9. Λατρευτικές πρακτικές

Εκφραζόμαστε δημιουργικά

Δραστηριότητα

Να εμπλουτίσετε το ημερολόγιο που έχετε ήδη κατασκευάσει, με τις γιορτές του Ινδουισμού. Να προσθέσετε βασικές πληροφορίες και φωτογραφίες.



4.10. Γιορτές του Ινδουισμού

Αποτιμούμε τι μάθαμε

Δραστηριότητα

Συνοψίζοντας τα συμπεράσματά σας, να απαριθμήσετε μερικά από τα βασικά γνωρίσματα της λατρευτικής ζωής των Ινδουιστών.

Συνοψίζουμε και αποτιμούμε την εργασία μας στη Θ.Ε. 1

- Περιγράφουμε βασικά γνωρίσματα διάφορων φάσεων του Ινδουισμού.
- Παρουσιάζουμε τις κύριες θρησκευτικές διδασκαλίες που αναφέρονται στα ιερά βιβλία του Ινδουισμού, καθώς και τη σημασία τους στη ζωή των πιστών.
- Συσχετίζουμε σύγχρονες εκφάνσεις του Ινδουισμού με πρόσωπα που έπαιξαν σημαντικό ρόλο στη διαμόρφωσή του.
- Αναγνωρίζουμε λατρευτικές πρακτικές και γιορτές του Ινδουισμού.

- Πόσο ικανοποιημένοι είστε από τον τρόπο που εργαστήκατε;
- Τι σας άρεσε και τι σας δυσκόλεψε περισσότερο;

2. Παραδοσιακές μορφές του Βουδισμού



Οι στόχοι μας

Ο Βουδισμός είναι το σύνολο των θρησκευτικών παραδόσεων που αναπτύχθηκαν γύρω από τη διδασκαλία του Βούδα. Εμφανίστηκε γύρω στο δεύτερο μισό του 6ου αιώνα π.Χ. στη βόρεια Ινδία, στην περιοχή του σημερινού Νεπάλ και εξαπλώθηκε στην κεντρική και νοτιοανατολική Ασία, στην Κίνα, την Κορέα και την Ιαπωνία. Βουδιστές υπάρχουν και στις χώρες του δυτικού κόσμου. Ο συνολικός αριθμός τους σήμερα είναι περίπου 500.000.000 πιστοί.

Στην ενότητα αυτή θα επιδιώξουμε:

- Να περιγράψουμε την ιστορική και θρησκευτική εξέλιξη του Βουδισμού.
- Να συσχετίζουμε τη ζωή του ιδρυτή του Βουδισμού με τις τέσσερις ευγενικές αλήθειες.
- Να εξετάζουμε παραδείγματα της βουδιστικής πνευματικής παράδοσης και τη σημασία τους για έναν πιστό.

1η ώρα

Η γέννηση του Βουδισμού

Εκφράζουμε ιδέες

Δραστηριότητα

Να σκεφτείτε λέξεις ή φράσεις που σας έρχονται στο μυαλό, ακούγοντας τη λέξη «Βούδας». Να καταγράψετε τις ιδέες στον πίνακα της τάξης. Πώς θα τις συνδέατε με τα αναπαριστώμενα πρόσωπα στις εικόνες;

Διερευνούμε στοιχεία

Δραστηριότητα

Οι παράγραφοι που ακολουθούν, περιγράφουν γεγονότα από τη ζωή του Βούδα, αλλά όχι με τη σωστή σειρά. Εργαζόμενοι στην ομάδα σας, να επανασυναρμολογήσετε το κείμενο και να σημειώσετε στα παρακάτω κενά τους αριθμούς των γεγονότων της ζωής του με τη σωστή σειρά. Αφού ανακοινώσετε τα αποτελέσματα στην ολομέλεια, να σχολιάσετε ποιο στοιχείο προκάλεσε το ενδιαφέρον σας και γιατί.



1. Ο **Σιντάρτα Γκαουτάμα** (560-480 π.Χ.) γεννήθηκε σε ένα πριγκιπάτο στην περιοχή του σημερινού Νεπάλ, στη βόρεια Ινδία. Οι γονείς του, βασιλιάδες του κρατιδίου, του έδωσαν το όνομα Σιντάρτα, που σήμαινε «αυτός που πέτυχε τον σκοπό του».

2. Αφού περιπλανήθηκε μόνος του, κάποια στιγμή κάθισε κάτω από ένα δέντρο, αποφασισμένος να μη σηκωθεί αν δεν πετύχει τον φωτισμό και δεν λύσει τα προβλήματα της ύπαρξης. Βυθισμένος στην απόλυτη περιουλλογή κάτω από ένα δέντρο μπόντι, απέκτησε τη φώτιση και έγινε **Βούδας**

Ο πρίγκιπας Σιντάρτα ως μποντισάτβα, Γκαντάρα, Μουσείο Γκυμέ, Παρίσι, 1ος-2ος αιώνας μ.Χ.

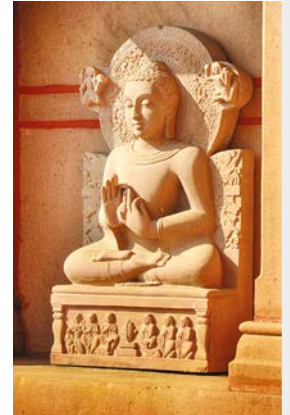


4.11. Αγάλματα του Βούδα





4.12. Η ιστορία του Σιντάρτα Γκαουτάμα



Βούδας που διδάσκει, Μουσεία Σαρνάθ, Ινδία, 5ος αιώνας μ.Χ.

(Buddha), δηλαδή «φωτισμένος» ή «αφυπνισμένος». Τις ανακαλύψεις του τις αποκάλυψε «Τέσσερις Ευγενικές Αλήθειες».

3. Για χρόνια ο Σιντάρτα αναζήτησε την απολύτρωση στην πιο αυστηρή άσκηση. Πολλοί ήταν αυτοί που θαύμαζαν τις προσπάθειές του και αποφάσισαν να γίνουν μαθητές του. Όμως, οι σκληρές στερήσεις παραλίγο να τον οδηγήσουν στον θάνατο. Τότε συνειδητοποίησε ότι η υπερβολή δεν τον οδηγεί στον σκοπό του, δηλαδή στην απελευθέρωση, και αποφάσισε να διακόψει τη νηστεία.



Η φυγή του Σιντάρτα από το παλάτι του πατέρα του, ανάγλυφη παράσταση από τη μεγάλη Στούπα, 2ος αιώνας π.Χ.

4. Ο πατέρας του φρόντιζε ώστε ο γιος του να μη γνωρίσει τη δυστυχία. Όταν κάποτε ο Σιντάρτα βγήκε από το παλάτι για να γνωρίσει τους υπηκόους του, είχε τρεις συναντήσεις που τον συγκλόνισαν. Συνάντησε έναν γέροντα, έναν άρρωστο και έναν νεκρό στην πυρά. Η τριπλή συνάντηση του αποκάλυψε πως τη ζωή δεν την κυβερνά η επιθυμία και η χαρά, αλλά ο πόνος και ο θάνατος. Κατόπιν, συναντήθηκε με έναν περιπλανώμενο ασκητή, που παρά τη φτώχεια του, το πρόσωπό του ήταν γεμάτο χαρά και γαλήνη. Αυτή η τέταρτη συνάντηση παρηγόρησε τον Σιντάρτα, γιατί του έδειξε ότι υπάρχει οδός σωτηρίας. Έτσι πήρε την απόφαση να εγκαταλείψει την πριγκιπική ζωή και να γίνει ασκητής, αναζητώντας έναν τρόπο απελευθέρωσης από τον αιώνιο κύκλο της ύπαρξης (σαμσάρα).

5. Για 40 χρόνια, ο Βούδας διέσχιζε με τους μαθητές του ολόκληρη την περιοχή του Γάγγη, μέχρι τους πρόποδες των Ιμαλαΐων, κηρύττοντας σε όλους τους ανθρώπους, χωρίς διάκριση. Ίδρυσε μοναστικές κοινότητες, ανδρικές και γυναικείες. Πέθανε σε ηλικία 80 ετών. Το σώμα του αποτεφρώθηκε και τα εναπομείναντα λείψανά του τοποθετήθηκαν σε στούπες (ναοί) που ανοικοδομήθηκαν προς τιμήν του.

6. Αποφάσισε πως έπρεπε να κηρύξει τη λυτρωτική του εμπειρία και άφησε τον τόπο του φωτισμού του. Έφτασε στο Μπενάρες, όπου έκανε το πρώτο του κήρυγμα για τις **τέσσερις ευγενικές αλήθειες** που αποτελούν τη βασική διδασκαλία του Βουδισμού: α) Η αλήθεια του πόνου, β) η αλήθεια της αιτίας του πόνου, γ) η αλήθεια της άρσης του πόνου, δ) η αλήθεια της οκταπλής ή της μέσης οδού. Με το κήρυγμα αυτό έθεσε σε κίνηση τον τροχό της διδασκαλίας του και οι πέντε ασκητές που το άκουσαν έγιναν οι πρώτοι μαθητές του.

Εμβαθύνουμε και συζητούμε

Όπως διαβάσαμε, ο Σιντάρτα Γκαουτάμα, μετά τη συνάντησή του με τον περιπλανώμενο ασκητή, πήρε την απόφαση να γίνει κι αυτός ασκητής. Αργότερα, διηγήθηκε τη μεγάλη του απόφαση με τα εξής λόγια:

Έτσι λοιπόν [...]

Ενώ ήμουν στην ακμή της ευτυχισμένης νεότητας, στο πρώτο άνθος της ζωής, αντίθετα προς την επιθυμία των γονέων μου, που θρηνούσαν και έχυναν δάκρυα, έκοψα τα μαλλιά και τα γένια μου, ντύθηκα κίτρινα ενδύματα και έφυγα από την εστία στον ανέστιο βίο.

Κανόνας Πάλι

Δραστηριότητα

Με τη μέθοδο του αυτοσχεδιασμού και εργαζόμενοι στην ομάδα σας να ζωντανέψετε τον διάλογο ανάμεσα στον Σιντάρτα και τον ασκητή. Στη συνέχεια να συζητήσετε τα βασικά σημεία αυτού του διαλόγου. Σε ποιο συμπέρασμα καταλήγετε;

Γνωρίζετε ότι...



Εκφραζόμαστε δημιουργικά

Δραστηριότητα

Με αφετηρία όσα στοιχεία γνωρίσατε από τη ζωή του Βούδα, αποτυπώστε με τον δικό σας τρόπο, με μια ζωγραφιά, ένα σκίτσο ή ένα σύνθημα, το σημαντικότερο για εσάς στοιχείο ή αυτό που σας έκανε εντύπωση. Αναρτήστε το στον πίνακα ανακοινώσεων της τάξης σας. Εναλλακτικά, διατυπώστε σε ένα χαρτί post-it τη γνώμη σας, μία σκέψη, ένα σύνθημα ή γράψτε ένα δίστιχο ποίημα που να αφορά τη ζωή του Βούδα. Κολλήστε τα στη σειρά στον πίνακα, ώστε να μπορούν να τα διαβάσουν όλοι και να τα συζητήσουν.

Ο Βούδας δεν παρουσιάστηκε ούτε ως προφήτης του Θεού ούτε ως απόστολος. Απέφυγε να μιλήσει για την ύπαρξη του Θεού και προτίμησε τη σιωπή. Πάνω απ' όλα κήρυξε πως ήταν ένας φωτισμένος, ένας πνευματικός δάσκαλος, ο οποίος πέτυχε να αποκτήσει τον φωτισμό μετά από πολλούς αγώνες. Σκοπός του ήταν η σωτηρία των ανθρώπων από την αιώνια ανακύκληση των υπάρξεων και τον κόσμο της φθοράς και του πόνου.

Αποτιμούμε τι μάθαμε

Δραστηριότητα

Να αναλάβετε τον ρόλο να αφηγηθείτε σε κάποιον/α την ιστορία του Σιντάρτα Γκαουτάμα ή Βούδα.



Βουδιστής μοναχός μπροστά στο γλυπτό του Βούδα

2η ώρα Οι κυριότερες κατευθύνσεις του Βουδισμού

Εκφράζουμε ιδέες

Δραστηριότητα

Σημειώστε λέξεις ή φράσεις που έρχονται στο μυαλό σας ακούγοντας τη λέξη «**νιρβάνα**». Στη συνέχεια, ομαδοποιήστε όσες ταιριάζουν μεταξύ τους. Ποια ομάδα θεωρείτε πως περιέχει τα χαρακτηριστικά που εκφράζουν περισσότερο το περιεχόμενο του όρου;

Διερευνούμε και εμβαθύνουμε

Στον Βουδισμό διακρίνονται διαφορετικές κατευθύνσεις, οι κυριότερες από τις οποίες είναι ο Τεραβάντα ή Χιναγιάντα Βουδισμός (μικρό όχημα) και ο Μαχαγιάντα Βουδισμός (μεγάλο όχημα). Οι **τέσσερις ευγενικές αλήθειες** αποτελούν τον πυρήνα του Χιναγιάντα Βουδισμού και είναι οι εξής:

1. Η ύπαρξη είναι πόνος. Όλα τα όντα συναντούν τον πόνο στην παρούσα ζωή.
2. Η αιτία του πόνου είναι η επιθυμία. Ο άνθρωπος έχει συνεχείς επιθυμίες, χωρίς να γνωρίζει πως όλα είναι φευγαλέα και ψεύτικα.
3. Η διακοπή του πόνου. Ονομάζεται νιρβάνα και σημαίνει σβήσιμο. Είναι το σβήσιμο της επιθυμίας και το τέλος του κύκλου των αναγεννήσεων. Το νιρβάνα είναι μία κατάσταση που δεν περιγράφεται.
4. Το οκταπλό μονοπάτι που οδηγεί στο τέλος του πόνου.

Δραστηριότητα

Εργαζόμενοι στην ομάδα σας και αφού ανατρέξετε στον παραπάνω σύνδεσμο, να επιλέξετε μία από τις τέσσερις ευγενικές αλήθειες. Να προσπαθήσετε να αναπαραστήσετε ένα στιγμιότυπο από αυτές στην ολομέλεια της τάξης, με την τεχνική της «παγωμένης» ή της «δυναμικής εικόνας». Κατά τη διάρκεια της παρουσίασης της κάθε ομάδας, προσπαθήστε να καταλάβετε και να περιγράψετε ή να ερμηνεύσετε τι συμβαίνει.

Προεκτείνουμε τη γνώση μας

Σύμφωνα με τον Μαχαγιάντα Βουδισμό υπάρχει ο αιώνιος Βούδας που αποκαλύπτεται συνεχώς στον κόσμο για να βοηθήσει τους ανθρώπους. Ο Σιντάτρα Γκαουτάμα ήταν μια εμφάνιση αυτού του αιώνιου Βούδα. Το ιδανικό του Μαχαγιάντα Βουδισμού είναι ο «**μποντισιάτβα**». Όπως δηλώνει το όνομά του, είναι ένα λαμπρό ον που προχωρεί στον φωτισμό. Ωστόσο, δεν θέλει να αποκτήσει τον υπέρτατο φωτισμό μόνο για τον εαυτό του. Από συμπόνοια προς όλα τα όντα παραμένει στον κόσμο για να τα ελευθερώσει από τον κύκλο των μετενσαρκώσεων.

Δραστηριότητα

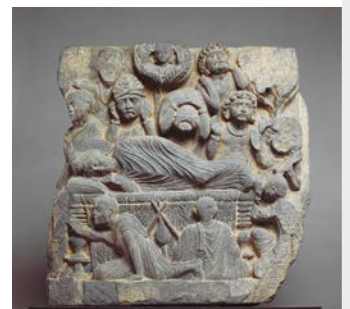
Στηριζόμενοι στις παραπάνω πληροφορίες, αναλογιστείτε για το τι μπορεί να σκέφτεται, να αναρωτιέται και να ανησυχεί ένας Βουδιστής. Συζητήστε πρώτα στην ομάδα σας και μετά στην ολομέλεια της τάξης. Σε ποια συμπεράσματα



4.13. Οι τέσσερις ευγενικές αλήθειες



Ο τροχός της διδασκαλίας ή του Ντάρμα. Σύμβολο του Βουδισμού. Συμβολίζει την τελειότητα του κηρύγματος του Βούδα



Ο θάνατος του Βούδα, Μητροπολιτικό Μουσείο Νέας Υόρκης. Ο Βούδας με τον θάνατό του απελευθερώθηκε από τον κύκλο των μετενσαρκώσεων και κατέκτησε το νιρβάνα

καταλήγεται σχετικά με τον τρόπο που βλέπει την πνευματική του παράδοση; Εναλλακτικά, μπορείτε να διερευνήσετε τις σκέψεις και τις απόψεις του, εφαρμόζοντας την τεχνική της «ανακριτικής καρέκλας» με την καθοδήγηση του/της εκπαιδευτικού σας.

Εκφραζόμαστε δημιουργικά

Δραστηριότητα

«Τα ανθρώπινα πλάσματα δεν είναι ο εχθρός μας. Εχθρός μας δεν είναι το άλλο άτομο. Εχθρός μας είναι η βία, η άγνοια και η αδικία μέσα μας και στο άλλο άτομο. Όταν είμαστε οπλισμένοι με συμπόνοια και κατανόηση, μαχόμαστε όχι ενάντια σε άλλους ανθρώπους, αλλά ενάντια στην τάση μας να εισβάλουμε, να κυριαρχήσουμε, να εκμεταλλευτούμε».

Thich Nhat Hanh, Βουδιστής μοναχός από το Βιετνάμ, ακτιβιστής, συγγραφέας και ποιητής

Σκεφτείτε ποια σημασία μπορεί να έχουν αυτές οι θέσεις για τους ανθρώπους σήμερα.



Μποντισάτβα. Νωπογραφία στο σπήλαιο Αζάντα, Ινδία, 7ος αιώνας μ.Χ.

Γνωρίζετε ότι...

Στο Θιβέτ, ο Βουδισμός πήρε μια ιδιαίτερη μορφή, όπου συμβιώνοντας με την αυτόχθονη θρησκεία διαμόρφωσε ένα πάνθεο με θεούς και θεές. Ο Βουδισμός επικράτησε στο Θιβέτ για πολλούς αιώνες, ήδη από τον 8ο αιώνα μ.Χ. Στα ανώτατα αξιώματα βρίσκονται οι μοναχοί με τους ηγουμένους και στην κορυφή της ιεραρχικής πυραμίδας ο **Δαλάι Λάμα**. Ο Δαλάι Λάμα θεωρείται ως μία από τις μετενσαρκώσεις του Βούδα. Όταν ένας Δαλάι Λάμα πεθαίνει, μετενσαρκώνεται μέσα σε 49 μέρες από τον θάνατό του σε ένα από τα παιδιά που γεννιούνται στο Θιβέτ την περίοδο του θανάτου του. Για να βρεθεί ποιο είναι αυτό το παιδί, οι μοναχοί ψάχνουν σε όλη τη χώρα. Υπάρχουν ορισμένες δοκιμασίες με τις οποίες επιλέγεται ο νέος Δαλάι Λάμα. Ο σημερινός Δαλάι Λάμα, 14ος στη σειρά, κέρδισε το Νόμπελ Ειρήνης το 1989 και είναι γνωστός για τον διαρκή αγώνα του υπέρ των Θιβετιανών.



Μοναστήρι στο Θιβέτ

Δραστηριότητα

Πρώτα ατομικά και στη συνέχεια στην ομάδα σας να απαντήσετε στις ερωτήσεις του κουίζ.

Ελέγχουμε τι μάθαμε



4.14. Κουίζ: Μαχαγιάννα Βουδισμός – Τέσσερις ευγενικές αλήθειες

3η ώρα Μοναστική κοινότητα και λατρευτικές πρακτικές

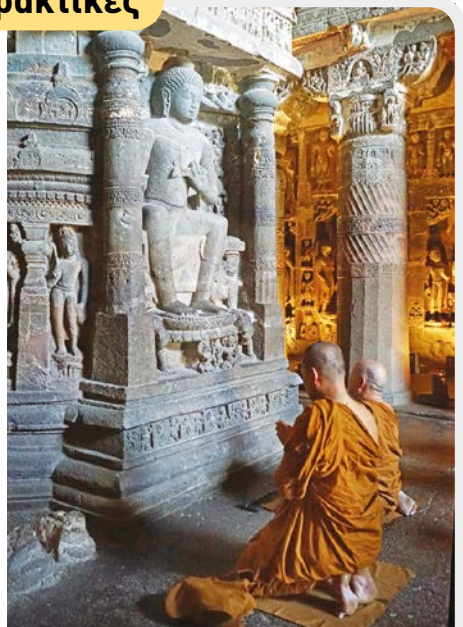
Συμβάλλουμε με ιδέες

Δραστηριότητα

Παρακολουθήστε την εικόνα προσεκτικά. Με αφετηρία όσα στοιχεία γνωρίσατε ως τώρα για την πνευματική παράδοση του Βουδισμού, να προσπαθήσετε να απαντήσετε στα ερωτήματα: Πώς μπορεί να νιώθει ο μοναχός; Τι μπορεί να γνωρίζει ή να πιστεύει; Για τι μπορεί να νοιάζεται ή τι φροντίζει; Συζητήστε στην ολομέλεια τις απαντήσεις σας.

Διερευνούμε στοιχεία και εμβαθύνουμε

Ο μοναχισμός αποτελεί χαρακτηριστικό γνώρισμα του Βουδισμού. Άλλωστε, ο ίδιος ο Βούδας υπήρξε ασκητής και ίδρυσε την πρώτη μοναστική αδελφότητα. Ο αριθμός των μοναχών στις βουδιστικές χώρες ήταν πάντα υψηλός. Σε κάποιες περιόδους, ένα μεγάλο μέρος του πληθυσμού στο Θιβέτ ζούσε στα μοναστήρια. Υπάρχουν και γυναικείες μοναστικές κοινότητες, ήδη από την εποχή του Βούδα. Ένα πλήθος κανόνων ρυθμίζουν τη μοναχική ζωή. Τα ιδανικά των μοναχών είναι η φτώχεια, η εγκράτεια και η αποφυγή πρόκλησης βλάβης σε ζωντανό πλάσμα. Ο μοναχός ονομάζεται «μπίκου», δηλαδή ζητιάνος. Οφείλει να ζει απλά, να μην κατέχει χρήματα και να ζητιανεύει κάθε μέρα την τροφή του. Οι λαϊκοί, δίνοντας τροφή στους μοναχούς, κάνουν μια πράξη που δημιουργεί καλό κάρμα, ελπίζοντας σε μια καλύτερη αναγέννηση.



Βουδιστές μοναχοί προσευχόμενοι



4.15. Οι υποχρεώσεις μοναχών - λαϊκών

Δραστηριότητα

Φανταστείτε ότι έχετε την ευκαιρία να θέσετε τέσσερις ερωτήσεις σε έναν Βουδιστή μοναχό. Τι θα τον ρωτούσατε; Για ποιον λόγο θα του κάνατε αυτά τα ερωτήματα; Να καταγράψετε τις ιδέες σας στον πίνακα της τάξης. Συζητήστε και επιλέξτε όλοι μαζί τα τέσσερα τελικά ερωτήματα. Να προσπαθήσετε να τα απαντήσετε στηριζόμενοι σε όσα μάθατε σήμερα.

Προεκτείνουμε τη γνώση μας

Ο Βουδισμός έχει αναπτύξει πλούσια λατρεία με κέντρο τα μοναστήρια. Τα ιερά λείψανα, το ιερό δέντρο μπόντι και τα γλυπτά του Βούδα είναι τα τρία στοιχεία προς τα οποία στρέφεται η λατρεία των Βουδιστών. Οι στούπες είναι μνημειακά κτίσματα που κατασκευάστηκαν για να στεγάζουν τα λείψανα του Βούδα, σύμφωνα με τις οδηγίες που έδωσε ο ίδιος στους μαθητές του, και να βοηθούν τους πιστούς να νιώθουν κοντά του. Ανάλογα με τις περιοχές, έχουν διαφορετικό σχήμα. Άλλες είναι θολωτές σε μορφή κουδουνιού ή λωτού, άλλες πολυώροφες σε σχήμα πύργου, οι περι-



Οι λαϊκοί προσφέρουν τροφή στους μοναχούς στην καθημερινή επαίετρία της τροφής

φημες και εντυπωσιακές παγόδες. Το δέντρο μπόντι, που βρίσκεται στην αυλή των βουδιστικών μοναστηριών, γίνεται αντικείμενο λατρείας γιατί συνδέεται με τη φώτιση του Βούδα. Στο κέντρο της λατρευτικής ζωής βρίσκονται τα αγάλματα του Βούδα, πολυάριθμα και σε κάθε μέγεθος. Για την κατασκευή τους χρησιμοποιήθηκαν όλα σχεδόν τα υλικά: ξύλο, πηλός, μάρμαρο, πολύτιμοι λίθοι, ορείχαλκος. Ο Βούδας απεικονίζεται με πολλούς και διαφορετικούς τρόπους: με γαλήνιο χαμόγελο και μεγάλη κοιλιά που δηλώνει την αφθονία, σε στάση διαλογισμού, καθισμένος πάνω σε λωτό, ξαπλωμένος πριν το τέλος της ζωής του, έχοντας πετύχει το νιρβάνα. Οι πιστοί εκφράζουν με πολλούς τρόπους την ευσέβειά τους. Προσφέρουν λουλούδια, καντήλια, κεριά, τροφές, ποτά και άλλα χρήσιμα πράγματα για τους μοναχούς. Απαγγέλουν ιερά κείμενα και παρακολουθούν κηρύγματα. Τέλος, η περιουλογή είναι η πιο αντιπροσωπευτική μορφή της βουδιστικής θρησκευτικότητας. Πρόκειται για συγκέντρωση σε ένα συγκεκριμένο αντικείμενο με έντονο τρόπο. Πολλές φορές, όταν οι πιστοί διαλογίζονται, χρησιμοποιούν «**μάνταλα**» (διάφορα γεωμετρικά σύμβολα που απεικονίζουν ένα θρησκευτικό σύμπαν) και ιερές φράσεις (μάντρα) που έχουν ένα πνευματικό και μυστικό νόημα.



4.16. Τόποι και τρόποι λατρείας στον Βουδισμό

Δραστηριότητα

Να αντιστοιχίσετε τους παρακάτω όρους με τις εικόνες που θα βρείτε στον διπλανό σύνδεσμο.

στούπα | άναμμα κεριών | παγόδα | μάνταλα | δέντρο μπόντι | λατρεία αγαλμάτων

Εκφραζόμαστε δημιουργικά

Να δημιουργήσετε μια «εφημερίδα τοίχου» με θέμα τις μοναστικές και λατρευτικές πρακτικές του Βουδισμού. Να την πλαισιώσετε με υπέρτιλους, φωτογραφίες και εικόνες. Μπορείτε να κάνετε την ίδια δραστηριότητα ηλεκτρονικά, με μορφή ειδησεογραφικής ιστοσελίδας.

Δραστηριότητα

Στο τετράδιό σας να δημιουργήσετε ένα γλωσσάρι με τις βασικές έννοιες του Βουδισμού σημειώνοντας και την ερμηνεία τους.

Ελέγχουμε τι μάθαμε

Συνοψίζουμε και αποτιμούμε την εργασία μας στη Θ.Ε. 2

- Αναφέρουμε την ιστορική και θρησκευτική εξέλιξη του Βουδισμού.
- Περιγράφουμε τους συσχετισμούς ανάμεσα στη ζωή του ιδρυτή του Βουδισμού με τις τέσσερις ευγενικές αλήθειες.
- Παρουσιάζουμε παραδείγματα της βουδιστικής πνευματικής παράδοσης και τη σημασία τους για έναν πιστό.

- Τι ήταν έκπληξη για εσάς στην ενότητα αυτή;
- Ποια θέματα θα θέλατε να διερευνήσετε περισσότερο;
- Ποια στοιχεία κάνουν αυτή την ενότητα σημαντική;

3. Θρησκευτικός πολιτισμός στην Κίνα

Οι στόχοι μας

Στην Κίνα υπάρχουν από παλιά πολλές θρησκείες, άλλες αυτόχθονες, όπως ο Κομφουκιανισμός και ο Ταοϊσμός, και άλλες επείσακτες, όπως ο Χριστιανισμός, το Ισλάμ και ο Μαχαγιάνα Βουδισμός. Οι κύριες μεταξύ αυτών είναι ο Κομφουκιανισμός, ο Ταοϊσμός και ο Μαχαγιάνα Βουδισμός. Σε αυτήν την ενότητα θα μελετήσουμε τον Κομφουκιανισμό και τον Ταοϊσμό, καθώς και τις δύο σημαντικές προσωπικότητες του κινέζικου πολιτισμού, τον Κομφούκιο και τον Λάο Τσε, στη διδασκαλία των οποίων θεμελιώθηκαν αυτές οι δύο θρησκευτικές παραδόσεις.

Στην ενότητα αυτή θα επιδιώξουμε:

- Να διαπιστώνουμε τον σύνθετο χαρακτήρα του θρησκευτικού πολιτισμού στην Κίνα.
- Να συνοψίζουμε χαρακτηριστικά γνωρίσματα του Ταοϊσμού μέσα από σχετικά παραδείγματα προσώπων ή ιστοριών.
- Να συσχετίζουμε βασικά σημεία από τη διδασκαλία του Κομφουκιανισμού με ανάλογες σύγχρονες αντιλήψεις και στάσεις απέναντι στη ζωή.

1η ώρα Κομφουκιανισμός

Ανακαλύπτουμε δεδομένα

Δραστηριότητα

Εργαζόμενοι στην ομάδα σας, να παρατηρήσετε για 2 λεπτά την εικόνα με το άγαλμα του Κομφούκιου. Στη συνέχεια να σημειώσετε 5 λέξεις ή φράσεις σχετικά με οποιαδήποτε όψη ή πτυχή της φωτογραφίας. Επαναλάβετε την παρατήρηση για άλλα 2 λεπτά και σημειώστε 5 νέες λέξεις ή φράσεις. Στην ολομέλεια της τάξης να συζητήσετε τις ιδέες σας και προσπαθήστε να φανταστείτε χαρακτηριστικά της προσωπικότητάς του.



Ο Κομφούκιος



4.17. Κομφούκιος

Γνωρίζετε ότι...



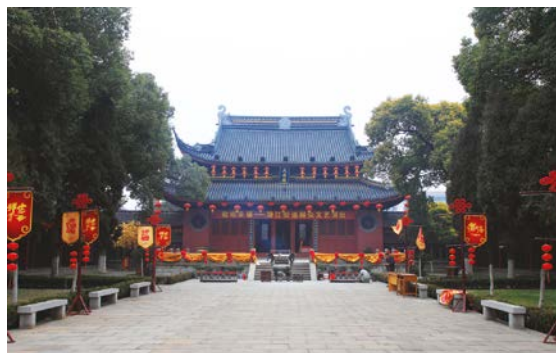
Ο **Κομφούκιος** (551-479 π.Χ.) υπήρξε ένας από τους σπουδαιότερους διδασκάλους και ηθικο-φιλοσόφους του κόσμου και ο κατεξοχήν σοφός της Κίνας. Το όνομα Κομφούκιος σημαίνει ο διδάσκαλος ή ο φιλόσοφος Κουνγκ. Οι διδασκαλίες του είναι συγκεντρωμένες στα **Ανάλεκτα**, μια συλλογή από σκέψεις του και απαντήσεις σε ερωτήσεις των μαθητών του. Η επίδραση του Κομφούκιου απλώθηκε γρήγορα στην Κίνα και σχεδόν σε κάθε πόλη ανεγέρθηκαν ιερά προς τιμήν του.



4.18. Η ζωή του Κομφούκιου

Προσεγγίζουμε κριτικά

Ο Κομφούκιος δεν μπορεί να θεωρηθεί θρησκευτικός ηγέτης ή προφήτης. Αντιμέτωπος τη θρησκεία ως απαραίτητο στοιχείο για την τάξη μέσα στο κράτος και την κοινωνία. Αποδέχτηκε την πατροπαράδοτη κινέζικη ευσέβεια και στερέωσε την κινέζικη πίστη στον Ουρανό (Τιέν) και τα προγονικά πνεύματα. Στο κέντρο του Κομφουκιανισμού βρίσκεται η ιδέα της τάξης. Η πρότυπη κοινωνία, από την πιο μικρή μονάδα της την οικογένεια, μέχρι ολόκληρη τη χώρα, είναι μια πυραμίδα. Τα κατώτερα μέλη οφείλουν να σέβονται και να υπακούουν τα ανώτερα. Οι λεπτομέρειες αυτού του κανόνα και των διάφορων ρόλων μέσα στο σύνολο, καθορίζονται με τους «κανόνες ευπρέπειας».



Ναός αφιερωμένος στον Κομφούκιο, Κίνα

Δραστηριότητα

Στα αποσπάσματα από τα Ανάλεκτα του Κομφούκιου που ακολουθούν, να εντοπίσετε τις πέντε θεμελιώδεις σχέσεις που αποτελούν το υφάδι της κοινωνικής ζωής της Κίνας. Στη συνέχεια να τοποθετηθείτε απέναντι στις προτάσεις και να συζητήσετε στην ολομέλεια: Τι σας αρέσει και τι σας προκαλεί αντίδραση; Αιτιολογήστε τις επιλογές σας.

- Ένας λαός χωρίς πίστη στον άρχοντά του δεν έχει πού να σταθεί.
- Με τους φίλους προάγεται η τέλεια ανθρωπιά.
- Μικρά παιδιά δεν σέβονταν τους μεγαλύτερους, όταν μεγάλωσαν δεν κατάφεραν τίποτα το αξιόπαινο.
- Τη σύζυγο του πρίγκιπα μιας χώρας, ο ίδιος ο πρίγκιπας την αποκαλεί «η δέσποινά μου». Η ίδια αποκαλεί τον εαυτό της «η μικρή σου δούλα».
- Όσοι σέβονται γονείς και αδέρφια, σπανίως συμπεριφέρονται με ασέβεια στους ανώτερους. Ευσέβεια προς τους γονείς και υπακοή στους μεγαλύτερους αδελφούς.



Ο Κομφούκιος διδάσκει

Εμβαθύνουμε και συζητούμε

Το έντονο ενδιαφέρον για τα κοινωνικά, ηθικά και πολιτικά προβλήματα αποτελεί ένα από τα γνωρίσματα του κινέζικου πολιτισμού και χαρακτήρα, που ο Κομφούκιος και οι μαθητές του καλλιέργησαν και ενίσχυσαν. Εκτός από την υπακοή που είναι θεμελιώδης αξία για την ορθή λειτουργία της κοινωνίας, όταν ρώτησαν τον Κομφούκιο τι είναι η τέλεια ανθρωπιά, εκείνος απάντησε: Να αγαπάς τους ανθρώπους.

Δραστηριότητα

Υποθέστε ότι θέλετε να πάρετε μία συνέντευξη για τη σχολική σας εφημερίδα από έναν θρησκευόμενο Κινέζο που ακολουθεί την ηθική του Κομφούκιου, με θέμα την ιδανική κοινωνία σύμφωνα με τις θρησκευτικές παραδόσεις του Κομφουκιανισμού. Στηριζόμενοι σε όσα μάθατε ως τώρα, να προετοιμάσετε τις ερωτήσεις τις οποίες θα θέλατε να του θέσετε.



4.19. Αποσπάσματα από τα Ανάλεκτα

Εκφραζόμαστε δημιουργικά

Δραστηριότητα

Να αποτυπώσετε με τον δικό σας τρόπο, με μια ζωγραφιά, ένα σκίτσο ή ένα σύνθημα, το σημαντικότερο για σας στοιχείο ή αυτό που σας έκανε εντύπωση από τη θρησκευτική παράδοση του Κομφουκιανισμού. Αναρτήστε το στον πίνακα ανακοινώσεων της τάξης σας. Εναλλακτικά, διατυπώστε σε ένα χαρτί post-it τη γνώμη σας, μια σκέψη, ένα σύνθημα ή μια ευχή που να αφορά στοιχεία αυτής της παράδοσης. Κολλήστε τα στη σειρά στον πίνακα, ώστε να μπορείτε όλοι να τα διαβάσετε και να τα συζητήσετε.



Μουσικοί παίζουν συγκεκριμένο είδος μουσικής σε τελετή προς τιμήν του Κομφούκιου

Ελέγχουμε τις γνώσεις μας

Δραστηριότητα

Αναλογιστείτε όσα μάθατε σήμερα και καταγράψτε λέξεις και φράσεις που να φανερώνουν τα βασικά χαρακτηριστικά γνωρίσματα του Κομφουκιανισμού.

.....
.....
.....
.....
.....



Ο δράκος είναι το κατεξοχήν μυθικό συμβολικό ζώο στην κινεζική θρησκευτική παράδοση. Συμβολίζει την υπέρτατη θεότητα και δύναμη



Το σύμβολο Γιν και Γιανγκ

Εκφράζουμε σκέψεις

Δραστηριότητα

Παρατηρήστε τη διπλανή εικόνα. Τι γνωρίζετε για το σχήμα που βλέπετε; Τι είναι εκείνο που εξακολουθεί να σας προβληματίζει και για το οποίο αναρωτιέστε; Πώς θα θέλατε να εξερευνήσετε για να λυθεί ο προβληματισμός σας;

Προεκτινουμε τη γνώση μας

Ο Ταιοϊσμός πήρε το όνομά του από την κεντρική του ιδέα, το «**Τάο**». Ο όρος σημαίνει τον δρόμο ή την πορεία που ακολουθεί το σύμπαν και τον γενικό τρόπο λειτουργίας του. Το Τάο είναι αθέατο, άφατο, ασύλληπτο, απρόσωπο. Όλα δημιουργούνται από αυτό και επιστρέφουν σε αυτό. Σε αδρές γραμμές, σύμφωνα με την ταιοϊστική κοσμογονία*, η πηγή του παντός, δηλαδή το Τάο, γεννά τη «μεγάλη ενότητα» (Τάι-τσι). Αυτή γεννά τις δύο αρχές, το γιν και το γιανγκ. «Ένα μέρος γιν και ένα μέρος γιανγκ, αυτό είναι το Τάο». Γνωστή είναι η συμβολική αναπαράσταση του γιανγκ και γιν που παίζει σπουδαίο ρόλο στην κινεζική σκέψη. Σύμφωνα με αυτή, ο κόσμος γεννιέται από την κίνηση και την αντίθεση κάποιων αρχέγονων δυνάμεων που αλληλοσυμπληρώνονται. Αυτές μπορεί να είναι η φωτεινή και η σκοτεινή δύναμη, το θετικό και το αρνητικό, το αρσενικό και το θηλυκό, ο ουρανός και η γη, το χρονικό και το χωρικό.

Δραστηριότητα

Να αναλάβετε συλλογικά τον ρόλο ενός Ταιοϊστή, ο οποίος θέλει να ετοιμάσει ένα μικρό άρθρο που ζητήθηκε από μια εφημερίδα δυτικής χώρας, προκειμένου να δώσει πληροφορίες σχετικές με το τι είναι το Τάο και ποια τα χαρακτηριστικά του. Να γράψετε το άρθρο, αφού αποφασίσετε όλοι μαζί το περιεχόμενό του.

Προσεγγίζουμε κριτικά

Ο **Λάο Τσε** που το όνομά του σημαίνει σοφός δάσκαλος, είναι μια μυθική μορφή του κινέζικου πολιτισμού. Γεννήθηκε το 604 π.Χ. σε μια επαρχία της Κίνας. Για αρκετά χρόνια υπήρξε γραμματικός του παλατιού. Παντρεύτηκε και απέκτησε έναν γιό. Σύμφωνα με την παράδοση, προς το τέλος της ζωής του, απαυδισμένος με τα όσα είδε, εγκατέλειψε το βασίλειο πάνω σε μια άμαξα που την έσερνε ένα μαύρο βόδι. Ο τελευταίος άνθρωπος που τον είδε ζωντανό ήταν ένας φύλακας. Καταλαβαίνοντας πως έφευγε για πάντα, τον παρακάλεσε να αφήσει τη σοφία του για τις επερχόμενες γενιές. Ο Λάο Τσε ανταποκρίθηκε στο αίτημά του και έγραψε το Τάο Τε Τσινγκ, το θεμελιώδες βιβλίο του Ταιοϊσμού. Αφού το τελείωσε, απομακρύνθηκε και κανείς πια δεν ακούστηκε να μιλάει γι' αυτόν.

Γνωρίζετε ότι...



Ο Ταιοϊσμός διακρίνεται σε φιλοσοφικό και θρησκευτικό. Ο φιλοσοφικός ακολούθησε τις διδασκαλίες του Λάο Τσε. Ο θρησκευτικός Ταιοϊσμός, εξαπλώθηκε στο μεγαλύτερο μέρος του λαού. Αποτελείται από ποικίλες παραδόσεις, που αναπτύχθηκαν γύρω από τη λατρεία διάφορων πνευματικών όντων. Έτσι, ως προς το μεγαλύτερο μέρος του είναι ένας πολυθεϊσμός. Περιλαμβάνει ακόμη ένα πλήθος μαγικά στοιχεία, καθώς και πρακτικές, με σκοπό τη μακροβιότητα, την υγεία, τη φυσική βελτίωση, τις πολεμικές τέχνες, το φενγκ σούι.



Λάο Τσε, τέμπρα, Nicholas Roerich, 1924

Διασώζεται μια περιγραφή του Λάο Τσε, που την οφείλουμε στον σημαντικότερο μαθητή του. Λέει τα εξής για τον δάσκαλό του: «Ο κάθε άνθρωπος διαλέγει το γεμάτο, μονάχα εκείνος διάλεξε το άδειο. Δεν μάζευε τίποτα και γι' αυτό είχε απ' όλα. Η συμπεριφορά του ήταν γεμάτη αξιοπρέπεια. Δίδασκει πως το πιο σημαντικό είναι το εσωτερικό του ανθρώπου και πως κανόνας συμπεριφοράς είναι η ανεκτικότητα. Με τους ανθρώπους ποτέ δεν έγινε εριστικός ή επιθετικός».

Δραστηριότητα

Με αφετηρία την παραπάνω περιγραφή του Λάο Τσε, να σκεφτείτε και να αναφέρετε πέντε χαρακτηριστικά της προσωπικότητάς του. Στη συνέχεια, να συζητήσετε αν η στάση ζωής του και τα ιδεώδη που προσβέβει παραμένουν επίκαιρα και κι αν θα μπορούσαν να συμβάλλουν θετικά στις αναζητήσεις και στα προβλήματα του σύγχρονου κόσμου.

Εκφραζόμαστε δημιουργικά

- Το μεγάλο Τάο κυλάει προς όλες τις κατευθύνσεις
- Μπορεί να πάει αριστερά ή δεξιά
- Όλα τα πράγματα εξαρτώνται από αυτό για τη ζωή τους
- Κι αυτό δεν απομακρύνεται από αυτά.
- Εκπληρώνει το έργο του,
- Αλλά δεν απαιτεί αναγνώριση γι' αυτό.
- Ντύνει και τρέφει τα πάντα
- Αλλά δεν αξιώνει να είναι κύριός τους.
- Έχω τρεις θησαυρούς
- Που τους προσέχω σαν κόρη οφθαλμού.
- Ο πρώτος είναι η συμπόνια.
- Ο δεύτερος είναι η ολιγάρκεια.
- Ο τρίτος είναι πως δεν βαστώ τους γύρω μου να υποσκελίσω.



4.21. Κουίζ: Ταοϊσμός



Ναός αφιερωμένος στον Λάο Τσε, Κίνα



Πίνακας που απεικονίζει έναν Ταοϊστή, έναν Βουδιστή κι έναν Κομφουκιανιστή, τονίζοντας την ενότητα των τριών θρησκευτικών παραδόσεων, Εθνικό Αυτοκρατοτικό Μουσείο, Ταϊπέι, 12ος αιώνας

Δραστηριότητα

Τα αποσπάσματα στο διπλανό κείμενο προέρχονται από το Τάο Τε Τσινγκ. Αφού τα διαβάσετε, να εργαστείτε στις ομάδες σας και να εκφράσετε στην ολομέλεια της τάξης με «παγωμένες ή δυναμικές εικόνες» ένα στιγμιότυπο από το περιεχόμενό τους, το οποίο σας προκάλεσε εντύπωση. Μπορείτε να βρείτε περισσότερα κείμενα από το Τάο Τε Τσινγκ στον σύνδεσμο.



4.20. Από το Τάο Τε Τσινγκ

Αποτιμούμε τι μάθαμε

Δραστηριότητα

Πρώτα ατομικά και στη συνέχεια στην ομάδα σας να λύσετε το κουίζ.

Συνοψίζουμε και αποτιμούμε την εργασία μας στη Θ.Ε. 3

- Περιγράφουμε τον πολυσύνθετο χαρακτήρα του θρησκευτικού πολιτισμού στην Κίνα.
- Συνοψίζουμε χαρακτηριστικά γνωρίσματα του Ταοϊσμού μέσα από σχετικά παραδείγματα προσώπων και συμβόλων.
- Συνδέουμε βασικά σημεία από τη διδασκαλία του Κομφουκιανισμού με ανάλογες σύγχρονες αντιλήψεις και στάσεις απέναντι στη ζωή.

Na εκφράσετε δύο πράγματα που σας έκαναν εντύπωση και δύο πράγματα που σας προβληματίζουν ακόμη σε αυτήν την ενότητα.

4. Σίντο και θρησκείες της Ιαπωνίας

Οι στόχοι μας

Η θρησκεία στην Ιαπωνία, όπως και στην Κίνα, είναι σύνθετη με κύρια συνθετικά στοιχεία τον Σιντοϊσμό και τον Μαχαγιάνα Βουδισμό. Ταυτόχρονα, έχει ενσωματώσει στοιχεία από τον Κομφουκιανισμό και τον Ταοϊσμό. Ο Σιντοϊσμός, ωστόσο, αποτελεί την εθνική θρησκεία της χώρας καθώς ενσωματώνει αρχαίες αντιλήψεις και λατρείες του ιαπωνικού λαού.

Στην ενότητα αυτή θα επιδιώξουμε:

- Να αναγνωρίζουμε στοιχεία από την πολύπτυχη παραδοσιακή θρησκεία των Ιαπώνων και τη λατρεία τους.
- Να διακρίνουμε τη σχέση ανάμεσα στην ιαπωνική θρησκευτικότητα και την καθημερινή ζωή των ανθρώπων.

1η ώρα

Η παραδοσιακή θρησκεία της Ιαπωνίας

Εκφράζουμε ιδέες

Δραστηριότητα

Σημειώστε την πρώτη σκέψη που σας έρχεται στο μυαλό ακούγοντας τη λέξη «ιαπωνική θρησκεία». Να συγκεντρώσετε όλες τις ιδέες στον πίνακα της τάξης και να τις συζητήσετε.

Μελετούμε και ερμηνεύουμε

Το σύνολο των θρησκευτικών αντιλήψεων, ηθών και εθίμων που αποτελούν την αρχαία θρησκευτική παράδοση της Ιαπωνίας ονομάζεται **Σίντο**. Η λέξη σημαίνει οδός των θεών και καθιερώνεται για πρώτη φορά τον 6ο αιώνα μ.Χ. Η ιαπωνική λέξη για τους θεούς ή τα πνεύματα είναι «**κάμι**». Σύμφωνα με το Σίντο, τα πνεύματα κατοικούν παντού: στους ανθρώπους και σε κάθε στοιχείο της φύσης, όπως ο ήλιος, η σελήνη, η γη, τα βουνά, η θάλασσα, τα ποτάμια, σε φυσικά φαινόμενα, όπως ο κεραυνός, η βροχή, ο άνεμος, σε ζώα, όπως το φίδι, ο λύκος ή τίγρη, καθώς και σε καθετί σημαντικό για τη ζωή, όπως οι καρποί και οι σπόροι. Τα κάμι κατευθύνουν καθετί που κατοικούν. Για παράδειγμα, το κάμι της θάλασσας την αναταράζει ή τη γαληνεύει. Η θεά του ήλιου Αματεράσου είναι το ανώτατο κάμι του ουρανού και η θεότητα της αυτοκρατορικής δυναστείας. Ακόμη και σήμερα, ο λαός προσεύχεται στον ήλιο που χαρίζει φως και αποτελεί το σύμβολο της Ιαπωνίας. Άλλωστε, η λέξη Ιαπωνία (Nihon) σημαίνει «η χώρα του ήλιου».

Δραστηριότητα

Τι θα ήταν το Σίντο:

1. εάν ήταν μουσικό όργανο;
2. εάν ήταν φυτό;
3. εάν ήταν παιχνίδι;
4. εάν ήταν πόλη;
5. εάν ήταν ένα μέρος του σώματος;
6. εάν ήταν βιβλίο;

Να επιλέξετε στην ομάδα σας ένα στοιχείο και να αιτιολογήσετε την επιλογή σας.



Η θεά Αματεράσου



Το όρος Φούτζι στην Ιαπωνία λατρεύεται ως κάμι

Γνωρίζετε ότι...



Ανακαλύπτουμε στοιχεία και εμβαθύνουμε

Ένα χαρακτηριστικό γνώρισμα του Σιντοϊσμού είναι η λατρεία των προγόνων που αρχικά συνδεόταν με τη φυλή. Ο αρχηγός κάθε φυλής απολάμβανε μεγάλη τιμή κατά τη διάρκεια της ζωής του, ενώ μετά τον θάνατό του γινόταν αντικείμενο καθημερινής λατρείας για ολόκληρη τη φυλή. Αργότερα, η προγονολατρία γενικεύτηκε και κάθε οικογένεια απέκτησε τους δικούς της προγόνους για να λατρεύει. Η πίστη ότι οι πρόγονοι συνεχίζουν και υπάρχουν μαζί με τους ζωντανούς απογόνους τους είναι μία από τις βασικές αρχές του Σιντοϊσμού. Πιστεύεται μάλιστα πως ζουν σε έναν ιερό τόπο όπου οι ζωντανοί μπορούν να τους επισκεφτούν και να τους τιμήσουν. Το σημείο αυτό είναι μια καμάρα στον τοίχο του σπιτιού ή του ιερού όπου υπάρχει εικόνα των προγόνων ή είναι ένας μεγαλύτερος οικογενειακός βωμός με εικόνες των προγόνων. Παλιά πίστευαν ότι το πνεύμα του συγγενούς επέστρεφε το βράδυ του νέου έτους και τα μέλη της οικογένειας πρόσφεραν αυτήν την ημέρα θυσίες. Σήμερα, στη γιορτή των προγόνων, οι άνθρωποι επισκέπτονται τα κοιμητήρια και τους ναούς, προσφέροντας δώρα στις εικόνες των προγόνων τους.



Οικιακός βωμός προς τιμήν των προγόνων



4.22. Σιντοϊστικά ιερά

Η Ιαπωνία, μια χώρα που σήμερα έχει αναπτύξει έναν υψηλό τεχνολογικό πολιτισμό, έχει μια ιδιαίτερη μυθολογία. Οι μύθοι του αρχαίου Σίντο αρχίζουν με τη γέννηση των θεών και τη δημιουργία της γης. Από το πρώτο θεϊκό ζευγάρι, τον Ιζανάκι και την Ιζανάμι, δημιουργήθηκαν τα ιαπωνικά νησιά και τα άπειρα κάμι, μεταξύ αυτών και η Αματεράσου. Σύμφωνα με την παράδοση η Αματεράσου ίδρυσε την Ιαπωνία. Η μία και μοναδική αυτοκρατορική δυναστεία προήλθε από τον εγγονό της, που η ίδια απέστειλε στη χώρα. Ο σημερινός αυτοκράτορας είναι διάδοχος αυτού του αρχαίου αυτοκρατορικού οίκου.



Προσευχή μπροστά στον ναό

Δραστηριότητα

Στις ομάδες σας να συζητήσετε και να αναπαραστήσετε μια σύντομη σκηνή από τη θρησκευτική ζωή μιας οικογένειας Ιαπώνων. Η κάθε ομάδα παρουσιάζει τη δική της εκδοχή. Στη συνέχεια να εκφράσετε, σε πρώτο πρόσωπο και με μία πρόταση, σκέψεις που ενδέχεται να κάνουν τα μέλη της οικογένειας. Να συζητήσετε στην ολομέλεια της τάξης και να αιτιολογήσετε τη στάση σας και τις σκέψεις σας.

Εκφραζόμαστε δημιουργικά

Δραστηριότητα

Να αποτυπώσετε σε ένα χαρτί post-it τη γνώμη σας, μία σκέψη, ένα σύνθημα, ένα σκίτσο ή μία ζωγραφιά που να αφορά το στοιχείο που σας έκανε εντύπωση από το μάθημα. Κολλήστε τα στη σειρά στον πίνακα, ώστε να μπορείτε όλοι να τα διαβάσετε και να τα συζητήσετε.

Δραστηριότητα

Αναλογιστείτε όσα μάθατε σήμερα και καταγράψτε λέξεις-κλειδιά που να φανερώνουν βασικά στοιχεία της θρησκευτικής παράδοσης του Σιντοϊσμού.

Ελέγχουμε τι μάθαμε

Διατυπώνουμε σκέψεις**Δραστηριότητα**

Παρατηρήστε καλά τη διπλανή φωτογραφία. Τι νομίζετε ότι γνωρίζετε σχετικά με το θέμα της; Ποια ερωτήματα, αμφιβολίες ή προβληματισμούς έχετε; Τι θέλετε να μάθετε, επιπλέον, για το θέμα της φωτογραφίας;



Πύλη torii σε σιντοϊστικό ναό, Χιροσίμα, Ιαπωνία

Ανακαλύπτουμε στοιχεία

Οι ναοί στην Ιαπωνία έχουν σκοπό να στεγάσουν τη λατρεία και την παρουσία των κάμι. Το κτίσμα του ναού αποτελείται από έναν εξωτερικό χώρο, όπου τοποθετούνται διάφορες προσφορές, και έναν εσωτερικό. Ο χώρος του ναού ορίζεται από μια πύλη που μοιάζει με το γράμμα «Π» και λέγεται «torii». Επίσης, ορίζεται από ένα σχοινί στο οποίο έχουν κρεμαστεί λευκά χαρτιά και από ένα πολύ χοντρό σχοινί από ξερά φύλλα ρυζιού (σιμενάουα). Αυτό θεωρείται αποτρεπτικό των κακών πνευμάτων. Μετά την πύλη torii βρίσκεται η δεξαμενή για τους καθαρμούς των πιστών και ένα ξύλινο κουτί. Οι πιστοί αγοράζουν λευκά χαρτάκια και γράφουν ένα αίτημα με τη μορφή επιστολής προς τους θεούς. Στη συνέχεια, τα δένουν σε δέντρα και σε αγάλματα μέσα στον περίβολο του ναού. Στο εσωτερικό μέρος του ναού, πίσω από μια κλειστή πόρτα υπάρχει ένα αντικείμενο που λέγεται «σώμα του κάμι». Αυτό ταυτίζεται με τη δύναμη της θεότητας και φυλάσσεται μακριά από τους πιστούς, πολλές φορές ακόμη και από τους ίδιους τους ιερείς. Μπορεί να είναι ένας καθρέφτης ή ένα σπαθί.



Κομμάτια χαρτιού με αιτήματα πιστών στην αυλή σιντοϊστικού ιερού

Δραστηριότητα

Παρατηρήστε τη διπλανή εικόνα. Αναρωτηθείτε: αν η συγκεκριμένη εικόνα είναι το μέσον μιας ιστορίας, τι θα μπορούσε να έχει συμβεί προηγουμένως και τι μετά από αυτό; Επινοήστε μια ιστορία, εργαζόμενοι στην ομάδα σας. Να δώσετε έναν τίτλο στην εικόνα και την ιστορία σας.

Διευρύνουμε και εμβαθύνουμε

Το Σίντο έχει ως σκοπό την προαγωγή, συντήρηση και αύξηση της ζωής. Έτσι η γέννηση ενός παιδιού, η προστασία του, η επιτυχία του στη ζωή κ.λπ., ανατίθενται σε κάποιο κάμι. Το ίδιο συμβαίνει και με αντικείμενα, κτήρια, αυτοκίνητα κ.ά. Τη διατήρηση της καλής τους λειτουργίας την αναλαμβάνει κάποιο κάμι. Η θρησκεία του μέσου Ιάπωνα, όπως είπαμε, είναι σύνθετη. Εκτός από το Σίντο, συμπεριλαμβάνει και τον Βουδισμό. Ενώ για τα θέματα της ζωής οι πιστοί καταφεύγουν στο Σίντο, για τα θέματα του θανάτου καταφεύγουν στον Βουδισμό. Έτσι, μια καλύτερη μεταθανάτια τύχη, όπως η αναγέννηση στον παράδεισο του Βούδα Αμιντά ή μια καλή μετενσάρκωση σε αυτή τη γη, ανατίθεται σε Βούδες και μποντισιάτβα. Ο μέσος Ιάπωνας για όλα τα γεγονότα της ζωής του απευθύνεται σε θεία όντα που προέρχονται και από τις δύο θρησκείες ή και περισσότερες. Ανάλογα με τις ανάγκες του, απευθύνεται είτε σε ένα κάμι είτε σε έναν Βούδα ή μποντισιάτβα. Εάν πρόκειται για κάτι που έχει σχέση με τα γράμματα, π.χ. εισαγωγικές εξετάσεις, θα στραφεί ακόμη και σε κάποιον θεοποιημένο λόγιο του Κομφουκιανισμού. Μπορεί επίσης, να γιορτάσει τα Χριστούγεννα γιατί του αρέσει η ατμόσφαιρα αυτής της δυτικής γιορτής, να προσευχηθεί ή να ζητήσει κάτι σε μια χριστιανική εκκλησία.

Δραστηριότητα

Εργαζόμενοι στις ομάδες σας, προσπαθήστε να φανταστείτε τα λόγια που ένας Ιάπωνας πιστός θα μπορούσε να απευθύνει προς κάποια ιαπωνική θεότητα. Η κάθε ομάδα επιλέγει ένα ανάμεσα σε τέσσερα διαφορετικά πρόσωπα: έναν μαθητή στις τελευταίες τάξεις του σχολείου, έναν πατέρα με τρία παιδιά, έναν συνταξιούχο αγρότη, μια γυναίκα που εργάζεται σε πολυεθνική εταιρία. Στη συνέχεια να διαβάσετε τα κείμενά σας στην ολομέλεια και να συζητήσετε τις επιλογές σας.



Ευλογώντας το καινούριο αυτοκίνητο

Εκφραζόμαστε δημιουργικά

Δραστηριότητα

Φανταστείτε ότι κάνετε ένα ταξίδι για πρώτη φορά στην Ιαπωνία. Εκεί μαθαίνετε πράγματα που δεν γνωρίζατε σχετικά με τον Σιντοϊσμό και τις θρησκευτικές παραδόσεις των Ιαπώνων. Εργαζόμενοι στην ομάδα σας να σημειώσετε στο ημερολόγιό σας μία θρησκευτική διδασκαλία ή πρακτική που σας έκανε εντύπωση, καθώς και μία σκέψη σχετικά με όσα συναντήσατε και είδατε. Να τα διαβάσετε στην ολομέλεια και να συζητήσετε.

Γνωρίζετε ότι...



Οι σιντοϊστικές γιορτές ονομάζονται «ματσούρι» και γίνονται με αφορμή τη σπορά και τη συγκομιδή του ρυζιού. Γίνονται στον ναό την ημέρα που γιορτάζει το κάμι. Κατά τη διάρκεια της γιορτής, οι ναοί στολίζονται με φανάρια. Ως προσφορές πραγματοποιούνται χοροί και θεατρικά έργα με θέμα τη ζωή και τα κατορθώματα του κάμι. Η πιο σημαντική δραστηριότητα της γιορτής είναι η περιφορά του ξύλινου ομοιώματος του ναού σε όλη την ενορία για να ευλογηθεί από το κάμι.



4.23. Εικόνες λατρευτικής ζωής

Αποτιμούμε τι μάθαμε

Δραστηριότητα

Να συμπληρώσετε τις παρακάτω προτάσεις:

- Σήμερα μου άρεσε... / δεν μου άρεσε...
- Μου έκανε εντύπωση...
- Θα με ενδιέφερε να μάθω περισσότερα για...
- Στο σημερινό μάθημα, θα άλλαζα... / δεν θα άλλαζα...

Βουδιστική παγόδα στην Ιαπωνία



Συνοψίζουμε και αποτιμούμε την εργασία μας στη Θ.Ε. 4

- Περιγράφουμε στοιχεία από την παραδοσιακή θρησκεία και λατρεία των Ιαπώνων.
- Αναγνωρίζουμε πτυχές της ιαπωνικής θρησκευτικότητας στην καθημερινή ζωή των ανθρώπων.

- Πόσο ικανοποιημένοι είστε από τον τρόπο που δουλέψατε σε αυτή την ενότητα;
- Τι σας άρεσε και τι σας δυσκόλεψε περισσότερο;

Ξαναβλέποντας το Δ΄ Κεφάλαιο

Προσδοκώμενες επάρκειες μάθησης

Έχοντας ολοκληρώσει το Δ΄ Κεφάλαιο, χρειάζεται να μπορούμε να:

- Περιγράψουμε βασικά γνωρίσματα διάφορων φάσεων του Ινδουισμού.
- Παρουσιάζουμε τις κύριες θρησκευτικές διδασκαλίες που αναφέρονται στα ιερά βιβλία του Ινδουισμού, καθώς και τη σημασία τους στη ζωή των πιστών.
- Συσχετίζουμε σύγχρονες εκφάνσεις του Ινδουισμού με πρόσωπα που έπαιξαν σημαντικό ρόλο στη διαμόρφωσή του.
- Αναγνωρίζουμε λατρευτικές πρακτικές και γιορτές του Ινδουισμού.
- Αναφέρουμε την ιστορική και θρησκευτική εξέλιξη του Βουδισμού.
- Περιγράψουμε τους συσχετισμούς ανάμεσα στη ζωή του ιδρυτή του Βουδισμού με τις τέσσερις ευγενικές αλήθειες.
- Παρουσιάζουμε παραδείγματα της βουδιστικής πνευματικής παράδοσης και τη σημασία τους για έναν πιστό.
- Περιγράψουμε τον πολυσύνθετο χαρακτήρα του θρησκευτικού πολιτισμού στην Κίνα.
- Συνοψίζουμε χαρακτηριστικά γνωρίσματα του Ταοϊσμού μέσα από σχετικά παραδείγματα προσώπων και συμβόλων.
- Συνδέουμε βασικά σημεία από τη διδασκαλία του Κομφουκιανισμού με ανάλογες σύγχρονες αντιλήψεις και στάσεις απέναντι στη ζωή.
- Περιγράψουμε στοιχεία από την παραδοσιακή θρησκεία των Ιαπώνων και τη λατρεία τους.
- Αναγνωρίζουμε πτυχές της ιαπωνικής θρησκευτικότητας στην καθημερινή ζωή των ανθρώπων.

Έννοιες-κλειδιά

Πολιτισμός του Ινδού | Βέδες | βεδική θρησκεία | Ουπανισάδες | Μπράχμαν | Άτμαν | μετενσάρκωση | κάρμα | μούκτι ή μόξα | γιόγκα | ινδουιστικό πάνθεο | αβατάρ | Μαχάτμα Γκάντι | ανέγγιχτοι - Ντάλιτ | ινδουιστική λατρεία και γιορτές | Σιντάρτα Γκαουτάμα | τέσσερις ευγενικές αλήθειες | Χιναγιάνα και Μαχαγιάνα Βουδισμός | μποντισάτβα | βουδιστικός μοναχισμός | βουδιστική λατρεία | Κομφουκιανισμός | Κομφούκιος | Ανάλεκτα | κοινωνική διαστρωμάτωση | Ταοϊσμός | Λάο Τσε | Γιανγκ και Γιν | Σίντο | κάμι | προγονολατρία | σιντοϊστική πίστη και λατρεία.



4.24. Γλωσσάρι

Εναλλακτικές προτάσεις εργασίας

Ομαδοσυνεργατικό σχέδιο δράσης (project) με θέμα: «Μύθοι και παραδόσεις των θρησκειών της μακρινής Ανατολής». Να εργαστείτε σε ομάδες σε όλες τις φάσεις της εργασίας σας (σχεδιασμός, υλοποίηση έρευνας, παρουσίαση συμπερασμάτων, αξιολόγηση).

Διδακτική επίσκεψη: Οργάνωση επίσκεψης στο Μουσείο Ασιατικής Τέχνης στην Κέρκυρα.

Διεπιστημονική και διαθεματική προσέγγιση: Να διερευνήσετε την επίδραση των θρησκευτικών παραδόσεων στην κινεζική ζωγραφική και μουσική, καθώς και στην τέχνη του χορού στην Ινδία και την Ιαπωνία, μέσα από άλλα μαθήματα (π.χ. Εικαστικά, Μουσική, Ιστορία, Λογοτεχνία).

Δημιουργική εργασία και τέχνημα: Εκφραστείτε δημιουργικά συνθέτοντας ένα κολάζ-ψηφιδωτό με θέμα τα ανατολικά θρησκευτικά. Χρησιμοποιήστε φωτογραφίες ναών, αγαλμάτων, ονόματα κοινοτήτων, σύμβολα και χρώματα, εικόνες και κείμενα.

Συμπληρωματικό υλικό

Στο συνημμένο ψηφιακό κείμενο μπορείτε να βρείτε συμπληρωματικό ή εναλλακτικό υλικό σχετικά με το περιεχόμενο των θεματικών ενότητων του Δ' Κεφαλαίου.



4.25. Θρησκείες της Ανατολής

Ενδεικτικές ερωτήσεις αξιολόγησης

A. Να επιλέξετε τη σωστή απάντηση.

1. Οι αρχαίες παραδόσεις και κείμενα που συνέβαλαν στη δημιουργία του Ινδουισμού είναι...

- α. οι Ουπανισάδες.
- β. η βεδική θρησκεία.
- γ. στοιχεία από τον αρχαίο πολιτισμό της κοιλάδας του Ινδού ποταμού.
- δ. όλα τα παραπάνω.

2. Ο Ινδουιστής πιστεύει...

- α. στα πνεύματα των προγόνων.
- β. σε έναν θεό.
- γ. σε πολλούς θεούς.
- δ. σε πολλούς θεούς και στην υπέρτατη θεότητα.

3. Για τους Βουδιστές, ο Βούδας ήταν...

- α. θεός.
 - β. προφήτης.
 - γ. ένας άνθρωπος που πέτυχε τη φώτιση.
 - δ. ένας παραδοσιακός ασκητής.
4. Ο πιστός Ιάπωνας συνηθίζει να καταφεύγει...
- α. για τα θέματα της ζωής στο Σίντο.
 - β. για τα θέματα του θανάτου στον Βουδισμό.
 - γ. σε κάποιο θείο ον του Κομφουκιανισμού ή ακόμη και στον Χριστιανισμό.
 - δ. όλα τα παραπάνω.

5. Οι κύριες θρησκείες στην Κίνα είναι...

- α. Κομφουκιανισμός, Ταοϊσμός και Μαχαγιάνα Βουδισμός.
- β. Κομφουκιανισμός, Ταοϊσμός και Χριστιανισμός.
- γ. Κομφουκιανισμός, Ταοϊσμός και Ισλάμ.
- δ. Ταοϊσμός και Μαχαγιάνα Βουδισμός.

B. Να επιλέξετε αν οι παρακάτω προτάσεις είναι σωστές ή λανθασμένες.

- Στις Βέδες η θρησκεία είναι μονοθεϊστική.
Σωστό / Λάθος
- Στις Ουπανισάδες περιέχονται πολλές βασικές ιδέες του Ινδουισμού, όπως το Μπράχμαν, το Άτμαν, το κάρμα, η γιόγκα, η σαμσάρα.
Σωστό / Λάθος

• Ο Μαχάτμα Γκάντι ήταν πρωταγωνιστής στον αγώνα ενάντια στο σύστημα των καστών, το οποίο βασιζόταν στις αρχαίες ινδικές παραδόσεις.

Σωστό / Λάθος

• Ο Βούδας ήταν ένας θεός που ήθελε να ελευθερώσει τους ανθρώπους από τον κύκλο των μετενσαρκώσεων.

Σωστό / Λάθος

• Η λατρεία των Βουδιστών αποτελείται από θυσίες.

Σωστό / Λάθος

• Για τον Κομφούκιο η θρησκεία ήταν ένα απαραίτητο στοιχείο για την τάξη μέσα στο κράτος και την κοινωνία.

Σωστό / Λάθος

• Η θρησκεία της Ιαπωνίας είναι αποκλειστικά το Σίντο.

Σωστό / Λάθος

• Η λατρεία των προγόνων είναι ένα βασικό χαρακτηριστικό του Σιντοϊσμού.

Σωστό / Λάθος

• Ο Ταοϊσμός διακρίνεται σε θρησκευτικό και φιλοσοφικό.

Σωστό / Λάθος

• Η διδασκαλία του Λάο Τσε εστίαζε στο εσωτερικό των ανθρώπων και στην αξία της ανεκτικότητας.

Σωστό / Λάθος

Γ. Να σχολιάσετε το παρακάτω κείμενο.

«Όταν συναντήσω υπάρξεις μιας μοχθηρής φύσης, Κυριευμένες από βίαιες αρνητικές πράξεις και πόνο, Θα τις αγκαλιάσω σαν τις πιο μοναδικές και ακριβές, Σαν να βρήκα έναν πολύτιμο θησαυρό».

The Dalai Lama (1996). *The Good Heart*. London: Rider

Δ. Να δημιουργήσετε έναν κατάλογο με τα κοινά στοιχεία των θρησκευμάτων της Ανατολής.

Ενδεικτικές προτάσεις αποτίμησης του τρόπου εργασίας μας

Εκφράζουμε τη γνώμη μας για τις διαδικασίες της διδασκαλίας

	Σπάνια	Συχνά	Πάντοτε
Κατανοούμε το περιεχόμενο και τις διαδικασίες του μαθήματος.			
Ενημερωνόμαστε ικανοποιητικά για τον στόχο της κάθε εργασίας μας.			
Επικοινωνούμε δημιουργικά με τους/τις συμμαθητές/τριές μας.			
Συμμετέχουμε ενεργά στις δραστηριότητες.			
Εκφράζουμε με άνεση τις απορίες μας.			
Αξιοποιούμε ποικιλία μεθόδων και υλικών.			
Επανερχόμαστε στα σημεία που δεν έχουμε καταλάβει.			
Χρησιμοποιούμε ψηφιακά εργαλεία και εποπτικά μέσα.			
Επινοούμε ποικίλους τρόπους παρουσίασης των αποτελεσμάτων της εργασίας μας.			
Συνοψίζουμε τα κύρια σημεία στο τέλος του μαθήματος.			



Ιαπωνία: Δύο βράχοι που συμβολίζουν το πρώτο ζευγάρι των δημιουργών θεών Ιζανάκι και Ιζανάμι. Συνδέονται μεταξύ τους με ένα χοντρό σχοινί από ξερά φύλλα ρυζιού, σύμβολο του γάμου τους. Στην κορυφή του μεγαλύτερου βράχου διακρίνεται μία πύλη τορίι που δηλώνει την ιερότητα του τόπου

Ε΄ ΚΕΦΑΛΑΙΟ

Αρχέγονη θρησκευτικότητα – Όψεις της θρησκείας στον 21ο αιώνα

1. Η αρχέγονη θρησκευτικότητα
2. Η αρχαία ελληνική θρησκεία
3. Νέα θρησκευτικά κινήματα
4. Νέες θρησκευτικές τάσεις στον 21ο αιώνα



Οι αντικριστοί δράκοι, Αλέκος Κυραρίνης, μικτή τεχνική σε μάρμαρο, 2019

1. Η αρχέγονη θρησκευτικότητα

Οι στόχοι μας

Η θρησκευτικότητα του ανθρώπου φαίνεται πως είναι συνυφασμένη με την ιστορική του πορεία. Στο διάβα της έχει γνωρίσει πολλές όψεις. Στον αρχέγονο κόσμο και τις αρχαϊκές κοινωνίες, αν και διέθετε αρκετές παραλλαγές, είχε ορισμένα βασικά κοινά χαρακτηριστικά. Σήμερα, στοιχεία της αρχέγονης θρησκευτικότητας συναντώνται στα παραδοσιακά θρησκευτικά συστήματα και κοσμοθεωρίες της Αφρικής αλλά και των λεγόμενων «Πρώτων Εθνών» του Καναδά και των αυτόχθονων πληθυσμών/φυλών της Αμερικής, της Αυστραλίας, της Πολυνησίας του Ειρηνικού Ωκεανού και, τέλος, της Σιβηρίας και της Κεντρικής Ασίας. Αυτοί οι πληθυσμοί έρχονται διαρκώς αντιμέτωποι με τις μεγάλες προκλήσεις που τους θέτει ο σύγχρονος κόσμος, ακόμη και στο πεδίο της θρησκείας.

Στην ενότητα αυτή θα επιδιώξουμε:

- Να περιγράψουμε βασικά γνωρίσματα της αρχέγονης θρησκευτικότητας.
- Να διαπιστώνουμε δυσκολίες που προκύπτουν στο πεδίο της θρησκείας από τη συνάντηση αρχέγονων φυλών με τον σύγχρονο κόσμο.

Εκφράζουμε ιδέες και απόψεις

Δραστηριότητα

Καταγράψτε τρεις λέξεις που σας έρχονται στον νου, ακούγοντας τη φράση «άνθρωπος στη ζούγκλα/σαβάνα». Ανακοινώστε τις και συζητήστε για αυτές. Πώς θα τις συνδέατε με τη θρησκευτικότητα των ανθρώπων που ζουν σε ένα τέτοιο μέρος;



Σαβάνα



Ζούγκλα

Διερευνούμε στοιχεία

Αυτόχθονες πληθυσμοί και φυλές που κατοικούν σε διάφορες περιοχές του κόσμου (Αφρική, Ασία, Αμερική, Ωκεανία) και συνδέονται πολύ στενά με τη φύση διατηρούν μέχρι και σήμερα μια παραδοσιακή, αρχέγονη θρησκευτικότητα, η οποία χάνεται στο βάθος του χρόνου. Αυτή η θρησκευτικότητα δεν είναι απλή, αλλά πολυσύνθετη. Θα πρέπει να προσεγγίζεται ως ένα ιδιαίτερα ρευστό, αλλά και πολύπλοκο, θρησκευτικό σύστημα δοξασιών, αντιλήψεων και τελετουργιών-πρακτικών που αγκαλιάζει ολόκληρο τον άνθρωπο, ως μια ξεχωριστή κοσμοθεωρία που ρυθμίζει κάθε πτυχή της προσωπικής και κοινωνικής ζωής του.

Δραστηριότητα

Τα παρακάτω κείμενα περιγράφουν όψεις της αρχέγονης θρησκευτικότητας. Αφού τα διαβάσετε, αντιστοιχίστε κάθε κείμενο με μία από τις έννοιες: **Διαβατήριες τελετές, σαμανισμός, πνευματολατρία/προγονολατρία.**

- 1) Τα πνεύματα θεωρούνται προσωποποιημένες υπάρξεις, είτε καλές, είτε κακές. Είναι δυνατόν να «κατοικούν» σε φυσικά όντα, π.χ. ανθρώπους, ζώα, φυτά κ.ά., σε αντικείμενα, π.χ. πέτρες, λίμνες, εδάφη κ.ά., σε φυσικά φαινόμενα, π.χ. βροχή, άνεμο κ.ά. Σε ορισμένες φυλές τα πνεύματα είναι οι πρόγονοι, οι

οποίοι εξασφαλίζουν την ευημερία των πιστών ή ευθύνονται για ό,τι συμβαίνει στη ζωή τους, δίνοντας έτσι νόημα σε όλη την ύπαρξη των ανθρώπων. Αυτός ο αόρατος κόσμος των πνευμάτων, των θεοτήτων, των προγόνων θεωρείται υπαρκτός, παρ' όλο που δεν είναι το ίδιο προσβάσιμος όπως ο ορατός κόσμος.

2) Είναι ένα ρευστό θρησκευτικό σύστημα το οποίο δεν έχει κείμενα, οριοθετημένη πίστη ή ναούς. Οι γνώσεις μεταδίδονται προφορικά από γενιά σε γενιά. Ο άνθρωπος που διαθέτει αυτές τις γνώσεις θεωρείται και θεραπευτής, ο οποίος έχει ειδικές ικανότητες για να θεραπεύει το σώμα και το πνεύμα των μελών της κοινότητάς του. Έχει τον ρόλο του διαμεσολαβητή, αφού έχει τη δυνατότητα να μεσολαβεί ανάμεσα στον κόσμο των υπερφυσικών οντοτήτων και τον κόσμο των ανθρώπων. Το γεγονός αυτό τον καθιστά ικανό να προβλέπει το μέλλον. Μέσα από τις τελετουργίες και τα «ταξίδια» του στον υπερφυσικό κόσμο, συχνά μέσα από πρακτικές έκστασης*, επιδιώκει να συναντηθεί με τον θεό ή τις θεότητες και να επικοινωνήσει μαζί τους. Αυτοί οι ρόλοι του, συχνά, τον αναδεικνύουν, πέρα από απλό σύμβουλο ζωής, και σε πολιτικό αρχηγό και εκπρόσωπο της κοινότητάς του.

3) Η αρχέγονη θρησκευτικότητα, συνήθως, συνδέεται αναπόσπαστα με τη λειτουργία μιας ορισμένης κοινότητας. Έτσι, η έξοδος ή ο αποκλεισμός από την κοινότητα δημιουργεί τεράστιο φόβο στα μέλη της, μεγαλύτερο ακόμη και από τον ίδιο τον θάνατο του ανθρώπου. Η διαδικασία αφομοίωσης του ατόμου από την κοινότητα συμβαίνει μέσα από τελετουργίες που σηματοδοτούν τα διαφορετικά στάδια της ζωής, από τη σύλληψη μέχρι τον θάνατο και πέρα από αυτόν. Χαρακτηριστικό παράδειγμα είναι οι τελετές μύησης των εφήβων, οι οποίοι αποχωρίζονται τις οικογένειές τους, απομονώνονται για ένα διάστημα και υποβάλλονται σε μια σειρά δύσκολων δοκιμασιών. Μόνο μετά την επιτυχή έκβασή τους αναλαμβάνουν τις ευθύνες τους ως ενήλικες και μπορούν, πλέον, να ενταχθούν στην κοινότητά τους.



5.1. Από τη θρησκευτική ζωή κοινοτήτων

Συζητούμε και εμβαθύνουμε

Η φυλή των Maruche, στη νοτιοκεντρική Χιλή και τη νοτιοδυτική Αργεντινή, έχει μια μακρόχρονη ιστορία, που ξεκινά περίπου το 500 π.Χ. Στα τέλη του 19ου αιώνα, η κυβέρνηση της Χιλής, μετά από έναν πολύ αιματηρό πόλεμο, κατέλαβε τις εκτάσεις της ανεξάρτητης, μέχρι τότε, περιοχής της Αραουκανίας, όπου κατοικούσαν οι Maruche. Στις αρχές του 20ού αιώνα, Βαυαροί Καπουτσίνιοι Καθολικοί μοναχοί οργάνωσαν ιεραποστολές με σκοπό να εκχριστιανίσουν και να εκπολιτίσουν τους νεαρούς Maruche που επέζησαν από την κατάκτηση. Μέσα από τα σχολεία που ίδρυσαν, καταβλήθηκε προσπάθεια, αφενός, να ασπαστούν οι νέοι Maruche τον Χριστιανισμό, εγκαταλείποντας την παραδοσιακή θρησκεία τους και, αφετέρου, να εκπαιδευτούν σε διάφορα επαγγέλματα, προκειμένου να γίνουν «χρήσιμοι πολίτες». Την ανάλογη εκπαίδευση των νεαρών κοριτσιών ανέλαβαν γυναικεία μοναχικά τάγματα, ώστε να εκχριστιανιστούν και να εκπαιδευτούν στις εργασίες που χρειάζεται ένα «χριστιανικό» σπιτικό, αλλά και προκειμένου να εργαστούν, μελλοντικά, ως υπηρέτριες. Όλοι και όλες τους απομακρύνθηκαν βίαια από τις κοινότητες και τα εδάφη τους. Η φυλή των Maruche, όμως, γνώρισε και αργότερα διώξεις. Την περίοδο της δικτατορίας του Πινοσέτ (1973-1990) κυνηγήθηκαν και αρκετοί εξοντώθηκαν, καθώς είχαν υποστηρίξει τον δημοκρατικά εκλεγμένο Πρόεδρο της χώρας. Το καθεστώς τους απαγόρευσε να ασκούν τις θρησκευτικές τους πρακτικές και απέσπασε το μεγαλύτερο μέρος των εδαφών τους. Η φυλή των Maruche αντιμετωπίζει μέχρι και σήμερα διακρίσεις. Παρόμοιες ιστορίες έχουν να αφηγηθούν οι περισσότερες φυλές αυτόχθονων πληθυσμών/φυλών του κόσμου.



Maruche Machis: Θεραπεύτριες και θρησκευτικές ηγέτιδες των Maruche

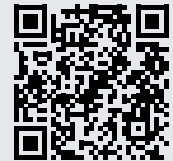
Δραστηριότητα

Στηριζόμενοι στις πληροφορίες του κειμένου, αναλογιστείτε για το τι μπορεί να σκέφτεται, να αναρωτιέται και να ανησυχεί μία σαμάνος της φυλής Maruche που ζει στις αρχές του 20ού αιώνα.

Εναλλακτικά, μία μαθήτρια ή ένας μαθητής να υποδυθεί τον ρόλο ενός μέλους της φυλής Maruche στο παρόν. Οι υπόλοιποι, σε ρόλο ερευνητή, να προετοιμάσετε ερωτήσεις γύρω από το θέμα: «Τι βίωσε η φυλή σου στη διάρκεια του 20ού αιώνα από την προσπάθεια για εκχριστιανισμό και εκπολιτισμό που εκτυλίχθηκε;». Στη συνέχεια, να θέσετε τις ερωτήσεις σας, μέσα από την τεχνική της «ανακριτικής καρέκλας», στις οποίες θα απαντήσει ο/η μαθητής/τρια που βρίσκεται στον ρόλο του «ανακρινόμενου». Μετά το τέλος της διαδικασίας συζητήστε: Σε ποια συμπεράσματα καταλήγετε σχετικά με τις δυσκολίες που αντιμετωπίζουν τα μέλη των ιθαγενών πληθυσμών που διατηρούν το παραδοσιακό τους θρησκευτικό κοσμοείδωλο;



5.2. Απόσπασμα από τη Διακήρυξη των Ηνωμένων Εθνών για τα Δικαιώματα των Αυτοχθόνων Λαών (2007)



5.3. Μια γλώσσα ιθαγενών πεθαίνει κάθε μέρα

Εκφραζόμαστε δημιουργικά

Δραστηριότητα

Δημιουργήστε μια «εφημερίδα τοίχου» με θέμα τις αρχέγονες θρησκευτικές αντιλήψεις και πρακτικές των γνωστών αυτόχθονων πληθυσμών/φυλών του κόσμου.

Συνοψίζουμε τις θέσεις μας

Δραστηριότητα

Συνοψίζοντας τα συμπεράσματά σας, να απαριθμήσετε μερικά από τα βασικά γνωρίσματα της αρχέγονης παραδοσιακής θρησκευτικότητας. Να σημειώσετε και μία δυσκολία που αντιμετωπίζουν σήμερα τα μέλη των κοινοτήτων που ασκούν αυτή τη θρησκευτικότητα:

1.
2.
3.
4.

Δυσκολία:

Συνοψίζουμε και αποτιμούμε την εργασία μας στη Θ.Ε. 1

- Περιγράφουμε βασικά γνωρίσματα της αρχέγονης και παραδοσιακής θρησκευτικότητας.
- Εντοπίζουμε δυσκολίες από τη συνάντηση αρχέγονων φυλών με τον σύγχρονο κόσμο.

- Τι σας εξέπληξε στην ενότητα αυτή;
- Ποια θέματα θα θέλατε να διερευνήσετε περισσότερο;
- Ποια στοιχεία από την ενότητα σας βοηθούν να κατανοήσετε καλύτερα τον κόσμο.

2. Η αρχαία ελληνική θρησκεία

Οι στόχοι μας

Η αρχαία ελληνική θρησκεία είναι μία περίπλοκη και πολύπλοκη θρησκεία. Αναφερόμενοι σε αυτή, εννοούμε το σύνολο των θρησκευτικών δοξασιών, των ιδεών και των πρακτικών και, τελικά, το κοσμοείδωλο, τον τρόπο ζωής και σκέψης των ανθρώπων στον αρχαίο ελληνικό κόσμο.

Στην ενότητα αυτή θα επιδιώξουμε:

- Να αναγνωρίζουμε βασικά γνωρίσματα της αρχαιοελληνικής θρησκείας.
- Να συσχετίζουμε μνημεία με γιορτές της αρχαιοελληνικής θρησκείας.

Συμβάλλουμε με ιδέες

Στον ευρύτερο χώρο του Ελληνισμού βρίσκουμε έναν τεράστιο πλούτο καταλοίπων της αρχαίας ελληνικής θρησκείας. Μέσα στις πόλεις, στα χωριά, επάνω σε βουνά ή λόφους, δίπλα από ποτάμια, λίμνες και πηγές, σε ανασκαμμένους αρχαιολογικούς χώρους και σε ερείπια, στα αρχαιολογικά μουσεία, σε χριστιανικούς ναούς, σχεδόν παντού, μπορεί κάποιος/α να βρεθεί μπροστά σε ψήγματα και θραύσματα του αρχαίου ελληνικού κόσμου και της θρησκείας του.



Ναοί της Ήρας, αρχαία Ποσειδωνία, Ιταλία

Δραστηριότητα

Ανακαλέστε στη μνήμη σας μία-δύο τοποθεσίες που έχετε επισκεφθεί ή ένα-δύο αντικείμενα που έχετε δει και σχετίζονται με τη θρησκεία του αρχαιοελληνικού κόσμου. Στη συνέχεια, δημιουργήστε στον πίνακα της τάξης έναν εννοιολογικό χάρτη, ομαδοποιώντας και συνδέοντας τις καταγραφές σας με τα κατάλληλα ρήματα.

Γνωρίζετε ότι... ?

Η αρχαία ελληνική θρησκεία, εκτός από το Δωδεκάθεο, περιλαμβάνει δεκάδες άλλους θεούς, με τους μύθους, τις δοξασίες και τις τελετουργίες που τους αφορούν. Οι αρχαίοι Έλληνες προσλάμβαναν τις θεότητες τους με πολλούς διαφορετικούς τρόπους. Από πόλη σε πόλη και από εποχή σε εποχή υπάρχει μεγάλη διαφορά. Η λατρεία ενός θεού ή μίας θεάς, γινόταν στο ιερό του/της, στο οποίο οι πιστοί πρόσφεραν τιμές και θυσίες στον βωμό και στο άγαλμα του θεού ή της θεάς. Η λατρεία τους μπορούσε να τελείται τόσο στο σπίτι ενός πιστού, σε ειδικά διαμορφωμένο χώρο, όσο και στο χωριό ή στην πόλη, σε ειδικό, πάντα, χώρο λατρείας. Παράλληλα με αυτόν τον τύπο λατρείας, υπήρχε και η κρατική λατρεία, στόχος της οποίας ήταν η προστασία της πόλης από τον προστάτη θεό ή την προστάτιδα θεά της και η ευημερία της. Σταδιακά, εμφανίστηκαν και μυστηριακές λατρείες, όπως είναι τα Ελευσίνια, τα Καβείρια και τα Ορφικά Μυστήρια, τα οποία συνδέονταν με συγκεκριμένες θεότητες. Οι αρχαίοι Έλληνες διαχώριζαν τις θεότητες τους σε δύο κατηγορίες, τους θεούς και τους ήρωες. Κάθε θεός ή θεά είχε ιδιαίτερες ιδιότητες, τη δική του/της σφαίρα επιρροής και συνήθως εικονιζόταν με ιδανική ανθρώπινη μορφή (ανθρωπομορφικός πολυθεϊσμός). Οι ήρωες ήταν άνθρωποι και θεωρούνταν, συχνά, ότι ήταν παιδιά των θεών. Σταδιακά, κάθε πόλη-κράτος καθιέρωσε ένα συγκεκριμένο θρησκευτικό σύστημα, το οποίο είχε τις δικές του θεότητες, τη μορφή λατρείας του και τις γιορτές του. Τελικά, ο αρχαίος ελληνικός πολυθεϊσμός κατάφερε να συμπεριλαμβάνει όλη την πολυεπίπεδη πραγματικότητα του κόσμου και να αγκαλιάζει όλες τις πτυχές της ανθρώπινης ύπαρξης.

Διερευνούμε στοιχεία

Πίσω από την ανατολική κιονοστοιχία του Παρθενώνα της Αθήνας, βρίσκεται η ανάγλυφη ανατολική ζωφόρος. Σε αυτήν αποτυπώνονταν καθιστοί οι δώδεκα θεοί του Ολύμπου και κοντά τους απεικονίζονταν όρθιοι οι επώνυμοι ήρωες των δέκα φυλών, καθώς και η παράδοση του πέπλου της θεάς Αθηνάς, η ιερότερη στιγμή της γιορτής των Μεγάλων Παναθηναίων.

Δραστηριότητα

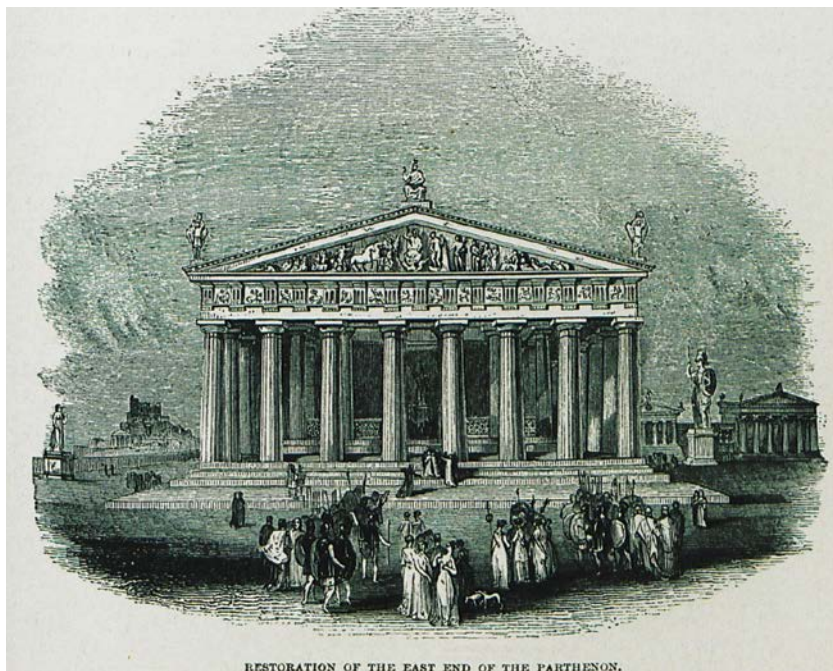
Παρατηρήστε καλά τη διπλανή εικόνα. Τι μπορεί να σκέφτονται ή να νιώθουν τα πρόσωπα της εικόνας; Τι μπορεί να γνωρίζουν ή να πιστεύουν; Για τι μπορεί να νοιάζονται ή να φροντίζουν;

Ερμηνεύουμε και εμβαθύνουμε

Τα **Ελευσίνια Μυστήρια** ήταν εορταστική και μυστηριακή τελετή προς τιμήν της θεάς Δήμητρας και της κόρης της, της Περσεφόνης. Πραγματοποιούνταν στην Ελευσίνα της Αττικής. Εκτιμάται ότι ήταν η ιερότερη και σημαντικότερη τελετή στο πλαίσιο της αρχαίας ελληνικής θρησκείας. Τα Μυστήρια διακρίνονταν στα Μικρά και τα Μεγάλα Ελευσίνια. Αρχικά, επιτρεπόταν η συμμετοχή μόνο των Αθηναίων πολιτών αλλά στη συνέχεια επιτράπηκε και στις γυναίκες, στους δούλους και στους ξένους. Στο αποκορύφωμα της εορτής λάμβαναν μέρος μόνο οι μνημένοι σε αυτά, οι λεγόμενοι μύστες. Αυτοί, λάμβαναν πρώτα διδασκαλία προκειμένου να αντιληφθούν τη σημασία τους και έπαιρναν όρκο εχεμύθειας από τον μυσταγωγό. Σε περίπτωση που έσπαγαν τον όρκο τους, επιβαλλόταν η ποινή του θανάτου. Τα Μεγάλα Ελευσίνια, που ξεκινούσαν στα μέσα Σεπτεμβρίου, διαρκούσαν εννιά μέρες και είχαν ποικίλα τελετουργικά δρώμενα, όπως τη δημόσια πομπή επί της Ιεράς Οδού, την ιερή νηστεία, διάφορες τελετές, όπως της μύησης με την πόση του κυκεώνα*, την εποπτεία* των νέων μυστών στο Τελεστήριο του Ιερού της Ελευσίνας κ.ά. Η ουσιαστική σημασία των Μυστηρίων δεν είναι γνωστή. Πιθανολογείται ότι σχετιζόταν με τον κύκλο της επίγεια ζωής (γέννηση-θάνατο) και την ελπίδα της ζωής μετά τον θάνατο. Τα Μυστήρια φαίνεται να σταμάτησαν οριστικά λίγο πριν το 400 μ.Χ., όταν καταστράφηκε το Ιερό της Ελευσίνας από τους Γότθους.



5.4. Η ανατολική ζωφόρος του Παρθενώνα



Φανταστική αναπαράσταση της ανατολικής πλευράς του Παρθενώνα. Wordsworth Christopher, 1882



5.5. Στοιχεία της αρχαίας ελληνικής λατρείας



5.6. Τα Πύθια

Δραστηριότητα

Εργαστείτε χρησιμοποιώντας την τεχνική «ρόλος στον τοίχο». Μέσα στο περίγραμμα του ανθρώπου που θα σχεδιάσετε, να σημειώσετε τις σκέψεις, τα συναισθήματα και τις ανησυχίες που μπορεί να είχε ένας μύστης των Ελευσίνιων Μυστηρίων κατά τη διάρκεια της γιορτής. Έξω από το περίγραμμα, καταγράψτε τα αντίστοιχα ενός αμύητου θεατή της γιορτής. Στη συνέχεια, αιτιολογήστε τις καταγραφές σας και συζητήστε για αυτές. Γιατί μπορεί να σκεφτόταν έτσι ο καθένας τους; Σε ποια συμπεράσματα καταλήγετε ως προς τη μυστηριακή και θρησκευτική ζωή των πιστών της αρχαίας ελληνικής θρησκείας;

Εκφράζουμε απόψεις

Δραστηριότητα

Καταγράψτε σε ένα χαρτί post-it μία σκέψη ή τη γνώμη σας για τον πολυθεϊσμό της αρχαίας Ελλάδας. Κολλήστε τα στον πίνακα. Όλοι/ες μπορείτε να τα διαβάσετε και να συζητήσετε σχετικά με αυτά.



Αττικός, αναθηματικός, ερυθρόμορφος πίνακας της Νίνιον (αρ. ευρ. Συλλογής Αγγείων και Μικροτεχνίας του Εθνικού Αρχαιολογικού Μουσείου Α 11036). Βρέθηκε στην Ελευσίνα. Φέρει παράσταση Ελευσινιακής λατρείας, με τη Δήμητρα, την Περσεφόνη, τον Ίακχο, μύστες, άνδρες και γυναίκες. Χρονολογείται γύρω στα μέσα του 4ου αιώνα π.Χ. Εθνικό Αρχαιολογικό Μουσείο, Φωτογραφικό Αρχείο, φωτογράφος: Γιάννης Πατρικιάνος

Αποτιμούμε όσα μάθαμε

Δραστηριότητα

Να συμπληρώσετε τις προτάσεις:

1. Σήμερα μου άρεσε..... / δεν μου άρεσε.....
2. Μου έκανε εντύπωση.....
3. Θα με ενδιέφερε να μάθω περισσότερα για.....
4. Στο σημερινό μάθημα, θα άλλαζα..... / δεν θα άλλαζα.....

Συνοψίζουμε και αποτιμούμε την εργασία μας στη Θ.Ε. 2

- Περιγράφουμε βασικά γνωρίσματα της αρχαίας ελληνικής θρησκείας.
- Συσχετίζουμε μνημεία με γιορτές της αρχαιοελληνικής θρησκείας.

- Τι σας εντυπωσίασε περισσότερο στην ενότητα αυτή;
- Για ποια θέματα εξακολουθείτε να έχετε απορίες;
- Πόσο ενεργά συμμετείχατε στις δραστηριότητες του μαθήματος;

3. Νέα θρησκευτικά κινήματα

Οι στόχοι μας

Ο άνθρωπος βρίσκεται διαρκώς σε κατάσταση πνευματικής αναζήτησης και απόδοσης νοήματος στη ζωή του. Στους τελευταίους δύο αιώνες, εμφανίστηκε μία σειρά νέων θρησκευτικών κινήματων, πέρα από τις λεγόμενες παραδοσιακές θρησκείες. Τα κινήματα αυτά συναντώνται, σχεδόν, σε ολόκληρο τον πλανήτη. Παρά την πληθώρα και την ποικιλομορφία τους, έχουν ορισμένα βασικά γνωρίσματα.

Στην ενότητα αυτή θα επιδιώξουμε:

- Να συνοψίζουμε βασικά γνωρίσματα των νέων θρησκευτικών κινήματων.
- Να ονομάζουμε παραδείγματα νέων θρησκευτικών κινήματων.

1η ώρα Γνωρίσματα των νέων θρησκευτικών κινήματων

Συμβάλλουμε με ιδέες

Δραστηριότητα

Κάτι «νέο» στη ζωή ενός ανθρώπου μπορεί άλλοτε να ενθουσιάζει και άλλοτε να τρομάζει! Μπορείτε να σκεφτείτε κάτι «νέο» που συναντήσατε στη ζωή σας πρόσφατα; Ποια στάση κρατήσατε απέναντί του; Σας έκανε να σκεφτείτε κάτι για τον εαυτό σας αυτή η συνάντηση; Εργαστείτε ατομικά, μοιραστείτε με τον/τη διπλανό/ή σας και στη συνέχεια συζητήστε όλοι μαζί.

Εκφραζόμαστε δημιουργικά

Δραστηριότητα

Διαβάστε το κείμενο «Γνωρίζετε ότι...» και χωριστείτε σε ομάδες. Κάθε ομάδα να επιλέξει μία από τις πέντε κατηγορίες των νέων θρησκευτικών κινήματων. Ενημερώστε τον/την εκπαιδευτικό σας, μυστικά από τις άλλες ομάδες για την επιλογή σας, ο/η οποίος/α θα ρυθμίσει με τέτοιο τρόπο τη διαδικασία, ώστε στο τέλος κάθε ομάδα να έχει επιλέξει διαφορετικά από τις άλλες. Στη συνέχεια, εργαστείτε με την τεχνική της «παγωμένης εικόνας» και δημιουργήστε μία εικόνα με τα σώματά σας που θα παρουσιάσετε στην ολομέλεια. Οι άλλες ομάδες θα πρέπει να αναγνωρίσουν ποια κατηγορία κινήματων εκφράζει η κάθε ομάδα μαθητών/τριών. Σχολιάστε τις «παγωμένες εικόνες» σας.

Εμβαθύνουμε δημιουργικά

Στη χώρα μας, τα νέα θρησκευτικά κινήματα αριθμούν μερικές εκατοντάδες, ενώ τα ενεργά μέλη τους δεν είναι αρκετά, καθώς τις περισσότερες φορές αφορούν μερικές, μόνο, δεκάδες συνανθρώπων μας. Η στάση της Ορθόδοξης Εκκλησίας απέναντι στα κινήματα αυτά είναι απορριπτική και τα χαρακτηρίζει ως επικίνδυνα για την προσωπική ζωή, αλλά και για την κοινωνική ζωή της χώρας. Η δραστηριοποίηση των κινήματων αυτών στον χώρο του διαδικτύου τούς παρέχει τη δυνατότητα να είναι ορατά σε όλους. Αρκεί κανείς να παρατηρήσει προσεκτικά τις αναφορές σε θέματα που σχετίζονται με αστρολογία, ζώδια, ταρώ, μαγεία, γιόγκα, διαλογισμό, φενγκ-σούι, αυτογνωσία και αυτοπραγμάτωση κ.ά. και τη διάδοση αυτών των αντιλήψεων στην ελληνική κοινωνία μέσω βιβλίων, ταινιών, σειρών, μουσικής, σεμιναρίων, συναντήσεων ομάδων για να αντιληφθεί όχι τόσο την ποσοτική, όσο την ποιοτική επιρροή των αντιλήψεων



Chioma. I capelli di Tina, Luigi Russolo, ιδιωτική συλλογή, 1910-1911



5.7. Φωτογραφίες σχετικές με νέα θρησκευτικά κινήματα

αυτών στην κοινωνική ζωή. Πολλοί μιλούν για μια «νέα πνευματικότητα» που έρχεται ως αποτέλεσμα αυτής της νέας θρησκευτικής κουλτούρας και ιδεολογίας που εμφανίστηκε δυναμικά, κυρίως από το 1960 και μετά.

Δραστηριότητα

Εργαστείτε αρχικά ατομικά και μετά σε ομάδες, προκειμένου να αποτυπώσετε όψεις από αυτή τη νέα πνευματικότητα που εμφανίζεται στην ελληνική κοινωνία, δημιουργώντας μία «εφημερίδα τοίχου». Ξαναβλέποντας την «εφημερίδα» σας, σε ποια συμπεράσματα καταλήγετε σχετικά με το φαινόμενο αυτό.

Γνωρίζετε ότι...



Με τον όρο «νέα θρησκευτικά κινήματα» ή «νέες θρησκείες» εννοούμε ένα πλήθος ετερόκλητων ομάδων ή οργανώσεων με θρησκευτικό χαρακτήρα, που εμφανίστηκαν, περίπου, στα τελευταία διακόσια χρόνια σε διάφορες περιοχές του κόσμου. Τα κινήματα αυτά, είναι αρκετά δύσκολο να κατηγοριοποιηθούν και να ταξινομηθούν. Έχει επικρατήσει να ταξινομούνται με βάση το κριτήριο της ιδιαίτερης θρησκευτικής και πνευματικής παράδοσης από την οποία προέκυψαν ιστορικά ή με την οποία συγγενεύουν. Με βάση αυτό το κριτήριο μπορεί να προκύψουν πέντε βασικές κατηγορίες:

- 1** Τα κινήματα που προέρχονται από τις μεγάλες θρησκείες, μονοθεϊστικές και μη. Γνωρίσματά τους είναι ο διαλογισμός, ο μυστικισμός*, ο μεσσιανισμός*, ο αποκαλυπτισμός* και το ενθουσιαστικό-εκστατικό στοιχείο.
- 2** Τα κινήματα της λεγόμενης «Νέας Εποχής» («New Age») που συνδέονται με το ρεύμα του Εσωτερισμού* και σχετίζονται με αντιλήψεις και πρακτικές από τον χώρο της μαγείας, της μαντείας, της αστρολογίας, του πνευματισμού*, του αποκρυφισμού* και της θεοσοφίας*.
- 3** Τα κινήματα που προωθούν την αναβίωση του παγανισμού*, με αναφορά σε αρχέγονες, παραδοσιακές και εθνικές θρησκείες.
- 4** Τα κινήματα που εμφανίζουν ως κεντρικό στόχο τους την ψυχοσωματική θεραπεία. Αυτά επιχειρούν να συνδέσουν την επιστήμη με τον μυστικισμό, αναμειγνύοντας στοιχεία της ιατρικής με μεταφυσικές αντιλήψεις και τεχνικές θρησκευτικού περιεχομένου. Αναφέρονται, συνήθως, στην πνευματική ανάπτυξη του ανθρώπου, αποβλέποντας, όμως, και στην οικονομική και κοινωνική βελτίωση των μελών τους.
- 5** Τέλος, διάφορα ετερόκλητα ρεύματα ή κινήματα, τα οποία αντλούν στοιχεία από διάφορους χώρους, όπως είναι η λογοτεχνία του φανταστικού, η παραφιλολογία που συνδέεται με την εμφάνιση εξωγήινων όντων, από τη μαζική κουλτούρα, από τάσεις των σύγχρονων μέσων ενημέρωσης κ.ά. Σε άλλες περιπτώσεις, εκδηλώνονται μέσα από τη λατρεία ινδαλμάτων του θεάματος, της μουσικής, του αθλητισμού και των μέσων κοινωνικής δικτύωσης (social media). Αναφορές σε παραθρησκευτικές δοξασίες και πρακτικές υπάρχουν, επίσης, σε αρκετά ψηφιακά παιχνίδια φαντασίας, στα οποία γίνονται, συχνά, αναφορές σε πρακτικές μαγείας, «μαγικά φίλτρα», μεταφυσικά όντα κ.ά.

Εκφράζουμε απόψεις

Δραστηριότητα

Τι θα ήταν τα νέα θρησκευτικά κινήματα:

- | | |
|------------------------------------|--------------------------------|
| 1. εάν ήταν μουσικό όργανο; | 4. εάν ήταν πόλη; |
| 2. εάν ήταν φυτό; | 5. εάν ήταν ένα έπιπλο; |
| 3. εάν ήταν παιχνίδι; | 6. εάν ήταν βιβλίο; |

Με τις ιδέες/απαντήσεις σας, μπορείτε να συνθέσετε μια ιστορία ή μια αλληγορία για το θέμα που σας απασχόλησε σήμερα.

Εκφράζουμε απόψεις

Έχετε διαβάσει ή έχετε ακούσει προβλέψεις για ζώδια; Έχετε ακούσει κάποιον/α να ζητάει να του/της στείλετε «θετική ενέργεια»; Έχετε ακούσει τους όρους κάρμα, γιόγκα, τσάκρα κ.ά.;

Δραστηριότητα

Σκεφτείτε ατομικά, τι κοινό μπορεί να έχουν όλα τα παραπάνω; Συζητήστε τις απόψεις σας με τον/τη διπλανό/ή σας και διαμορφώστε κοινές απόψεις που να σας εκφράζουν. Ορίστε έναν/μία από τους δύο σας ως εκπρόσωπο της ομάδας σας και παρουσιάστε στην ολομέλεια της τάξης σας τις απόψεις σας.



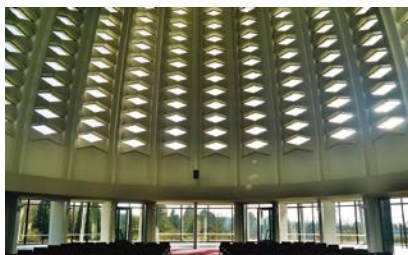
Ρολόι στην πλατεία του Αγίου Μάρκου στη Βενετία, Ιταλία, περίπου 14ος αιώνας

Προσεγγίζουμε δημιουργικά

Στις προηγούμενες θεματικές ενότητες γνωρίσατε τη σημασία και τη λειτουργία της αρχέγονης θρησκευτικότητας σε κοινότητες αυτόχθονων πληθυσμών. Ο σύγχρονος άνθρωπος επαναπροσεγγίζει θρησκευτικές δοξασίες και πρακτικές από το παρελθόν, κυρίως προχριστιανικές, όπως είναι η αστρολογία, η μαγεία κ.ά., τις οποίες συνδυάζει, συχνά, με στοιχεία από τις ανατολικές θρησκείες, όπως είναι η μετενσάρκωση, ο υπερβατικός διαλογισμός, η αντίληψη ότι κάθε άνθρωπος είναι ένα κομμάτι του θείου πνεύματος κ.ά. Οι αντιλήψεις αυτές εμφανίζονται, συχνά, ως ψευδοεπιστημονικές προσεγγίσεις ντυμένες με ένα φιλοσοφικό κάλυμμα. Οι τάσεις αυτές έχουν οδηγήσει στην αναβίωση του παγανισμού και του σαμανισμού σε διάφορες αναπτυγμένες χώρες. Έτσι, μπορεί κανείς να συναντήσει σύγχρονους οπαδούς της αρχαίας ελληνικής -εθνικής- θρησκείας, του ρωμαϊκού πανθέου, των σκανδιναβικών και των γερμανικών θεοτήτων, των θεοτήτων των χωρών της Βαλτικής, των Δρυίδων από τον χώρο του Ηνωμένου Βασιλείου, της θρησκείας της Γουίκα (Wicca) κ.ά. Αυτού του τύπου η θρησκευτικότητα περιγράφεται με τον όρο «**νεοπαγανισμός**», ενώ η αναβίωση του σαμανισμού αναφέρεται ως «**νεοσαμανισμός**». Μαζί με τις αναβιώσεις των θρησκευτικών συστημάτων του παρελθόντος, συναντούμε και την ανάπτυξη νέων θρησκειών. Τέτοια παραδείγματα είναι η Θεοσοφία που αναπτύχθηκε στις Η.Π.Α, η πίστη Μπαχάι στο Ιράν, η Τενρύκιο στην Ιαπωνία, η Ρασταφάρι στην Αιθιοπία και την Τζαμάικα και αρκετές άλλες. Αυτές ξεκίνησαν έχοντας τοπικό χαρακτήρα, αλλά σταδιακά απέκτησαν παγκόσμιες διαστάσεις. Στις διδασκαλίες τους βρίσκουμε, συνήθως, ένα κράμα από δοξασίες αρχαίων και σύγχρονων θρησκειών και ιδεολογιών και όλες πρεσβεύουν ότι τους απασχολεί το ζήτημα της ευτυχίας και της εσωτερικής ολοκλήρωσης του ανθρώπου.

Δραστηριότητα

Παρατηρήστε τις παρακάτω εικόνες. Συζητήστε στην ομάδα σας και δώστε έναν τίτλο σε κάθε μία. Σε ποια κατηγορία (νεοπαγανισμό, νεοσαμανισμό, νέα θρησκεία) θα εντάσσατε κάθε μία; Αιτιολογήστε κατάλληλα την επιλογή σας.





5.8. Οι φωτογραφίες σε μεγέθυνση



5.9. Το κίνημα της Νέας Εποχής

Συζητούμε και εμβαθύνουμε

Δραστηριότητα

Αναλογιστείτε για λίγο τη θέση ενός ανθρώπου που ενδιαφέρεται για κάποιο νέο θρησκευτικό κίνημα. Δημιουργήστε ένα περίγραμμα της φιγούρας του στον πίνακα της τάξης. Στο εσωτερικό της καταγράψτε πιθανές σκέψεις και συναισθήματά του. Στο εξωτερικό της σημειώστε σκέψεις και συναισθήματα που έχουν άνθρωποι του περιβάλλοντός του, π.χ. φίλοι, συγγενείς, συνεργάτες κ.ά. Στη συνέχεια, αιτιολογήστε και σχολιάστε τις καταγραφές. Γιατί πιστεύετε ότι μπορεί να σκέφτονται έτσι;

Εκφράζουμε απόψεις

Δραστηριότητα

Αν έπρεπε να δώσετε έναν νέο τίτλο στο σημερινό μάθημα, ποιος θα ήταν αυτός; Εξηγήστε σε μία παράγραφο γιατί επιλέξατε τον συγκεκριμένο τίτλο.

Λέξεις – κλειδιά

Δραστηριότητα

Αναλογιστείτε όσα μάθατε σήμερα και καταγράψτε λέξεις που να αναφέρονται στα νέα θρησκευτικά κινήματα.

.....

.....

Συνοψίζουμε και αποτιμούμε την εργασία μας στη Θ.Ε. 3

- Συνοψίζουμε βασικά γνωρίσματα των νέων θρησκευτικών κινήματων.
- Ονομάζουμε παραδείγματα νέων θρησκευτικών κινήματων.

Na εκφράσετε δύο πράγματα που σας έκαναν εντύπωση και δύο πράγματα για τα οποία θα θέλατε να μάθετε, επιπλέον, σε αυτήν την ενότητα.

4. Νέες θρησκευτικές τάσεις στον 21ο αιώνα



Οι στόχοι μας

Ο 21ος αιώνας έχει φέρει, ήδη, πολλές αλλαγές στη ζωή του ανθρώπου σε σχέση με το παρελθόν. Αλλαγές σημειώνονται, φυσικά, και στο επίπεδο της θρησκευτικότητας. Με επιρροές από τα μέσα ενημέρωσης, τον κινηματογράφο, τη μουσική, τα κόμικς, τα συμβατικά και τα ψηφιακά παιχνίδια, εμφανίζονται νέες θρησκευτικές ή παραθρησκευτικές τάσεις, οι οποίες αφορούν σε αντιλήψεις, συμπεριφορές ή πρακτικές που επικεντρώνονται σε διάφορους «υπερ-ήρωες», μυθικά και μαγικά στοιχεία, σύγχρονα είδωλα της λεγόμενης «ποπ» (λαϊκής) κουλτούρας κ.ά.

Στην ενότητα αυτή θα επιδιώξουμε:

- Να περιγράψουμε μορφές νέας θρησκευτικότητας που εμφανίζονται στη γενιά του 21ου αιώνα.
- Να αξιολογούμε κριτικά αυτές τις μορφές νέας θρησκευτικότητας.

1η ώρα

Μορφές θρησκευτικότητας στη γενιά του 21ου αιώνα

Συμβάλλουμε με ιδέες

Δραστηριότητα

Οι έφηβοι φορούν, συχνά, ρούχα ή κοσμήματα ή αξεσουάρ που έχουν αναφορές σε αγαπημένα τους πρόσωπα από τον χώρο της μουσικής, των αθλητικών θεαμάτων, των βιντεοπαιχνιδιών, του κινηματογράφου, των κόμικς, της λογοτεχνίας του φανταστικού κ.λπ. Σε ορισμένες περιπτώσεις, η έντονη προσκόλληση σε αυτά τα «ινδάλματα» φαίνεται να αποκτά «θρησκευτικές» διαστάσεις. Συνεργαζόμενοι με τον/την διπλανό/ή σας, δημιουργήστε μία λίστα με σχετικά παραδείγματα (π.χ. θρησκευτικά πρόσωπα, πράγματα ή σύμβολα που είναι διαδομένα στον χώρο της σύγχρονης αμφίεσης ή του καλλωπισμού).

1.
2.
3.
4.
5.

Συζητούμε και διαπιστώνουμε

Τα τελευταία χρόνια έχουν κάνει δυναμική επανεμφάνιση τα βιντεοπαιχνίδια, μέσω της νέας ψηφιακής τεχνολογίας. Σε πολλά από αυτά εμφανίζονται πληθώρα από μυθικά, μαγικά ή και θρησκευτικά στοιχεία, όπως μορφές ηρώων από τις μυθολογίες, π.χ. την ελληνική, την ιαπωνική, τη σκανδιναβική κ.ά., όπως φίλτρα, ξόρκια, ιδιαίτερες μαγικές δυνάμεις των ηρώων κ.ά., αλλά και αναφορές σε συγκεκριμένες θεότητες από παλιά θρησκευτικά συστήματα ή νέες φανταστικές θεότητες που επινόησαν οι δημιουργοί των παιχνιδιών, σε ναούς και σε θρησκευτικές ιδέες και πρακτικές, όπως προσευχές, θυσίες, μετενσαρκώσεις, ηθικά ζητήματα κ.ά.

Δραστηριότητα

Συζητήστε, αρχικά στην ομάδα σας και στη συνέχεια στην ολομέλεια, παραδείγματα χρήσης ή προβολής αμφιλεγόμενου θρησκευτικού περιεχομένου σε διάφορα βιντεοπαιχνίδια, π.χ. μαγικές δυνάμεις, θεότητες κ.λπ. Σε ποια συμπεράσματα καταλήγετε;

Αναλύουμε και παρουσιάζουμε**Δραστηριότητα**

Με αφετηρία τα παραδείγματα των σύγχρονων θρησκευτικών τάσεων που εντοπίσατε στις προηγούμενες δραστηριότητες και εργαζόμενοι σε ομάδες, δημιουργήστε έναν εννοιολογικό χάρτη με θέμα «Θρησκευτικές τάσεις ή συμπεριφορές στη σύγχρονη μαζική κουλτούρα». Κάθε ομάδα να παρουσιάσει στην ολομέλεια της τάξης με «παγωμένες εικόνες» μία από τις ιδέες που κατέγραψε. Συζητήστε στην ολομέλεια το βασικό επιχείρημα κάθε ομάδας.

Προσεγγίζουμε κριτικά

Τα βιντεοπαιχνίδια είναι σημαντικά πολιτισμικά προϊόντα της σύγχρονης λαϊκής/ποπ κουλτούρας που συνδυάζουν τον μηχανισμό τους με τον μύθο. Έτσι, τον επαναφέρουν στο προσκήνιο, τον παράγουν και τον αναπαράγουν. Γίνονται ο χώρος της επανεμφάνισης στοιχείων που ο σύγχρονος δυτικός άνθρωπος πίστευε ή νόμιζε ή υπερηφανευόταν ότι δεν τα χρειάζεται: του μύθου, της διάκρισης του καλού και του κακού, της έννοιας του υπερβατικού και των θρησκευτικών και μυθικών συμβόλων.

Ξυδάκης, Ι. (2018). *Το καλό και το κακό στον κόσμο των βιντεοπαιχνιδιών: θρησκευσιολογική μελέτη*, διδακτορική διατριβή, Αθήνα: Ε.Κ.Π.Α. (διασκευασμένο κείμενο)

Εργασία για το σπίτι

Μέσα από τον ρόλο του σχολικού δημοσιογράφου, αξιοποιώντας όσα μάθατε στο σημερινό μάθημα, δημιουργήστε ένα σύντομο ενημερωτικό κείμενο με θέμα «Νέες μορφές θρησκευτικότητας στον 21ο αιώνα».

Δραστηριότητα

Διαβάστε το παραπάνω κείμενο και υποσημειώστε τις βασικές θέσεις του. Χρησιμοποιήστε την τεχνική θετικό/αρνητικό για να τοποθετηθείτε απέναντι στα επιχειρήματα του κειμένου. Σχηματίστε στον χώρο της τάξης μια γραμμή, από το «συμφωνώ απόλυτα» έως το «διαφωνώ απόλυτα», πάνω στην οποία να πάρετε θέση, ανάλογα με το κατά πόσον συμφωνείτε ή διαφωνείτε με το κείμενο. Επαναλάβετε τη δραστηριότητα για κάθε θέση που σημειώσατε. Μπορείτε να προσεγγίσετε τις θέσεις του κειμένου μέσα από διάφορους ρόλους, π.χ. του συγγραφέα, του χρήστη βιντεοπαιχνιδιών, του θρησκευόμενου πιστού κ.ο.κ. Συζητήστε μεταξύ σας τις τυχόν διαφορετικές προσεγγίσεις και τα επιχειρήματά σας.

Εκφράζουμε απόψεις

Όπως είδαμε στην προηγούμενη διδακτική ώρα, οι έφηβοι συνηθίζουν να φορούν ρούχα που αναπαριστούν σημαντικά για αυτούς πρόσωπα, υπαρκτά ή φανταστικά, από τον χώρο της μαζικής κουλτούρας. Μερικές φορές, μάλιστα, από ορισμένους εκδηλώνεται μία προσήλωση ή ταύτιση με αυτά τα πρόσωπα, που θυμίζει θρησκευτική λατρεία: κάποιος/α έφηβος/η μπορεί να αναρτά αφίσες των προσώπων αυτών στο δωμάτιό του, να αντιγράφει τον τρόπο ομιλίας και τη συμπεριφορά τους, να ακούει μόνο τη δική τους μουσική ή να βλέπει μόνο τα δικά τους οπτικοακουστικά προϊόντα, να εκδηλώνει την εκτίμηση και την αγάπη του σε αυτά με σκίτσα, στίχους, με παρακολούθηση και σχόλια στα μέσα κοινωνικής δικτύωσης, να επιλέγει τους φίλους και τις φίλες του/της με βάση την εκτίμηση ή όχι που δείχνουν στα πρόσωπα αυτά κ.ά. Τελικά, τα πρόσωπα αυτά μετατρέπονται, πλέον, σε «είδωλα».



Συναυλία σύγχρονης μουσικής

Δραστηριότητα

Σκεφτείτε, ατομικά, κάποια παραδείγματα προσήλωσης σε «είδωλα» της σύγχρονης μαζικής κουλτούρας, δηλαδή της κουλτούρας που απευθύνεται σε πολλούς και καταναλώνεται από πολλούς, που θυμίζουν θρησκευτική λατρεία. Συζητήστε τις απόψεις σας με τον/τη διπλανό/ή σας, διαμορφώστε κοινές θέσεις που να σας εκφράζουν και παρουσιάστε τις στην ολομέλεια της τάξης.

Προσεγγίζουμε δημιουργικά**Δραστηριότητα**

Ανακαλέστε στη μνήμη σας έναν ήρωα ή μία ηρωίδα από τον κόσμο της σύγχρονης μαζικής κουλτούρας, π.χ. από ένα βιντεοπαιχνίδι που γνωρίζετε, στον οποίο ή στην οποία αναγνωρίζετε θρησκευτικά στοιχεία. Δημιουργήστε σε χαρτί μία φιγούρα αυτού του προσώπου. Αποτυπώστε μέσα στη φιγούρα τυχόν χαρακτηριστικά, μηνύματα, επιδιώξεις των δημιουργών κ.λπ. που σχετίζονται με τον ήρωα ή με την ηρωίδα. Στο εξωτερικό της φιγούρας σημειώστε σκέψεις ή συναισθήματα σύγχρονων ανθρώπων απέναντι στον ήρωα ή την ηρωίδα. Με διαφορετικό χρώμα σημειώστε δικές σας σκέψεις, αφενός, για το θέμα του ήρωα ή της ηρωίδας και, αφετέρου, για τις αντιλήψεις των ανθρώπων. Προσθέστε στη ζωγραφιά σας σύντομα επεξηγηματικά σχόλια συνδέοντας τις ιδιότητες του ήρωα ή της ηρωίδας με αντίστοιχες θρησκευτικές συμπεριφορές. Τι συμπεραίνετε;

Αναλύουμε και παρουσιάζουμε

Πολλοί σύγχρονοι άνθρωποι έχουν την τάση να αναζητούν είδωλα για να ταυτιστούν μαζί τους ή σούπερ ήρωες με υπερφυσικές δυνάμεις που θα τους «λυτρώσουν» από τα προβλήματά τους, όπως ακριβώς συμβαίνει στα κόμικς. Η ανάγκη του ανθρώπου για σωτηρία από δύσκολες καταστάσεις και προβλήματα, για δικαιοσύνη και ειρήνη, τον έχει οδηγήσει από τα αρχαία χρόνια στην αναζήτηση «ειδώλων» και ηρώων. Από την άλλη πλευρά, πολλοί άνθρωποι υποστηρίζουν ότι το φαινόμενο της δημιουργίας των διάφορων «ειδώλων» της σύγχρονης μαζικής κουλτούρας είναι απλώς μία στρατηγική μάρκετινγκ, η οποία εκμεταλλεύεται τα ψυχολογικά χαρακτηριστικά και τις μεταφυσικές αναζητήσεις των ανθρώπων χάριν του κέρδους και δεν έχει σχέση με τη θρησκεία. Τελικά, πού οφείλεται το πρόβλημα; Στη στρεβλή θρησκευτική στάση πολλών σύγχρονων ανθρώπων ή στη συνεχή προβολή και τη μαζική διάδοση αυτών των νέων μορφών «θρησκευτικότητας» λόγω οικονομικών ή άλλων συμφερόντων;

Δραστηριότητα

Αφού χωριστείτε σε δύο ομάδες, η κάθε ομάδα να ετοιμάσει επιχειρήματα υπέρ της μίας ή της άλλης άποψης. Παρουσιάστε, εναλλάξ, τα επιχειρήματά σας στην τάξη με τη μέθοδο της αντιλογίας.

Αποτιμούμε και συμπεραίνουμε

Από το 1950 και μετά, η μουσική φαίνεται να κατέχει έναν πολύ σημαντικό ρόλο στη ζωή των εφήβων. Μέσα από αυτήν εκφράζονται, σκέφτονται, ταυτίζονται, ανακαλύπτουν τον εαυτό τους και τον κόσμο. Η γενιά του 21ου αιώνα φαίνεται να αναζητά νέους τρόπους έκφρασης της θρησκευτικότητάς της, ακόμη και μέσα από τη μουσική. Έτσι, σήμερα γίνεται λόγος όλο και πιο συχνά για τη χριστιανική ποπ, ροκ, ραπ, μέταλ κ.ά. μουσική, την ισλαμική ποπ και ραπ, την εβραϊκή και χασιδική ποπ, ροκ, χιπ-χοπ κ.λπ. ή τις μουσικές συνθέσεις που έχουν βουδιστικές ή παγανιστικές επιρροές και αναφορές.

Δραστηριότητα

Διαβάστε τα παρακάτω δύο αποσπάσματα και συγκρίνετέ τα μεταξύ τους.

Το ισπανικό συγκρότημα Hakuna συνθέτει χριστιανική μουσική και απευθύνεται σε μια νεολαία που προσπαθεί να συνδυάσει τη διασκέδαση με τις αξίες της. Η Έλι Καμουίνιας, μέλος του συγκροτήματος, σχολιάζει: «Στο κάτω κάτω της γραφής, το να είσαι Χριστιανός δεν πρέπει να κάνει την προσωπική σου ζωή να είναι κάτι ξεχωριστό από την πίστη».
Ι. Γιαγκίνης, Euronews, 2023

Είναι θρησκευόμενοι, δεν έχουν σεξουαλικές εμπειρίες πριν τον γάμο, δεν πίνουν αλκοόλ, αλλά γράφουν στα παλιά τους τα παπούτσια τους φανατικούς ιεροκήρυκες του Ισλάμ που απαγορεύουν τη δυτική μουσική και τις συναναστροφές με δυτικούς φίλους. Πηγαίνουν σε πάρτι, αλλά δεν παραλείπουν την προσευχή, πέντε φορές την ημέρα. Είναι η τάση του «ισλαμο-ποπ» που κερδίζει όλο και περισσότερο έδαφος στους νεαρούς Μουσουλμάνους στη Γερμανία.

Γ. Παππάς, DW, 2006

Πιστεύετε ότι η προσπάθεια νέων μουσικών να εκφράσουν την πίστη τους και μέσα από τη μουσική τους έχει κάποιο αποτέλεσμα; Επηρεάζει καθόλου τη θρησκευτικότητα της γενιάς του 21ου αιώνα; Θα μπορούσε να είναι μία εναλλακτική πρόταση απέναντι στα «είδωλα» και τα ινδάλματα της σύγχρονης μαζικής κουλτούρας;

Λέξεις – κλειδιά**Δραστηριότητα**

Να σημειώσετε στο τετράδιό σας ποιο είναι το σημαντικότερο, κατά τη γνώμη σας, στοιχείο, το οποίο χρειάζεται να κρατήσετε από το σημερινό μάθημα.

Συνοψίζουμε και αποτιμούμε την εργασία μας στη Θ.Ε. 4

- Περιγράφουμε μορφές θρησκευτικότητας που εμφανίζονται στη γενιά του 21ου αιώνα.
- Αποτιμούμε κριτικά αυτές τις μορφές νέας θρησκευτικότητας.

Να εκφράσετε δύο πράγματα που σας έκαναν εντύπωση και δύο πράγματα που σας προβληματίζουν ακόμη σε αυτήν την ενότητα.

Ξαναβλέποντας το Ε΄ Κεφάλαιο

Προσδοκώμενες επάρκειες μάθησης

Έχοντας ολοκληρώσει το Ε΄ Κεφάλαιο χρειάζεται να μπορούμε να:

- Περιγράψουμε βασικά γνωρίσματα της αρχέγονης θρησκευτικότητας.
- Διαπιστώνουμε δυσκολίες που προκύπτουν στο πεδίο της θρησκείας από τη συνάντηση αρχέγονων φυλών με τον σύγχρονο κόσμο.
- Αναγνωρίζουμε βασικά γνωρίσματα της αρχαιοελληνικής θρησκείας.
- Συσχετίζουμε μνημεία με γιορτές της αρχαιοελληνικής θρησκείας.
- Συνοψίζουμε βασικά γνωρίσματα των νέων θρησκευτικών κινημάτων.
- Ονομάζουμε παραδείγματα νέων θρησκευτικών κινημάτων.
- Περιγράψουμε μορφές θρησκευτικότητας που εμφανίζονται στη γενιά του 21ου αιώνα.
- Αξιολογούμε κριτικά αυτές τις μορφές νέας θρησκευτικότητας.

Έννοιες-κλειδιά

Αρχέγονη θρησκευτικότητα | πνεύματα | σαμάνος | κοινότητα | ελληνική/εθνική θρησκεία | θεοί | ήρωες | Ελευσίνα Μυστήρια | θρησκευτικά κινήματα | Νέα Εποχή | παγανισμός | σαμανισμός | είδωλα | θρησκευτικότητα στον 21ο αιώνα.



5.10. Γλωσσάρι

Εναλλακτικές προτάσεις εργασίας

Ομαδοσυνεργατικό σχέδιο δράσης (project) με θέμα: Σχέδιο δράσης με θέμα: «Σύγχρονα θρησκευτικά κινήματα». Εναλλακτικό θέμα: «Η θρησκευτικότητα των αυτόχθονων λαών στο παρελθόν και σήμερα». Να εργαστείτε σε ομάδες σε όλες τις φάσεις της εργασίας σας (σχεδιασμός, υλοποίηση έρευνας, παρουσίαση συμπερασμάτων, αξιολόγηση).

Διδακτική επίσκεψη: Επισκεφτείτε ένα θρησκευτικό μνημείο της αρχαίας ελληνικής θρησκείας που βρίσκεται στην περιοχή σας. Να αναζητήσετε προηγουμένως πληροφορίες για αυτό, να πάρετε φωτογραφίες και βίντεο από την επίσκεψή σας και να δημιουργήσετε ένα οπτικοακουστικό προϊόν που να παρουσιάζει αλλά και να αναδεικνύει τη θρησκευτική διάσταση του μνημείου.

Διεπιστημονική και διαθεματική προσέγγιση: Να διερευνήσετε την επίδραση των νέων θρησκευτικών κινημάτων και των ιδεών τους στην τέχνη, στον πολιτισμό, στις επιστήμες, στην πολιτική και στην κοινωνική οργάνωση, μέσα από άλλα μαθήματα της τάξης σας (π.χ. Γλώσσα, Λογοτεχνία, Ιστορία, Φυσικών Επιστημών, Κοινωνική και Πολιτική Αγωγή).

Δημιουργική εργασία και τέχνημα: Εκφραστείτε δημιουργικά, ζωγραφίζοντας ή συνθέτοντας μία εικαστική δημιουργία (π.χ. πίνακα, αφίσα, κολάζ, podcast) με θέμα: «Νέα θρησκευτικά κινήματα στην Ελλάδα του 21ου αιώνα».

Συμπληρωματικό υλικό

Στο συνημμένο ψηφιακό κείμενο μπορείτε να βρείτε συμπληρωματικό ή εναλλακτικό υλικό σχετικά με το περιεχόμενο των θεματικών ενότητων του Ε΄ Κεφαλαίου.



5.11. Αρχέγονη θρησκευτικότητα - Όψεις της θρησκείας στον 21ο αιώνα

Ενδεικτικές ερωτήσεις αξιολόγησης

A. Να επιλέξετε τη σωστή απάντηση.

1. Η αρχέγονη θρησκευτικότητα...

- α. είναι πρωτόγονη.
- β. είναι ένα ρευστό θρησκευτικό σύστημα.
- γ. δεν συναντάται σήμερα αφού αφορά την αρχέγονη εποχή.
- δ. μοιάζει με τα πιστεύω των μεγάλων μονοθεϊστικών θρησκειών.

2. Η αρχαία ελληνική θρησκεία...

- α. είναι απλή και ομοιόμορφη.
- β. αναφέρεται μόνο στους 12 θεούς του Ολύμπου.
- γ. επηρέαζε μόνο την προσωπική ζωή των πιστών της.
- δ. αναφέρεται στο κοσμοειδωλο, τον τρόπο ζωής και σκέψης του αρχαίου ελληνικού κόσμου.

3. Με τον όρο «νέα θρησκευτικά κινήματα» εννοούμε...

- α. αιρετικές ομάδες των μονοθεϊστικών θρησκειών.
- β. πολιτικά κινήματα που στηρίζονται στη θρησκεία.
- γ. ένα πλήθος ετερόκλητων ομάδων ή οργανώσεων με θρησκευτικό χαρακτήρα.
- δ. ομάδες ή οργανώσεις που έχουν κοινή θρησκευτική βάση και πιστεύω.

4. Ο νεοπαγανισμός και ο νεοσαμανισμός...

- α. είναι το ίδιο.
- β. διαφέρουν σε ελάχιστα σημεία.
- γ. είναι μία επαναπροσέγγιση θρησκευτικών δοξασιών και πρακτικών του παρελθόντος.
- δ. είναι νέες θρησκείες.

5. Η θρησκευτικότητα της γενιάς του 21ου αιώνα...

- α. είναι ίδια με τη θρησκευτικότητα προηγούμενων γενιών.
- β. διαφέρει σε λίγα μόνο στοιχεία από την παραδοσιακή θρησκευτικότητα.
- γ. εκφράζεται μέσα από τις υπάρχουσες μεγάλες θρησκείες του κόσμου.
- δ. χαρακτηρίζεται από μια μεγάλη ποικιλία θέσεων, πρακτικών και δοξασιών.

6. Η θρησκευτικότητα της γενιάς του 21ου αιώνα έχει επιρροές από...

- α. τον κόσμο των βιντεοπαιχνιδιών.
- β. «είδωλα» και ινδάλματα της σύγχρονης μαζικής κουλτούρας.
- γ. τον κόσμο των κόμικς.
- δ. όλα τα παραπάνω.

B. Να επιλέξετε αν οι παρακάτω προτάσεις είναι σωστές ή λανθασμένες.

- Η αρχέγονη θρησκευτικότητα παραμένει ζωντανή μέχρι και σήμερα.
Σωστό / Λάθος
- Οι θρησκευτικές πρακτικές των σαμάνων συναντώνται και στις μεγάλες μονοθεϊστικές θρησκείες.
Σωστό / Λάθος
- Οι ήρωες στον αρχαίο ελληνικό πολιτισμό τιμώνταν ως θεοί.
Σωστό / Λάθος
- Τα Ελευσίνια Μυστήρια ήταν θρησκευτική γιορτή ανοιχτή σε όλους τους πιστούς.
Σωστό / Λάθος
- Η «Νέα Εποχή» είναι ένα θρησκευτικό κίνημα που απορρίπτει αντιλήψεις και πρακτικές από τον χώρο της μαγείας, του πνευματισμού και του αποκρυφισμού.
Σωστό / Λάθος
- Οι ήρωες πολλών βιντεοπαιχνιδιών έχουν χαρακτηριστικά από τον κόσμο της θρησκείας.
Σωστό / Λάθος
- Διάφορα οικονομικά συμφέροντα διαμορφώνουν τους όρους της θρησκευτικότητας της γενιάς του 21ου αιώνα.
Σωστό / Λάθος

Γ. Να δημιουργήσετε έναν εννοιολογικό χάρτη με θέμα τα νέα θρησκευτικά κινήματα. Αρχικά καταγράψτε τις λέξεις/ιδέες που αφορούν το θέμα. Έπειτα, ομαδοποιήστε τις κατάλληλα. Αποτυπώστε στον χάρτη σας κάθε ομάδα λέξεων με διαφορετικό χρώμα. Δημιουργήστε απλά σκίτσα που να εκφράζουν οπτικά κάθε ομάδα. Συνδέστε τις διαφορετικές ομάδες με ρήματα.

Δ. Να δημιουργήσετε έναν κατάλογο βασικών χαρακτηριστικών για τις μορφές θρησκευτικότητας που εμφανίζονται στη γενιά του 21ου αιώνα.

**Ενδεικτικές προτάσεις αποτίμησης
του τρόπου εργασίας μας**

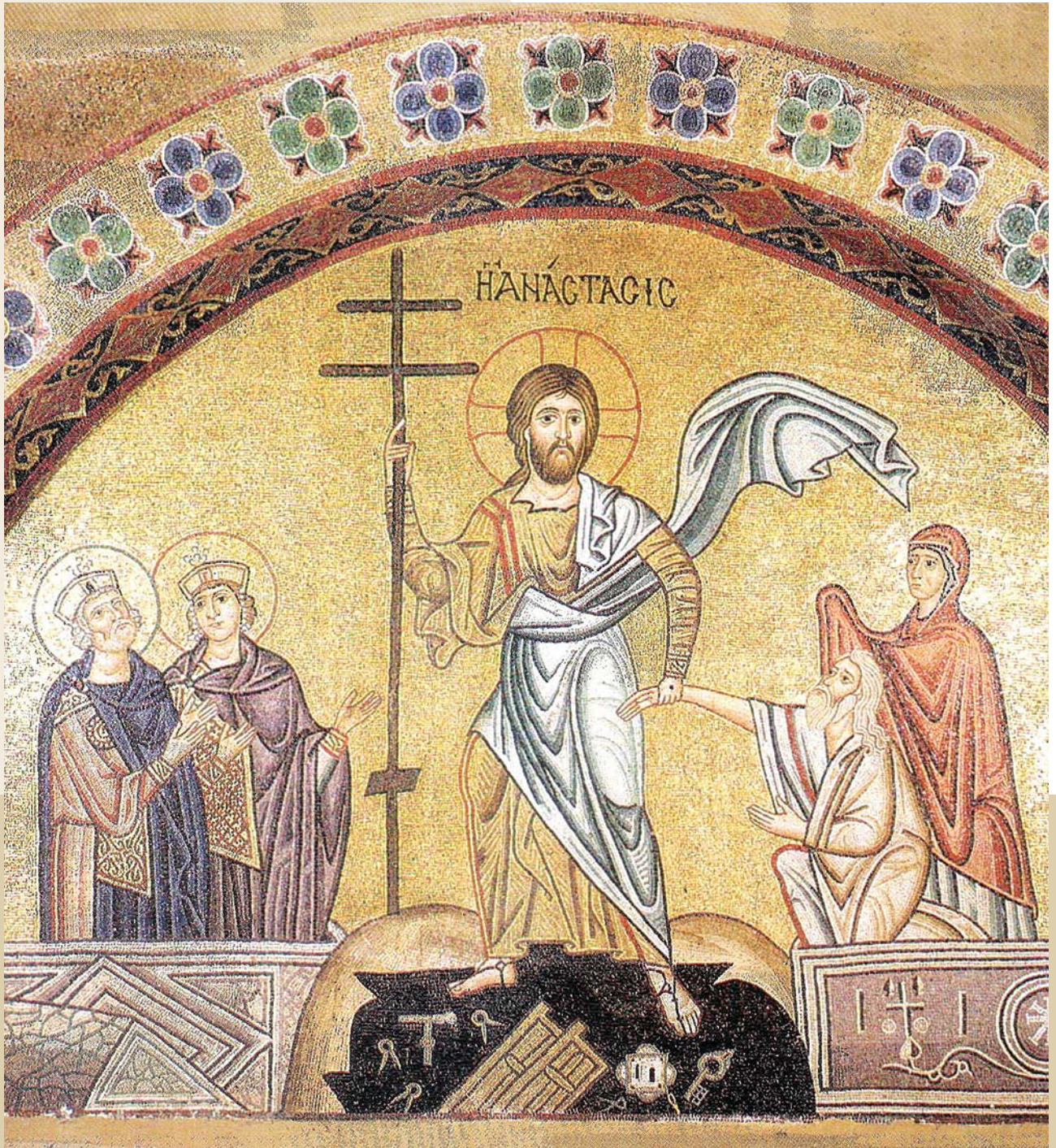
Άσκηση αυτοελέγχου	ΣΧΟΛΙΑ
Ποια είναι τα θετικά μου σημεία στο μάθημα;	
Τι χρειάζεται να βελτιώσω περισσότερο;	
Ποια κενά αισθάνομαι ότι έχω στη μάθησή μου;	
Τι με προβληματίζει ακόμη στο κεφάλαιο αυτό;	
Ποια είναι τα συναισθήματά μου στη διάρκεια του μαθήματος;	
Πώς αισθάνομαι όταν προετοιμάζω την εργασία μου στο σπίτι;	
Πώς αισθάνομαι όταν εκτελώ ασκήσεις αξιολόγησης στην τάξη;	
Ποιον τρόπο αξιολόγησης προτιμώ (προφορικά, γραπτά, παρατήρηση, αυτοαξιολόγηση κ.λπ.);	
Τι προτείνω για τον τρόπο εργασίας μας στην τάξη;	
Τι θα ήθελα να συζητήσω ή να προτείνω στον/στην εκπαιδευτικό;	



Εντύπωση, ανατέλλων ήλιος,
Claude Monet, Musée
Marmottan Monet, Παρίσι,
1872

ΣΤ΄ ΚΕΦΑΛΑΙΟ

Ο Θεός φροντίζει τον κόσμο



Ἡ Ανάστασις, μωσαϊκό, Μονή Οσίου Λουκά Βοιωτίας, 11ος αιώνας

1. Η Θεία Οικονομία: Το έργο του Θεού για τη σωτηρία του κόσμου

Οι στόχοι μας

Σύμφωνα με τη χριστιανική διδασκαλία, μετά τη Δημιουργία, η ανθρώπινη ιστορία στιγματίζεται από την αποτυχία του ανθρώπου να ζήσει σε κοινωνία με τον Θεό. Η ανθρώπινη εκτροπή έφερε την είσοδο του κακού στον κόσμο, με συνέπειες στη σχέση του ανθρώπου με τον Θεό, με τον συνάνθρωπό του και με το φυσικό περιβάλλον. Παρ' όλα αυτά, ο Θεός δεν έπαψε να αγαπά το δημιούργημά του και να φροντίζει για τη σωτηρία* του κόσμου.

Στην ενότητα αυτή θα επιδιώξουμε:

- Να αναγνωρίζουμε τη Θεία Οικονομία ως το σχέδιο και το έργο του Θεού για τη σωτηρία του κόσμου.
- Να διακρίνουμε τις κύριες φάσεις της Θείας Οικονομίας στην ιστορία.
- Να εκτιμούμε τις πανανθρώπινες διαστάσεις του λυτρωτικού έργου του Χριστού.

1η ώρα Το σχέδιο του Θεού και η προετοιμασία για τη σωτηρία

Αφηγούμαστε γεγονότα

Η διήγηση της Παλαιάς Διαθήκης για το αμάρτημα των Πρωτοπλάστων (προπατορικό αμάρτημα) δείχνει με παραστατικό τρόπο πώς εισήλθε το κακό στον κόσμο. Το κεντρικό νόημα της διήγησης είναι ότι ο άνθρωπος έκανε κακή χρήση της ελευθερίας του και απομακρύνθηκε από τον Θεό. Η αποξένωση από τον Θεό είχε αρνητικές συνέπειες στη ζωή του ανθρώπου, στην κοινωνική ζωή, ακόμη και στη σχέση του ανθρώπου με το φυσικό περιβάλλον.

Δραστηριότητα

Δείτε τις εικόνες στον σύνδεσμο, με θέμα «Το πρόβλημα του κακού». Σύμφωνα με όσα γνωρίζετε από προηγούμενες τάξεις, λαμβάνοντας υπόψη και τους τίτλους των εικόνων, να δημιουργήσετε στην ομάδα σας μία σύντομη αφήγηση σχετικά με το περιεχόμενο και το νόημα των εικόνων, όπως εμφανίζονται διαδοχικά στην ψηφιακή παρουσίαση.



6.1. Το πρόβλημα του κακού



Η καταστροφή των Σοδόμων, ψηφιδωτό, Καθεδρικός Μονρεάλε, 12ος αιώνας

Προσδιορίζουμε τον χρόνο

Μετά την ανθρώπινη εκτροπή, ο Θεός δεν εγκατέλειψε τον άνθρωπο, αλλά συνέχισε να εργάζεται για τη σωτηρία του κόσμου. Το σχέδιο του Θεού για τη σωτηρία αναγγέλλεται στο βιβλίο της Γένεσης της Παλαιάς Διαθήκης, αμέσως μετά τη διήγηση για την εκτροπή των Πρωτοπλάστων. Εκεί, καταγράφεται η πρώτη ευχάριστη είδηση για τη σωτηρία, το «Πρωτευαγγέλιο», δηλαδή αναγγελία από τον Θεό για την έλευση του Χριστού ως Μεσσία και Λυτρωτή του κόσμου. Στα χρόνια που ακολούθησαν, ο Θεός κάλεσε δίκαιους ανθρώπους, όπως ήταν οι Πατριάρχες, ο Μωυσής, οι Κριτές και ιδιαιτέρως οι Προφήτες, οι οποίοι στήριξαν τον λαό και προετοίμασαν με το έργο τους τον ερχομό του Χριστού.



6.2. Το Πρωτευαγγέλιο

Δραστηριότητα

Αξιοποιώντας τις γνώσεις σας από προηγούμενες τάξεις, να συνεργαστείτε στην ομάδα σας και να βάλετε με τη σειρά πάνω στη χρονογραμμή τις παρακάτω χρονικές περιόδους, τοποθετώντας στην κατάλληλη θέση τον αριθμό κάθε περιόδου και χρωματίζοντας με διαφορετικό χρώμα κάθε περίοδο, ανάλογα με τη διάρκειά της:

1. Ίδρυση και εξάπλωση της Εκκλησίας του Χριστού.
2. Αιχμαλωσία στην Αίγυπτο, απελευθέρωση, εποχή του Μωυσή.
3. Περίοδος των Πατριαρχών (Αβραάμ, Ισαάκ, Ιακώβ).
4. Περίοδος της Ρωμαϊκής Αυτοκρατορίας – Εποχή της δράσης του Χριστού.
5. Περίοδος των Βασιλέων (Δαβίδ, Σολομώντας κ.ά.), των μεγάλων Προφητών (Ησαΐας, Ιερεμίας, Ιεζεκιήλ, Δανιήλ) και της Βαβυλώνιας αιχμαλωσίας.

2000 π.Χ. 1500 π.Χ. 1000 π.Χ. 500 π.Χ. 1 μ.Χ. 500 μ.Χ.

Να προσδιορίσετε ακριβέστερα πάνω στη χρονογραμμή την εποχή της επίγειας δράσης του Χριστού. Ποιες από τις παραπάνω περιόδους εντάσσονται στην Παλαιά Διαθήκη και ποιες στην Καινή Διαθήκη;

Γνωρίζετε ότι...



Στην Αγία Γραφή, η λέξη «**διαθήκη**» χρησιμοποιείται για να δηλώσει την υπόσχεση και τη συμφωνία του Θεού με τον άνθρωπο για την υλοποίηση του σχεδίου της Θείας Οικονομίας για τη σωτηρία του ανθρώπου. Η συμφωνία αυτή προϋποθέτει την ελεύθερη συνεργασία του ανθρώπου με τον Θεό. Με αυτό το νόημα διακρίνουμε την Παλαιά Διαθήκη από την Καινή Διαθήκη. Η πρώτη αφορά στην περίοδο της προετοιμασίας των ανθρώπων για τον ερχομό του Χριστού, ενώ η δεύτερη αφορά στη νέα περίοδο που εγκαινίασε ο ερχομός του Χριστού στον κόσμο, ο οποίος με το έργο του χάρισε στον άνθρωπο τη σωτηρία. Με τους όρους Παλαιά Διαθήκη και Καινή Διαθήκη δηλώνουμε, επίσης, τα βιβλία της Αγίας Γραφής, τα οποία αναφέρονται στις αντίστοιχες περιόδους, πριν και μετά την ενανθρώπιση του Υιού του Θεού.

Συζητούμε και αιτιολογούμε

Οι φάσεις της Θείας Οικονομίας

Το έργο του Θεού μέσα στην ιστορία για τη λύτρωση του ανθρώπου και τη σωτηρία του κόσμου εκφράζεται με τον όρο «**Θεία Οικονομία**». Η Θεία Οικονομία περιλαμβάνει όλες τις θαυμαστές ενέργειες και τις παρεμβάσεις του Θεού, όπως αυτές εκδηλώθηκαν και εκδηλώνονται μέσα στην ιστορία, από τη Δημιουργία μέχρι τον ερχομό της Βασιλείας* του Θεού, με σκοπό την τελείωση*, δηλαδή τη σωτηρία του κόσμου και του ανθρώπου.

Στη Θεία Οικονομία διακρίνουμε τρεις κύριες φάσεις: Στην πρώτη φάση, εντάσσεται η κλήση του Αβραάμ και των άλλων Πατριαρχών, καθώς επίσης η κλήση του Μωυσή και των Προφητών, οι οποίοι μετέφεραν στον λαό την υπόσχεση της σωτηρίας. Στη δεύτερη φάση, το σχέδιο της αγάπης του Θεού κορυφώνεται με την ενανθρώπιση, τη διδασκαλία, τα θαύματα, τη Σταύρωση και την Ανάσταση του Χριστού. Στην τρίτη φάση ακολουθεί η ίδρυση της Εκκλησίας, η οποία συνεχίζει το σωτήριο έργο του Χριστού, στην πορεία του κόσμου προς τη Βασιλεία του Θεού.

Δραστηριότητα

Να συζητήσετε στην ομάδα σας τη θέση που διατυπώνεται στο παραπάνω κείμενο ότι το σχέδιο της αγάπης του Θεού κορυφώνεται στο πρόσωπο του Χριστού και το λυτρωτικό έργο του. Με ποια επιχειρήματα θα αιτιολογούσατε αυτή τη θέση;

Εκφραζόμαστε δημιουργικά

Δραστηριότητα

Επιλέξτε ένα από τα γεγονότα που προσεγγίσατε στις προηγούμενες φάσεις του μαθήματος, το οποίο έχει ιδιαίτερη θέση στην ιστορία της Θείας Οικονομίας. Σκεφτείτε στην ομάδα σας ένα σύντομο σενάριο και εκφράστε το γεγονός, στην ολομέλεια της τάξης, με την τεχνική του «ομαδικού γλυπτού» ή με ομαδική κίνηση χωρίς λόγο. Στη συνέχεια, εξηγήστε το θέμα της παρουσίασής σας.

Ελέγχουμε τι μάθαμε

Δραστηριότητα

Συζητήστε στην ολομέλεια της τάξης και οργανώστε έναν εννοιολογικό χάρτη με τις έννοιες-κλειδιά του μαθήματος.

.....

.....

.....

.....

2η ώρα

Η ενανθρώπιση του Χριστού και η σωτηρία

Εκφράζουμε απόψεις

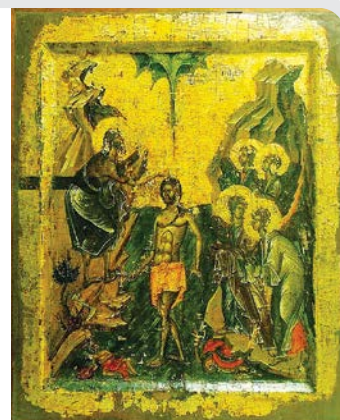
Στο προηγούμενο μάθημα επισημάνθηκε ότι οι Προφήτες της Παλαιάς Διαθήκης προετοίμασαν με τη δράση και τη διδασκαλία τους τον ερχομό του Χριστού.

Δραστηριότητα

Τι σας έρχεται στο μυαλό, όταν ακούτε την έννοια «προφήτης»; Να εκφράσετε, επιγραμματικά και αυθόρμητα, ονόματα, γεγονότα, σκέψεις, απόψεις και απορίες σχετικά με τον όρο.



Ο Μεγάλος Βουλής Άγγελος, τοιχογραφία, Μονή Αγίου Κλήμεντος, Αχρίδα, 1295



Η Βάπτισμα του Χριστού, Μιχαήλ Αστραπάς και Ευτύχιος, 14ος αιώνας

Συνδέουμε γεγονότα

¹⁴Γι' αυτό ο ίδιος ο Κύριος θα σας δώσει ένα σημείο: η παρθένος θα συλλάβει και θα γεννήσει γιο, ο οποίος θα ονομαστεί «Εμμανουήλ» (Ο Θεός μαζί μας).

Ησαΐας 7, 14

¹Ο λαός που βάδιζε μες στα σκοτάδια είδε ένα φως λαμπρό· και λάμπει φως πάνω σ' αυτούς που κατοικούν σε τόπο σκοτεινό. [...] ⁵Διότι γεννήθηκε για μας ένα παιδί, μας δόθηκε ένας γιος· πάνω στους ώμους του η εξουσία θα μένει και τ' όνομά του θα 'ναι: Σύμβουλος θαυμαστός, Θεός ισχυρός, αιώνιος Πατέρας και της Ειρήνης Άρχοντας. ⁶Μεγάλη θα 'ναι η εξουσία του, και η ειρήνη ατέλειωτη· στον θρόνο θα καθίσει του Δαβίδ και το βασίλειό του θα το θεμελιώσει και θα το στηρίξει στο δίκαιο και στο σωστό από τώρα και για πάντα. Αυτό θα το κάνει η φλογερή αγάπη του Κυρίου του σύμπαντος.

Ησαΐας 9, 1-6

Δραστηριότητα

Τα παραπάνω αποσπάσματα από τον Προφήτη Ησαΐα είναι χαρακτηριστικά δείγματα του προφητικού λόγου της Παλαιάς Διαθήκης. Αφού διαβάσετε τα κείμενα, να συζητήσετε στην ομάδα σας σχετικά με το νόημά τους: Για ποιον μιλούν; Ποιο γεγονός οραματίζονται; Πότε θα γίνει; Πού θα γίνει; Γιατί θα γίνει;

Να διαβάσετε, στη συνέχεια, το παρακάτω απόσπασμα. Πώς συνδέονται τα δύο κείμενα ως προς το περιεχόμενό τους;

¹⁶Ύστερα ήρθε στη Ναζαρέτ, όπου είχε μεγαλώσει. Το Σάββατο πήγε όπως συνήθιζε στη συναγωγή και σηκώθηκε να διαβάσει τις Γραφές. ¹⁷Του έδωσαν το χειρόγραφο με τα λόγια του προφήτη Ησαΐα. Ο Ιησούς το ξετύλιξε και βρήκε το σημείο όπου ήταν γραμμένο το εξής:

¹⁸Το Πνεύμα του Κυρίου με κατέχει, γιατί ο Κύριος με έχρισε και μ' έστειλε ν' αναγγείλω το χαρμόσυνο μήνυμα στους φτωχούς, να θεραπεύσω τους συντριμμένους ψυχικά. ¹⁹Στους αιχμαλώτους να κηρύξω απελευθέρωση και στους τυφλούς ότι θα βρουν το φως τους, να φέρω λευτεριά στους τσακισμένους, να αναγγείλω του καιρού τον ερχομό που ο Κύριος θα φέρει τη σωτηρία στον λαό του.

²⁰Ύστερα τύλιξε το χειρόγραφο, το έδωσε στον υπηρέτη και κάθισε. Τα μάτια όλων στη συναγωγή ήταν προσηλωμένα πάνω του. ²¹Άρχισε τότε να τους λέει: «Σήμερα βρίσκει την εκπλήρωσή της η προφητεία που μόλις ακούσατε».

Κατά Λουκάν 4, 16-21



Διερευνούμε και συμπεραίνουμε

Δραστηριότητα

Να μελετήσετε την εικόνα της Ανάστασης στην εισαγωγική σελίδα του κεφαλαίου και, εργαζόμενοι σε ομάδες, να απαντήσετε σταδιακά στα ερωτήματα: α) Τι βλέπετε, β) τι νομίζετε γι' αυτό που βλέπετε, γ) τι σας κάνει να αναρωτιέστε; Συζητήστε στην ολομέλεια της τάξης τα συμπεράσματά σας.

Εκφραζόμαστε δημιουργικά

Είναι άξιο και δίκαιο να σε υμνούμε, να σε ευλογούμε, να σε δοξολογούμε, να σε ευχαριστούμε και να σε προσκυνούμε σε κάθε τόπο που κυβερνά η πρόνοιά σου. [...] Εσύ μάς έδωσες ύπαρξη από το μηδέν κι όταν ξεπέσαμε πάλι μάς σήκωσες και δεν έπαψες να κάνεις τα πάντα, ώσπου μάς ανέβασες στον ουρανό και μάς χάρισες τη μέλλουσα βασιλεία σου. Για όλα αυτά, σένα ευχαριστούμε, τον Πατέρα και τον μονογενή σου Υιό και το Άγιο Πνεύμα· για όλα αυτά, όσα ξέρουμε κι όσα δεν ξέρουμε, για όσες ευεργεσίες βλέπουμε κι όσες δεν βλέπουμε, που έκανες σε μας.

Ευχή από τη Θεία Λειτουργία Ιωάννου του Χρυσοστόμου (απόσπασμα)

Δραστηριότητα

Με αφετηρία το παραπάνω απόσπασμα από τη Θεία Λειτουργία Ιωάννου του Χρυσοστόμου, βρείτε από το διαδίκτυο κατάλληλες εκκλησιαστικές εικόνες ή έργα θρησκευτικής τέχνης, τα οποία να απεικονίζουν σημαντικές φάσεις του λυτρωτικού έργου του Χριστού. Να δημιουργήσετε μια ψηφιακή παρουσίαση εικόνων με θέμα «Το σωτήριο έργο του Χριστού».

Σημειώνουμε βασικές έννοιες

Δραστηριότητα

Αποφασίστε όλοι μαζί ποιες είναι οι κύριες έννοιες-φράσεις κλειδιά του μαθήματος και σημειώστε τις στο τετράδιό σας.

.....

.....

Το Μυστήριο της **Θείας Ευχαριστίας** ανακεφαλαιώνει ολόκληρη τη Θεία Οικονομία, με επίκεντρο το σωτήριο έργο του Χριστού: «τη σταύρωση, την ταφή, την τριήμερη ανάσταση, την ανάληψη στους ουραμούς, το κάθισμα στα δεξιά του Πατέρα και τη δεύτερη και ένδοξη παρουσία» (Ευχή από τη Θεία Λειτουργία Ιωάννου του Χρυσοστόμου). Στη Θεία Ευχαριστία οι πιστοί θυμούνται αλλά και βιώνουν λειτουργικά όλες τις φάσεις της Θείας Οικονομίας, δηλαδή όλες τις ευεργεσίες του Θεού στο παρελθόν, στο παρόν και στο αναμενόμενο μέλλον. Με άλλα λόγια, στη Θεία Ευχαριστία οι πιστοί μετέχουν στο λυτρωτικό έργο του Χριστού και ταυτόχρονα προγεύονται τη Βασιλεία του Θεού.



6.3. Ευχή από τη Θεία Λειτουργία



Ο Χριστός Μέγας Αρχιερέυς, Μιχαήλ Δαμασκηνός, φορητή εικόνα, Βυζαντινό Χριστιανικό Μουσείο, Αθήνα, 16ος αιώνας

3η ώρα Οι πανανθρώπινες διαστάσεις του λυτρωτικού έργου του Χριστού

Εκφράζουμε ιδέες

Οι ομαδοποιήσεις με βάση την καταγωγή, τη γλώσσα, τη θρησκεία την κοινωνική θέση κ.ά. είναι θεμιτές μέσα στην ιστορία. Ωστόσο, όταν μία ομάδα αναπτύσσει ιδέες για την ανωτερότητα της ή την αποκλειστική θέση της έναντι των άλλων, προκύπτουν διακρίσεις, αντιπαραθέσεις και πολώσεις. Το πρόβλημα είναι γνωστό από τα αρχαία χρόνια και στον χώρο της θρησκείας.

Δραστηριότητα

Να εκφράσετε, αυθόρμητα και επιγραμματικά, σκέψεις που σας έρχονται στο μυαλό ακούγοντας την έκφραση «εμείς και οι άλλοι».

Διερευνούμε και διαπιστώνουμε

Το ζήτημα εάν η σωτηρία προορίζεται αποκλειστικά για τον «εκλεκτό» λαό του Θεού, ο οποίος έχει το προνόμιο της πίστης, τέθηκε, ήδη, από τα χρόνια της Παλαιάς Διαθήκης. Το βιβλίο του προφήτη Ιωνά, το οποίο γράφτηκε στις αρχές του 4ου αιώνα π.Χ., θέτει αυτόν τον προβληματισμό μέσα από την παραστατική ιστορία του Ιωνά, καταλήγοντας ότι όλοι οι άνθρωποι είναι πλάσματα του Θεού και όλοι έχουν θέση στη σωτηρία. Στην ιστορία του Ιωνά, η Εκκλησία είδε μία προτύπωση* του Χριστού, ο οποίος ήλθε στον κόσμο για όλους τους ανθρώπους και ολόκληρο τον κόσμο.

Δραστηριότητα

Αφού διαβάσετε την ιστορία του Ιωνά, να μελετήσετε το εικαστικό έργο στο ψηφιακό αντικείμενο «Ο προφήτης Ιωνάς». Αρχικά παρατηρήστε ολόκληρο το έργο. Στη συνέχεια, κάθε ομάδα να αναλάβει ένα μέρος από τους εικονιζόμενους ή ένα τμήμα του εικαστικού έργου.

Να συζητήσετε στην ομάδα σας: α) Ποιοι είναι οι άνθρωποι που εικονίζονται, β) άραγε, τι σκέφτονται, γ) τι φαίνεται να τους απασχολεί;



Ο προφήτης Ιωνάς και το κήτος (λεπτομέρεια), τοιχογραφία, Θεοφάνης ο Κρης, Μονή Αγίου Νικολάου Αναπαυσά, 1527



6.4. Η ιστορία του Ιωνά



6.5. Ο προφήτης Ιωνάς

Γνωρίζετε ότι...



Στην ιστορία του Ιωνά προτυπώνεται ο θάνατος και η Ανάσταση του Χριστού, καθότι η παραμονή του προφήτη στην κοιλιά του κήτους εικονίζει την τριήμερη κάθοδο του Χριστού στον άδη και την Ανάστασή του μετά από τρεις ημέρες. Για τον λόγο αυτόν, η διήγηση του Ιωνά διαβάζεται στην Ακολουθία του Μεγάλου Σαββάτου, την παραμονή της Ανάστασης.

Προτείνουμε λύση

Ο εκατόνταρχος Κορνήλιος

¹Στην Καισάρεια ζούσε ένας εκατόνταρχος, που λεγόταν Κορνήλιος και υπηρετούσε στη στρατιωτική μονάδα, η οποία ονομαζόταν «Ιταλική». ²Ήταν ευσεβής και είχε προσχωρήσει στην ιουδαϊκή κοινότητα μαζί με όλη την οικογένειά του. [...] ³Μια μέρα, γύρω στις τρεις το απόγευμα, είδε καθαρά σε όραμα έναν άγγελο του Θεού να μπαίνει στο σπίτι του, να τον πλησιάζει και να του λέει: «Κορνήλιε!» ⁴Αυτός τον κοίταξε τρομαγμένος και είπε: «Τι είναι, Κύριε;» Ο άγγελος του είπε: «Οι προσευχές σου και οι ελεημοσύνες σου ανέβηκαν μπροστά στο Θεό, κι ο Θεός δε σε ξεχνάει. ⁵Τώρα λοιπόν στείλε στην Ιόπη ανθρώπους να καλέσουν εδώ κάποιον Σίμωνα, που λέγεται και Πέτρος. [...]

⁹Την άλλη μέρα, ενώ εκείνοι ακόμα οδοιπορούσαν και κόντευαν να φτάσουν στην πόλη, ο Πέτρος ανέβηκε στο υπερώο γύρω στο μεσημέρι για να προσευχηθεί. ¹⁰Εκεί πείνασε και ήθελε να φάει. Ενώ ετοιμάζαν το φαγητό, είδε σε έκσταση ένα όραμα: ¹¹Είδε πως άνοιξε ο ουρανός και ένα πράγμα σαν μεγάλο σεντόνι, με δεμένες τις τέσσερις άκρες, κατέβαινε στη γη. ¹²Μέσα σ' αυτό υπήρχαν όλα τα τετράποδα της γης, τα θηρία, τα ερπετά και τα πουλιά του ουρανού. ¹³Μια φωνή τότε του είπε: «Σήκω, Πέτρο, σφάξε και φάγε». ¹⁴Ο Πέτρος όμως απάντησε: «Ποτέ, Κύριε! Αφού ποτέ στη ζωή μου δεν έφαγα κάτι απαγορευμένο ή ακάθαρτο». ¹⁵Η φωνή τού μίλησε για δεύτερη φορά: «Αυτά που ο Θεός καθάρισε, εσύ μην τα θεωρείς ακάθαρτα». ¹⁶Αυτό έγινε τρεις φορές, κι ύστερα, αυτό που έβλεπε εξαφανίστηκε στον ουρανό. ¹⁷Καθώς ο Πέτρος σκεφτόταν και απορούσε τι να σήμαινε το όραμα που είδε, οι απεσταλμένοι του Κορνήλιου είχαν ρωτήσει και είχαν βρει το σπίτι του Σίμωνα και τώρα στέκονταν μπροστά στην εξώπορτα. [...]

Πράξεις των Αποστόλων 10, 1-17



6.6. Ο εκατόνταρχος Κορνήλιος

Δραστηριότητα

- 1ο βήμα:** Διαβάστε σιωπηλά το παραπάνω κείμενο. Συζητήστε στην ομάδα σας τα ερωτήματα: Άραγε, ποια θα είναι η συνέχεια της ιστορίας; Τι πιστεύετε ότι έκανε, τελικά, ο Πέτρος;
- 2ο βήμα:** Διαβάστε τη συνέχεια της ιστορίας στον διπλανό σύνδεσμο. Τι συμπεραίνετε;

Εκφραζόμαστε δημιουργικά

Δραστηριότητα

Με έμπνευση από τη φράση της Κυριακής Προσευχής «ας έλθει η βασιλεία σου» να δημιουργήσετε στην ομάδα σας μια δική σας εικαστική σύνθεση με αυτό το θέμα, με τεχνική της επιλογής σας.

Σημειώνουμε βασικές έννοιες

Δραστηριότητα

Αποφασίστε όλοι μαζί, ποιες είναι οι κύριες έννοιες και φράσεις-κλειδιά του μαθήματος και σημειώστε τις στο τετράδιό σας.

Συνοψίζουμε και αποτιμούμε την εργασία μας στη Θ.Ε. 1

- Αναγνωρίζουμε τη Θεία Οικονομία ως το σχέδιο του Θεού για τη σωτηρία του κόσμου.
- Διακρίνουμε τις κύριες φάσεις της Θείας Οικονομίας στην ιστορία, καθώς επίσης πρόσωπα και γεγονότα με ιδιαίτερη σημασία σε αυτές.
- Εξετάζουμε απόψεις περί αποκλειστικότητας, σύμφωνα με το νόημα της διήγησης για τον προφήτη Ιωνά.
- Εκτιμούμε τις πανανθρώπινες διαστάσεις του έργου του Χριστού.

- Ποια ζητήματα χρειάζεστε να διερευνήσετε περισσότερο στις ενότητες του Κεφαλαίου;
- Τι σας προβληματίζει γύρω από τις βασικές θέσεις του Κεφαλαίου;
- Κατά πόσον είστε ικανοποιημένοι/ες από τη συμμετοχή σας στις διαδικασίες του μαθήματος;

Η Ανάληψη του Χριστού (λεπτομέρεια), φορητή εικόνα
αγνώστου ζωγράφου του Χάνδακα, 15ος αιώνας



Ξαναβλέποντας το ΣΤ΄ Κεφάλαιο

Προσδοκώμενες επάρκειες μάθησης

Έχοντας ολοκληρώσει το ΣΤ΄ Κεφάλαιο, χρειάζεται να μπορούμε να:

- Αναγνωρίζουμε τη Θεία Οικονομία ως το σχέδιο του Θεού για τη σωτηρία του κόσμου.
- Διακρίνουμε τις κύριες φάσεις της Θείας Οικονομίας στην ιστορία.
- Αναγνωρίζουμε πρόσωπα και γεγονότα στη φάση της προετοιμασίας των ανθρώπων για τον ερχομό του Χριστού στη γη.
- Εκτιμούμε τη θέση που έχει στο σχέδιο της Θείας Οικονομίας το λυτρωτικό έργο του Χριστού.
- Εξετάζουμε απόψεις περί αποκλειστικότητας, σύμφωνα με το νόημα της διήγησης για τον Ιωνά.
- Εκτιμούμε τις πανανθρώπινες διαστάσεις του έργου του Χριστού.

Έννοιες-κλειδιά

Θεία Οικονομία | φάσεις Θείας Οικονομίας | σωτηρία | αμάρτημα των Πρωτοπλάστων - προπατορικό αμάρτημα | Πρωτευαγγέλιο | διαθήκη | προφήτης | Ιωνάς | προτύπωση | λυτρωτικό έργο του Χριστού | πανανθρώπινες διαστάσεις του έργου του Χριστού | Θεία Ευχαριστία | Βασιλεία του Θεού.



6.7. Γλωσσάρι

Εναλλακτικές προτάσεις εργασίας

Ομαδοσυνεργατικό σχέδιο δράσης (project) με θέμα: «Από τους προφήτες της Παλαιάς Διαθήκης στον ερχομό του Χριστού». Να εργαστείτε σε ομάδες σε όλες τις φάσεις της εργασίας σας (σχεδιασμός, υλοποίηση έρευνας, παρουσίαση συμπερασμάτων, αξιολόγηση). Κάθε ομάδα μπορεί να προσδιορίσει, ελεύθερα, τον ειδικότερο στόχο και τον τρόπο της εργασίας της.

Διδακτική επίσκεψη: Στο εικονοστάσι του Ιερού Βήματος (τέμπλο) των Ορθόδοξων ναών, πάνω από την Ωραία Πύλη, τοποθετούνται, συνήθως, δώδεκα εικόνες («Δωδεκάορτο»), οι οποίες εικονίζουν τους κύριους σταθμούς του έργου του Χριστού, τις δώδεκα κύριες εορτές του εκκλησιαστικού έτους. Επισκεφτείτε έναν Ορθόδοξο ναό της περιοχής σας, ο οποίος διαθέτει τέμπλο. Να εντοπίσετε τις εικόνες του «Δωδεκάορτου» και να διερευνήσετε, κατά ομάδες, το θέμα και το περιεχόμενό τους.

Διεπιστημονικές και διαθεματικές προσεγγίσεις:

- Να αναζητήσετε στο διαδίκτυο έργα τέχνης, τα οποία οι καλλιτέχνες έχουν εμπνευστεί από γεγονότα της Θείας Οικονομίας.
- Συζητήστε στην ολομέλεια της τάξης σχετικά με το πρόβλημα όταν μια κοινωνική ομάδα διεκδικεί την ανωτερότητά της ή την αποκλειστική θέση της έναντι των άλλων.

Δημιουργικές εργασίες και τεχνήματα:

- Εκφραστείτε δημιουργικά, ζωγραφίζοντας ή συνθέτοντας μία εικαστική δημιουργία (π.χ. πίνακας, αφίσα, κολάζ) με θέμα: «Αναμένοντας την Ανάσταση».
- Με έμπνευση από τη φράση «Ο Θεός είναι μαζί μας» (Ησαΐας 8, 8) εκφραστείτε δημιουργικά, σε ομάδες, με ένα ζωντανό «ομαδικό γλυπτό» ή με μία εικαστική δημιουργία (π.χ. πίνακα, αφίσα, κολάζ). Εξηγήστε στην ολομέλεια της τάξης το έργο σας.

Ενδεικτικές ερωτήσεις αξιολόγησης

A. Να επιλέξετε τη σωστή απάντηση.

1. Η ιστορία του προφήτη Ιωνά...

- α. προειδοποιεί για το τέλος του κόσμου.
- β. προτυπώνει την Ανάσταση του Χριστού.
- γ. προφητεύει το προπατορικό αμάρτημα.
- δ. προετοιμάζει τους ανθρώπους να δεχθούν τους προφήτες.

2. Το κεντρικό μήνυμα της διήγησης για τον Ιωνά είναι ότι...

- α. η σωτηρία προορίζεται για τους επιλεγμένους από τον Θεό.
- β. ο Χριστός θα ιδρύσει μια εγκόσμια εξουσία, τη Βασιλεία του Θεού.
- γ. όλοι οι άνθρωποι, χωρίς διακρίσεις, είναι παιδιά του Θεού.
- δ. ο Θεός αμείβει τους ευσεβείς, αλλά τιμωρεί τους ασεβείς.

3. Η Εκκλησία, ήδη από την ίδρυσή της, ...

- α. δέχθηκε ισότιμα όλους χωρίς διάκριση.
- β. έδωσε προβάδισμα στους Ιουδαίους έναντι των εθνικών.
- γ. θεώρησε τις διακρίσεις ως ζήτημα που είναι άσχετο με αυτήν.
- δ. απέκλεισε την είσοδο των εθνικών στα μέλη της.

4. Το λυτρωτικό έργο του Χριστού...

- α. υπερβαίνει τις κοινωνικές διακρίσεις.
- β. έχει πανανθρώπινες διαστάσεις.
- γ. άνοιξε τον δρόμο για τη Βασιλεία του Θεού.
- δ. χαρακτηρίζεται από όλα τα παραπάνω.

B. Να αντιστοιχίσετε κάθε όρο της πρώτης στήλης (1, 2, 3, 4, 5) με τη σημασία του στη δεύτερη στήλη (α, β, γ, δ, ε, στ, ζ). Στη δεύτερη στήλη δύο προτάσεις περισσεύουν.

A	B
1. Βασιλεία του Θεού	α. Αποτυχία/αστοχία του ανθρώπου για τελείωση
2. Θεία Οικονομία	β. Η διαχείριση της εκκλησιαστικής περιουσίας
3. Προπατορικό αμάρτημα	γ. Η πρώτη ευχάριστη είδηση για τη σωτηρία
4. Διαθήκη	δ. Η τελείωση του κόσμου και του ανθρώπου
5. Πρωτευαγγέλιο	ε. Συμφωνία Θεού και ανθρώπων
	ζ. Το πρώτο βιβλίο της Καινής Διαθήκης
	στ. Το σχέδιο του Θεού για τη σωτηρία

Γ. Να συμπληρώσετε τα κενά στο κείμενο με τους όρους που ακολουθούν.

[Βασιλεία του Θεού | σωτηρία | ενανθρώπηση | Θεία Οικονομία | ιστορία]

Η περιλαμβάνει όλες τις θαυμαστές ενέργειες του Θεού, όπως αυτές εκδηλώνονται μέσα στην με σκοπό τη του κόσμου. Στη Θεία Οικονομία διακρίνουμε τρεις κύριες φάσεις: Η πρώτη φάση ταυτίζεται με την περίοδο της προετοιμασίας των ανθρώπων για τον καινούργιο κόσμο του Θεού. Στη δεύτερη φάση, το σχέδιο της αγάπης του Θεού κορυφώνεται με τη θεία Στην τρίτη φάση, με την ίδρυση της Εκκλησίας, ο κόσμος προχωρεί δυναμικά προς τη

Δ. Να σχολιάσετε ελεύθερα, γράφοντας ένα σύντομο δικό σας κείμενο, τη θέση της Εκκλησίας ότι η ενανθρώπηση του Χριστού έγινε για όλους τους ανθρώπους και ότι στη Βασιλεία του Θεού δεν υπάρχουν διακρίσεις και αποκλεισμοί.

Ενδεικτικές προτάσεις αποτίμησης του τρόπου εργασίας μας

Άσκηση αυτοαξιολόγησης ομάδας

	Σπάνια	Συχνά	Πάντοτε
Γνωρίζουμε σε κάθε βήμα τι χρειάζεται να κάνουμε.			
Αναλαμβάνουμε γρήγορα τους ρόλους μας.			
Εναλλάσσουμε διαδοχικά τους ρόλους μας.			
Συνεργαζόμαστε χαμηλόφωνα χωρίς θόρυβο.			
Συζητάμε με αμοιβαίο σεβασμό και προσοχή.			
Βοηθάμε ο ένας τον άλλον, όταν χρειάζεται.			
Λειτουργούμε με ομαδικό πνεύμα.			
Αποφασίζουμε δημοκρατικά με ισότιμη συμμετοχή όλων.			
Ολοκληρώνουμε έγκαιρα την εργασία μας.			
Παρουσιάζουμε στην τάξη το ομαδικό συμπέρασμά μας.			

Συμπληρωματικό υλικό

Στο συνημμένο ψηφιακό κείμενο μπορείτε να βρείτε συμπληρωματικό ή εναλλακτικό υλικό σχετικά με το περιεχόμενο του ΣΤ΄ Κεφαλαίου.



6.8. Ο Θεός φροντίζει τον κόσμο

Βιβλιογραφία - Ιστογραφία

Η μετάφραση των βιβλικών κειμένων της έκδοσης αποτελεί ευγενική παραχώρηση της © Ελληνικής Βιβλικής Εταιρίας. Τα βιβλικά παραθέματα προέρχονται από:

Η Καινή Διαθήκη, Το πρωτότυπο κείμενο με μετάφραση στη δημοτική, μτφρ. Γ. Γαλίτης, Π. Βασιλειάδης, Ι. Καραβιδόπουλος, Ι. Γαλάνης. Αθήνα: Ελληνική Βιβλική Εταιρεία. Ανακτήθηκε στις 20/04/2024 από: <https://greek.bible>

Η Παλαιά Διαθήκη, Μετάφραση από το πρωτότυπο κείμενο, μτφρ. Β. Τσάκωνας, Μ. Κωνσταντίνου. Αθήνα: Ελληνική Βιβλική Εταιρεία. Ανακτήθηκε στις 20/04/2024 από: <https://greek.bible>

Στην παρούσα έκδοση περιλαμβάνονται τα παρακάτω βιβλικά αποσπάσματα σε μετάφραση:

- | | |
|---------------------------|------------------------------|
| 1. Μτ 7, 7 (σελ. 13) | 9. Ιακ 1, 25-27 (σελ. 14) |
| 2. Μτ 6, 5-13 (σελ. 23) | 10. Πραξ 2, 42-44 (σελ. 14) |
| 3. Μτ 25, 44-45 (σελ. 20) | 11. Πραξ 10, 1-17 (σελ. 148) |
| 4. Λκ 4, 16-21 (σελ. 145) | 12. Ψαλμ 62, 2-9 (σελ. 22) |
| 5. Ιω 4, 9 (σελ. 34) | 13. Ησ 7, 14 (σελ. 145) |
| 6. Ιω 17, 20-21 (σελ. 66) | 14. Ησ 8, 8 (σελ. 149) |
| 7. Α΄ Ιω 4, 16 (σελ. 13) | 15. Ησ 9, 1-6 (σελ. 145) |
| 8. Α΄ Ιω 4, 20 (σελ. 30) | |

Α΄ Κεφάλαιο

Αγία και Μεγάλη Σύνοδος της Ορθοδόξου Εκκλησίας (2016). *Μήνυμα της Αγίας και Μεγάλης Συνόδου της Ορθοδόξου Εκκλησίας*. Ανακτήθηκε στις 20/04/2024 από: <https://www.holycouncil.org/-/message>

Γιαγκάζογλου, Σ., Αγγελής, Δ. (Επιμ.) (2018). *Αντίβιο, Ετήσια Έκδοση Χριστιανικού Διαλόγου και Πολιτισμού*, Αθήνα: Εν πλω, τ. 2/2018

Γιανναράς, Χ. (2006). *Ενώπιον στη θρησκεία*. Αθήνα: Ίκαρος

Γιαννουλάτος, Α. (2004). *Ίχνη από την αναζήτηση του υπερβατικού*. Αθήνα: Ακρίτας

Γιούλτσης, Β. (1984). *Κοινωνιολογία του αθεϊσμού*. Θεσσαλονίκη: Πουρναράς

Γιούλτσης, Β. (Επιμ.) (2008). *Ο κόσμος στην επιστήμη και τη θρησκεία. Διάλογος ανάμεσα στη σύγχρονη επιστήμη και την ορθόδοξη παράδοση*. Θεσσαλονίκη: Αφοί Κυριακίδη

Δρίτσας, Δ., Μόσχος, Δ., Παπαλεξανδρόπουλος, Σ. (2000). *Θρησκευτικά Β΄ Λυκείου, Χριστιανισμός και Θρησκείματα*. Αθήνα: ΥΠΕΠΘ/Διόφαντος

Ζηζιούλας, Ι. (2018). *Ελευθερία και ύπαρξη. Η μετάβαση από τον αρχαίο στον χριστιανικό ελληνισμό*. Επιμέλεια - πρόλογος Σ. Γιαγκάζογλου. Αθήνα: Αρμός

Μαρτζέλος, Γ. (2006). Ορθοδοξία και διαθρησκευτικός διάλογος. *Γρηγόριος ο Παλαμάς*, τ. 89/2006, σ. 1065-1078

Ντεκάστρο, Μ. (1990). *Βυζαντινή τέχνη, Οδηγός για παιδιά*. Αθήνα: Κέδρος

Σκληρή, Σ. (1992). *Εν Εσώπρω*. Αθήνα: Γρηγόρης

Σμέμαν, Α. (1991). *Η Εκκλησία προσευχομένη*, μτφρ. Δ. Τζέρπος. Αθήνα: Ακρίτας

Σμέμαν, Α. (2010). *Για να ζήσει ο κόσμος*, μτφρ. Ζ. Λορεντζάτος. Αθήνα: Δόμος

Φλωρόφσκυ, Γ. (2000). *Χριστιανισμός και πολιτισμός*, μτφρ. Ν. Πουρναράς. Θεσσαλονίκη: Πουρναράς

Φουντούλης, Ι. (2006). *Λογική Λατρεία*. Αθήνα: Αποστολική Διακονία

Β΄ Κεφάλαιο

16η Τακτική Σύνοδος Καθολικών Επισκόπων (2024). Ανακτήθηκε στις 20/04/2024 από <https://www.synod.va/en.html>

Berstein, S., Milza, P. (1997). *Ιστορία της Ευρώπης, Τόμος 1*, Αθήνα: Αλεξάνδρεια

Britannica, The Editors of Encyclopaedia (1998). Dalit. *Encyclopedia Britannica*. Ανακτήθηκε στις 20/04/2024 από: <https://www.britannica.com/topic/Dalit>

Britannica, The Editors of Encyclopaedia (2012). Adivasi. *Encyclopedia Britannica*. Ανακτήθηκε στις 20/04/2024 από: <https://www.britannica.com/topic/Adivasi>

Burns, E. (1983). *Ευρωπαϊκή Ιστορία. Εισαγωγή στην Ιστορία και τον Πολιτισμό της νεότερης Ευρώπης, Τόμος Α΄*. Θεσσαλονίκη: Παρατηρητής

Charta Oecumenica (2001). Μτφρ. Ι. Πέτρου, στο *Καθ' οδόν* 17(2001), σ. 73-82. Ανακτήθηκε στις 20/04/2024 από: <https://ceceurope.org/ecclesiology-and-mission/charta-oecumenica>

Chrysavgis, J. (2007). Ecumenical Patriarch Bartholomew: insights into an Orthodox Christian worldview. *The International Journal of Environmental Studies*, 64, 1 (2007), σ. 9-18

Cook, V. (2016). Martin Luther King, Jr., and the Long Social Gospel Movement. *Religion and American Culture*, 26(1), σ. 74-100. Ανακτήθηκε στις 20/04/2024 από: <https://doi.org/10.1525/rac.2016.26.1.74>

Freston, P. (2009). Protestant Christianity. Στο Peter B. Clarke, Peter Beyer (ed.), *The World's Religions: Continuities and Transformations*, 2009. London: Routledge, p. 510-541

Job (Getcha), Archbishop of Telmessos (2022). The Holy See and the Ecumenical Patriarchate: Ecumenical Perspectives in Eco-Theology. *Halki Summit V. Sustaining the Future of the Planet Together, The Prophetic Ministry of Pope Francis and Ecumenical Patriarch Bartholomew* (8-11/6/2022). Ανακτήθηκε στις 20/04/2024 από: <https://www.halkisummit.com/hs5/the-holy-see-and-the-ecumenical-patriarchate-ecumenical-perspectives-in-eco-theology>

King, M. L., Jr. (1948). *Preaching Ministry*. 1948. Ανακτήθηκε στις 20/04/2024 από: <https://kinginstitute.stanford.edu/king-papers/documents/preaching-ministry>

King, M. L., Jr. (1999). *Έχω ένα Όνειρο, κείμενα και ομιλίες που άλλαξαν τον κόσμο*, μτφρ. Α. Κοραή. Αθήνα: ΚΟΑΝ

Pew Research Center (2011). Global Christianity: A Report on the Size and Distribution of the World's Christian Population. Στο *Pew Research Center's Forum on Religion & Public Life*. Ανακτήθηκε στις 20/04/2024 από: <https://www.pewresearch.org/religion/2011/12/19/global-christianity-exec>

WCC (2019). *Roadmap for congregations communities and churches for an economy of life and ecological justice*. Ανακτήθηκε στις 20/04/2024 από: <https://www.oikoumene.org/resources/documents/roadmap-for-congregations-communities-and-churches-for-an-economy-of-life-and-ecological-justice>

Wiesner-Hanks, M. (2008). *Πρώμη Νεότερη Ευρώπη 1450-1789*. Αθήνα: Ξιφαράς
Β΄ Σύνοδος του Βατικανού (1965). *Διάταγμα για την Αποστολή των Λαϊκών*. Ανακτήθηκε στις 20/04/2024 από: https://www.vatican.va/archive/hist_councils/ii_vatican_council/documents/vat-ii_decree_19651118_apostolicam-actuositatem_en.html

Ζιάκας, Γ. (2002). *Θρησκεία και Πολιτισμός των προϊστορικών κοινωνιών και των αρχαίων λαών*. Θεσσαλονίκη: Σφρακιανάκη

Κοντίδης, Θ., Αρχιεπίσκοπος Καθολικών Αθηνών (2022). Η συνοδικότητα - μετά τη φάση της διαβούλευσης. *Ανοιχτοί Ορίζοντες, Καθολική Επιθεώρηση για τον πολιτισμό, την κοινωνία και τη θρησκεία*, Διαδικτυακή έκδοση της κοινότητας των Ιησοιτών στην Ελλάδα, 27/10/2022. Ανακτήθηκε στις 20/04/2024 από: <https://anixtiorizontes.gr/society/i-synodikotita-meta-ti-fasi-tis-diavoulefsis>

Κουτελάκη, Ε. (2022). Η Σύνοδος για την Συνοδικότητα. *Ανοιχτοί Ορίζοντες, Καθολική Επιθεώρηση για τον πολιτισμό, την κοινωνία και τη θρησκεία*, Διαδικτυακή έκδοση της κοινότητας των Ιησοιτών στην Ελλάδα, 03/06/2022. Ανακτήθηκε στις 20/04/2024 από: <https://anixtiorizontes.gr/society/i-synodos-gia-ti-synodikotita>

Λαρεντζάκης, Γ. (2021). *Υπάρχει 'κανονικό' Σχίσμα Ρώμης - Κωνσταντινουπόλεως*, Διαδικτυακή διάλεξη, 7/12/2021, Θεσσαλονίκη: CEMES. Ανακτήθηκε στις 20/04/2024 από: <https://cemes.weebly.com>

Μόσχος, Δ. (2014). *Συνοπτική ιστορία του Χριστιανισμού. Από το σχίσμα έως τους νεότερους χρόνους, τόμος Β΄*. Αθήνα: Αρμός

Οικουμενικός Πατριάρχης Βαρθολομαίος, Πάπας Φραγκίσκος (2017). *Κοινό Μήνυμα Πάπα Φραγκίσκου και Οικουμενικού Πατριάρχου Βαρθολομαίου για την Παγκόσμια Ημέρα προσευχών για την προστασία της Δημιουργίας*. Ανακτήθηκε στις 20/04/2024 από: <https://ec-patr.org/koino-minyma-papa-fragkiskoy-kai-oikoumenikoy-patriarchi-vartholomaioy>

Πανεπιστήμιο Stanford (2024). *Martin Luther King, Jr. Research and Education Institute*. Ανακτήθηκε στις 20/04/2024 από: <https://kinginstitute.stanford.edu>

Πάπας Φραγκίσκος (2022). *Εγκύκλιος Επιστολή ΑΔΕΛΦΟΙ ΟΛΟΙ του Αγίου Πατέρα Φραγκίσκου για την Αδελφούνη και την Κοινωνική Φιλία*. Αθήνα: Γραφείο Καλού Τύπου

Φειδάς, Β. (1994). *Εκκλησιαστική Ιστορία Β΄. Από την Εικονομαχία μέχρι τη Μεταρρύθμιση*. Αθήνα: Αυτοέκδοση

Φώσκολος, π. Μ. (2014). *Καθολικοί ή Ρωμαιοκαθολικοί; Δυτικοί, Παπικοί ή Λατίνους; Η τι άλλο, τέλος πάντων*. Ανακτήθηκε στις 20/04/2024 από: <https://kantam.gr/%CE%BA%CE%B1%CE%B8%CE%BF%CE%BB%CE%B9%CE%BA%CE%BF%CE%AF-%CE%AE-%CF%81%CF%89%CE%BC%CE%B1%CE%B9%CE%BF%CE%BA%CE%B1%CE%B8%CE%BF%CE%BB%CE%B9%CE%BA%CE%BF%CE%AF-%CE%B4%CF%85%CF%84%CE%B9%CE%BA%CE%BF%CE%AF>

Γ΄ Κεφάλαιο

Honour, H., Fleming, J. (1998). *Ιστορία της τέχνης*, μτφρ. Α. Παππάς. Αθήνα: Υποδομή

Hoyland, R. (2009). *Η Αραβία και οι Άραβες. Από την εποχή του χαλκού μέχρι το Ισλάμ*, μτφρ. Ε. Αστερίου. Αθήνα: Οδυσσέας

Huston, S. (1995). *Οι θρησκείες του κόσμου*. Αθήνα: Γκοβόστης

International Holocaust Remembrance Alliance (2024). *Ο λειτουργικός ορισμός του αντισημιτισμού σύμφωνα με την IHRA*. Ανακτήθηκε στις 20/04/2024 από: <https://holocaustremembrance.com/resources/o-λειτουργικός-ορισμός-του-αντισημι>

McAfee, W. (2015). *Τα πέντε μεγάλα θρησκευόμενα*, μτφρ. Σ. Αγουρίδης. Αθήνα: Άρτος Ζωής

Pearl, C., Brooks, R. (1997). *Βασικές αρχές του Ιουδαϊσμού*. Αθήνα: Κεντρικό Ισραηλινό Συμβούλιο Ελλάδας

Άρμστρογκ, Κ. (2020). *Ισλάμ. Μια σύντομη ιστορία*, μτφρ. Φ. Τερζάκης. Αθήνα: Πατάκης

Γιαννουλάτος, Α. (2004). *Ίχνη από την αναζήτηση του υπερβατικού*. Αθήνα: Ακρίτας

Γιαννουλάτος, Α. (2006). *Ισλάμ. Θρησκειαλογική επισκόπηση*. Αθήνα: Ακρίτας

Ζιάκας, Γ. (2003). *Ισλάμ. Θρησκεία και Πολιτεία*. Θεσσαλονίκη: Κ. Σφακιανάνη

Λουδάρου, Α. (2012). *Οι Εβραίοι της Ελλάδας: Σύντομη Ιστορική Αναδρομή 2300 ετών. Πρακτικά σεμιναρίου Διδάσκοντας για το Ολοκαύτωμα στην Ελλάδα, Ιωάννινα 2012*. Ανακτήθηκε στις 20/04/2024 από: <https://docplayer.gr/1982117-Didaskontas-gia-to-olokaytoma-stin-ellada.html>

Το ιερό Κοράνι, απόδοση στη Νέα Ελληνική από τη Φιλολογική Ομάδα Κάκτου σύμφωνα με τις ερμηνευτικές εκδοχές της κλασσικής μετάφρασης του Κ. Ι. Πεντάκη (2006). Αθήνα: Κάκτος

Δ΄ Κεφάλαιο

Gandhi, T. (2020). *Dalit lives don't matter - they never have, they never will*. Στο All Indians Matter Ανακτήθηκε στις 20/04/2024 από: <https://www.allindiansmatter.in/dalit-lives-dont-matter-they-never-have-they-never-will>

Gombrich, H.-E., (2011). *Το χρονικό της τέχνης*, μτφρ. Λ. Κάσδαγλη. Αθήνα: MIET

Honour, H., Fleming, J. (1998). *Ιστορία της τέχνης*, μτφρ. Α. Παππάς. Αθήνα: Υποδομή

Γιαννουλάτος, Α. (2004). *Ίχνη από την αναζήτηση του υπερβατικού*. Αθήνα: Ακρίτας

Ζιάκας Γ. (2014). *Ταξίδι στις θρησκείες και τους πολιτισμούς της Ασίας. Ινδοϊσμός, Τζαϊνισμός, Κίνα, Κομφουκιανισμός, Ταϊσμός, Θιβέτ Ιαπωνία*. London: Harptree Publishing

Κομφούκιος (2004). *Ανάλεκτα*, μτφρ. Μ. Γεωργοπούλου. Αθήνα: Οδυσσέας

Κουκουνάρας Λιάγκης, Μ. (Επιμ.) (2019). *Θρησκευτικά Β Λυκείου, Χριστιανισμός και Θρησκείματα*. Αθήνα: Ινστιτούτο Τεχνολογίας Υπολογιστών και Εκδόσεων "Διόφαντος"

Λάο Τσε (2007). *Τάο Τε Τσινγκ*, μτφρ. Μ. Μεταξά-Παζινού. Αθήνα: Μελάι

Ντεέτζια, Β. (2002). *Ινδική τέχνη*. Αθήνα: Καστανιώτης

Παπαλεξανδρόπουλος, Σ. (2013). *Ανατολικές θρησκείες*. Θεσσαλονίκη: Βάνιας

Ε΄ Κεφάλαιο

Beck-Kehoe, A. (2000). *Shamans and Religion: An Anthropological Exploration in Critical Thinking*. Long Grove, Illinois: Waveland Press, Inc. Ανακτήθηκε στις 20/04/2024 από: https://www.academia.edu/91880832/Shamans_and_Religion_An_Anthropological_Exploration_in_Critical_Thinking?hb-g-sw=96135942

Burkert, W. (1993). *Αρχαία Ελληνική Θρησκεία. αρχαϊκή και κλασσική εποχή*. Αθήνα: Καρδαμίτσα

Drury, N. (2004). *The New Age: The History of a Movement*. London: Thames and Hudson

Drury, N. (1997). *Σαμανισμός. Βασικές αρχές*, Αθήνα: Ι. Φλώρος

DuBois, T. (2009). *An introduction to shamanism*, Cambridge: Cambridge University Press

Green, R. (2022). *Useful citizens for the working nation: Mapuche Children, Catholic Mission Schools, and Methods of Assimilation in Rural Araucanía, Chile (1896-1915)*. *Historia Agraria De América Latina*, 1(01), σ. 114-136. Ανακτήθηκε στις 20/04/2024 από: <https://doi.org/10.53077/haal.vi10118>

Heissig, W. (1980) *The Religions of Mongolia*. Translated by S. Geoffrey. Berkeley: University of California. Ανακτήθηκε στις 20/04/2024 από: https://archive.org/details/bub_gb_OzDMbpw7EecC

Kim, C. (2018). *Korean Shamanism: The Cultural Paradox*. London and New York: Routledge

National Folk Museum of Korea (2024). *Encyclopedia of Korean Folk Culture*. Ανακτήθηκε στις 20/04/2024 από: <https://folkency.nfm.go.kr/main>

Otterbeck, J. (2023). *The Awakening of Islamic Pop Music*. Edinburgh: Edinburgh University Press

Partridge, C., Moberg M. (Ed) (2023). *The Bloomsbury Handbook of Religion and Popular Music*. London: Bloomsbury Publishing

Relic, R. (2020). *The Esoteric Symbolism of Shamanic Trance and Altered States Phenomena*. Cambridge: Cambridge Scholars Publishing

United Nations (2007). *Διακήρυξη των Ηνωμένων Εθνών για τα Δικαιώματα των Αυτοχθόνων Λαών*. Ανακτήθηκε στις 20/04/2024 από: <https://www.un.org/esa/socdev/unpfi/documents/Declaration-Indigenous-Greek.pdf>

Znamenski, A. (2003). *Shamanism in Siberia: Russian Records of Indigenous Spirituality*. Springer - Science+Business Media, B.V.

Znamenski, A. (2007). *The Beauty of the Primitive: Shamanism and Western Imagination*. Oxford: Oxford University Press

Βουτυράς, Μ., Γουλδάκη-Βουτυρά, Α. (2012). *Ο Παρθενώνας και ο γλυπτός του διάκοσμος. Στο Κέντρο Ελληνικής Γλώσσας*. Ανακτήθηκε στις 20/04/2024 από: https://www.greek-language.gr/digitalResources/ancient_greek/history/art/page_088.html

Γιαγκίνης, Γ. (2023). *Η νέα μόδα της «χριστιανικής pop»*. Στον ιστότοπο *euronews*. Ανακτήθηκε στις 20/04/2024 από: <https://gr.euronews.com/culture/2023/04/18/i-nea-moda-tis-xristianikis-pop>

Γιάννου, Τ. (Επιμ.) (2012). *Θεοί του Ολύμπου από τη ζωφόρο του Παρθενώνα. Στο Κέντρο Ελληνικής Γλώσσας*. Ανακτήθηκε στις 20/04/2024 από: https://www.greek-language.gr/digitalResources/ancient_greek/navigator/browse.html?object_id=30206&Iq=%CF%80%CE%B1%CF%81%CE%B8%CE%B5%CE%BD%CF%8E%CE%BD%CE%B1

E.P.T. (1987). *Τα Ελευσίνια Μυστήρια. Αρχαιολογικές Ξεναγήσεις, Επεισόδιο 11ο*

(30', 1987). Ανακτήθηκε στις 20/04/2024 από: <https://archive.ert.gr/6460>
Ζιάκα, Α. (2008). New Age και Θρησκευτικός Συγκρητισμός. *Επιστημονική Επετηρίδα Θεολογικής Σχολής Α.Π.Θ. Νέα Σειρά. Τμήμα Θεολογίας*, τ. 13, Θεσσαλονίκη: Α.Π.Θ., σελ. 351-357. Ανακτήθηκε στις 20/04/2024 από: <http://users.auth.gr/ziaka/pdf/New%20Age.pdf>

Η ζωφόρος του Παρθενώνα (2024). *Ανατολική ζωφόρος του Παρθενώνα*. Ανακτήθηκε στις 20/04/2024 από: <https://parthenonfrieze.gr/exerevnieste-zoforo/anatoliki-zoforos/?b=0>

Ίδρυμα Αικατερίνης Λασκαριδής. *Travelogues, Με το βλέμμα των περιηγητών. Τόποι - Μνημεία - Ανθρωποι. Νοτιοανατολική Ευρώπη - Ανατολική Μεσόγειος. Ελλάδα - Μικρά Ασία - Νότιος Ιταλία. 15ος - 20ός αιώνας* (2024). Ανακτήθηκε στις 20/04/2024 από: <http://el.travelogues.gr>

Ίδρυμα Μείζονος Ελληνισμού (2024). *Ελευσίνα Μυστήρια*. Ανακτήθηκε στις 20/04/2024 από: <http://www.fhw.gr/chronos/05/gr/culture/4140eleusinia.html>

Ίδρυμα Μείζονος Ελληνισμού (2024). *Η τελετουργία των Ελευσίνων Μυστηρίων*. Ανακτήθηκε στις 20/04/2024 από: http://www.fhw.gr/chronos/05/gr/culture/4141ritual_eleusinia.html

Ίδρυμα Μείζονος Ελληνισμού (2024). *Πύθια*. Ανακτήθηκε στις 20/04/2024 από: https://www.fhw.gr/olympics/ancient/gr/otherg_pithia.html

Μήττα, Δ. (2012). Αριάδνη, Μορφές και Θέματα της Αρχαίας Ελληνικής Μυθολογίας. Στο *Κέντρο Ελληνικής Γλώσσας*. Ανακτήθηκε στις 20/04/2024 από: https://www.greek-language.gr/digitalResources/ancient_greek/mythology/lexicon/introduction/page_001.html?prev=true

Μουσείο Ακρόπολης (2024). *Ελευσίνα. Τα μεγάλα μυστήρια*. Ανακτήθηκε στις 20/04/2024 από: <https://www.theacropolismuseum.gr/eleysina-ta-megala-mystiria-0>

Μουσείο Ακρόπολης (2024). *Παρθενώνας, Ανατολική ζωφόρος, Λίθος V*. Ανακτήθηκε στις 20/04/2024 από: <https://www.theacropolismuseum.gr/>

Πηγές Εικόνων

Εικαστικό εξωφύλλο

Εκκλησία, Γεώργιος Κόρδης, ψηφιακή ζωγραφική σε iPad, Giclee Print

Α΄ ΚΕΦΑΛΑΙΟ

Ανθισμένη Κυψέλη, Χρήστος Μποκόρος, 2002.

Ο σκεπτόμενος, Ογκύστ Ροντέν, 1880. Αποθετήριο πολυμέσων Wikimedia: https://commons.wikimedia.org/wiki/File:The_Thinker_Rodin.jpg#/media/File:The_Thinker_Rodin.jpg

Ο Νικόδημος συνομιλεί με τον Ιησού, Αλεξάντερ Ιβάνοφ, δεκαετία 1850. Αποθετήριο πολυμέσων Wikimedia: https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Nikodim_and_Jesus.jpeg#

Σκηνή από της πρωτοχριστιανικές αγάπες, Κατακόμβη Αγίας Πρίσκιλλας, 2ος - 4ος αιώνας. Αποθετήριο πολυμέσων Wikimedia: https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Catacombe_di_Priscilla_Rome_-_Fresco_of_a_Christian_Agape_feast_-_Fractio_panis_-_Greek_chapel_-_2nd_-_4th_century.jpg

Ο Μωυσής με της πλάκες του Νόμου, Claude Vignon, 17ος αιώνας. Αποθετήριο πολυμέσων Wikimedia: [https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Moses_with_the_Tablets_of_the_Law_\(Claude_Vignon\)_-_Nationalmuseum_-_23869.tif](https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Moses_with_the_Tablets_of_the_Law_(Claude_Vignon)_-_Nationalmuseum_-_23869.tif)

Ο Παρθενώνας των Αθηνών. Creative commons άδειες και αποθετήριο πολυμέσων Wikimedia: [Steve Swayne, CC BY 2.0](https://commons.wikimedia.org/wiki/File:The_Parthenon_in_Athens.jpg), via Wikimedia Commons. URL: https://commons.wikimedia.org/wiki/File:The_Parthenon_in_Athens.jpg

Η Αγία Σοφία της Κωνσταντινούπολης. Creative commons άδειες και αποθετήριο πολυμέσων Wikimedia: [Arild Vågen, CC BY-SA 3.0](https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Hagia_Sophia_Mars_2013.jpg), μέσω Wikimedia Commons. URL: https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Hagia_Sophia_Mars_2013.jpg

Ο ευαγγελιστής Λουκάς ζωγραφίζει τη Θεοτόκο Οδηγήτρια, έργο ανώνυ-

parthenonas-anatoliki-zoforos-lithos-v

Μουσείο Ακρόπολης για παιδιά (2024). Ανακτήθηκε στις 20/04/2024 από: <https://www.acropolismuseumkids.gr>

Μπεκριδάκης, Δ. (2011). *Νέα θρησκευτικά κινήματα και εναλλακτική πνευματικότητα. Οι όροι ενός νέου θρησκευτικού παραδείγματος*. Ανακτήθηκε στις 20/04/2024 από: https://www.academia.edu/34781479/NEA_ΘΡΗΣΚΕΥΤΙΚΑ_ΚΙΝΗΜΑΤΑ_ΚΑΙ_ΕΝΑΛΛΑΚΤΙΚΗ_ΠΝΕΥΜΑΤΙΚΟΤΗΤΑ_ΟΙ_ΟΡΟΙ_ΕΝΟΣ_ΝΕΟΥ_ΘΡΗΣΚΕΥΤΙΚΟΥ_ΠΑΡΑΔΕΙΓΜΑΤΟΣ_ΔΗΜΗΤΡΗΣ_ΜΠΕΚΡΙΔΑΚΗΣ

Ξυδάκης, Ι. (2018). *Το καλό και το κακό στον κόσμο των βιντεοπαιχνιδιών: θρησκευσιολογική μελέτη*. Αδημοσίευτη διδ. Διατριβή. Ανακτήθηκε στις 20/04/2024 από: <http://hdl.handle.net/10442/hedi/43668>

Παπαχατζής, Ν. (1987). *Η θρησκεία στην αρχαία Ελλάδα*. Αθήνα: Εκδοτική Αθηνών

Παππάς Γ., Ισλαμο-πόπ, Οι νέοι μουσουλμάνοι της Γερμανίας ανάμεσα στην ποπ και το τζιχάντ, *DW*, 13/10/2006. Ανακτήθηκε στις 20/04/2024 από: <https://www.dw.com/el/%CE%B9%CF%83%CE%BB%CE%B1%CE%BC%CE%BF-%CF%80%CF%8C%CF%80/a-2605589>

ΣΤ΄ Κεφάλαιο

Γιανναράς, Χ. (2008). *Το αίνιγμα του κακού*. Αθήνα: Ίκαρος

Σιδέρη-Παπαδοπούλου, Β. (2014). *Τα βιβλία των Προφητών Ιωνά και Αββακούμ*. Αθήνα: Εννοια

Σμέμαν, Α. (2006). *Έσχατος εκθρόνος καταργείται ο θάνατος*. Αθήνα: Εν πλω

Φλωρόφσκυ, Γ. (2008). *Δημιουργία και Απολύτρωση*, μτφρ. Ν. Πουρναράς, Θεσσαλονίκη: Πουρναράς

Φλωρόφσκυ, Γ. (1989). *Θέματα Ορθόδοξου Θεολογίας*. Αθήνα: Άρτος Ζωής

μου ζωγράφου, 15ος αιώνας. Αποθετήριο πολυμέσων Wikimedia: https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Unknown_painter_-_Luke_Paints_the_Icon_of_the_Mother_of_God_Hodegetria_-_WGA23494.jpg#/media/File:Unknown_painter_-_Luke_Paints_the_Icon_of_the_Mother_of_God_Hodegetria_-_WGA23494.jpg

Κάτοψη του ναού του Δία στην Ολυμπία, 6ος αιώνας π.Χ. έως 2ος αιώνας μ.Χ. Creative commons άδειες και αποθετήριο πολυμέσων Wikimedia: [Pompiolos, CC BY-SA 4.0](https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Temple_of_Zeus_(Olympia)_Plan.svg), via Wikimedia Commons. URL: [https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Temple_of_Zeus_\(Olympia\)_Plan.svg](https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Temple_of_Zeus_(Olympia)_Plan.svg)

Ναός Αγίου Δημητρίου, Θεσσαλονίκη, 5ος αιώνας μ.Χ. Αποθετήριο πολυμέσων Wikimedia: https://commons.wikimedia.org/wiki/File:S.Demetrius_plan.jpg#/media/File:S.Demetrius_plan.jpg

Νεκρικά πορτρέτα από την περιοχή του Φαγιούμ, 2ος αιώνας. Αποθετήριο πολυμέσων Wikimedia: <https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Fayum-43.jpg?uselang=el> και <https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Fayum-Man-Gold-Crown.jpg>

Οι άγιοι Σέργιος και Βάκκος, εικόνα εγκουστικής τέχνης, Μονή Σινά, 6ος - 7ος αιώνας.

Οι Τρεις Ιεράρχες, Βυζαντινό και Χριστιανικό Μουσείο, Αθήνα, 14ος αιώνας. Αποθετήριο πολυμέσων Wikimedia: [https://commons.wikimedia.org/wiki/File:The_three_Hierarchs_from_Thessaloniki_\(Byzantine_and_Christian_Museum\).jpg#/media/%CE%91%CF%81%CF%87%CE%B5%CE%AF%CE%BF:The_three_Hierarchs_from_Thessaloniki_\(Byzantine_and_Christian_Museum\).jpg](https://commons.wikimedia.org/wiki/File:The_three_Hierarchs_from_Thessaloniki_(Byzantine_and_Christian_Museum).jpg#/media/%CE%91%CF%81%CF%87%CE%B5%CE%AF%CE%BF:The_three_Hierarchs_from_Thessaloniki_(Byzantine_and_Christian_Museum).jpg)

Οι άγιοι Κύριλλος και Μεθόδιος, φωτιστές των Σλάβων, Zahari Zograf, Μονή Troyan, Βουλγαρία, 1848. Αποθετήριο πολυμέσων Wikimedia: https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Sv_Kiril_Metodij_Zahari_Zograf_Trojanski_mon_1848.jpg

Ο άγιος Γρηγόριος ο Παλαμάς, Μουσείο Καλών Τεχνών Πούσκιν, Μόσχα, 15ος αιώνας. Αποθετήριο πολυμέσων Wikimedia: [https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Gregor_Palamas_by_North_Greece_anonym_\(15th_c._Pushkin_museum\).jpg#](https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Gregor_Palamas_by_North_Greece_anonym_(15th_c._Pushkin_museum).jpg#)

Ο καλός Σαμαρείτης, Vincent van Gogh, 1890. Αποθετήριο πολυμέσων Wikimedia: [https://commons.wikimedia.org/wiki/File:The_good_samaritan_\(after_Delacroix\).jpg](https://commons.wikimedia.org/wiki/File:The_good_samaritan_(after_Delacroix).jpg)

Η Α΄ Οικουμενική Σύνοδος, Μιχαήλ Δαμασκηνός, φορητή εικόνα, Μουσείο Χριστιανικής Τέχνης Ιεράς Αρχιεπισκοπής Κρήτης, 16ος αιώνας. Αποθετήριο πολυμέσων Wikimedia: https://commons.wikimedia.org/wiki/File:First_Council_of_Nicaea_Michael_Damaskinos.png

Πάπας Σίλβεστρος και Μέγας Κωνσταντίνος, νωπογραφία, Βασιλική Quattro Coronati, Ρώμη, 1247. Αποθετήριο πολυμέσων Wikimedia: https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Sylvester_I_and_Constantine.jpg

Ο Αυτοκράτορας Ιουστινιανός με την ακολουθία του, ψηφιδωτό, Βασιλική Αγίου Βιταλίου, Ραβέννα, 6ος αιώνας. Ιστοσελίδα Μητροπολιτικού Μουσείου Νέας Υόρκης, MetMuseum: <https://www.metmuseum.org/art/collection/search/466586>

Δεόμενη, Κατακόμβη Αγίας Πρίσκιλλας, Ρώμη, 2ος αιώνας. Αποθετήριο πολυμέσων Wikimedia: [https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Orante_\(particolare\),_catacombe_di_priscilla,_cubicolo_della_velatio,_roma_\(met%C3%A0_III_secolo\).jpg](https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Orante_(particolare),_catacombe_di_priscilla,_cubicolo_della_velatio,_roma_(met%C3%A0_III_secolo).jpg)

Τα δάκρυα του αγίου Πέτρου, Museo Soumaya at Plaza Carso, Μεξικό, 1587 - 1596. Αποθετήριο πολυμέσων Wikimedia: https://commons.wikimedia.org/wiki/File:El_Greco_-_Las_l%C3%A1grimas_de_San_Pedro.jpg

Ο Χριστός στον κήπο της Γεσημανή, Giovanni di Paolo, Πινακοθήκη Βατικανού, 1445. Αποθετήριο πολυμέσων Wikimedia: https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Christus_im_garten_Giovanni_di_Paolo_Vatican.jpg

Η Θεραπεία του τυφλού, Δομίνικος Θεοτοκόπουλος, 1570-1575. Creative Commons άδειες και αποθετήριο πολυμέσων Wikimedia: https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Christ_Healing_the_Blind_MET_DT407.jpg

Βυζαντινό Τετραευάγγελο, Μουσείο Βυζαντινού Πολιτισμού, Θεσσαλονίκη, 12ος αιώνας. Διάθεση φωτογραφίας από Μουσείο Βυζαντινού Πολιτισμού Θεσσαλονίκης: <https://www.mbp.gr/exhibit/tetraevangelo>

Ο άγιος Ρωμανός ο μελωδός και η Θεοτόκος, Μηνολόγιο Βασιλείου, 11ος αιώνας. Αποθετήριο πολυμέσων Wikimedia: [https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Romanos_the_Melodist_\(Menologion_of_Basil_II\).jpg#](https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Romanos_the_Melodist_(Menologion_of_Basil_II).jpg#)

Η σφραγίδα στον άρτο (πρόσφορο) της Θείας Ευχαριστίας. Ψηφιακή επεξεργασία εικόνας από τη συγγραφική ομάδα.

Το τελευταίο Δείπνο, Valentin de Boulogne, 1625-1626. Αποθετήριο πολυμέσων Wikimedia: https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Valentin_de_Boulogne,_Last_Supper.jpg

Χριστός η Άμπελος, εικόνα άγνωστου ζωγράφου, Βυζαντινό και Χριστιανικό Μουσείο, Αθήνα, 16ος αιώνας. Το εικονογραφικό θέμα διαμορφώθηκε τον 15ο αιώνα στην Κρήτη από τον ζωγράφο Άγγελο Ακοτάντο. Αποθετήριο πολυμέσων Wikimedia: [https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Christ_the_True_Vine_icon_\(Athens,_16th_century\).jpg#/media/%CE%91%CF%81%CF%87%CE%B5%CE%AF%CE%BF:Christ_the_True_Vine_icon_\(Athens,_16th_century\).jpg](https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Christ_the_True_Vine_icon_(Athens,_16th_century).jpg#/media/%CE%91%CF%81%CF%87%CE%B5%CE%AF%CE%BF:Christ_the_True_Vine_icon_(Athens,_16th_century).jpg)

Η λέξη «άθεοι» σε αρχαίο χειρόγραφο της Καινής Διαθήκης (Εφεσίους, 2, 12), 2ος - 3ος αιώνας. Αποθετήριο πολυμέσων Wikimedia: https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Ephesians_2,12_-_Greek_atheos.jpg#/media/File:Ephesians_2,12_-_Greek_atheos.jpg

Αστρονόμος Κοπέρνικος, Συνομιλία με τον Θεό, Πίνακας του Γιαν Ματέικο, 1872. Αποθετήριο πολυμέσων Wikimedia: https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Jan_Matejko-Astronomer_Copernicus-Conversation_with_God.jpg#

Η Γιορτή του Λόγου. Μετά τη Γαλλική Επανάσταση (1789), της 20 του Βρυμαίρε του 2ου έτους της Γαλλικής Δημοκρατίας (1793), γιορτάστηκε η Γιορτή του Λόγου στον χώρο της εκκλησίας Citevant της Notre-Dame. Αποθετήριο πολυμέσων Wikimedia: https://commons.wikimedia.org/wiki/File:F%C3%Aate_de_la_Raison_1793.jpg#/media/File:F%C3%Aate_de_la_Raison_1793.jpg

Συζήτηση μεταξύ στοχαστών του Διαφωτισμού, Συλλογή Ιδρύματος Βολταίρου. Creative commons άδειες και αποθετήριο πολυμέσων Wikimedia:

Snow Minister, CC BY-SA 4.0, μέσω των Wikimedia Commons. URL: https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Enlightenment_p.jpg

Ο Πύργος της Βαβέλ, Pieter Breugel, Μουσείο Ιστορίας Τέχνης, Βιέννη, 1563. Ιστοσελίδα RKD Research: <https://research.rkd.nl/en/detail/%3A%2F%2Fdata.rkd.nl%2Fimages%2F241870>

Σκιά ελιάς - καντήλι, Χρήστος Μπυκόρος, 2006.

Η πρώτη ημέρα της Δημιουργίας, Francisco de Holanda, 16ος αιώνας. Αποθετήριο πολυμέσων Wikimedia: https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Francisco_de_Holanda_The_First_day_of_Creation.jpg

Η δίκη του Γαλιλαίου (λεπτομέρεια), Joseph-Nicolas Robert-Fleury, 19ος αιώνας. Αποθετήριο πολυμέσων Wikimedia: https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Galileo_before_the_Holy_Office_-_Joseph-Nicolas_Robert-Fleury_1847.png

Ο Χριστός και η Σαμαρείτισσα, Duccio di Boninsegna, Μουσείο Thyssen-Bornemis, 1308. Αποθετήριο πολυμέσων Wikimedia: https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Duccio_di_Boninsegna_-_Christ_and_the_Samaritan_Woman_-_Google_Art_Project.jpg

Πέτρος και Παύλος, Δομίνικος Θεοτοκόπουλος, 1587-1592. Αποθετήριο πολυμέσων Wikimedia: https://el.m.wikipedia.org/wiki/%CE%91%CF%81%CF%87%CE%B5%CE%AF%CE%BF:Greco,_El_-_Sts_Peter_and_Paul.jpg

Αποψη της παλαιάς πόλης της Ιερουσαλήμ: Η ιερή πόλη τριών θρησκειών. Αποθετήριο πολυμέσων Wikimedia: <https://commons.wikimedia.org/w/index.php?curid=95703949>

Β΄ ΚΕΦΑΛΑΙΟ

Δίπτυχο, Αιθιοπία, τέλη 17ου - αρχές 18ου αιώνα. Αποθετήριο πολυμέσων Wikimedia: https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Ethiopian_-_Right_Diptych_Panel_with_Virgin_and_Child_Flanked_by_Archangels_-_Walters_363_-_Open.jpg

Δημιουργώντας κύκλο με ενωμένα χέρια. Ιστοσελίδα: <https://www.pickpik.com/staging-theatre-emotion-drugs-misery-black-45787>

Α΄ Οικουμενική Σύνοδος, Ναός Σταυροπόλεως, Βουκουρέστι, 18ος αιώνας. Αποθετήριο πολυμέσων Wikimedia: https://commons.wikimedia.org/wiki/File:First_Council_of_Nicaea-stavropoleos_church.JPG

Δ΄ Οικουμενική Σύνοδος της Χαλκηδόνος, V. Surikov, Αγία Πετρούπολη, 1876. Αποθετήριο πολυμέσων Wikimedia: https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Fourth_ecumenical_council_of_chalcedon_-_1876.jpg

Παγκόσμιος Χάρτης - Προβολή των Gall - Peters. Creative Commons άδειες και αποθετήριο πολυμέσων Wikimedia: **Strebe, CC BY-SA 3.0**, via Wikimedia Commons: https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Gall%E2%80%93Peters_projection_SW.jpg

Ο Κόπτης Βοηθός Επίσκοπος Λος Άντζελες, Νότιας Καλιφόρνιας και Χαβάνης Αθανάσιος, Θεία Λειτουργία της Κοπτικής Εκκλησίας, 2021. Creative commons άδειες και αποθετήριο πολυμέσων Wikimedia: Dashaya. **Creative Commons Attribution-Share Alike 4.0 International, 3.0 Unported, 2.5 Generic, 2.0 Generic and 1.0 Generic** license. URL: https://en.m.wikipedia.org/wiki/File:Bishop_Abraham.jpeg

Θεία Λειτουργία της Αρμενικής Αποστολικής Εκκλησίας, Καθολικό Πατριαρχείο Απάντων των Αρμενίων στο Ετσματζίν, 2023. Διάθεση φωτογραφίας από το Αρμενικό Καθολικό Πατριαρχείο.

Ο επίσκοπος Geevarghese Mar Coorilos της Ιακωβιτικής Συριακής Εκκλησίας της Μαλανκάρα στην Ινδία, Δελχί, 2012. Ιστοσελίδα: http://www.niranamdiocese.org/index.php?option=com_content&view=article&id=68&Itemid=81

Schism, shando., φωτογραφία, 2010. Creative Commons άδειες και αποθετήριο πολυμέσων Wikimedia: **shando. from London, UK, CC BY-SA 2.0**, μέσω των Wikimedia Commons. URL: [https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Schism_\(4552217589\).jpg](https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Schism_(4552217589).jpg)

Συζήτηση μεταξύ Ορθοδόξων και Καθολικών τον 13ο αιώνα, μικρογραφία, **Άγνωστος Unknown author**, Public domain, μέσω των Wikimedia Commons: <https://commons.wikimedia.org/wiki/File:DebateBetweenCatholicsAndOrientalChristiansInThe13thCenturyAcre1290.jpg>

Ο Μιχαήλ Κηρουλάριος, «Σκυλίτζης της Μαδρίτης», εικονογραφημένο χειρό-

γραφο, 12ος αιώνας. Αποθετήριο πολυμέσων Wikimedia: https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Michael_Keroularios.jpg

Ο Πάπας Λέων Θ', βιτρώ, Καθεδρικός Worms, 1990. Creative Commons άδειες και Αποθετήριο πολυμέσων Wikimedia: Norbert Rau, CC BY-SA 4.0 μέσω των Wikimedia Commons: https://commons.m.wikimedia.org/wiki/File:01-11_Papst_Leo_IX.,_Geschichtsfenster_%28Annenkapelle%29.jpg

Αβαείο Murbach. Creative Commons άδειες και αποθετήριο πολυμέσων Wikimedia: **Claude Truong-Ngoc / Wikimedia Commons – cc-by-sa-4.0, CC BY-SA 4.0**, via Wikimedia Commons: https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Abbaye_de_Murbach_ao%C3%BBT_2020-1.jpg

Καθεδρικός ναός της Παναγίας των Παρισίων. Creative Commons άδειες και αποθετήριο πολυμέσων Wikimedia: **Skouame, CC BY-SA 3.0**, μέσω των Wikimedia Commons. URL: https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Cath%C3%A9drale_Notre-Dame_de_Paris_2011.jpg

Βασιλική του Αγίου Πέτρου, Βατικανό. Creative Commons άδειες και αποθετήριο πολυμέσων Wikimedia: **Lop Nur, CC BY 3.0**, μέσω των Wikimedia Commons. URL: [https://commons.wikimedia.org/wiki/File:%E6%84%8F%E5%A4%A7%E5%88%A9%E7%BD%97%E9%A9%AC%E6%A2%B5%E8%92%82%E5%86%88_Vaticano,_Roma,_Italia_Vatikan,_Rom,_Italien_Vatican,_Rome,_Italy_Cina_Xinjiang,_Urumqi_il_benvenuto_alla_visit_-_panoramio_\(5\).jpg](https://commons.wikimedia.org/wiki/File:%E6%84%8F%E5%A4%A7%E5%88%A9%E7%BD%97%E9%A9%AC%E6%A2%B5%E8%92%82%E5%86%88_Vaticano,_Roma,_Italia_Vatikan,_Rom,_Italien_Vatican,_Rome,_Italy_Cina_Xinjiang,_Urumqi_il_benvenuto_alla_visit_-_panoramio_(5).jpg)

Ναός της Καθολικής Εκκλησίας στη Wanaka, Νέα Ζηλανδία. Creative Commons άδειες και αποθετήριο πολυμέσων Wikimedia: **Wildman NZ, CC BY-SA 4.0**, μέσω των Wikimedia Commons. URL: https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Wanaka_Catholic_Church.jpg

Το μεγάλο κύμα έξω από την Καναγκάβα, Κατσουσίκα Χοκουσίι, 1831-1833. Αποθετήριο πολυμέσων Wikimedia: [https://commons.wikimedia.org/wiki/File:%E3%80%8C%E5%AF%8C%E5%B6%BD%E4%B8%89%E5%8D%81%E5%85%AD%E6%99%AF_%E7%A5%9E%E5%A5%88%E5%B7%9D%E6%B2%96%E6%B5%AA%E8%A3%8F%E3%80%8D-Under_the_Wave_off_Kanagawa_\(Kanagawa_oki_nami_ura\),_or_The_Great_Wave,_from_the_series_Thirty-six_Views_of_Mount_Fuji_\(Fugaku_san-j%C5%Abrokkei\)_MET_DP141042.jpg](https://commons.wikimedia.org/wiki/File:%E3%80%8C%E5%AF%8C%E5%B6%BD%E4%B8%89%E5%8D%81%E5%85%AD%E6%99%AF_%E7%A5%9E%E5%A5%88%E5%B7%9D%E6%B2%96%E6%B5%AA%E8%A3%8F%E3%80%8D-Under_the_Wave_off_Kanagawa_(Kanagawa_oki_nami_ura),_or_The_Great_Wave,_from_the_series_Thirty-six_Views_of_Mount_Fuji_(Fugaku_san-j%C5%Abrokkei)_MET_DP141042.jpg)

Α' Σύνοδος του Βατικανού, άγνωστος καλλιτέχνης, περίπου 1870. Αποθετήριο πολυμέσων Wikimedia: https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Vatican-assembly-1870-119120_2.jpg

Β' Σύνοδος του Βατικανού, Lothar Wolleh, φωτογραφία, 1962-1965. Creative Commons άδειες και αποθετήριο πολυμέσων Wikimedia: **Lothar Wolleh , CC BY-SA 3.0**, μέσω των Wikimedia Commons. URL: https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Second_Vatican_Council_by_Lothar_Wolleh_005_%E2%80%93_unframed.jpg

Ο Πάπας Φραγκίσκος στο άγαλμα «Άγγελοι παρά τη θέλησή τους» (Angels Unawares), Timothy Schmalz, 2019, Πλατεία Αγίου Πέτρου, Βατικανό, Vatican Media.

Ο Καθολικός Αρχιεπίσκοπος του Ελ Σαλβαδόρ Όσκαρ Ρομέρο, Αποθετήριο πολυμέσων Wikimedia: https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Burgos_-_Murales_pacifistas_del_Colegio_Santa_Mar%C3%Ada_la_Nueva_y_San_Jos%C3%A9_Artesano_02.jpg

Μορφή διαμαρτυρίας: *Κορίτσι με μπαλόνι*, Banksy, γκράφιτι. Creative Commons άδειες και αποθετήριο πολυμέσων Wikimedia: **Dominic Robinson from Bristol, UK, CC BY-SA 2.0**, μέσω των Wikimedia Commons. URL: [https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Banksy_Girl_and_Heart_Balloon_\(2840632113\).jpg](https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Banksy_Girl_and_Heart_Balloon_(2840632113).jpg)

Ο Λούθηρος θυροκολλεί τις 95 Θέσεις του, Ferdinand Pauwels, 1872, Eisenach, Wartburg-Stiftung. Αποθετήριο πολυμέσων Wikimedia: https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Ferdinand_Pauwels_-_Luther_hammers_his_95_theses_to_the_door.jpg

Η σφαγή του Αγίου Βαρθολομαίου, François Dubois, Musée cantonal des Beaux-Arts de Lausanne, περίπου 1572-1584. Αποθετήριο πολυμέσων Wikimedia: https://commons.wikimedia.org/wiki/File:La_masacre_de_San_Bartolom%C3%A9_por_Fran%C3%A7ois_Dubois.jpg

Ναός της Faith Lutheran Church, Akron, Οχάιο, Η.Π.Α. Ιστοσελίδα Faith Lutheran: <https://www.faithlutheranchurch.org>

Οι επίσκοποι της Εκκλησίας της Νορβηγίας, 2018. Αποθετήριο πολυμέσων Wikimedia: https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Biskopene_2018_0430.jpg

Η Anashuya Fletcher, Αγγλικανή βοηθός επίσκοπος του Wellington. Creative Commons άδειες και αποθετήριο πολυμέσων Wikimedia: **Priest-life, CC BY-SA 4.0**, μέσω των Wikimedia Commons. URL: https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Anashuya_Fletcher.jpg

Η χορωδία αγοριών του ναού των Αγίων Πάντων, Northampton, Αγγλία. Αποθετήριο πολυμέσων Wikimedia: https://commons.wikimedia.org/wiki/File:B_Boys_03.jpg

Λατρεία στην Πρώτη Πρεσβυτεριανή Εκκλησία του Charlottesville, Βιρτζίνια, Η.Π.Α. Creative Commons άδειες και αποθετήριο πολυμέσων Wikimedia: **bsabarnowl, CC BY 2.0**, μέσω των Wikimedia Commons. URL: https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Worship_First_Presbyterian_Church.jpg

Θεία Ευχαριστία σε Λουθηρανική Εκκλησία στο Männistö, Φινλανδία. Creative Commons άδειες και αποθετήριο πολυμέσων Wikimedia: **Periegetes, CC BY-SA 4.0**, μέσω των Wikimedia Commons. URL: https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Holy_eucharist_-_lutheran_mass_in_M%C3%A4nnist%C3%B6.jpg

Θεία Ευχαριστία σε Λουθηρανική Εκκλησία στο Jarmen, Γερμανία. Creative Commons άδειες και αποθετήριο πολυμέσων Wikimedia: **Erell, CC BY-SA 3.0**, μέσω των Wikimedia Commons. URL: https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Jarmen_Kirche_150-Jahre-Festgottesdienst_2014.jpg

Από την «Πορεία στην Ουάσιγκτον για την εργασία και την ελευθερία», 28/8/1963, AFP. Creative Commons άδειες και αποθετήριο πολυμέσων Wikimedia: **National Park Service, CC BY 2.0**, via Wikimedia Commons. URL: [https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Martin_Luther_King_Jr_National_Historic_Site_\(36233249121\).jpg](https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Martin_Luther_King_Jr_National_Historic_Site_(36233249121).jpg)

Πορεία για τα πολιτικά δικαιώματα στην Ουάσιγκτον. Μάρτιν Λούθερ Κινγκ Τζούνιορ και Μάθιου Άχμαν σ' ένα πλήθος. Αποθετήριο πολυμέσων Wikimedia: [https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Civil_Rights_March_on_Washington,_D.C._\(Dr._Martin_Luther_King,_Jr._and_Mathew_Ahmann_in_a_crowd.\)_-_NARA_-_542015_-_Restoration.jpg](https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Civil_Rights_March_on_Washington,_D.C._(Dr._Martin_Luther_King,_Jr._and_Mathew_Ahmann_in_a_crowd.)_-_NARA_-_542015_-_Restoration.jpg)

Μωσαϊκό που απεικονίζει τον Πάπα Παύλο ΣΤ' και τον Πατριάρχη Αθηναγόρα Α'. Σκευοφυλάκιο του παρεκκλησίου Dominus Flevit στην Ιερουσαλήμ. Αποθετήριο πολυμέσων Wikimedia: https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Mosaic_dominus_flevit_Paul_VI.jpg

Λογότυπο του Παγκόσμιου Συμβουλίου Εκκλησιών.

Τριανταφυλλίες κάτω από τα δέντρα. Gustav Klimt, Musée d'Orsay, περίπου 1905. Αποθετήριο πολυμέσων Wikiart: <https://www.wikiart.org/en/gustav-klimt/roses-under-the-trees>

Γ' ΚΕΦΑΛΑΙΟ

Ιερουσαλήμ. Ο Θόλος του Βράχου και το Τείχος των Δακρύων. Creative Commons άδειες και αποθετήριο πολυμέσων Wikimedia: **askii, CC BY-SA 2.0**, μέσω των Wikimedia Commons. URL: https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Western_Wall_with_the_Dome_of_the_Rock_in_background.jpg

Το αστέρι του Δαβίδ. Αποθετήριο πολυμέσων Wikimedia: https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Star_of_David.svg

Η διάβαση της Ερυθράς Θάλασσας, Νικολά Πουσέν, 1634. Αποθετήριο πολυμέσων Wikimedia: https://commons.wikimedia.org/wiki/File:The_Crossing_of_The_Red_Sea.jpg

Ο Μωυσής με τις πλάκες του Νόμου, Γκουίντο Ρένι, περίπου 1624. Αποθετήριο πολυμέσων Wikimedia: https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Guido_Reni_-_Moses_with_the_Tables_of_the_Law_-_WGA19289.jpg

Οι Ισραηλίτες μαζεύουν το μάννα, Έρκολε ντε' Ρομπέρτι, 1490. Αποθετήριο πολυμέσων Wikimedia: [https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Ercole_de%27_Roberti_-_The_Israelites_gathering_Manna_\(National_Gallery,_London\).jpg](https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Ercole_de%27_Roberti_-_The_Israelites_gathering_Manna_(National_Gallery,_London).jpg)

Στρώσιμο του πασχαλινού τραπέζιου, φωτογραφία από τον RadRafe, 2005. Creative Commons άδειες και αποθετήριο πολυμέσων Wikimedia: <https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Pascha.jpg>

en.m.wikipedia.org/wiki/File:A_Seder_table_setting.jpg

Οι κύλινδροι του Νόμου. Creative commons άδειες και αποθετήριο πολυμέσων Wikimedia: **No machine-readable author provided. Merlin assumed (based on copyright claims).**, CC BY-SA 3.0, μέσω των Wikimedia Commons. URL: https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Torah_and_jad.jpg

Τοιχογραφία από την αρχαία συναγωγή στη Δούρα Ευρώπ, 3ος αιώνας μ.Χ. Αποθετήριο πολυμέσων Wikimedia: https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Herod%27s_Temple.jpg

Εσωτερική άποψη της Συναγωγής της Ρόδου. Παρακωρήθηκε από τη Συναγωγή Ρόδου

Τρένα του Ολοκαυτώματος. Αποθετήριο πολυμέσων Wikimedia: https://el.wikipedia.org/wiki/%CE%A4%CF%81%CE%AD%CE%B-D%CE%B1_%CF%84%CE%BF%CF%85_%CE%9F%CE%B-B%CE%BF%CE%BA%CE%B1%CF%85%CF%84%CF%8E%CE%B-C%CE%B1%CF%84%CE%BF%CF%82#/media/%CE%91%CF%81%CF%87%CE%B5%CE%AF%CE%BF:Umschlagplatz_loading.jpg

Ναζιστικό μπουϊκοτάζ των εβραϊκών επιχειρήσεων. Creative commons άδειες και αποθετήριο πολυμέσων Wikimedia: **Bundesarchiv, Bild 102-14668 / Georg Pahl / CC-BY-SA 3.0, CC BY-SA 3.0 DE**, μέσω των Wikimedia Commons. URL: https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Bundesarchiv_Bild_102-14668_Berlin_NS-Boykott_gegen_j%CC%BCdische_Gesch%CC%A4fte.jpg

Γελοιοποίηση Εβραίων Θεσσαλονίκης από Γερμανούς στρατιώτες. Ιστοσελίδα του Μουσείου Μνήμης Ολοκαυτώματος της Νέας Υόρκης: <https://encyclopedia.ushmm.org/images/large/7e280f80-84dd-40a4-9391-cd2e9c07d1ba.jpg>

Αναζητώντας την οικογένεια μετά την Απελευθέρωση. Ιστοσελίδα του Μουσείου Μνήμης Ολοκαυτώματος της Νέας Υόρκης: <https://encyclopedia.ushmm.org/content/en/photo/sinaida-grussman-photographed-in-the-kloster-indersdorf-childrens-center-in-an-attempt-to-locate-surviving-relatives?parent=en%2F11275>

Μνημείο Ολοκαυτώματος προς τιμήν των 50.000 Ελλήνων Εβραίων της Θεσσαλονίκης που εξοντώθηκαν στα ναζιστικά στρατόπεδα θανάτου. Παρακωρήθηκε από την Ισραηλιτική Κοινότητα Θεσσαλονίκης.

Αλλάχ Ακμπάρ (Μέγας είναι ο Θεός). Η φράση γραμμένη στα αραβικά μέσα σε κύκλο αποτελεί το βασικό οπτικό σύμβολο του Ισλάμ. Αποθετήριο πολυμέσων Wikimedia: <https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Allah3.svg>

Ο Προφήτης Μωάμεθ (με καλυμμένο το πρόσωπο) στην Κάαμπα, μικρογραφία, Μουσείο Τοπ Καπί, Κωνσταντινούπολη, 16ος αιώνας. Αποθετήριο πολυμέσων Wikimedia: https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Siyer-i_Nebi_123a.jpg

Το Τέμενος του Προφήτη στη Μεδίνα, το οποίο ανοικοδομήθηκε από τον Προφήτη Μωάμεθ και στο οποίο βρίσκεται ο τάφος του. Αποθετήριο πολυμέσων Wikimedia: https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Madeena_masjid_nabavi_12122008230.jpg#/media/%CE%91%CF%81%CF%87%CE%B5%CE%AF%CE%BF:Madeena_masjid_nabavi_12122008230.jpg

Δύο από τα αρχαιότερα χειρόγραφα του Κορανίου. Το μπλε Κοράνιο, γραμμένο με χρυσά γράμματα, διακοσμημένο με σσήμε και το χειρόγραφο του Πανεπιστημίου Birmingham, ίσως το αρχαιότερο χειρόγραφο του Κορανίου. Χρονολογείται από την εποχή του Προφήτη. Αποθετήριο πολυμέσων Wikimedia: https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Birmingham_Quran_manuscript.jpg και https://en.wikipedia.org/wiki/Blue_Quran#/media/File:Folio_Blue_Quran_Met_2004.88.jpg

Το ιερό προσκύνημα στη Μέκκα. Creative Commons άδειες και αποθετήριο πολυμέσων Wikimedia: **Zakaryaamr at the English-language Wikipedia**, CC BY-SA 3.0, via Wikimedia Commons. URL: https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Kaaba_2.JPG

Πλακίδιο με απόσπασμα από την ισλαμική σαχάντα (ομολογία πίστεως) σε κουφική καλλιγραφία από το Ιράν, Μουσείο Ισλαμικής Τέχνης, Βερολίνο, 1307. Creative commons άδειες και αποθετήριο πολυμέσων Wikimedia: **Wolfgang Sauber**, CC BY-SA 3.0, via Wikimedia Commons. URL: https://commons.wikimedia.org/wiki/File:MIK_-_Schriftfliese.jpg

Προσευχή στο τζαμί. Creative commons άδειες και αποθετήριο πολυμέσων Wikimedia: **Self**, CC BY-SA 3.0, μέσω των Wikimedia Commons. URL:

<https://commons.wikimedia.org/wiki/File:UTM-Friday.JPG>

Προσευχή, μελάνι και υδατογραφία, Μητροπολιτικό Μουσείο Της Υόρκης, 18ος αιώνας. Ιστοσελίδα Μητροπολιτικού Μουσείου Νέας Υόρκης, The MET Museum: <https://www.metmuseum.org/art/collection/search/140005067>

Κουρσούμ Τζαμί ή Τέμενος Οσμάν Σαχ, Τρίκαλα. Creative commons άδειες και αποθετήριο πολυμέσων Wikimedia: **Ava Babilii**, CC BY-SA 4.0, via Wikimedia Commons. URL: https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Trikala_Greece_Kursum_Mosque_1.jpg

Ψηφιδωτό από το Μεγάλο Τέμενος της Δαμασκού, 8^{ος} αιώνας. Creative commons άδειες και αποθετήριο πολυμέσων Wikimedia: **Dosseman**, CC BY-SA 4.0, μέσω Wikimedia Commons. URL: https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Damascus_Barada_Panel_of_Umayyad_Mosque_8131.jpg

Δ' ΚΕΦΑΛΑΙΟ

Βαρανάσι, η ιερή πόλη του Ινδουισμού. Creative commons άδειες και αποθετήριο πολυμέσων Wikimedia: **Ken Wieland**, CC BY-SA 2.0, μέσω των Wikimedia Commons. URL: https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Ahilya_Ghat_by_the_Ganges,_Varanasi.jpg

Η συλλαβή «Om», ως σύμβολο του Ινδουισμού, αναπαριστά το Μπράχμαν. Αποθετήριο πολυμέσων Wikimedia: https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Om_symbol.svg

Σφραγίδα από την κοιλιά του Ινδού. Αποθετήριο πολυμέσων Wikimedia: https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Shiva_Pashupati.jpg

Χειρόγραφο της Βέδα γραμμένο στα σανσκριτικά. Αποθετήριο πολυμέσων Wikimedia: https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Rigveda_MS2097.jpg

Ινδουιστές ασκητές. Creative commons άδειες και αποθετήριο πολυμέσων Wikimedia: **Pjottermans at en.wikipedia**, CC BY-SA 3.0, via Wikimedia Commons. URL: https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Sadhus_Kathmandu.jpg

Γυναικεία μορφή που διαλογίζεται σε στάση γιόγκα. Αποθετήριο πολυμέσων Wikimedia: https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Yogini,_South_India,_Tamil_Nadu,_Kaveripakkam,_10th_century_AD,_granite_-_Arthur_M._Sackler_Gallery_-_DSC05990.JPG

Σίβα Ναταράγια, χάλκινο αγαλματίδιο του 11ου αιώνα, Μητροπολιτικό Μουσείο Της Υόρκης. Φωτογραφία από το Μητροπολιτικό Μουσείο της Νέας Υόρκης. MetMuseum: <https://www.metmuseum.org/art/collection/search/39328>

Ο Βίονος και οι εμφανίσεις του, Μουσείο Victoria and Albert, Λονδίνο. Αποθετήριο πολυμέσων Wikimedia: <https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Avatars.jpg>

Ο Μαχάτμα Γκάντι. Αποθετήριο πολυμέσων Wikimedia: https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Gandhi_spinning.jpg

Ο Γκάντι φροντίζει έναν ασθενή που πάσχει από λέπρα. Αποθετήριο πολυμέσων Wikimedia: https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Gandhi_looking_after_Sanskrit_scholar_Parchure_Shastri,_who_was_a_leper_patient.jpg

Παιδιά Ντάλιτ. Creative commons άδειες και αποθετήριο πολυμέσων Wikimedia: **Flickr user The Philosophy ofPhotography**, CC BY 2.0, μέσω των Wikimedia Commons. URL: https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Madurai_Dalit_village.jpg

Στην ιερή πόλη Μπενάρες ή Βαρανάσι οι πιστοί κάνουν το τελετουργικό της λουτρού. Creative commons άδειες και αποθετήριο πολυμέσων Wikimedia: **Patrick Barry from san francisco, ca, usa**, CC BY-SA 2.0, μέσω των Wikimedia Commons. URL: https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Kedar_Ghat_in_Varanasi.jpg

Ινδουιστικός ναός του 7ου αιώνα στη νότια Ινδία. Creative commons άδειες και αποθετήριο πολυμέσων Wikimedia: **Jean-Pierre Dalbéra**, CC BY 2.0, μέσω Wikimedia Commons. URL: https://commons.wikimedia.org/wiki/File:1_Virupaksha_temple_Gopuram_Hampi_Vijayanagar_India.jpg

Προσφορές για τη λατρευτική πρακτική πουτζα. Creative commons άδειες και αποθετήριο πολυμέσων Wikimedia: **Unstable.atom**, CC BY-SA 4.0,

μέσω των Wikimedia Commons. URL: https://commons.wikimedia.org/wiki/File:20170930_065217000_iOS.jpg

Γιορτή Χόλι. Creative commons άδειες και αποθετήριο πολυμέσων Wikimedia: **Narender9, CC BY-SA 3.0**, μέσω των Wikimedia Commons. URL: https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Samaj_gathering_during_Lathmar_hoil.jpg

Γιορτή Ντασέρα. Creative commons άδειες και αποθετήριο πολυμέσων Wikimedia: **Shakti, CC BY-SA 1.0**, μέσω των Wikimedia Commons. URL: https://commons.wikimedia.org/wiki/File:F%C3%Aate_de_Dusshera.jpg

Γιορτή Ντιβάλι. Creative commons άδειες και αποθετήριο πολυμέσων Wikimedia: **Khokarahman, CC BY-SA 4.0**, μέσω των Wikimedia Commons. URL: https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Diwali_Festival.jpg

Ο πρίγκιπας Σιντάρτα ως μποντισάτβα. Γκαντάρτα, Μουσείο Γκυμέ, Παρίσι, 1ος - 2ος αιώνας μ.Χ. Αποθετήριο πολυμέσων Wikimedia: https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Standing_Bodhisattva_Gandhara_Musee_Guimet.jpg

Η φυγή του Σιντάρτα από το παλάτι του πατέρα του, ανάγλυφη παράσταση από τη μεγάλη Στούπα, 2ος αιώνας π.Χ. Creative commons άδειες και αποθετήριο πολυμέσων Wikimedia: **Photo Dharma from Sadao, Thailand, CC BY 2.0**, via Wikimedia Commons. URL: https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Departure_of_the_Buddha_from_Kapilavastu_Sanchi_Stupa_1_Northern_Gate.jpg

Ινδονησία, Κεντρική Ιάβα, Βούδας Αμιτάμπα. Αποθετήριο πολυμέσων Wikimedia και Creative Commons: **I, Sailko, CC BY-SA 3.0**, μέσω των Wikimedia Commons. URL: https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Nswag_indonesia_giava_centrale,_amitabha_buddha,_tardo_VIII-met%C3%A0_del_IX_secolo.JPG

Ο τροχός της διδασκαλίας ή του Ντάρμα. Σύμβολο του Βουδισμού. Συμβολίζει την τελειότητα του κηρύγματος του Βούδα. Creative commons άδειες και αποθετήριο πολυμέσων Wikimedia: **archer10 (Dennis), CC BY-SA 2.0**, μέσω των Wikimedia Commons. URL: https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Jokhang_dharma_wheel-5447.jpg

Ο θάνατος του Βούδα. Μητροπολιτικό Μουσείο Της Υόρκης. Ο Βούδας με τον θάνατό του απελευθερώθηκε από τον κύκλο των μετενσαρκώσεων και κατέκτησε το νιρβάνα. Ιστοσελίδα Μητροπολιτικού Μουσείου Νέας Υόρκης, Met-Museum: <https://www.metmuseum.org/art/collection/search/38452>

Μποντισάτβα. Νωπογραφία στο σπήλαιο Αζάντα, Ινδία, 7ος αιώνας μ.Χ. Αποθετήριο πολυμέσων Wikimedia: https://en.m.wikipedia.org/wiki/File:Bodhisattva_Padmpani,_cave_1,_Ajanta,_India.jpg

Μοναστήρι στο Θιβέτ. Creative commons άδειες και αποθετήριο πολυμέσων Wikimedia: **, CC BY-SA 4.0**, μέσω Wikimedia Commons. URL: https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Shigatse_Dzong_5.jpg

Βουδιστές μοναχοί προσευχόμενοι. Creative commons άδειες και αποθετήριο πολυμέσων Wikimedia: **Jean-Pierre Dalbéra, CC BY 2.0**, μέσω Wikimedia Commons. URL: https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Ajanta_Cave_26_Dagoba_with_praying_monks.jpg

Οι λαϊκοί προσφέρουν τροφή της μοναχούς στην καθημερινή επαιτεία της τροφής. Creative commons άδειες και αποθετήριο πολυμέσων Wikimedia: **Sry85, CC BY 3.0**, μέσω των Wikimedia Commons. URL: https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Monks_in_Thailand.JPG

Ο Κομφούκιος. Αποθετήριο πολυμέσων Wikimedia: https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Confucius_Statue_at_the_Yushima_Seido.JPG

Ναός αφιερωμένος στον Κομφούκιο, Κίνα. Creative commons άδειες και αποθετήριο πολυμέσων Wikimedia: **Zhangzhugang, CC BY-SA 3.0**, μέσω Wikimedia Commons. URL: https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Jiangyin_wenmiao_dachengdian.jpg

Ο Κομφούκιος διδάσκει. Αποθετήριο πολυμέσων Wikimedia: https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Confucius_Tang_Dynasty.jpg

Μουσικοί παίζουν συγκεκριμένο είδος μουσικής σε τελετή της τιμής του Κομφούκιου. Creative commons άδειες και αποθετήριο πολυμέσων Wikimedia: **ChaiCat, CC BY-SA 4.0**, μέσω των Wikimedia Commons. URL: https://commons.wikimedia.org/wiki/File:PyeonjongIMG_6163.JPG

Ο δράκος είναι το κατεξοχήν μυθικό συμβολικό ζώο στην κινεζική θρησκευ-

τική παράδοση. Συμβολίζει την υπέρτατη θεότητα και δύναμη. Αποθετήριο πολυμέσων Wikimedia: **jsbaw7160 @ Pixabay, CC0**, μέσω Wikimedia Commons: [https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Temple_rooftop_dragon_in_Taiwan_\(1\).jpg](https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Temple_rooftop_dragon_in_Taiwan_(1).jpg)

Το σύμβολο Γιανγκ και Γιν. Αποθετήριο πολυμέσων Wikimedia: https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Yin_and_Yang_symbol.svg

Λάο Τσε, τέμπερα, Nicholas Roerich, 1924. Αποθετήριο πολυμέσων Wikimedia: https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Lao_Tse.jpg

Ναός αφιερωμένος στον Λάο Τσε, Κίνα. Creative commons άδειες και αποθετήριο πολυμέσων Wikimedia: **Lypeter, CC BY-SA 3.0**, via Wikimedia Commons. URL: https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Luoyang_laojunshan.jpg

Πίνακας που απεικονίζει έναν Ταοιστή, έναν Βουδιστή κι έναν Κομφουκιανιστή, τονίζοντας την ενότητα των τριών θρησκευτικών παραδόσεων. Εθνικό Αυτοκρατορικό Μουσείο, Ταϊπέι, 12ος αιώνας. Αποθετήριο πολυμέσων Wikimedia: <https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Huxisanxiaotu.jpg>

Η θεά Αματεράσου. Αποθετήριο πολυμέσων Wikimedia: https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Amaterasu_cave_crop.jpg

Το όρος Φούτζι στην Ιαπωνία λατρεύεται ως κάμι. Creative commons άδειες και αποθετήριο πολυμέσων Wikimedia: **Midori, CC BY 3.0**, μέσω Wikimedia Commons. URL: https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Lake_Kawaguchiko_Sakura_Mount_Fuji_4.JPG

Οικιακός βωμός προς τιμή των προγόνων. Αποθετήριο πολυμέσων Wikimedia και Creative Commons: <https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Kamidana.jpg>

Προσευχή μπροστά στον ναό. Creative commons άδειες και αποθετήριο πολυμέσων Wikimedia: **Japanexperterna, CC BY-SA 3.0**, μέσω Wikimedia Commons. URL: https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Plum_trees_Kitano_Tenmangu.jpg

Πύλη τορί σε σιντοϊστικό ναό, Χιροσίμα, Ιαπωνία. Αποθετήριο πολυμέσων Wikimedia: <https://commons.wikimedia.org/wiki/File:ItsukushimaTorii7390.jpg>

Κομμάτια χαρτιού με αιτήματα πιστών στην αυλή σιντοϊστικού ιερού. Creative commons άδειες και αποθετήριο πολυμέσων Wikimedia: **Corpse Reviver, CC BY-SA 3.0**, μέσω των Wikimedia Commons. URL: https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Hiromine-jinja_by_CR_38.jpg

Ευλογώντας το καινούριο αυτοκίνητο. Creative commons άδειες και αποθετήριο πολυμέσων Wikimedia: **Sgroey, CC BY-SA 4.0**, μέσω Wikimedia Commons. URL: https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Shinto_Priest_Blessing_a_Car_at_the_Hokkaido_Shrine.jpg

Βουδιστική παγόδα στην Ιαπωνία. Creative commons άδειες και αποθετήριο πολυμέσων Wikimedia: **Naokijp, CC BY-SA 4.0**, μέσω των Wikimedia Commons. URL: https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Three-storied_Pagoda_of_Seiganto-ji_and_Nachi_Falls_201808.jpg

Ιαπωνία: Δύο βράχοι που συμβολίζουν το πρώτο ζευγάρι των δημιουργών θεών Ιζανάκι και Ιζανάμι. Creative commons άδειες και αποθετήριο πολυμέσων Wikimedia: **BradBeattie, CC BY-SA 3.0**, μέσω Wikimedia Commons. URL: https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Meoto_Iwa.jpg

Ε΄ ΚΕΦΑΛΑΙΟ

Οι αντικριστοί δράκοι, Αλέκος Κυραρίνης, μικτή τεχνική σε μάρμαρο, 2019. Διάθεση φωτογραφίας από Gallery Citronne.

Σαβάνα. Creative commons άδειες και αποθετήριο πολυμέσων Wikimedia: **tiarescott, CC BY 2.0**, μέσω των Wikimedia Commons. URL: https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Lone_Tree_-_Mongolia_Landscape.jpg

Ζούγκλα. Ιστοσελίδα: <https://pxhere.com/el/photo/1581891>

Maruche Machis. Θεραπεύτριες και θρησκευτικές ηγέτιδες των Maruche. Αποθετήριο πολυμέσων Wikimedia: https://el.wikipedia.org/wiki/%CE%9C%CE%B1%CF%80%CE%B-F%CF%8D%CF%84%CF%83%CE%B5#/media/%CE%91%CF%81%CF%87%CE%B5%CE%AF%CE%BF:Mapuche_Machis.jpg

Ναοί της Ηρας, αρχαία Ποσειδωνία, Ιταλία. Creative commons άδειες και

αποθετήριο πολυμέσων Wikimedia: **Oliver-Bonjoch, CC BY-SA 3.0**, μέσω των Wikimedia Commons. URL: https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Veduta_di_Paestum_2010.jpg

Φανταστική αναπαράσταση της ανατολικής πλευράς του Παρθενώνα, Wordsworth Christopher, 1882. Αποθετήριο πολυμέσων Wikimedia: https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Restoration_of_the_East_End_of_the_Parthenon_-_Wordsworth_Christopher_-_1882.jpg

Αττικός, αναθηματικός, ερυθρόμορφος πίνακας της Νίνιον (αρ. ευρ. Συλλογής Αγγείων και Μικροτεχνίας του Εθνικού Αρχαιολογικού Μουσείου Α 11036). Βρέθηκε στην Ελευσίνα. Φέρει παράσταση Ελευσινιακής λατρείας, με τη Δήμητρα, την Περσεφόνη, τον Ίακχο, μύστες, άνδρες και γυναίκες. Χρονολογείται γύρω στα μέσα του 4ου αιώνα π.Χ. Εθνικό Αρχαιολογικό Μουσείο, Φωτογραφικό Αρχείο, φωτογράφος: Γιάννης Πατρικιάνος. ©Υπουργείο Πολιτισμού/ Οργανισμός Διαχείρισης και Ανάπτυξης Πολιτιστικών Πόρων

Chioma. I capelli di Tina, Luigi Russolo, ιδιωτική συλλογή, 1910-1911. Αποθετήριο πολυμέσων Wikimedia: [https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Luigi_Russolo,_Chioma_\(1910-1911\).jpg](https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Luigi_Russolo,_Chioma_(1910-1911).jpg)

Ρολόι στην πλατεία του Αγίου Μάρκου στη Βενετία, Ιταλία, περίπου 14ος αιώνας. Αποθετήριο πολυμέσων Wikimedia: https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Venice_ast_sm.jpg

Otsutome. Τελετουργικά μουσικά όργανα της Tenrikyo. Αποθετήριο πολυμέσων Wikimedia: <https://en.wikipedia.org/wiki/File:Tsukinamisa.jpg>

Εσωτερικό του Οίκου Λατρείας στη Μπαχάι, Langenhain, Γερμανία. Creative commons άδειες και αποθετήριο πολυμέσων Wikimedia: **Zairon, CC BY-SA 4.0**, μέσω των Wikimedia Commons. URL: https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Langenhain_Haus_der_Andacht_Innen_1.JPG

O Chuonnasuan (1927-2000), ο τελευταίος σαμάνος της φυλής των Oroqen στη Κίνα (1994), φωτογρ. Richard Noll. Αποθετήριο πολυμέσων Wikimedia: [https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Chuonnasuan,_the_last_shaman_of_the_Oroqen,_in_July_1994_\(Photo_by_Richard_Noll\).jpg](https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Chuonnasuan,_the_last_shaman_of_the_Oroqen,_in_July_1994_(Photo_by_Richard_Noll).jpg)

Σύγχρονος βωμός της αρχαίας ελληνικής θρησκείας, Ελλάδα. Creative commons άδειες και αποθετήριο πολυμέσων Wikimedia: **YSEE, Supreme Council of Ethnikoi Hellenes. Originally uploaded by Nyo as File:Dodekathic altar (1).JPG. Re-uploaded under different name by Wyhiry., CC BY 2.0**, μέσω των Wikimedia Commons. URL: https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Hellen_altar.png

Πιστός της θρησκείας Ρασταφάρι, Μπαρμπέντος. Creative commons άδειες και αποθετήριο πολυμέσων Wikimedia: **Klaus-J. Kahle, CC BY 3.0**, μέσω των Wikimedia Commons. URL: https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Rasta_Man_Barbados.jpg

Γιορτή της νεοπαγανιστικής Σλαβικής Ιθαγενής Πίστης Rodnovery, της τιμής της θεάς Mokosh (Μητέρα Γη). Creative commons άδειες και αποθετήριο πολυμέσων Wikimedia: **Union of Slavic Rodnover Communities /Soyuz Slavyanskikh Obshin Slavyanskoj Rodnoi Very, CCO CPB, CC BY-SA 4.0**, μέσω των Wikimedia Commons. URL: https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Svetoary_community_celebrating_Mokosh_2016.jpg

Δρυίδες γιορτάζουν τελετουργικά στο Stonehenge, Αγγλία. Creative commons άδειες και αποθετήριο πολυμέσων Wikimedia: **sandyraidy, CC BY-SA 2.0**, μέσω των Wikimedia Commons. URL: [https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Druids_celebrating_at_Stonehenge_\(0\).png](https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Druids_celebrating_at_Stonehenge_(0).png)

Hare Krishna στο Ελσίνκι, Φινλανδία. Creative commons άδειες και αποθετήριο πολυμέσων Wikimedia: **Annelis, CC BY-SA 3.0**, μέσω των Wikimedia Commons. URL: https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Hare_Krishna_in_Helsinki_H1118_C.JPG

Εντύπωση, ανατέλλων ήλιος, Claude Monet, Musée Marmottan Monet, Παρίσι, 1872. Αποθετήριο πολυμέσων Wikimedia: https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Monet_-_Impression,_Sunrise.jpg

ΣΤ' ΚΕΦΑΛΑΙΟ

Η Ανάσταση, μωσαϊκό, Μονή Οσίου Λουκά Βοιωτίας, 11ος αιώνας. Αποθετήριο πολυμέσων Wikimedia: [https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Hosios_Loukas_\(narthex\)_-_East_wall,_right_\(Harrowing_of_Hell\)_03.jpg](https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Hosios_Loukas_(narthex)_-_East_wall,_right_(Harrowing_of_Hell)_03.jpg)

Η καταστροφή των Σοδόμων, ψηφιδωτό, Καθεδρικός Μονρεάλε, 12ος αιώνας. Αποθετήριο πολυμέσων Wikimedia: https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Sodom_Monreal.jpg

Ο Μεγάλης Βουλής Άγγελος, τοιχογραφία, Καθολικό Μονής Περιβλέπτου (Αγίου Κλήμεντος), Αχρίδα, 1295. https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Paintings_in_the_Church_of_the_Theotokos_Peribleptos_of_Ohrid_0460.jpg

Η Βάπτιση του Χριστού, Μιχαήλ Ασραπάς και Ευτύχιος, 14ος αιώνας. Αποθετήριο πολυμέσων Wikimedia: https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Michael_Astrapas_and_Eutykhios_Baptism_of_Jesus.png

Ο Χριστός Μέγας Αρχιερεύς, Μιχαήλ Δαμασκηνός, φορητή εικόνα, Βυζαντινό Χριστιανικό Μουσείο, Αθήνα, 16ος αιώνας. Αποθετήριο πολυμέσων Wikimedia: https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Christ_High_Priest_Michael_Damaskinos.png

Ο προφήτης Ιωνάς και το κήτος (λεπτομέρεια), τοιχογραφία, Θεοφάνης ο Κρης, Μονή Αγίου Νικολάου Αναπαυσά, 1527. Ευγενική παραχώρηση της φωτογραφίας από την Ιερά Μητρόπολη Σταγών και Μετεώρων.

Η Ανάληψη του Χριστού (λεπτομέρεια), φορητή εικόνα αγνώστου ζωγράφου του Χάνδακα, 15ος αιώνας. Αποθετήριο πολυμέσων Wikimedia: [https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Ascension_\(Candia_15th_c.\).jpg](https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Ascension_(Candia_15th_c.).jpg)

